goethe

GÎNDIREA LUI GOETHE ÎN TEXTE ALESE
Alegere şi sistematizarea textelor, traducere şi comentarii de

MARIANA ŞORA

O primă structurare a vastului material cuprins în volumele de faţă e dată prin împărţirea în patru capitole: 1. *Natura şi ştiinţele naturii* (aici apar pentru prima oară în limba română fragmente importante din scrieri ca *Metamorfoza plantelor*, unde viziunea culminează în concepţia despre fenomenele originare, idei care au avut o adîncă înrîurire asupra lui Lucian Blaga). 2. *Despre istorie şi istoriografie* (care cuprinde vederile lui Goethe despre tradiţie şi inovaţie, despre epoca modernă, luminate de accente profetice). 3. *Despre literatură şi artă* şi 4. *Fragmente filozofice propriu-zise*, cuprinzînd concepţiile sale despre condiţia umană şi înţelepciunea vieţii.

O subîmpărţire după cercuri tematice a fost realizată grupînd texte de provenienţă diversă sub titluri date de antologator.

După o introducere în care se încearcă o situare de ansamblu a lui Goethe ca gînditor în istoria spiritului, urmează studii ample, care preced fiecare dintre marile capitole. Astfel structurate şi comentate, prevăzute cu note lămuritoare la pagină, fragmentele se constituie într-un ansamblu unitar, un Goethe redat lumii noastre moderne, o oglindă vie a gîndirii sale, şi deci o lectură pasionantă. Plăcută şi instructivă pentru amator, lucrarea poate servi şi drept instrument de lucru pentru cei dornici să aprofundeze studiul universului goethean.

editura minerva

ol.I—II, lei 10

762

goethe

gîndirea lui goethe în texte alese

cultură generală

Ilustrația copertei: *după un desen de Goethe*

„Cu toții ne ferim de eșec de parcă ar fi molipsitor" (Cronin)

gîndirea lui goethe

în texte alese

Traiana 21 ian 74

760

★★

Alegerea și sistematizarea textelor, traducere și comentarii de

MARIANA ȘORA

„Viața are soluțiile ei neprevăzute" (Cronin)

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1973
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

III

DESPRE LITERATURĂ ŞI ARTĂ

(continuare)

6. DESPRE LITERATURĂ ŞI ARTĂ ÎN GENERE

[Epocile şi „vîrstele“ literaturii]

Lumea literaturii are această caracteristică: în ea nimic nu se distruge fără ca din acţiunea destructivă însăşi să se nască ceva nou, de aceeaşi natură. Astfel dăinuie în literatură o viaţă veşnică; ea e mereu moşneag, bărbat, adolescent şi copil în acelaşi timp; şi cum în pofida distrugerilor, majoritatea operelor se păstrează totuşi, nici un alt fenomen nu are o situaţie asemănătoare cu a ei. Aşa se face că toţi cei ce participă la viaţa ei cu toată puritatea cugetului se bucură de un fel de fericire şi de absenţa altor pretenţii; bucurii despre care lumea din afara ei nu are nici cea mai vagă idee.

Către Knebel, 2 martie 1797

O epocă fericită a unei literaturi e întotdeauna cea în care mari opere ale trecutului răsar din nou la lumină şi sînt iarăşi la ordinea zilei, căci atunci ele impresionează cu o nouă prospeţime.

Poezie şi adevăr, III, 12

Am să-ţi împărtăşesc un gînd, şi vei întîlni în cursul vieţii multiple împrejurări care să-l confirme. Toate epocile aflate în regres şi descompu-

nere sînt subiective, pe cînd cele care progresează au o orientare obiectivă. Epoca noastră actuală este cu totul regresivă, fiind orientată spre subiectiv. Lucrul acesta ni-l arată nu numai poezia, ci şi pictura şi multe altele. Orice străduinţă destoinică se îndreaptă, dimpotrivă, dinăuntru în spre afară, spre lume, după cum o constaţi considerînd epocile care se aflau într-adevăr în plină ascensiune şi înaintare şi care au fost toate de natură obiectivă.

Eckermann, I, 29 ianuarie 1826

[A îndrepta moravurile rîzînd...]

Într-o vreme în care atîţia oameni cultivaţi scriu pentru poporul german spre a-l face cu timpul părtaş al unei culturi superioare, un poet ieşit din sînul poporului şi incontestabil talentat şi inspirat, va atrage atenţia în mod deosebit. După cum ne apare cu totul potrivit ca cetăţenii să fie judecaţi de cei de o seamă cu ei, aşa cum prevăd constituţiile mai multor ţări, la fel ni se pare că scopul de a lumina un popor va fi cel mai bine atins de cei ieşiţi din el. Cine vine de sus pretinde de obicei prea mult deodată şi, în loc să-l conducă încet pe cel ce urmează să fie ridicat, trecîndu-l prin trepte intermediare, încearcă adesea să-l smulgă cu bruscheţe, trăgînd de el fără să-l urnească de fapt din loc. [...]

Se poate că dojenind şi certînd, moralizînd şi ţinînd predici, avertizînd asupra urmărilor rele, ameninţînd cu pedepse, vom reuşi să ferim unii oameni de păcate, sau chiar să-i aducem pe calea cea bună; dar pasul spre o cultură superioară, atît copiii cît şi adulţii vor fi determinaţi să-l facă

numai dacă izbutim să-i incităm la reflecţie asupra lor înşişi. Şi cum s-ar putea obţine acest lucru mai bine decît înfăţişîndu-le greşelile cu haz, într-un fel care să nu fie nici dojană dar nici îngăduinţă, care să nu le exagereze, dar nici să nu le minimalizeze, ci să arate limpede ce e firesc, ce e pătimaş, ce e reprobabil într-o înclinaţie oarecare, aşa încît cel care se simte vizat să fie silit să zîmbească, şi prin acest zîmbet se şi corectează, aşa cum cineva care se aşază în faţa unei oglinzi îndreaptă numaidecît o greşeală de toaletă. Bineînţeles, asemenea mijloace au efect doar asupra sufletelor sensibile, iar acestea există în orice categorie socială; aşadar să nu strice nimeni bucuria poetului, sau a artistului în genere, de a-şi urma această menire de onoare, căci nu are deloc pretenţia să se substituie vergilor moralei şi ale poliţiei. Şi oricum, în pofida eforturilor reunite, vor mai rămîne destui oameni care să exclame cu Medeea: văd şi preţuiesc binele, dar urmez calea răului.

Poeziile lui Grübel în dialect nürnberghez[1]

[Literatura care înfierează]

Faptul că [Byron] s-a dezis de tot ce e tradiţional şi patriotic a dus la distrugerea unui om de o înzestrare atît de rară şi, în plus, atitudinea sa de răzvrătit şi necontenitul zbucium sufletesc legat de ea au împiedecat dezvoltarea deplină a talentului său. Pe de altă parte, veşnica sa opoziţie şi dezaprobare e în cel mai înalt grad dăună-

---

[1] *Grübels Gedichte in Nürnberger Mundart*, recenzie din 1798.

toare chiar şi excelentelor sale opere aşa cum sînt. Căci nemulţumirea poetului se comunică cititorului, şi nu e numai atît; însăşi acţiunea de împotrivire tinde în genere spre ceva negativ; iar negativul e un nimic. Dacă spun despre ceva rău că e rău, ce am cîştigat? Dar dacă spun cumva despre ceva bun că e rău, atunci am făcut ceva foarte dăunător. Cine vrea ca acţiunea sa să fie eficientă, nu trebuie să mustre şi să înjure, şi nici măcar să ia în seamă tot ce e anapoda pe lume, ci doar să facă mereu ceea ce e bine. Căci principalul nu e să se ia măsuri spre a aboli relele, ci să se creeze ceva constructiv care să dea omenirii reale bucurii.

Eckermann, I, 24 februarie 1825

[Artă şi tehnică]

E frumos să observi cum arta şi tehnica îşi ţin, ca să zicem aşa, cumpăna dreaptă şi, atît de înrudite, tind mereu una spre cealaltă, încît arta nu poate scădea fără să facă tranziţia spre o lăudabilă meserie, iar meseria nu se poate înălţa fără a deveni artistică.

Anii de drumeţie, III, 3

Îndată ce păşim pe acel teren[1], meseriile sînt numaidecît declarate arte, dar ele primesc calificativul de exacte spre a le distinge cu hotărîre de artele libere. Aici nu poate fi vorba decît de ocupaţiile al căror scop comun e construcţia. [...] Treptele de ucenic, calfă şi maestru trebuiesc respectate cu stricteţe. [...] Cine se decide pentru o astfel de meserie, ştie că se dedă unei arte exacte[1] şi nu se poate aştepta la îngăduinţă din partea ei; o singură verigă care s-ar rupe într-un lanţ, distruge întregul. Cînd se întreprind lucruri mari e întocmai ca la mari primejdii, orice uşurătate trebuie să fie exclusă.

Tocmai aici arta exactă trebuie să-i servească de model artei libere, căutînd s-o facă de ruşine. Dacă stăm să considerăm artele zise liberale, vom găsi că e cu totul indiferent dacă sînt practicate bine sau prost. Cea mai proastă statuie stă în picioare ca şi cea mai bună; o figură pictată înaintează voios pe picioarele-i greşit desenate, braţele ei diforme apucă cu tărie, figurile nu sînt aşezate pe planul cuvenit şi totuşi pămîntul de sub ele nu se surpă. În cazul muzicii e şi mai evident: scripca scîrţîitoare dintr-un han de la ţară pune în mişcare cu mai multă putere muşchiuloasele picioare, şi am auzit cele mai nepotrivite compoziţii cîntate la biserică transpunînd credincioşii într-o stare de evlavie. Dacă vreţi să socotiţi şi poezia printre artele liberale, veţi observa desigur că ea nu ştie deloc unde-i sînt limitele. Şi totuşi fiecare artă îşi are legile interne, numai că nerespectarea lor nu aduce daune omenirii. În schimb artele exacte nu-şi pot permite nimic. Putem lăuda un artist care practică vreo formă de „artă liberă", ne pot plăcea calităţile pe care le dovedeşte, chiar dacă lucrările sale nu rezistă la o cercetare mai atentă.

Dar dacă le considerăm pe ambele, atît artele libere cît şi pe cele exacte, în realizările lor cele

[1] Un teren pe care e vorba să se înalţe un oraş nou, plănuit conform cu principiile cooperatiste ale societăţii utopice descrise în *Anii de drumeţie ai lui Wilhelm Meister*.

[1] E limpede că ceea ce înţelege Goethe aici prin „arte exacte" sînt meseriile, pe care le priveşte ca o îmbinare între pricepere şi tehnicitate.

mai desăvîrşite, vedem că cele din urmă trebuie să se ferească de pedanterie şi de năravuri învechite, pe cînd cele dintîi de superficialitate şi de şarlatanie.

Anii de drumeţie, III, 12

[Despre originalitate]

Lumea e veşnic aceeaşi; împrejurările se repetă' un popor trăieşte, iubeşte şi simte ca şi celelalte, de ce tocmai un poet n-ar cînta la fel ca şi altul? Situaţiile din viaţă sînt aceleaşi, de ce n-ar fi aceleaşi situaţiile redate în poezie? [...]

Ceea ce am dat, e al meu, ar fi trebuit să spună [Byron], indiferent dacă lucrurile au fost luate din viaţă sau din cărţi; totul este dacă le-am folosit cum trebuie! Walter Scott a întrebuinţat o scenă din *Egmont* al meu, şi avea dreptul s-o facă; şi pentru că a folosit-o inteligent, i se cuvin laude. [...] Diavolul metamorfozat al lui Byron îl continuă pe Mefistofeles, şi e bine aşa! Dacă ar fi vrut să evite acest lucru din încăpăţînarea de a fi original, ar fi fost silit să dea ceva mai slab. Tot aşa, Mefisto al meu reia un cîntec din Shakespeare, şi de ce n-ar face aşa? De ce să-mi fi dat osteneala de a inventa altul, cînd cel scris de Shakespeare era tocmai potrivit şi spunea exact ce trebuia? Iar dacă pasajul introductiv din *Faust* are oarecare asemănare cu cel corespunzător din *Iov*, cu atît mai bine; şi mi se cuvin pentru asta mai degrabă laude decît critici.

Eckermann, I, 18 ianuarie 1825

Se vorbeşte mereu despre originalitate, dar ce înseamnă ea oare? Din clipa în care ne naştem, lumea începe să acţioneze asupra noastră şi acţiunea aceasta continuă pînă-n clipa din urmă. Şi aşa e pretutindeni. Ce putem considera oare numai al nostru, afară de energie, putere, voinţă! Dacă aş fi în stare să spun tot ce datorez marilor înaintaşi şi contemporani, nu mi-ar mai rămîne mare lucru.

Ibid., I, 12 mai 1825

Originalitatea exprimării e începutul şi sfîrşitul artei.

Maxime şi reflecţii, 739

Autorii cei mai originali ai vremurilor din urmă nu sînt originali pentru că ar produce ceva nou, ci numai pentru că sînt capabili să spună nişte lucruri ca şi cum ele n-ar mai fi fost spuse niciodată.

M.&.R., 791

De aceea, cel mai frumos semn de originalitate e să ştii să dezvolţi o idee primită, făcînd să rodească tot ce conţine, în aşa fel încît nimeni altul să nu fi fost în stare de a găsi cîte se ascundeau în ea.

M.&.R., 792

Ce nu e original nu merită să fie luat în seamă, iar ceea ce e original e întotdeauna marcat de defectele personale ale autorului.

M.&.R., 1016

Cine nu se pricepe să facă o treabă mai bine decît altul, o face măcar într-alt fel; în indife-

rența lor tradițională, ascultătorii și cititorii acceptă cu cea mai mare plăcere asemenea producții.

M.&R., 1017

[Graiul viu și literatura]

Ne-am dus într-un spațios frunzar din grădină și le-am povestit un basm pe care l-am scris apoi sub titlul de *Noua Melusine*[1]. [...] Am reușit să produc efectul care-l recompensează pe născocitorul și povestitorul unei istorisiri de acest gen: să trezesc curiozitatea, să captez atenția, să incit la rezolvarea anticipată a unor enigme aparent insolubile, să desfid așteptările, să-i încurc, explicînd ceva ciudat prin ceva și mai ciudat, să trezesc compasiune și teamă, îngrijorare și emoție, și, în cele din urmă, să potolesc agitația trecînd de la seriozitatea aparentă la tonul hazliu și vesel, lăsînd imaginației materie pentru noi închipuiri, iar minții subiecte pentru reflecție.

Dacă va citi odată cineva povestea aceea tipărită și se va îndoi că a putut produce un asemenea efect, să-și spună că în fond omul e chemat să acționeze doar asupra prezentului imediat. Scrisul e o folosire abuzivă a limbii, iar lectura e un trist surogat al graiului viu. Toată înrîurirea pe care o poate avea asupra altor oameni, o are omul prin personalitatea sa, iar tineretul își exercită acțiunea mai ales asupra tineretului; în felul

[1] Scena se petrece la Sesenheim, în Alsacia, unde are loc cunoscutul episod din viața lui Goethe: idila cu Friederike. *Frumoasa Melusine*, legendă medievală franceză, preluată ca temă într-un roman german din secolul al XV-lea care a devenit o carte populară.

acesta se obțin efectele cele mai nete. Iată ceea ce animă lumea și o împiedică să se stingă fizic și moral.

Moștenisem de la tatăl meu o anumită elocvență didactică; iar de la mama darul de a reda cu haz și plasticitate tot ce produce imaginația și tot ce poate fi cuprins cu ajutorul ei, darul de a împrospăta basmele cunoscute, de a scorni și povesti altele noi, ba chiar de a le născoci pe măsură ce povesteam. Prin înzestrarea moștenită de la tatăl meu, deveneam adesea inoportun în societate, căci cine ascultă oare cu plăcere părerile și concepțiile altcuiva, mai ales ale unui tinerel a cărui judecată, dată fiind puținătatea experienței, pare totdeauna neîntemeiată! În schimb, mama mă înzestrase într-adevăr cu cele trebuitoare pentru a întreține o societate într-un fel plăcut. Chiar și povestirea cea mai anostă are mult farmec pentru imaginația oricui, și conținutul ei de idei, fie el cît de redus, e primit cu recunoștință de inteligența ascultătorilor.

Poezie și adevăr, II, 10

[Nu e nociv să trăiești în romane]

Din încercările cele mai scuzabile de a-și însuși prin cultură calități superioare și de a se ridica spre a semăna unui model mai înalt face parte și înclinarea tinerilor de a se compara cu personajele din romane. E ceva cu totul nevinovat și, oricît s-ar tuna și s-ar fulgera împotriva acestei apucături, ea rămîne un lucru cu totul inofensiv. Ne distrăm în momente în care am muri altfel de plictiseală sau ne-am vedea siliți să recurgem la divertismente pasionale.

Cît ni se împuiază urechile cu tot pomelnicul relelor pricinuite de romane! Dar unde e nenorocirea dacă o fată cuminte, un tînăr arătos, își imaginează că sînt în pielea personajelor cărora le merge mai bine sau mai prost decît lor? Oare viața cetățenilor de rînd e atît de plină de evenimente interesante, sau ocupațiile zilnice îi absorb atît de complet încît să le pretindem să refuze orice năzuință mai frumoasă?

Poezie și adevăr, III, 11

[Despre literatura moralizatoare]

— Procuratorul dumitale merită toate laudele, zise baroana, e delicat, cuminte, distractiv și instructiv; așa ar trebui să fie toți cei care vor să ne rețină de la un pas greșit sau să ne readucă pe calea cea mai dreaptă. Într-adevăr, povestea aceasta poate purta titlul de onoare de „poveste moralizatoare". Mai povestiți-ne altele de același fel, toată societatea noastră se va desfăta.

Bătrînul: Mă bucur că povestirea a cîștigat aprobarea dumneavoastră, dar îmi pare rău că mai doriți altele tot moralizatoare, căci aceasta e prima și ultima.

Luiza: Nu vă face multă cinste că în colecția dumneavoastră aveți doar una singură de cea mai bună speță.

Bătrînul: M-ați înțeles greșit. Nu e singura poveste moralizatoare pe care știu s-o povestesc, ci toate se aseamănă în așa fel încît s-ar zice c-o istorisesc mereu pe aceeași.

Luiza: Ar trebui să vă dezvățați în sfîrșit de aceste paradoxuri care nu fac decît să încurce conversația; exprimați-vă mai lămurit!

Bătrînul: Cu plăcere; numai acea povestire merită să fie numită morală care ne arată că omul are în el puterea de a acționa din convingere chiar și împotriva tendinței sale firești. Iată ce ne învață această povestire, și nici o altă povestire moralizatoare nu ne poate învăța altceva.

Convorbirile unor emigranți germani[1]

Adevărata redare nu încuviințează și nu dezaprobă; ea înfățișează gîndurile, simțirile și acțiunile în desfășurarea lor, și în felul acesta ne luminează și ne instruiește.

Poezie și adevăr, XIII, 13

[Despre diletantism]

Italienii intitulează orice artist *maestro*.

Văzînd pe cineva care exercită o artă fără a face din ea o profesie, spun: *Si diletta*[2]. Satisfacția politicoasă și mirarea cu care se exprimă vădește părerea ce au despre el.

....

Vorbind despre diletanți, exceptăm cazul celor născuți cu talent artistic real, dar împiedicați de împrejurări să-l exercite ca artist. Vorbim numai despre cei care, fără a avea vreun talent real pentru o artă sau alta, cedează doar instinctului de imitație.

Despre cuvîntul a cîrpăci.

Se referă la meserii.

---

[1] *Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten* (1794—1795).

[2] Se delectează, se distrează (it.).

2

Presupune ideea că o anumită aptitudine se învață după reguli, se exercită într-un anumit fel după prescripții și sub protecția legilor.

....

Între diletant și artă există același raport ca între cîrpaci și meserie. Și despre artă se presupune că se învață după reguli și se practică conform legilor, deși aceste reguli nu sînt îndeobște recunoscute ca ale meseriilor, iar regulile așa-ziselor arte libere sînt doar spirituale, încălcarea lor nu atrage pedepse.

....

Artist te naști. [...] Artistul e silit să practice ceva ce nimeni nu poate face în locul lui. Totuși nu se poate concepe în singurătate. Nici n-ar vrea să fie singur. Toți oamenii au o nespusă dorință de a gusta arta...

Omul nu gustă nimic fără a deveni și el productiv.

Impuls irezistibil de a face la fel.

Ce vedem la copii.

Îi atrage tot ce bate la ochi. Soldați, actori, dansatori pe sîrmă.

....

Ce mult le seamănă diletanții.

În arte, există ceva subiectiv și ceva obiectiv, și în măsura în care predomină una sau cealaltă, diletantismul poate sau nu poate fi practicat cu rost.

[...] Acolo unde subiectivitatea în sine are oarecare însemnătate, diletantul se poate apropia de artist, de exemplu, în vorbirea frumoasă, în poezia lirică, în muzică, în dans.

Unde e invers, separația dintre diletant și artist e mai strictă, ca în arhitectură, în desen, în poemele epice și dramatice.

....

Cînd maeștrii artei se iau după prostul gust, diletantul crede mai degrabă că a ajuns la nivelul artei.

Cum la diletant vocația de a produce și el derivă abia din efectul operelor de artă asupra sa, el confundă aceste efecte cu cauzele și motivele obiective și se gîndește să transforme în ceva productiv și practic starea de emoție în care a fost transpus; ca și cum ne-am gîndi să facem o floare din parfumul florilor.

Ultimul efect al plăsmuirilor poetice, faptul că ele vorbesc simțirii, lucrul care presupune buna întrebuințare a tuturor mijloacelor artei, diletantul îl ia drept esența ei, pe care vrea s-o folosească pentru a produce.

În genere, diletantul, în necunoștința propriei sale ființe, tinde să pună principiul pasiv în locul celui activ, și pentru că simte cu vioiciune niște efecte, crede că poate produce efect cu aceste efecte.

....

Diletantul evită temeinicia, trece peste învățarea cunoștințelor necesare spre a ajunge la practicare, confundă arta cu subiectul ei.

....

Diletantul nu va zugrăvi niciodată obiectul, ci simțămîntul său în fața acestuia.

....

Diletantul sare treptele intermediare, zăbovește pe unele trepte pe care le privește ca țeluri și se

crede îndreptățit să judece de acolo întregul, deci pune piedici propriei sale perfecționări.

Se află în situația de a lucra după reguli false, căci fără nici o regulă nu poate avea efect nici ca diletant, iar pe cele obiective și adevărate nu le cunoaște.

El se depărtează tot mai mult de adevărul lucrurilor și se pierde în labirinturile subiectivității.

Diletantismul răpește artei elementul ei și scade nivelul publicului, dezvățîndu-l de seriozitate și rigoare.

Orice acceptare a mijlocului distruge arta iar diletantismul răspîndește indulgența și bunăvoința. Aduce vază artiștilor mai apropiați de diletantism, spre dauna celor adevărați.

Pagubele aduse de diletantism sînt totdeauna mai mari decît foloasele.

Despre diletantism[1]

Diletanții contribuie mult la propășirea științelor. Acest lucru e cu totul firesc: oamenii de specialitate sînt obligați să tindă spre cuprinderea totală, deci să cerceteze și să parcurgă un domeniu vast în toată lărgimea sa; în schimb amatorul ține să cuprindă doar ceva parțial și, străbătîndu-l, să ajungă la un punct culminant de unde să poată avea o privire de ansamblu, dacă nu asupra întregului, măcar asupra celei mai mari părți din el.

Povestea studiilor mele de botanică

E un sentiment atît de plăcut să te ocupi cu ceva ce știi doar pe jumătate, încît nimeni să nu

[1] *Über den Dilettantismus*, ca și *Colecționarul și prietenii săi*, a ieșit din lungi convorbiri cu Schiller, care a notat punctele principale, urmînd ca Goethe să le dezvolte. Schița mai amplă din care am dat extrase i-a fost dictată lui Eckermann abia în iarna 1823—1824.

dojenească pe diletant dacă se dedă unei arte pe care n-o va învăța niciodată...

Afinitățile elective, II, 3

Dacă aș fi continuat să fac exerciții pictînd asemenea obiecte[1] ca să știu să redau lumini și umbre, particularitățile suprafețelor, aș fi ajuns la oarecare practică și mi-aș fi putut găsi o cale spre ceva superior; dar n-am scăpat de greșeala diletanților de a începe cu ce e mai greu, ba chiar de a vrea să realizez imposibilul, și m-am încurcat în curînd cu proiecte mai mari în care m-am împotmolit, atît pentru că-mi depășeau priceperea tehnică, cît și pentru că nu mi-am păstrat nici toată sîrguința calmă datorită căreia și un începător poate produce cîte ceva.

Poezie și adevăr, III, 13

După ce s-au străduit cît au putut, diletanții obișnuiesc să se scuze spunînd că lucrarea nu e încă gata. Firește că nu poate fi gata niciodată, fiindcă n-a fost nicicînd bine începută. Maestrul își schițează opera din cîteva trăsături și iată că e ca și gata; executată în detalii sau nu, e de pe acum desăvîrșită. Chiar și cel mai îndemînatic diletant bîjbîie în nesiguranță, și pe măsură ce execuția înaintează, nesiguranța primului proiect iese tot mai mult în relief. Abia la urmă de tot descoperă pe unde a greșit, și cum temelia nu se mai poate drege, opera nu va fi terminată bineînțeles niciodată.

Maxime și reflecții, 447

[1] E vorba de naturi moarte.

Greşeala diletanţilor: vor să stabilească o legătură nemijlocită între fantezie şi tehnică.

M.&.R., 1127

E un om cumsecade, dar în materie de literatură e un adevărat diletant[1]. Nu ştie încă bine germana, şi se încumetă să întreprindă tălmăciri. [...] Asta e tocmai caracteristica diletanţilor: nu-şi dau seama de greutăţile inerente unui lucru şi vor să se înhame întotdeauna la ceva ce le întrece puterile.

Eckermann, I, 21 ianuarie 1827

[Reflecţii aforistice despre literatură şi artă]

Ca şi o operă a naturii, adevărata operă de artă va rămîne în veci infinită pentru mintea noastră; o privim, ne mişcă, îi simţim puterea asupra noastră, dar n-o putem cunoaşte în întregime, şi cu atît mai puţin îi putem exprima în cuvinte fiinţa şi valoarea.

Despre Laokoon[2]

Producţiile literare pot fi privite din două puncte de vedere, moral şi estetic, judecîndu-le după efectele lor sau după valoarea lor artistică. Efect au avut şi scrierile cele mai proaste, ca şi cele mai bune [...], romanul cel mai slab ca şi cel mai frumos. Dar nu toate sînt opere de artă.

Riemer, 23 octombrie 1810

[1] Un străin care-l vizitase pe Goethe şi îşi exprimase intenţia de a traduce unele din operele sale.
[2] *Über Laokoon*, eseu, 1798.

Ce artă proastă trebuie să fie cea care s-ar putea cuprinde dintr-odată, al cărei ultim cuvînt ar putea fi surprins numaidecît de primul venit, din clipa în care a intrat pe uşă!

Anii de drumeţie, II, 3

A se îndeletnici cu scrisul e o boală incurabilă, de aceea am face bine să acceptăm şi asta cu resemnare.

Către J.J. Willemer[1], 22 decembrie 1820.

Arta e nobilă în sine; de aceea artistul nu se teme de banal. Ba, prin însuşi faptul că se ocupă de el, acesta s-a şi înnobilat; şi-i putem vedea pe cei mai mari artişti exercitîndu-şi în felul acesta drepturile de suverani.

Maxime şi reflecţii, 61

În fiecare artist zace un germene de îndrăzneală fără de care nu se poate concepe nici un talent, şi acel germene încolţeşte cu vivacitate mai ales atunci cînd lumea încearcă să îndrăgească omul capabil, sau să-l tocmească pentru a se folosi de el spre scopuri mărginite.

M.&.R., 62

Unele cărţi par a fi fost scrise nu ca să înveţi din ele, ci ca să se ştie că autorul lor a ştiut cîte ceva.

M.&.R., 72

Cea mai mare stimă pe care un scriitor o poate avea faţă de publicul său, o dovedeşte neproducînd

[1] *Johann Jakob von Willemer* (1760—1838), bancher din Frankfurt, din 1814 însurat cu Marianne (născută Jung), tînără şi spirituală actriţă, eroina episodului de dragoste care a dat naştere ciclului liric din *Divanul apusean-răsăritean*.

niciodată ce se așteaptă de la el, ci numai ce consideră el că e bun și folositor, ținînd seama de fiecare dată de treapta de cultură a sa și a celorlalți.

M.&R., 77

Din pricina imixtiunii despotice a cardinalului Richelieu, un Corneille ajunsese să se îndoiască de sine.

M.&R., 94

Mi se întîmpla înainte și mi se mai întîmplă și acum ca o operă de artă să-mi displacă la prima vedere, pentru că nu sînt în stare s-o înțeleg; însă dacă presimt că are valoare, caut să mă apropiu de ea, și atunci nu rămîn fără descoperiri îmbucurătoare; întrezăresc în lucrări calități noi, iar în mine capacități neștiute.

M.&R., 162

De critică nu ne putem feri și nici apăra; trebuie să făptuim în pofida ei, lucru pe care încetul cu încetul ea îl acceptă.

M.&R., 176

Diletantismul practicat cu seriozitate și știința tratată mecanic devin pedanterie.

M.&R., 249

Nimeni nu poate favoriza progresul artei afară de un maestru. Un mecena îl poate favoriza pe artist, lucru bun și frumos; dar prin aceasta nu întotdeauna se promovează arta.

M.&R., 250

Shakespeare e bogat în tropi curioși, formați din noțiuni personificate; nouă nu ne-ar sta bine să le utilizăm, pe cînd la el sînt la locul lor, pentru că, pe vremea sa, toată arta era dominată de alegorie.

M.&R., 251

Talentele mari sînt rare și e rar să se recunoască singure; dar în necunoștință de cauză, gîndurile și activitatea energic orientate spre un scop au consecințe foarte îmbucurătoare, dar și lamentabile, și prinsă într-un asemenea conflict, o viață ce s-ar fi putut împlini grandios adesea se irosește.

M.&R., 270

Cu cărțile pățim ca și cu oamenii pe care i-am cunoscut recent. La început, sîntem încîntați dacă găsim între noi și ele o potrivire în linii mari, dacă simțim că ele ating în mod plăcut vreo latură importantă a ființei noastre; făcînd cunoștință mai îndeaproape, ies în relief deosebirile ce ne separă, și atunci, pentru a avea un comportament rezonabil, e esențial să nu ne retragem numaidecît înfiorați, așa cum se întîmplă de obicei în tinerețe, ci să reținem bine punctele de coincidență și să ne lămurim perfect asupra diferențelor, fără să căutăm să aderăm cu orice preț.

M.&R., 272

Legătura dintre mine și Schiller se întemeia pe orientarea noastră hotărîtă spre același țel, pe activitatea noastră comună, pe diversitatea mijloacelor prin care căutam să-l atingem.

Cu prilejul unei ușoare divergențe de păreri ce se ivise cîndva între noi și de care îmi amintește un pasaj din recenta sa scrisoare, făceam următoa-

rele reflecții: e o mare deosebire dacă poetul caută particularul spre exemplificarea generalului, sau contemplă generalul prin intermediul particularului.

Din primul fel de a proceda se naşte alegoria, în care particularul are doar valoare de exemplu, de mostră a generalului, al doilea mod însă e cel potrivit cu natura însăşi a poeziei: ea exprimă ceva particular fără a se gîndi la generalitate, sau fără a o indica explicit. Dar cine sesizează în chip pătrunzător particularul, prinde implicit şi generalul, fără să-şi dea seama, sau dîndu-şi seama mai tîrziu.

M.&.R., 279

Subiectul îl vede oricine, avîndu-l în fața ochilor, conținutul îl găseşte doar cel ce are el însuşi ceva de adăugat, iar forma rămîne pentru cei mai mulți o taină.

M.&.R., 289

Există şi pseudoartişti: diletanți şi speculanți; cei dintîi practică arta de dragul plăcerii, cei din urmă, de dragul folosului.

M.&.R., 326

În fond învățăm numai din acele cărți pe care nu sîntem în stare să le judecăm. Autorul unei cărți pe care ştim s-o judecăm ar trebui să învețe el de la noi.

M.&.R., 324

Absurdul, înfățişat cu gust, suscită repulsie şi admirație.

M.&.R., 364

Despre o notabilă poezie scrisă de o femee, cineva a spus că are mai multă energie decît entuziasm, mai mult caracter decît conținut, mai multă retorică decît poezie, şi, în ansamblu, ceva viril.

M.&.R., 366

Arta e o mijlocitoare a inexplicabilului; de aceea pare o prostie să vrei s-o mijloceşti la rîndul ei prin cuvinte. Dar în străduința de a formula, mintea obține un cîştig care la rîndul lui favorizează putința de a crea.

M.&.R., 384

În adevărata artă, nu există un învățămînt prealabil, doar multă pregătire; cea mai bună însă e participarea elevului, şi a celui mai modest, la lucrările unui maestru. O seamă de lucrători pricepuți la amestecul culorilor au devenit pictori excelenți.

M.&.R., 448

Cu totul altceva e imitația la care incită, pe omul prins într-o activitate firească, obişnuită, contactul întîmplător cu un artist însemnat care săvîrşeşte cu uşurință cele mai grele lucruri.

M.&.R., 449

Întrebîndu-i pe artiştii germani mai tineri, chiar şi dintre cei care au petrecut cîtva timp la Roma, de ce pictează, mai ales peisajele, în culori atît de stridente, părînd să fugă de orice armonie, primesc răspunsul, dat cu toată îndrăzneala şi siguranța, că întocmai aşa văd ei natura.

M.&.R., 467

Omul născut să devină un spirit superior, mai are nevoie şi de multă cultură; aceasta i se revelează fie prin grija părinţilor şi educatorilor săi, fie treptat, prin acţiunea blîndă a exemplului dat de alţii, sau prin acţiunea aspră a experienţei proprii.

M.&.R., 469

La fel, cineva poate fi din naştere un artist în devenire, dar nu un artist desăvîrşit;... Dacă nu e dispus să înveţe de la artiştii cu o formaţie superioară, contemporani sau înaintaşi, ceea ce-i lipseşte spre a deveni un artist adevărat, nu se va împlini în măsura posibilităţilor sale date, din pricina unei false concepţii despre păstrarea originalităţii; căci nu numai cu ce ne-am născut, dar şi ce sîntem în stare să ne însuşim ne aparţine şi ne constituie.

M.&.R., 470

Nu ajunge să sufli ca să cînţi din fluer, mai trebuie să şi mişti degetele.

M.&.R., 472

La întrebarea, dacă e bine să faci comparaţii contemplînd lucrări de artă, am vrea să răspundem în felul următor: cunoscătorul complet format să compare! Căci el posedă noţiuni la care raportează lucrurile, are în minte o idee despre ce se poate şi ce e bine să se pretindă unui artist; amatorul însă, care e pe cale de a se cultiva, progresează mai bine dacă nu compară, ci contemplă fiecare lucrare meritorie în parte; astfel i se formează cu încetul sensibilitatea şi simţul pentru ce e general. Comparaţia practicată de necunoscători

e doar o comoditate prin care se dispensează de a mai judeca.

M.&.R., 492

Pe oameni îi interesează mai mult *ce* aduce opera de artă decît *cum* o face; *ce*-ul îl pot pricepe cu bucăţica, *cum*-ul nu-l pot prinde în ansamblu. De aici propensiunea de a scoate în evidenţă pasaje; nici în felul acesta, dacă sîntem atenţi, efectul ansamblului nu va lipsi pînă la urmă; dar va fi neştiut de fiecare.

M.&.R., 505

Întrebarea: de unde a scos-o poetul? se referă şi ea la *ce*; răspunsurile nu lămuresc pe nimeni asupra lui *cum*.

M.&.R., 506

Imaginaţia e ţinută în frîu numai de artă, mai ales de cea poetică. Nimic mai oribil decît imaginaţia neînsoţită de gust.

M.&.R., 507

Literatura e un fragment al fragmentelor; un minim din cîte s-au întîmplat şi s-au spus a fost scris, iar din cîte s-au scris s-a păstrat un minim.

M.&.R., 512

Nu limba în sine e potrivită, temeinică, graţioasă, ci spiritul care se întruchipează în ea; aşadar, nu depinde de voinţa fiecăruia să-şi înzestreze socotelile, discursurile sau poeziile cu calităţile de dorit; ci se pune întrebarea dacă natura i-a dăruit însuşirile spirituale şi morale trebuitoare; cele spirituale: putinţa de a intui şi pătrunde; cele morale: puterea

de a respinge demonii care l-ar putea împiedica să cinstească adevărul.

M.&R., 610

Cine poate susţine că îl avem în faţa noastră într-adevăr pe Virgil sau Homer, atunci cînd citim cuvintele ce li s-au atribuit? Dar avem în mînă produsul scribilor, şi ce ne mai trebuie? Mă gîndesc că învăţaţii care depun atîta muncă temeinică în această chestiune neesenţială nu sînt mai înţelepţi decît o femeie foarte frumoasă care m-a întrebat cîndva cu un zîmbet cît se poate de dulce, cine a fost autorul pieselor lui Shakespeare.

M.&R., 751

Dacă înţeleg greşit un pasaj corect sau atribui un sens oarecare unui pasaj fără rost, nu e mare deosebire. A doua eroare e mai avantajoasă pentru cine o comite decît prima; interpretînd textul într-un mod personal, el cîştigă pentru spiritul său ceea ce alţii, căzînd în prima dintre aceste greşeli, au cîştigat pentru litera textului.

M.&R., 985

Un condei căzut trebuie ridicat numai decît, altfel e călcat în picioare.

M.&R., 854

Literatura decade numai în măsura în care oamenii sînt mai decăzuţi.

M.&R., 1030

Cine-i reproşează unui autor că e obscur, ar trebui să-şi întoarcă întîi privirea spre propria sa fiinţă lăuntrică, spre a vedea dacă acolo e lumină; în crepuscul, chiar şi un scris foarte citeţ devine neciteţ.

M.&R., 1065

Cine vrea să combată nişte maxime, trebuie să fie capabil să le conceapă foarte limpede spre a lupta în plină lumină, ca să nu se pună în situaţia de a se năpusti cu sabia asupra unor viziuni făurite de el însuşi.

M.&R., 1067

Un artist care produce lucrări ce merită toată stima, nu e totdeauna în stare să dea seama de operele sale sau de ale altora.

M.&R., 1069

Natura şi ideea nu se pot separa fără a distruge arta, ca şi viaţa.

M.&R., 1070

Cînd artiştii vorbesc de natură, ei subînţeleg întotdeauna ideea [ce o au despre ea], fără să-şi dea seama bine.

M.&R., 1071

Tocmai ceea ce i se pare omului necultivat că e natural în opera de artă, nu e natură (din afară), ci omul (natură din interior).

M.&R., 1076

Noi nu avem cunoştinţă de lume decît în măsura în care stă în raport cu omul şi nu vrem altă artă decît pe cea care e o expresie a acestui raport.

M.&R., 1077

E la fel de greu să înveţi ceva după modele ca şi după natură.

M.&.R., 1082

Forma se cere asimilată la fel de bine ca şi conţinutul; ba e chiar mai greu de asimilat.

M.&.R., 1083

De ce să nu fim multilaterali! Carotele din Mark[1] sînt foarte gustoase mai ales cînd sînt amestecate cu castane, deşi aceste două roade cresc pe pămînturi ce se află la mare distanţă unele de altele.

M.&.R., 1094

Îngăduiţi-ne să avem în scrierile noastre pe lîngă formele occidentale şi nordice, şi din cele orientale şi sudice!

M.&.R., 1095

Sîntem multilaterali numai dacă tindem spre lucrurile supreme fiindcă ne simţim nevoiţi (cu toată seriozitatea), şi coborîm spre ce e minor fiindcă aşa vrem (de plăcere).

M.&.R., 1096

Cît are de studiat un pictor pînă să ştie să vadă o piersică aşa cum o vede Huysum[2], iar noi să nu încercăm să aflăm dacă sîntem în stare să vedem omul aşa cum l-au văzut grecii?

M.&.R., 1098

---

[1] Ţinut din Westfalia, fost ducat, alipit din secolul al 17-lea Brandenburgului.

[2] *Jan van Huysum*, (1682—1749), pictor olandez zis „Fenixul pictorilor de flori şi fructe".

Cine ţine să preia de la antici proporţiile (ceea ce e măsurabil) n-ar trebui să vadă cu ochi răi că vrem să preluăm din antichitate ceea ce nu e măsurabil.

M.&.R., 1099

E destul ca amatorii de artă să cadă de acord recunoscînd şi preţuind ceea ce e desăvîrşit; discuţiile despre lucrările mijlocii oricum nu se pot încheia.

M.&.R., 1100

Fiecare operă de artă, bună sau proastă, aparţine naturii, din momentul în care a fost produsă. Antichitatea aparţine naturii — şi anume, cînd are rezonanţă, naturii în ce are mai firesc,—şi vreţi ca noi să nu studiem această natură nobilă, ci s-o studiem pe cea comună!

M.&.R., 1103

Arta: o altă natură, de asemenea misterioasă, dar mai de înţeles, căci a izvorît din mintea omenească.

M.&.R., 1105

Arta are ca temei un fel de simţ religios, o seriozitate profundă şi nestrămutată; de aceea se şi asociază adesea bine cu religia. Aceasta avîndu-şi temeiul în propria ei seriozitate nu are nevoie de simţ artistic; dar nici nu conferă simţ artistic, la fel cum nu dăruieşte gust.

M.&.R., 1107

Se ajunge la distrugerea unor opere de artă atunci cînd simţul artistic e pe cale de dispariţie.

M.&.R., 1111

Desăvîrșirea poate exista odată cu disproporția, frumusețea doar odată cu armonia proporțiilor.

M.&R., 1110

În excelenta gravură a lui Rembrandt: *Izgonirea negustorilor din Templu*, aureola, care de obicei înconjoară capul lui Isus, a alunecat parcă în mîna întinsă înainte, așa că, învăluită de strălucire, face o faptă divină lovind cu violență. Capul precum și fața sînt cufundate în umbră.

M.&R., 1114

Orice artist mare ne răpește, smulgîndu-ne nouă înșine cu puterea sa de contagiune. Ea trezește în noi tot ce e înrudit cu viziunea sa, și dat fiind că există în sufletul nostru o imagine despre sublim și oarecare predispoziții spre acesta, ne închipuim prea lesne că germenele sublimului zace în noi.

M.&R., 1115

Toate artele au o anumită treaptă pe care o putem atinge datorită predispozițiilor noastre firești, ca să zicem așa, fără ajutor. În același timp însă e imposibil să depășim acea treaptă dacă nu recurgem la ajutorul artei.

M.&R., 1117

Se spune, în general, spre lauda artistului: a scos totul din sine însuși. De n-aș mai auzi aceste cuvinte! Privite cu atenție, producțiile unui astfel de geniu original se vădesc de obicei ca reminiscențe; cine are experiență în acel domeniu le va putea găsi sursa una cîte una.

M.&R., 1118

Așa-zisa scoatere din propriile surse dă de obicei falși originali și manieriști.

M.&R., 1119

Dacă ziceți: „Noi facem așa", nimeni n-are nimic împotrivă; dar dacă ziceți: „Și voi trebuie să faceți așa!" „Mărginiți-vă după mărginirea noastră!", ați cam întîrziat, trebuia să vă nașteți mai de mult.

M.&R., 1356

7. CONDIȚIILE ȘI CONTINGENȚELE CREAȚIEI ARTISTICE

[Împrejurări social-istorice]

[Importanța lor și a receptării]

Auzind reflecția că în vremurile din urmă operele de artă excelente sînt foarte rare, marchizul zise:

— Cu greu ne putem da seama cît trebuie să contribuie împrejurările în favoarea artistului, dar chiar dacă ele îi sînt favorabile, cel mai mare geniu, cel mai incontestabil talent trebuie să mai satisfacă o infinitate de exigențe de-ale sale proprii față de sine, apoi mai e nevoie de o sîrguință nespusă, pentru ca să ajungă să se formeze și să se desăvîrșească. Iar dacă împrejurările îl ajută prea puțin, dacă observă că lumea e ușor de satisfăcut, ea nedorind altceva decît aparențe plăcute, ușoare, comode, ar fi de mirare ca pornirea sa spre comoditate și egoismul său să nu-l mențină între limitele mediocrității, ar fi ciudat să nu prefere să obțină bani și onoruri în schimbul unor mărfuri la modă, decît să aleagă calea cea dreaptă care îl duce mai mult sau mai puțin spre un lamentabil martiraj. De aceea artiștii vremurilor noastre oferă mereu, dar nu dăruiesc niciodată. Ei vor să atragă, dar nu să satisfacă. Totul e doar indicat, nicăieri însă nu găsești temeinicie și nici execuție perfectă. Dar n-avem decît să zăbovim cîtva timp într-o galerie de artă ca să observăm ce obiecte de artă atrag mulțimea, care sînt cele lăudate și care cele neglijate, și atunci ne cam piere pofta de a ne bucura de prezent, precum și speranța în viitor.

— Da, răspunse abatele, și iată cum se formează reciproc amatorii și artiștii; amatorul caută doar o plăcere generală, nedefinită, vrea ca opera de artă să-i fie pe plac cam în genul unui produs al naturii, și oamenii cred că facultatea de a gusta arta se dezvoltă de la sine, la fel ca și organele gustului, limba și cerul gurii, și că poți judeca arta întocmai cum guști o mîncare; ei nu înțeleg ce cultivare de altă natură e necesară pentru a te ridica la adevărata savurare a artei. Lucrul cel mai greu de realizat găsesc că este acel soi de izolare pe care omul trebuie s-o obțină în sufletul său dacă vrea să se cultive în genere, de aceea găsim atîția oameni unilateral cultivați, fiecare avînd pretenția să se pronunțe despre totul. [...]

— De altfel e greu, continuă abatele, să exprimi pe scurt ceva precis despre aceste lucruri. Spun doar atît: de vreme ce omul are pretenția să fie activ multilateral sau să guste o diversitate de lucruri, trebuie să fie în stare să își formeze în sine diverse organe de receptare, cvasiindependente unele de altele. Cine vrea să facă sau să guste totul cu toată făptura sa, cine vrea să lege toate obiectele într-o astfel de plăcere nediferențiată, își va petrece timpul într-o strădanie veșnic nesatisfăcătoare. Ce greu e ceea ce pare atît de firesc: să privești o statuie izbutită, o pictură excelentă contemplîndu-le în sine și pentru ele, să auzi muzica muzicii, să admiri în actor pe actorul, să te bucuri de o clădire pentru armonia și perenitatea ei. Dimpotrivă, îi vedem pe oameni tratînd opere de artă întocmai ca și cînd ar fi o argilă moale. Ei vor ca marmura plăsmuită să se remodeleze nu-

maidecît după părerile, înclinațiile și capriciile lor, clădirea solid zidită să se întindă sau să se strîngă, unui tablou i se cere să fie instructiv, unui spectacol să fie moralizator, și totul să devină de toate. În fond însă, pentru că majoritatea oamenilor sînt ei înșiși informi, pentru că nu se pricep să dea propriei lor ființe o formă anumită, ei se înverșunează să răpească obiectelor forma pe care o au, pentru ca totul să redevină materie moale și inconsistentă, cum sînt și ei. În cele din urmă reduc totul la așa-numitul efect, totul li se pare relativ, așa că totul devine într-adevăr relativ, afară de prostie și de banalitate care exercită o stăpînire absolută.

— Vă înțeleg, interveni Jarno, sau mai degrabă pricep prea bine cum se leagă cele ce spuneți cu principiile pe care le urmați cu atîta fidelitate; mie însă îmi e cu neputință să fiu prea sever cu bieții oameni. Cunosc, bineînțeles, destui care, văzînd cele mai grandioase opere de artă sau fenomene naturale, își amintesc îndată de necesitățile lor cele mai meschine, care nu-și lasă acasă conștiința și moralitatea cînd se duc la operă, nu-și leapădă iubirea și ura în fața unei colonade și simt nevoia să micșoreze în închipuirea lor cele mai nobile și mărețe lucruri din cîte li se pot oferi, spre a le putea lega cît de cît de ființa lor sărăcăcioasă.

Anii de ucenicie, VIII, 7

[Importanța condițiilor materiale și a atmosferei culturale]

Cine găsește că e o datorie elementară să lege noțiuni precise de cuvintele de care se servește în vorbire și în scris, va întrebuința extrem de rar

expresiile: *autor clasic*, *operă clasică*. Cînd și unde se ivește un autor clasic național? Atunci cînd el găsește în istoria națiunii sale evenimente mari și urmările lor date într-o unitate fericită și însemnată; cînd nu în zadar caută măreție în concepțiile concetățenilor săi, adîncime în simțirea lor, forță și consecvență în ale lor fapte; cînd el însuși, pătruns de spiritul poporului său, se simte capabil, datorită unui geniu personal, să aibă o înțelegere simpatetică față de trecut și prezent; cînd își găsește poporul pe o treaptă înaltă de cultură, așa încît îi vine ușor să dobîndească și el o cultură personală; cînd a adunat mult material, are în față încercări desăvîrșite sau nedesăvîrșite ale înaintașilor săi și se mai adaugă și împrejurări ale vieții interioare care-l scutesc de plata unei ucenicii costisitoare și îl fac capabil să conceapă, să sistematizeze și să execute o operă mare în timpul anilor săi cei mai buni.

Să se compare aceste condiții care singure fac cu putință apariția unui scriitor clasic, mai ales în proză, cu împrejurările în care au lucrat cei mai buni dintre germanii acestui secol; cine vede limpede și gîndește cu justețe îi va admira și respecta pentru cele ce au realizat și-i va privi cu o sinceră părere de rău pentru neizbutirile lor.

Scrisul remarcabil, ca și limbajul remarcabil, sînt doar consecințe ale vieții; scriitorul este la fel de puțin stăpîn peste împrejurările în care s-a născut și în care lucrează, ca și omul de acțiune. Fiecare, pînă și cel mai mare geniu, are de suferit de pe urma secolului său în anumite privințe, așa cum în altele e favorizat de el; iar exigența de a avea un excelent scriitor național nu se poate adresa decît întregii națiuni.

Dar nici națiunii germane nu i se poate imputa că situația ei geografică o menține strîns unită, în timp ce situația ei politică o ciopîrțește. Să nu dorim răsturnările care ar putea produce în Germania opere clasice.

Așadar, critica cea mai nedreaptă e cea care falsifică perspectiva. Să se examineze situația noastră așa cum a fost și așa cum este; să se considere împrejurările individuale în care s-au format scriitorii germani; atunci se va găsi cu ușurință și punctul de vedere din care trebuie privite. Nicăieri în Germania nu există un centru de viață socială formativă unde scriitorii să se poată aduna pentru a se forma într-un singur fel, într-o singură mentalitate, fiecare în domeniul său. Născuți în puncte diverse, educați cu totul diferit, în general lăsați în seama lor înșiși și a impresiilor primite prin condiții de viață cu totul diferite, atrași de preferințe pentru cutare sau cutare model literar autohton sau străin, siliți să întreprindă fel de fel de încercări ba chiar cîrpăceli pentru a-și încerca puterile fără nici o îndrumare, ajungînd doar treptat, prin reflecție proprie, la o convingere despre ce e bine să facă, instruiți prin practică de ce se poate face, iarăși și iarăși dezorientați de un public lipsit de gust, care înghite producțiile proaste cu aceeași plăcere ca și pe cele bune, apoi din nou încurajați prin contactul cu mulțimea celor cultivați, dar risipiți prin toate regiunile întinsei țări, întăriți prin contemporani care lucrează alături de ei avînd aceleași năzuințe, astfel scriitorii germani ajung în sfîrșit la vîrsta maturității, cînd grija pentru existență, grija pentru familie, îi silește să caute în jur și să-și procure, adesea cu mare tristețe, prin munci pe care ei înșiși le disprețuiesc, mijloacele necesare de a subzista, pentru a produce lucruri de care spiritul lor format ar dori să se ocupe cu exclusivitate. Care scriitor german stimat nu se va recunoaște în acest tablou, și care nu va mărturisi cu o modestă tristețe că a suspinat de nenumărate ori de dorul unui prilej de a-și pune talentul original mai din vreme în slujba unei culturi naționale pe care din păcate n-a aflat-o nicăieri? Căci oricîte avantaje ne-a adus cultura dobîndită de clasele sociale superioare prin moravuri străine și prin literatura altor țări, ea a împiedicat totuși ca germanul să se dezvolte mai de timpuriu în felul lui.

Și acum să se examineze lucrările prozatorilor și poeților germani de oarecare renume! Cu ce conștiinciozitate, cu ce evlavie și-au urmat convingerile luminate de-a lungul carierii lor! Astfel, de pildă, nu exagerăm dacă susținem că un literat inteligent și harnic, comparînd diferitele ediții ale lui Wieland, un bărbat de care ne putem mîndri cu bucurie [...] ar putea să vadă evoluția gustului numai din corecturile aduse treptat operelor sale de acest scriitor care s-a ostenit toată viața să lucreze din ce în ce mai bine. [...]

Lucrul de care nu țin seamă nechemații, mereu dispuși să găsească nod în papură, e fericirea de care au parte acum tinerii de talent, putîndu-se cultiva de timpuriu spre a ajunge la un stil mai pur, mai potrivit cu subiectul, iar acest noroc cui îl datorează dacă nu înaintașilor lor, formați în a doua jumătate a secolului prin străduință neîncetată, în mijlocul impedimentelor, fiecare cum s-a priceput? În felul acesta s-a constituit un fel de școală invizibilă, iar tînărul care intră în această școală, pătrunde într-un cerc mult mai larg și mai luminos decît scriitorul de mai demult care trebuia să rătăcească singur, în obscuritate, prin

acest cerc pentru a contribui cu încetul, parcă la întîmplare, la lărgirea lui. Mult prea tîrziu a sosit criticastrul care vrea să ne arate calea cu lămpița lui; s-a luminat de ziuă; şi nu vom mai închide obloanele.

Sans-culotte-ismul literar[1]

[Situația scriitorului]

Poeţii germani, cînd au încercat să fie solidari ca membrii aceloraşi bresle, nu s-au mai bucurat de nici un fel de avantaje în viaţa civilă. Nu aveau nici sprijin, nici poziţie socială, nici vază, decît în măsura în care îi favoriza vreo relaţie de alt ordin, aşa că depindea numai de întîmplare dacă talentul înnăscut avea să le aducă cinstire sau ruşine. Biet muritor de rînd, conştient de valoarea sa spirituală şi de capacităţile sale, poetul era silit a se tîrî cu greu prin viaţă şi, îmboldit de nevoile imediate, să risipească darul primit de la muze. Poezia ocazională, cea dintîi şi cea mai autentică dintre genurile poetice, era atît de dispreţuită, încît nici acum naţiunea nu e în stare să-şi formeze o idee despre marea ei valoare, iar poetul, dacă nu cumva urma aceeaşi cale ca Günther[2], apărea în ochii lumii înjosit în chipul cel mai trist, ca un măscărici sau un parazit, aşa încît era înfăţişat în teatru, ca şi pe scena vieţii, ca o figură de care-ţi puteai bate joc în voie.

[1] *Literarischer Sans-culottismus*, articol polemic împotriva unui detractor al literaturii germane, apărut în 1795, în revista lui Schiller *Die Horen*.
[2] *Johann Christoph Günther* (1695—1723), poet înzestrat, care a pierit de timpuriu după o viaţă de mizerie şi desfrîu.

Dacă în schimb muza însoţea unii oameni de vază, aceştia dobîndeau o strălucire care se răsfrîngea asupra inspiratoarei. Gentilomi iscusiţi în ale lumii, ca Hagedorn, burghezi avuţi ca Brockes, savanţi recunoscuţi ca Haller apăreau alături de primii cetăţeni ai naţiunii, fiind consideraţi egalii celor mai nobili şi celor mai preţuiţi. Se da cinstire îndeosebi acelor persoane care, pe lîngă vreun talent plăcut, se distingeau şi ca oameni de afaceri harnici şi oneşti. [...]

Avea să vină apoi o vreme în care geniul poetic, devenind conştient de sine, urma să-şi creeze singur condiţiile de viaţă şi să aşeze temeliile demnităţii şi independenţei sale. Klopstock întrunea toate calităţile spre a putea iniţia o asemenea epocă.

Poezie şi adevăr, II, 10

[„Marfa editorială." Strîmtorare şi iniţiative în secolul al XVIII-lea]

Prin caracterul şi purtarea sa, Klopstock ştiuse să cîştige stima şi respectul tuturor pentru el şi pentru alţi bărbaţi de talent. Aceştia aveau să-i datoreze acum şi asigurarea şi îmbunătăţirea stării lor materiale. Iată cum: înainte vreme, negoţul cărţii[1] se ocupa mai mult de operele ştiinţifice însemnate ale universitarilor, de marfa editorială permanentă pentru care se plătea un onorar redus. Producerea scrierilor poetice, în schimb, era privită

[1] Editarea cărţilor şi vînzarea lor erau pe atunci o singură profesie, de aceea în acest pasaj, se vorbeşte cînd de editori, cînd de librari.

ca ceva sfînt, și se considera aproape o simonie să accepți un onorar sau să ceri mărirea onorariilor. Autorii și editorii stăteau în relații mutuale din cele mai ciudate, ambii păreau să fie patroni și clienți, cum voiai să-i consideri. Scriitorii, bucurîndu-se de considerația și admirația publicului nu numai pentru talentul lor, dar și pentru marea lor valoare morală, aveau un rang spiritual și se simțeau răsplătiți prin fericirea de a lucra; editorii se mulțumeau de bunăvoie cu rolul secundar și se bucurau de avantajul unui profit considerabil, pe de altă parte însă bunăstarea materială îl plasa pe librarul bogat deasupra poetului sărac, și astfel se stabilea între ei cel mai frumos echilibru. Generozitatea și recunoștința reciprocă nu erau lucruri rare: Breitkopf[1] și Gottsched[2] au locuit toată viața în aceeași casă[3]. Zgîrcenia și josnicia, mai ales cele de a retipări neautorizat, nu erau încă în vogă.

Cu toate acestea se iscase printre autorii germani o mișcare generală. Începuseră să-și compare situația, foarte modestă, dacă nu chiar sărăcăcioasă, cu bogăția librarilor mai însemnați, îi punea pe gînduri cît de mare era renumele unui Gellert[1], a unui Rabener[2] și în ce strîmtoare era silit să trăiască un scriitor german unanim iubit, dacă nu-și făcea viața mai ușoară prin vreun alt mijloc de trai. Chiar și spiritele mijlocii și minore doreau intens să-și îmbunătățească situația, să cîștige independență față de editori. În centrul atenției publice păși atunci Klopstock oferind a sa *Gelehrtenrepublik (Republica învățaților)*[3] prin subscripție. Deși ultimele cînturi ale *Mesiadei*[4] nu reușiseră, în parte din pricina conținutului, în parte din pricina tratării, să producă același efect ca cele dintîi care, pure și inocente în sine, apăruseră într-o vreme a purității și inocenței, stima pentru poet rămăsese neschimbată datorită apariției odelor sale, care cuceriseră inima și spiritul multor oameni. Numeroase persoane cu cuget ales, printre care și bărbați cu multă influență, s-au arătat dispuse să accepte condiția de a plăti anticipat, în *Louis d'or*[5], căci se căzuse de acord că nu e vorba numai de achitarea prețului cărții, dar și de un prilej de a

---

[1] *Johann G.I. Breitkopf* (1719—1794), unul dintre cei mai importanți editori ai secolului al XVIII-lea. Editura Breitkopf pentru lucrări literare, muzicale și de artă fusese întemeiată la Leipzig în 1719, iar în 1795 a fost preluată de Härtel. Firma Breitkopf și Härtel a funcționat pînă după al doilea război mondial.

[2] *Johann Christoph Gottsched* (1700—1766), învățat și poet, profesor la Leipzig, adept al filozofiei luminilor; a exercitat o influență covîrșitoare, condamnînd trupele de actori ambulanți, de bîlci, introducînd reprezentații de teatru stabil, după modelul clasic francez, pînă ce cearta sa cu esteticienii elvețieni Bodmer și Breitinger i-a surpat autoritatea.

[3] Pe vremea caselor concepute pentru o singură familie, faptul denotă o bună înțelegere și intimitate neobișnuită.

[1] *Christian Fürchtegott Gellert* (1715—1769), poet și profesor la Leipzig, apreciat pentru poezii scrise într-un limbaj familiar, neconvențional, pentru comediile sale care pregătesc drama burgheză, cît și pentru cîntecele sale religioase. Marea sa popularitate o datora însă romanului său epistolar: *Viața contesei suedeze von G.*, influențat de Richardson. Locul său în istoria literaturii germane rămîne notabil, ca reprezentant al manierei rococo.

[2] *Gottlieb Wilhelm Rabener* (1714—1771), poet din Saxonia ca și Gellert, autor de satire nu lipsite de umor și blîndețe.

[3] Apărută în 1774, această scriere ciudată încerca să promoveze idei avansate, făcînd apel la sentimentul național și amintirea gloriei trecute.

[4] Epopeea *Der Messias*.

[5] Monedă franceză de aur (de pe vremea lui Ludovic al XIII-lea).

răsplăti autorul pentru meritele sale față de patrie. Acum toată lumea se grăbi să subscrie, chiar tinerii și fetele care nu prea aveau bani de cheltuit își deschiseseră pușculițele; bărbați și femei din straturile superioare și mijlocii ale societății își aduseseră contribuția la această donație sfîntă, și se adunaseră poate o mie de subscrieri. Așteptarea era încordată la maximum, încrederea cît se poate de mare.

Date fiind toate acestea, lucrarea urma să aibă cel mai neobișnuit succes din lume: deși tot foarte valoroasă, era prea puțin făcută să placă în general. Ideile lui Klopstock despre poezie și literatură erau prezentate ca aparținînd unei vechi republici germanice de druizi, reflecțiile sale despre creația autentică și cea falsă erau enunțate în sentințe laconice în care multe gînduri instructive erau sacrificate de dragul acestei forme ciudate. Pentru scriitori și literați, cartea era și este de mare preț, dar nu putea fi eficientă și utilă decît în acest cerc. Cine cugetase singur asupra acestor lucruri, îl urmărea pe cugetător, cine știa să caute și să prețuiască autenticul, găsea folositoare lectura acestui brav și temeinic scriitor; dar amatorul, cititorul de rînd, nu se dumirea; pentru el cartea rămînea pecetluită; și totuși, fusese dată în mîna tuturor, și de unde fiecare se așteptase la o operă pe deplin accesibilă, majoritatea primise una pe care n-o putea nicidecum gusta. Perplexitatea a fost generală, dar stima pentru scriitor era așa de mare, că nu se auzi nici un protest, nici măcar un murmur. Tineretul se consolă de pagubă și, făcînd haz de necaz, dărui volumele destul de scump achiziționate. Eu însumi am primit mai multe exemplare de la cîteva bune prietene, dar nu mi-a rămas nici unul din ele.

Această inițiativă cu rezultate îmbucurătoare pentru autor, dar nu și pentru public, a avut proasta urmare că nimeni nu mai era dispus să se angajeze într-o subscripție; dorința de a publica în acest fel era însă atît de generală, încît experiența nu putea rămîne nerepetată. Începînd de atunci s-au ocupat în genere de aceste chestiuni editurile din Dessau. Erudiții și editorii uniți în această acțiune urmau să se bucure de mult așteptatele foloase. Greutățile îndurate atîta vreme au făcut să se lege de aceste încercări mari speranțe, din păcate însă nejustificate, căci în urma unor strădanii de scurtă durată, după ce-și aduseseră pagube mutuale, asociații s-au despărțit.

O răspîndire rapidă a scrierilor printre prietenii literaturii fusese însă realizată mai de mult; „almanahurile muzelor“ grupau pe toți poeții tineri, alte reviste literare îi făceau cunoscuți pe poeți alături de ceilalți scriitori. Bucuria mea de a crea era fără margini; odată produse, lucrările îmi erau indiferente, numai cînd deveneau din nou actuale pentru mine și alții pentru că le dădeam citire într-un cerc de prieteni, ceea ce acceptam bucuros — mă simțeam din nou atras de ele. Mulți arătau interes față de lucrările mele mai mari sau mai mici, pentru că-i îndemnam la creație independentă și personală pe toți cei care se simțeau cît de cît chemați și apți să producă ceva, fiind la rîndul meu invitat de toți să mai compun alte poezii și scrieri. Îndemnurile și imboldirea reciprocă, ce mergeau pînă la excese, exercitau asupra fiecăruia după felul său o influență înviorătoare, și din toată agitația și creația, din această trăire proprie și îngăduință față de trăirea celorlalți, din dăruire și acceptare, practicate fără vreo stea călăuzitoare teoretică, după voia inimii, de atîția tineri conform

cu caracterul înnăscut al fiecăruia şi fără reticenţe, a ieşit acea epocă literară vestită, faimoasă şi ponegrită, caracterizată printr-o adevărată izbucnire de numeroase tinere genii, care au dat la iveală cu o îndrăzneală şi o încredere prezumţioasă, proprie numai acestui anotimp al vieţii, multe lucruri bune şi îmbucurătoare, datorate capacităţilor lor. Cum însă au şi abuzat de ele, au pricinuit multe supărări şi au dat şi lucrări dăunătoare. [...]

Poezie şi adevăr, III, 12

[Poetul şi contemporanii săi]

Cine-şi mai aminteşte că, pe la mijlocul secolului trecut, mulţi dintre protestanţii germani, nu numai clerici ci şi laici, cunoşteau atît de bine *Sfînta Scriptură*, încît ştiau să spună despre orice citat unde se află şi în ce context, de parc-ar fi fost nişte lexicoane de citate, cît despre pasajele principale, le ştiau pe dinafară şi le aveau oricînd la îndemînă ca să le aplice — cine şi-i aminteşte va recunoaşte totodată că acei oameni trebuie să fi dobîndit astfel o mare cultură prin faptul că, îndeletnicindu-se mereu cu subiecte înalte, memoria lor păstra la dispoziţia simţirii şi a judecăţii un imens material de savurat şi de meditat. Li se zicea: cunoscători ai *Bibliei*, epitet care conferea o deosebită demnitate şi reprezenta o neîndoielnică recomandare.

Ceea ce la noi, creştinii, se practica dintr-o înclinaţie firească şi de bunăvoie, la mahomedani era o datorie: căci dacă se considera un mare merit ca vreun credincios să copieze el însuşi sau să dea la copiat un manuscris al *Coranului*, era şi mai bine

văzut dacă-l învăţa pe dinafară pentru a putea cita locurile cuvenite la orice prilej, spre edificarea altora, sau spre încheierea discuţiilor. Astfel de persoane erau numite „Hafis“, un titlu de onoare care i-a rămas poetului nostru[1] ca un nume propriu.

Iată însă că foarte curînd după ivirea sa, *Coranul* a devenit obiect de nesfîrşite interpretări, dînd loc subtilităţilor celor mai rafinate şi, incitînd pe fiecare să gîndească, făcu să se ivească nenumărate păreri divergente, combinaţii smintite, pînă şi încercări de a stabili legături dintre cele mai lipsite de temei, aşa că un om echilibrat era silit să se ostenească cu deosebit zel numai pentru a ajunge din nou pe terenul ferm al adevăratului text pur. De aceea şi găsim că în istoria Islamului interpretările, aplicările şi întrebuinţarea dată textelor sînt adesea cu totul ciudate.

Iată exerciţiile de dibăcie care au servit la educarea celui mai frumos talent poetic: Hafis îşi însuşise tot *Coranul*, şi nici întregul edificiu religios clădit pe el nu avea secrete pentru dînsul. O spune el însuşi:

Tot ce am izbutit vreodată,
Coranului *se datorează.*

Ca derviş, sofi şi şeic a predat în oraşul său natal, Şiraz, la care s-a mărginit, îndrăgit şi stimat de familia Mofaser şi cercul ei. Se ocupa de lucrări teologice şi gramatice, şi a strîns în jurul său o mulţime de elevi.

Poeziile sale stau în perfectă contradicţie cu asemenea îndeletniciri serioase şi cu însăşi profesiunea de dascăl; contradicţia se rezolvă poate dacă ne gîndim la următoarele: poetul nu e obligat să

[1] Capitolul tratează în fond despre Hafis.

gîndească și să trăiască întocmai tot ce exprimă, mai ales acel poet care se naște în vremuri tîrzii și în împrejurări complicate în care va trebui să se apropie mereu de doctrinele retorice și să prezinte ceea ce contemporanii țin să audă. Acesta pare să fi fost întru totul cazul lui Hafis. Căci așa cum un povestitor de basme nu crede în vrăjitorie deși ne amăgește cu ea, ci se gîndește doar s-o prezinte cît mai viu și amănunțit pentru ca să-și distreze ascultătorii, tot așa în practica vieții un poet nu e obligat să țină seama de toate cîte născocește, spre bucuria și încîntarea cititorilor, a celor suspuși ca și a celor mărunți. De altfel poetul nostru nu pare să fi pus mare preț pe cîntecele sale ce curgeau atît de lesne din izvor; căci discipolii săi le-au adunat abia după moartea sa.

Note la *Divan*[1]

[Bietul poet sub vremi]

E cu totul surprinzător că poezia persană nu cuprinde drame. Dacă s-ar fi ivit un poet dramatic, toată literatura lor ar fi cîștigat un alt aspect. Poporul persan înclină spre tihnă, de aceea îi place să i se povestească; de aici mulțimea imensă de basme și nesfîrșitele poeme. De altfel, în genere modul de viață oriental nu te face vorbăreț; despotismul nu favorizează dialogul și constatăm că orice obiecție împotriva voinții și poruncii stăpînitorului se exprimă întotdeauna doar sub forma citatelor din *Coran* și din poeții cunoscuți; dar acest lucru presupune în același timp o stare evoluată

[1] Fragmentul intitulat *Hafis*.

sub raport spiritual, o întindere, adîncime și continuitate a culturii. Că orientalul nu se poate lipsi nici el, ca orice alt popor, de forma dialogată, o vedem din prețuirea fabulelor lui Bidpai, repetarea, imitarea și continuarea lor.

Ibid.[1]

Enveri[2] studiază la Tus, un oraș reputat pentru școlile sale minunate, ba chiar suspect prin exces de cultură; și stînd odată la ușa colegiului său, zărește trecînd călare, cu mare pompă, un personaj important, însoțit de o suită; aflînd spre marea sa uimire că e un poet de curte, se hotărăște să ajungă la aceeași culme a norocului. O poezie, scrisă peste noapte, prin care și-a cîștigat favoarea principelui, ni s-a păstrat.

Din cele povestite mai înainte precum și din cîteva poezii care ne-au parvenit, se constituie imaginea unui spirit voios, înzestrat cu nesfîrșită circumspecție și mare perspicacitate. Stăpînește o infinitate de subiecte. Trăiește în prezent și, trecînd de la situația de elev de-a dreptul la cea de curtean, devine de bunăvoie un panegirist, găsind că nu există profesie mai bună decît să-ți încînți contemporanii cu laude. Prinți, viziri, femei nobile și frumoase, poeți și muzicieni, pe toți îi împodobește cu cununi de slavă și știe să asemuie pe fiecare cu cîte ceva grațios din vastele provizii ale universului.

De aceea găsim că e nedrept să i se reproșeze ca o crimă, după atîtea sute de ani, împrejurările în care a trăit și felul în care și-a folosit talentul. Ce ar deveni poetul dacă n-ar exista oameni suspuși, puternici, înțelepți, frumoși, dibaci, ale căror însușiri să-i servească drept cale spre a se înălța? Ca

[1] Fragmentul intitulat: *Nachtrag (Adăugire)*.
[2] *Enveri*, poet persan din secolul al XII-lea.

viţa ce se încolăceşte în jurul ulmului, ca iedera ce se caţără pe zid, el se foloseşte de calităţile altora pentru a-şi ospăta ochii şi mintea. Să dojenim oare giuvaergiul care-şi petrece viaţa folosind pietrele scumpe ale celor două Indii spre a făuri podoabe pentru oameni ieşiţi din rîndul celorlalţi? Să-i pretindem să îmbrăţişeze profesia, desigur foarte utilă, de pavagiu?...

Ibid.[1]

[Receptarea literaturii]

[Autorul faţă de cititori]

În materie de literatură e bine să imităm pe semănătorul care seamănă fără să se întrebe unde cade sămînţa.

Către Schiller, 13 decembrie 1795

Nu putem face altceva decît ce facem, iar succesul e un dar al cerului.

Către F.H. Jakobi, 1 februarie 1793

Din păcate şi noi, modernii, ne naştem uneori poeţi, şi ne chinuim parcurgînd toate genurile fără să ştim prea bine ce să facem, căci determinările alegerii ar trebui să vină, cred eu, din afară, talentul ar trebui să fie canalizat într-o anumită direcţie de împrejurările ivite. De ce facem atît de rar epigrame în sensul celor greceşti? Pentru că vedem prea puţine lucruri ca să le merite. De ce izbutim

[1] Fragmentul intitulat *Enceri* .

atît de rar în genul epic? Pentru că nu avem un auditoriu — şi de ce e atît de mare străduinţa de a produce opere dramatice? Pentru că la noi drama e singurul gen poetic care să vorbească simţurilor şi a cărui reprezentare să ne promită o anumită plăcere imediată.

Către Schiller, 27 decembrie 1797

Publicul e mare, inteligenţa adevărată şi simţirea adevărată nu sînt chiar atît de rare pe cît se crede. Atît doar că artistul nu trebuie să pretindă niciodată ca operele pe care le produce să obţină o aprobare necondiţionată; căci tocmai acest succes absolut e cel mai puţin valoros, iar pe cel limitat şi condiţionat, domnii nu prea îl agreează.

Anii de ucenicie, VII, 8

În arte şi în ştiinţă, pe lîngă această legătură strînsă[1], mai sînt favorabile propăşirii şi relaţiile cu publicul, ba ele devin chiar o necesitate. Din cîte gîndim şi facem, tot ce are o valabilitate mai generală aparţine lumii, iar lumea la rîndul ei duce mai departe, spre maturizare, ceea ce şi-a însuşit din străduinţele fiecăruia. Dorinţa de succes resimţită de scriitor e un instinct sădit în el de natură spre a-l ademeni spre culmi; cînd crede că a ajuns doar la un pas de cununa de lauri şi nu mai are decît să întindă mîna după ea, îşi dă seama că pentru a păstra favoarea obştească mai e nevoie să-şi cultive cu multă trudă fiecare aptitudine înnăscută, deşi succesul poate fi dobîndit,

[1] Fusese vorba de schimbul de idei dintre cercetători, precum şi dintre artiştii cu tendinţe similare.

pentru scurte momente, prin noroc sau din întîmplare.

Cît de importante sînt relațiile scriitorului cu publicul în perioada începuturilor! Dar nici mai tîrziu nu se poate lipsi de ele. Oricît de puțin și-ar simți menirea de a învăța pe alții, el dorește totuși să se destăinuie celor pe care-i știe uniți cu el în cuget, dar răspîndiți în lumea largă; dorește să reînnoade legăturile cu prietenii vechi, să le stabilească cu alții noi și să cîștige în generația tînără prieteni pentru restul vieții. El dorește să cruțe tineretul de căile întortochiate pe care el însuși a rătăcit și, dîndu-și seama și folosindu-se de avantajele existente în prezent, să păstreze amintirea străduințelor meritorii de altădată.

[...] Nu sînt doi oameni care să privească lumea exact la fel; oamenii de caractere diferite vor aplica adesea în mod diferit cîte un principiu recunoscut de toți. Dar chiar unul și același individ nu rămîne identic cu sine în toate vederile și părerile sale; convingerile de altădată fac loc altora noi. Chiar dacă nu tot ce gîndim și exprimăm rezistă la toate examinările, esențial e să rămînem pe calea noastră, sinceri și autentici față de noi și de alții.

Oricît ar dori și ar spera autorii să fie în armonie între ei și cu o bună parte din public, nu trebuie să se amăgească nicidecum că nu vor auzi multe sunete discordante din toate părțile. Se pot aștepta la ele cu atît mai degrabă cu cît vederile lor se deosebesc în mai mult decît într-un singur punct de părerile dominante. Departe de a voi să exercite o dominație asupra felului de a gîndi al altora, sau de a voi să-l schimbe, ei își vor exprima cu fermitate părerea proprie, vor evita sau vor accepta o polemică.[...]Cine ține să pună suflet într-un lucru, acela trebuie să știe să ia atitudine; altfel merită ca activitatea sa să rămînă total lipsită de eficiență.

Propilee, Introducere

Un francez spiritual a mai spus-o: dacă un cap înzestrat a atras atenția publicului prin vreo operă meritorie, lumea face tot ce-i stă în puteri pentru a-l împiedica să mai producă vreodată ceva asemănător. E prea adevărat. Ceva bun, plin de duh, se produce în timpul tinereții retrase și neștiute de nimeni, apoi se obține succesul și se pierde independența. Omul de talent e tîrît cu de-a sila în societate, în mijlocul distracțiilor de tot soiul, fiindcă lumea se gîndește că ar putea rupe din personalitatea sa o bucățică pentru a și-o însuși.

Poezie și adevăr, III, 16

Dacă spiritul și o cultură superioară ar putea deveni bunuri obștești, ce ușor i-ar veni poetului! Ar putea fi mereu fidel adevărului fără a se mai teme să exprime ceea ce are mai bun. Așa însă e obligat să se mențină la un anumit nivel; trebuie să țină seama de faptul că operele sale încap pe mîna multor persoane de tot soiul, și are toate motivele să vegheze ca nu cumva printr-o prea mare sinceritate să jignească simțămintele majorității, ale oamenilor cumsecade. Și apoi vremea e un lucru ciudat. E un tiran care-și are toanele și care primește în fiecare secol cu altfel de strîmbătură ceea ce spune sau face cineva. Grecilor le era îngăduit să spună multe, pe cînd nouă nu prea ne mai stă bine să le spunem, iar ceea ce le plăcea fără reticențe viguroșilor contemporani ai lui Shakespeare, nu mai e suportat de englezul din 1820,

așa încît în ultima vreme s-a făcut simțită nevoia unui *family Shakespeare*[1].

Eckermann, I, 25 februarie 1824

Totul e ca un autor să știe să nimerească făgașul pe care a luat-o gustul și interesul publicului. Dacă orientarea unui talent coincide cu a publicului, cauza lui e cîștigată. [...] Lordul Byron poate că n-ar fi cunoscut atîta succes dacă s-ar fi orientat într-altă direcție decît cititorii săi. Căci în această privință întrebarea care se pune nu e: cît de mare e un poet? Ci mai degrabă se poate întîmpla ca un autor care de-abia depășește prin personalitatea sa nivelul general, să cîștige favorurile unanime tocmai datorită acestui fapt.

Ibid., I, 24 februarie 1825

[Curiozitate, naivitate și indiscreție în receptarea literaturii]

Bineînțeles că ceea ce a avut atîta efect a fost iarăși subiectul în sine și astfel tinerii mei prieteni se aflau într-o stare de spirit exact opusă celei în care eram eu; căci prin această scriere[2], mai mult decît prin oricare alta, scăpasem din mijlocul elementelor dezlănțuite, de pe ape bîntuite de furtuni, care mă aruncau de colo-colo, și unde ajunsesem din vina mea și a altora, în urma unui mod de viață adus de întîmplare și de propria mea alegere,

[1] O ediție a operelor lui Shakespeare din care s-au eliminat pasajele prea violente, destinată lecturii „în familie". Goethe face aluzie la o asemenea ediție expurgată, realizată în Anglia de Thomas Bowdler și publicată începînd din 1807.
[2] *Suferințele tînărului Werther.*

de bunăvoie și din precipitare, prin îndărătnicie și slăbiciune. Mă simțeam ca după o spovedanie, din nou voios, eliberat și îndreptățit să încep o viață nouă. Vechiul leac băbesc îmi priise și de data aceasta de minune. Dar în timp ce mă simțeam ușurat și limpezit prin faptul că transformasem realitatea în poezie, prietenii mei au intrat în încurcături crezînd că trebuie să transformi poezia în realitate, să joci în viață acțiunea din roman și să te împuști cu orice preț; și cele petrecute la început aici, printre cîțiva, s-au petrecut apoi în marele public, iar cărticica mea, care-mi fusese atît de folositoare, dobîndi prostul renume al unei scrieri nefaste. [...]

Pregătit să întîmpin orice s-ar fi putut inventa împotriva lui *Werther*, nu m-a mîhnit cîtuși de puțin că s-au exprimat atîtea obiecții; dar nu mă gîndisem că voi avea de suferit chinuri insuportabile din partea unor suflete binevoitoare, pline de interes și simpatie. Căci în loc să mi se spună cîte ceva îndatoritor despre cărticica mea așa cum era, toți țineau să afle odată pentru totdeauna ce anume e în fond adevărat din toată povestea? Lucru care mă mînia, așa că răspundeam de obicei cu mojicie. Pentru a răspunde acestei întrebări, ar fi trebuit să ciopîrțesc mica operă la care cugetasem atîta ca să dau elementelor diverse o unitate poetică, și să-i distrug forma, și astfel înseși componentele autentice ar fi fost dacă nu nimicite, dar cel puțin desfăcute și împrăștiate fără rost. [...]

În timp ce lucram la Werther, mi-am dat seama ce favorizat a fost artistul căruia i s-a dat prilejul să închipuie o Veneră studiind trăsăturile mai multor femei frumoase, și mi-am îngăduit deci și eu s-o compun pe Lotte a mea din figura și însușirile mai multor copile drăguțe, deși liniile

mari le luasem de la cea mai iubită dintre ele. Publicul iscoditor putea descoperi prin urmare unele asemănări cu diferite femei, iar doamnelor nu le era chiar complet indiferent să treacă drept cea adevărată. Aceste multiple Lotte mi-au pricinuit indicibile chinuri, căci fiecare ins întîlnit, cu care schimbam măcar o singură privire, ţinea morţiş să afle îndată unde locuieşte Lotte cea adevărată. [...] Speram să scap peste cîtva timp de asemenea cercetări penibile; ele m-au însoţit de-a lungul întregii vieţi. Am încercat să fug de ele, călătorind incognito de cîte ori plecam; dar şi acest subterfugiu mi-a fost zădărnicit pe neaşteptate, şi astfel autorul acelui opuscul, dacă într-adevăr a păcătuit scriind ceva nelalocul lui sau vătămător, a fost pedepsit îndeajuns pentru fapta sa, ba chiar excesiv, prin acele indiscreţii intempestive de care nu era chip să scape.

Astfel încolţit, şi-a dat seama prea bine că autorii şi publicul sînt despărţiţi de o uriaşă prăpastie, de care, spre fericirea lor, nu sînt conştienţi nici unii nici ceilalţi. Ce inutile sînt deci toate prefeţele, asta aflase mai de mult; căci cu cît încerci să-ţi lămureşti intenţiile, cu atît provoci mai multă încurcătură. Şi apoi, un autor poate prefaţa lucrările cît vrea, publicul va continua să aibă faţă de el exigenţe pe care încercase să le înlăture, prevenind că nu le va satisface. Făcusem cunoştinţă de asemenea de timpuriu cu o altă particularitate a cititorilor, înrudită cu cea despre care am vorbit şi care mi se pare cu totul comică, îndeosebi la cei care-şi tipăresc părerile. Iată ciudăţenia: ei trăiesc în iluzia că producînd ceva, ai devenit datornicul lor, rămînînd mereu mult în urmă faţă de ceea ce doresc şi aşteaptă de la tine, deşi cu puţin timp înainte, pînă n-au citit lucrarea ta, nu aveau nici cea mai vagă idee că aşa ceva poate să existe sau că e măcar cu putinţă.

Poezie şi adevăr, III, 13

Sînt supus acum unui chin special, şi anume: unele persoane tare cumsecade şi binevoitoare vor să-mi interpreteze poeziile şi găsesc că pentru a le pătrunde cu adevărat au neapărată nevoie să cunoască împrejurările speciale în care şi din pricina cărora ele au luat naştere. Mai bine ar face să fie încîntaţi că s-a găsit unul care să ridice tot ce e mai particular la un asemenea nivel de generalitate încît ei să-l poată apoi integra fără osteneală propriei lor particularităţi!

Către Zelter, 27 martie 1830

E ciudat ce am păţit. Înainte vreme, dacă se întîmpla ca un îndrăgostit melancolic să se împuşte, trebuia neapărat să fi fost incitat la asta de Werther; iar acum, dacă un tînăr teolog părăseşte drumul drept şi-n loc să se suie pe amvon se rătăceşte pe scenă, atunci Wilhelm Meister îl are pe conştiinţă!

F. Förster, 25 august 1831

[Publicul]

Ca un lucru cu totul remarcabil m-a izbit felul de a fi al publicului într-un oraş mare. El trăieşte într-o continuă agitaţie pentru a produce şi a consuma, iar ceea ce numim atmosferă interioară nu se poate nici isca, nici comunica; toate divertismentele, chiar şi teatrul, sînt menite numai şi numai să distreze; iar marea atracţie pe care o prezintă pentru publicul cititor ziarele şi romanele

provine din faptul că ele sînt întotdeauna primele și de cele mai multe ori și ultimele care aduc distracții în distracție.

Mi se pare a fi surprins chiar un fel de teamă de producții poetice, cel puțin în măsura în care sînt poetice, și această teamă îmi apare ca firească, din motivele amintite. Poezia cere și chiar pretinde reculegere, ea îl izolează pe om împotriva voinței sale, ea i se impune adesea, așa că într-o lume vastă[1] (ca să nu zic în lumea mare), ea devine stînjenitoare ca o amantă fidelă.

Către Schiller, 9 august 1797

Un public mare merită să fie stimat, nu trebuie să-l tratăm ca pe o ceată de copii cărora vrem doar să le luăm gologanii. Ia să i se dezvolte simțul și gustul pentru ceea ce e bun dîndu-i numai lucruri bune! Atunci își va cheltui banii [pentru artă] cu o plăcere de două ori mai mare, pentru că mintea și rațiunea nu-i vor putea reproșa această cheltuială.

Anii de ucenicie, V, 9

Publicul are un anume fel de a proceda cu oamenii care au dobîndit notorietate și au merite recunoscute; încetul cu încetul devine indiferent față de ei și favorizează talente mult mai neglijabile, dar proaspăt apărute. Pretențiile sale față de cei dintîi sînt exagerate, pe cînd din partea celor din urmă acceptă orice.

Ibid., V, 16

[1] Adică în lumea extinsă a orașelor, cu multiple relații între oameni.

Efectul produs de cărticica mea *[Suferințele tînărului Werther]* a fost mare, chiar imens, și asta mai ales pentru motivul că a nimerit exact momentul potrivit. Căci, după cum nu ai nevoie decît de un pic de iarbă de pușcă pentru a slobozi dintr-un tun o ghiulea uriașă, tot așa explozia produsă atunci în public a fost atît de violentă pentru că tineretul se subminase singur, iar cutremurarea a fost atît de generală pentru că toți avuseseră sufletul plin de pretenții exagerate, pasiuni nesatisfăcute și suferințe închipuite, care au izbucnit dintr-odată.

Poezie și adevăr, III, 13

Așa cum oamenii admiră de obicei mai mult monștrii morali decît niște culmi ale moralității, la fel vor admira mai mult geniile extravagante, care se complac în absurditate, decît pe cele care rămîn între limitele frumosului.

Riemer, 9 iulie 1809

Publicul vrea să fie tratat ca femeile: nu cumva să-i spui altceva decît ce dorește să audă.

Maxime și reflecții, 1019

Publicul preferă să se plîngă mereu că nu e bine servit decît să-și dea puțină osteneală spre a fi mai bine servit.

M.&.R., 1020

Mari neajunsuri izvorăsc din ideile eronate ale mulțimii, căci valoarea unei opere nu e recunoscută dacă ea nu se încadrează în prejudecata ce are curs.

M.&.R., 1022

[Critica]

Există o critică destructivă şi una productivă. Primul soi de critică se face uşor: n-avem decît să adoptăm în gînd un criteriu oarecare sau un anumit model, oricît ar fi de limitate, şi apoi să afirmăm cu îndrăzneală că opera despre care e vorba nu e conformă acelui criteriu sau model şi de aceea nu face doi bani; cu asta, s-a zis cu ea, ne putem considera exigenţele nesatisfăcute; în felul acesta scăpăm de orice îndatorire faţă de artist. Critica productivă e niţeluş mai dificilă; ea trebuie să-şi pună întrebarea: ce şi-a propus autorul? Oare proiectul lui e cuminte şi rezonabil? Şi în ce măsură a izbutit să-l pună în execuţie? Dacă putem răspunde la aceste întrebări cu pătrundere şi simpatie, îl ajutăm pe autor, care între timp a făcut desigur progrese şi, continuînd să lucreze, a evoluat, venind în întîmpinarea criticii noattre.

Despre *Il conte di Carmagnola* de Manzoni[1]

Mai toate judecăţile criticii contemporane sînt dictate de bunăvoinţă sau reavoinţă faţă de poet, şi această schimonosire a adevărului din părtinire îmi e mai nesuferită decît orice alt soi de caricatură.

Riemer, octombrie-noiembrie 1803

De la bun început au avut atîtea de criticat la Werther, încît dacă aş fi vrut să elimin fiecare pasaj incriminat, n-ar fi rămas un rînd din întreaga carte. Numai că toată dojana nu mi-a dăunat întru nimic, căci asemenea judecăţi subiective, deşi erau

[1] Recenzie în *Kunst und Altertum*, 1820.

ale unor persoane însemnate, şi-au găsit contraponderea în părerea mulţimii.

Eckermann, I, 12 mai 1825

Nici o naţiune nu are o critică decît în măsura în care posedă opere meritorii, de valoare şi excelente.

M.&R., 1026

Critica se înfăţişează ca Ate[1]: ea urmăreşte autorii, dar şchiopătînd.

M.&R., 1027

În materie de poezie, critica nu e cine ştie ce vătămătoare. Wolf[2] l-a distrus pe Homer, dar poemelor lui n-a fost în stare să le facă vreun rău; căci aceste poeme posedă puterea miraculoasă pe

[1] În mitologia greacă, divinitate instigatoare la rele prin orbirea pe care o pricinuieşte; întruchiparea orbirii şi a nenorocirii; mai tîrziu apare, asemenea Eriniilor, ca răzbunătoarea relelor comise, urmărindu-l fără încetare pe vinovat.

[2] *Friedrich August Wolf* (1759—1824), profesor de filologie clasică la Halle, apoi membru al Academiei de ştiinţe de la Berlin, autor al unei istorii a literaturii latine şi al unei enciclopedii a filologiei (apărută postum), editor al operelor lui Homer, Hesiod, Platon, Lucian şi Cicero, traducător al *Norilor* lui Aristofan. Goethe, care a dus cu el o corespondenţă destul de amplă, se referă aici la scrierea sa: *Prolegomena ad Homerum...* din 1795, în care Wolf căuta să demonstreze lipsa de unitate a poemelor homerice, susţinînd că ele ar fi fost compuse de mai mulţi rapsozi.

care o au şi eroii din Walhalla: dimineaţa se spintecă şi se ciopîrţesc, iar la amiază se aşază la masă teferi, cu toate mădularele întregi.

Eckermann, I, 1 februarie 1827

[Lumea literară şi artistică]

[Intrigi, coterii, laude reciproce]

În lumea asta a artiştilor trăieşti ca într-o sală cu oglinzi, unde, vrînd nevrînd, vezi chipul tău şi al altora repetat mereu în multiple imagini. [...] Că lumea a încercat în fel şi chip să mă scoată din întunericul în care mă ascund, că poeţii au început să-mi citească din lucrările lor sau au pus pe alţii să-mi citească din ele, că nu depinde decît de mine să joc un rol, toate astea nu mă tulbură, ba chiar mă amuză, mai ales că m-am şi lămurit oarecum cu privire la lumea asta de la Roma. Căci numeroasele mici cenacluri instalate la picioarele stăpînei lumii vădesc adesea ceva cu totul provincial.

Da, aici lucrurile se petrec ca peste tot, şi ce mi se întîmplă, sau s-ar putea întîmpla prin mine, mă plictiseşte dinainte. Trebuie să aderi la o coterie, s-o ajuţi să-şi promoveze vederile părtinitoare şi intrigile, să-i lauzi artiştii şi diletanţii, să minimalizezi ce fac concurenţii, să accepţi orice de la cei bogaţi şi puternici. Să mă apuc să reiau aici, cu alţii, şi absolut fără rost, tot pomelnicul ăsta din pricina căruia îţi vine să-ţi iei lumea în cap?

Călătorie în Italia, 29 decembrie 1786

Toată agitaţia tagmei de scriitori şi recenzenţi seamănă la urma urmei cu bătăliile fabuloase dintre fantome, unde eroii fără de oase se despică spre plăcerea lor în două jumătăţi şi apoi, refăcuţi îndată, se aşază cu toţii la masă cu taica Odin[1].

Către J.H. Jakobi, 26 decembrie 1796

[Ridiculizare, atacuri, duşmănii]

Palissot[2]. Iată unul dintre acei oameni cu o înzestrare mijlocie care tind spre regiuni mai înalte unde nu răzbesc, şi se smulg din ce e comun de care însă nu scapă. Ca să fim drepţi, trebuie să-l socotim printre minţile agere. Nu e lipsit de claritate, de un oarecare talent; dar tocmai oamenii de teapa asta se fac vinovaţi de pretenţii. Căci măsurînd totul după o anumită scară redusă, le lipseşte simţul pentru extraordinar şi, judecînd cu echitate cele ce nu ies din comun, sînt nedrepţi faţă de meritele deosebite, mai ales la început, cînd ele doar se anunţă. În felul acesta a păcătuit Palissot împotriva lui Rousseau, şi găsim că ne servim scopurile dacă destăinuim conflictul iscat luîndu-l de la originea lui. Regele Stanislas [al Poloniei] a ridicat o statuie lui Ludovic al XV-lea la Nancy[3]. În ziua dezvelirii monumentului, în 25 noiembrie 1755, urma să se dea o reprezentaţie de teatru cu o piesă care să trateze un subiect potrivit cu evenimentul. Palissot, bucurîndu-se de încredere în

[1] Odin sau Wotan, zeul suprem al mitologiei germane.
[2] *Charles Palissot de Montenoy* (1730—1814), dramaturg francez cunoscut prin comedia *Filozofii*, în care a încercat să-i ridiculizeze pe enciclopedişti.
[3] Palissot era originar din Nancy.

orașul său natal, primi însărcinarea să-și pună talentul la contribuție. În loc să se folosească de acest prilej pentru a crea ca un poet adevărat o lucrare plină de demnitate și noblețe, istețul a căutat să scape de subiectul bogat într-un scurt preludiu alegoric, după care a dat o piesă ieftină, fără consistență, numită *Cenaclul*, în care trata cu complezență o temă mai la îndemînă pentru spiritul său mărunt.

În această piesă apăreau poeți extravaganți, protectori și protectoare plini de infatuare, femei savante și alte persoane de acest fel, ale căror modele nu sînt rare îndată ce arta și știința joacă un rol în viața publicului. Ridicolul e inerent acestor personaje, și este redat aici cu multă exagerare și trivialitate —, cu toate că, de fapt, e întotdeauna îmbucurător dacă cineva mai notabil din mulțime, o femeie frumoasă, un om bogat, un nobil, arată interes pentru ce e bine și frumos, chiar dacă n-o face în felul cel mai potrivit.

În genere, nimic mai incompatibil cu teatrul decît literatura și relațiile dintre literați. Tot ce se întîmplă în acest cerc e prea gingaș și important, așa că nici o chestiune litigioasă din interiorul lui n-ar trebui tîrîtă în fața scaunului judecătoresc al mulțimii de gură-cască. Să nu-l citeze nimeni pe Molière ca justificare, așa cum a făcut Palissot și după el alții. Geniului nu-i poți prescrie nimic, el trece cu pasul ușor și sigur al somnambulului pe crestele înguste de pe care mediocritatea trează cade de la prima încercare. Cu ce mînă ușoară a atins Molière aceleași subiecte, despre asta vom trata în curînd în alt loc.

Nu-i destul că Palissot și-a tîrît prin noroi colegii de breaslă literară în fața curții și a orașului, dar a mai pus să apară în scenă o imagine schimonosită

a lui Rousseau, care se manifestase pe atunci, chiar dacă în mod straniu, dar cu destulă demnitate. Ciudățeniile acestui om extraordinar, care puteau părea bizare unui om de lume, au fost redate aici nu cu spirit și voie bună, ci greoi și cu rea-voință, iar sărbătoarea a doi regi a fost înjosită printr-o mentalitate de pamfletar.

De altfel, îndrăzneala sa nelalocul ei n-a rămas fără urmări pentru autor, ba a avut înrîuriri asupra întregii sale vieți. Societatea oamenilor de talent și de geniu cunoscuți sub numele de filozofi și enciclopediști, era constituită de pe atunci, și un însemnat membru al ei era d'Alembert. Acesta și-a dat seama ce urmări puteau avea ieșirile de acest fel într-o zi ca aceea și li s-a opus din răsputeri. Deși nu s-a putut face nimic împotriva lui Palissot, el a fost tratat ca un potrivnic declarat al acelei mari societăți care s-a priceput să-i facă viața amară în fel și chip. În schimb, nici el n-a stat cu brațele încrucișate.

E cu totul firesc ca acel grup de bărbați ieșiți din comun și aliați să dea de potrivnici care să-i dușmănească pentru ce erau și ce voiau. Cu aceștia s-a asociat Palissot scriind comedia *Filozofii*, despre care tratează articolul următor.

Note la *Nepotul lui Rameau*[1]

Filozofii. O comedie de Palissot. De obicei, un scriitor continuă pe calea pe care a pornit odată,

[1] *Anmerkungen über Personen und Gegenstände deren in dem Dialog „Rameaus Neffe" erwähnt wird* (Note despre persoane și lucruri amintite în dialogul *Nepotul lui Rameau*); în 1805, Goethe publică romanul lui Diderot, atunci inedit, pe care l-a tradus după un manuscris, dînd în anexă o seamă de explicații și caracterizări de scriitori francezi ai epocii, printre care figurează și aceste pagini despre Palissot.

iar la talentele mijlocii, de obicei prima operă le şi conţine pe celelalte. Căci omul fiind unitar şi rotunjit în sine, nu se poate mişca nici în opere decît înlăuntrul unui cerc bine determinat.

Aşa şi *Filozofii* lui Palissot nu erau decît o amplificare a piesei scrise cu ocazia festivităţii de la Nancy. Aici el merge mai departe, dar fără a vedea mai departe. El combate dintr-un orizont mărginit o anumită mentalitate fără a pătrunde nicidecum pînă la miezul ei, de însemnătate generală, şi produce un efect momentan asupra unui public mărginit şi influenţabil.

Dacă ne ridicăm la un punct de vedere superior, nu ne poate rămîne ascuns că arta şi ştiinţa sînt de obicei însoţite de o falsă aureolă atunci cînd ajung să aibă efecte asupra mersului lumii; căci ele acţionează asupra tuturor oamenilor, nu numai asupra celor mai luminaţi din acel secol. Adesea interesul trezit în capete înzestrate cu puţine capacităţi dar cu multă prezumţie e nefolositor, ba chiar dăunător. Bunul-simţ se sperie de falsa aplicare a unor idei mai înalte, cînd sînt aduse în relaţii directe cu realitatea brută.

Apoi toţi oamenii retraşi, activi doar într-o anumită profesiune, apar în ochii lumii ca nişte fiinţe stranii, iar straniul e adesea considerat ridicol. Nu le vine uşor să ascundă că pun mare preţ pe ceea ce fac şi ce le umple viaţa; astfel apar plini de sine, ciudaţi sau infatuaţi în ochii celor care nu ştiu să le aprecieze străduinţele sau nu au înţelegere pentru meritul de care ei sînt poate prea conştienţi.

Toate acestea sînt inerente lucrurilor, şi ar fi demn de laudă numai cel care ar şti să critice neajunsurile inevitabile în aşa fel încît scopul principal să nu fie scăpat din vedere, iar efectele bune

să nu fie pierdute pentru lume. Palissot însă vrea să agraveze răul; se gîndeşte să scrie o satiră şi să dăuneze în faţa opiniei publice anumitor persoane a căror imagine desigur că nu e greu să fie schimonosită.

Note la *Nepotul lui Rameau*

[Literaţi parazitari]

După ce se discutaseră o mulţime de chestiuni ale zilei, conversaţia luă o întorsătură spre lucruri generale şi s-a pus întrebarea, care se va repeta mereu atîta vreme cît vor exista scriitori, dacă literatura e în progres sau regres, în urcare sau coborîre? Problema aceasta, asupra căreia în special bătrînii cu tinerii, cei care sînt în plină devenire cu cei ce sînt pe calea dispariţiei arareori se pun de acord, fu discutată cu vioiciune, fără intenţia hotărîtă de a se ajunge la o concluzie definitivă. La urmă, am luat cuvîntul şi am spus: după mine literaturile au anotimpuri care, succedîndu-se ca şi în natură, produc anumite fenomene şi se repetă mereu, pe rînd. De aceea nu cred că poţi lăuda sau condamna întru totul vreo epocă a unei literaturi. Mai ales îmi displace că se ridică în slăvi anumite talente determinate de vremuri, pe cînd altele sînt criticate şi oprimate. Gîtlejul privighetorii e pus în funcţiune de primăvară, dar la fel e şi beregata cucului. Fluturii atît de plăcuţi la vedere şi ţînţarii atît de supărători sînt chemaţi la viaţă de aceeaşi căldură vie a soarelui; dacă lumea ar ţine seama de acestea nu am auzi repetîndu-se din zece în zece ani aceleaşi tînguieli, iar osteneala de a stîrpi cutare sau cutare lucru neplăcut nu s-ar risipi în vînt.

Societatea mă privi cu uimire, întrebîndu-se cu uimire de unde am luat atîta înţelepciune şi toleranţă? Eu însă am continuat cu cel mai mare calm să compar fenomenele literare cu cele ale naturii şi nu ştiu cum am ajuns să pomenesc de moluşte, expunînd apoi tot felul de fapte ciudate din viaţa lor. Am spus că sînt nişte fiinţe cărora nu li se poate contesta un fel de corp, ba chiar o anumită formă, dar cum nu au oase, nu prea avem ce face cu ele şi nu sînt altceva mai ca lumea decît o mucozitate vie, însă marea trebuie să aibă şi astfel de locuitori. Spre a reda trăsăturile lui Schmidt, care era prezent şi ale altor literaţi lipsiţi de caracter de teapa lui, am împins comparaţia mai departe, peste măsură; de aceea mi s-a adus obiecţia că o comparaţie dezvoltată pînă în amănunte, în cele din urmă nu mai corespunde deloc. — Atunci hai să mă întorc pe pămînt, zisei, şi să vorbesc despre iederă. Aşa cum moluştele n-au schelet, ea n-are trunchi, dar îi place să joace mereu rolul principal acolo unde se caţără. Locul ei e pe ziduri vechi, pe care tot nu mai ai cum să le strici; de pe clădiri noi, lumea o îndepărtează pe drept cuvînt; ea stoarce copacii de sevă, dar şi mai nesuferită îmi e cînd se urcă pe un par şi pretinde apoi că acesta e un trunchi viu pentru că l-a îmbrăcat cu frunziş.

Poezie şi adevăr, III, 12

[Puterea opiniei publice. Carieră literară şi declin]

Influenţa societăţii asupra scriitorilor devenise tot mai puternică, deoarece lumea distinsă a epocii, alcătuită din nobili de viţă veche, din demnitari

şi bogătaşi, îşi făcuse o distracţie preferată din literatură, care deveni astfel aristocratică şi mondenă. Persoanele din cercurile înalte şi literaţii se formau şi se deformau reciproc, căci clasele mai înalte ale societăţii sînt dispreţuitoare, iar critica franceză semăna cu ele: era negativistă, pornită să bagatelizeze totul şi cîrcotaşă. Scriitorii, priviţi de sus şi judecaţi cu rea-voinţă de lumea distinsă, se exprimau în acelaşi mod, dar cu şi mai puţină bună-cuviinţă unii despre alţii, sau chiar despre protectorii lor. Cine nu ştia să se impună publicului, încerca să-l uimească sau să-l cîştige prin umilinţă, şi astfel, pe lîngă mişcările de opinie ce agitau statul şi biserica, se produse o asemenea fermentaţie în lumea literară, încît însuşi Voltaire s-a văzut silit să-şi desfăşoare toată energia şi influenţa pentru a nu pieri înnecat de curentul lipsei de respect generale. Începuse să se spună despre el sus şi tare că e un copil bătrîn şi încăpăţînat, iar necontenitele sale strădanii în domeniul literar erau privite ca o osteneală zadarnică la o vîrstă cînd îşi trăise traiul; anumite principii cărora le rămăsese credincios toată viaţa, închinîndu-şi zilele răspîndirii lor, nu mai erau preţuite şi respectate. Nu mai era acceptat nici chiar Dumnezeul lui, a cărui existenţă continua s-o susţină, distanţîndu-se şi mai departe de ateismul unor contemporani. Astfel bătrînul părinte şi patriarh al literaturii franceze se văzu silit, întocmai ca cei mai tineri dintre concurenţii săi, să ţină seama de mentalitatea momentului, să vîneze din nou favoarea, să fie prea binevoitor cu prietenii şi prea răuvoitor cu duşmanii şi, sub aparenţa căutării pasionate a adevărului, să procedeze într-un fel neadevărat şi fals. Oare meritase osteneala de

a fi dus o viață atît de activă și de mărire dacă era menită să se încheie într-o mai mare dependență decît cea de pe vremea cînd pornise la drum? Cît de nesuferită e o asemenea situație, nu putea scăpa spiritului său înalt și sensibilității sale ascuțite; din cînd în cînd își mai vărsa focul în izbucniri sporadice și, dînd frîu liber mîniei sale, împărțea în jur cîteva lovituri de spadă cam excesive, lucru pe care prietenii și dușmanii i-l luau în nume de rău; căci fitecine credea că-l poate judeca de sus, deși nimeni nu se putea măsura cu el. Un public care aude mereu numai părerile unor bătrîni, devine bătrînicios ca acei copii precoci care vorbesc ca niște înțelepți, și nimic nu e mai greșit decît o judecată matură adoptată de un spirit imatur.

Poezie și adevăr, III, 11

[Judecata estetică și cea morală. Defăimare]

Cunoaștem în Germania cazuri cînd unii vor să facă rău anumitor persoane, atacîndu-le prin pamflete sau de pe scenă. Cine însă nu e iritat printr-o susceptibilitate momentană n-are decît să aștepte și în curînd totul reintră în făgașe obișnuite, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. De satira personală nu au să se teamă în Germania decît îngîmfarea și aparența meritului. Tot ce e valoare reală, oricît ar fi de atacat, rămîne în genere prețuit de toată națiunea, iar după ce s-au risipit norii de praf, omul serios, urmîndu-și calea, va fi remarcat cum fusese și înainte.

. . . .

Publicul, luat în ansamblu, nu e în stare să judece vreun talent; căci principiile după care se poate judeca talentul nu ne sînt înnăscute, ele nu ne sînt transmise din întîmplare, le putem dobîndi numai prin exercițiu și studiu; în schimb, pentru judecarea faptelor morale, fiecare are un criteriu perfect în propria sa conștiință, și fiecare găsește comod să aplice aceste criterii nu asupra sa, ci asupra altora. De aceea se vede adesea că literații care vor să-și ponegrească adversarii în ochii publicului le reproșează cusururi morale, delicte, intenții presupuse și urmări probabile ale actelor lor. Punctul de vedere potrivit pentru a considera ceea ce creează sau produce cineva e mutat și strîmbat, și acel om deosebit de înzestrat spre binele lumii și al oamenilor va fi tîrît în fața scaunului judecătoresc al moralității generale, în fața căruia de fapt numai soția, copiii, vecinii, în orice caz concetățenii și superiorii ar avea dreptul să-l aducă. Nimeni nu aparține publicului sub aspectul moralității sale. Acele exigențe frumoase și generale, fiecare ar fi bine să le aibă față de sine; de va fi găsit cu lipsă la cîntar, să aplaneze lucrurile cu Dumnezeu și propria sa conștiință, cît despre tot ce-i bun și drept în el, să-și convingă semenii. În schimb, el aparține lumii ca ființă dinadins formată de natură în acest scop; ca om energic, activ, de duh și de talent. Tot ce-i excelent are efecte infinite, iar lumea să le accepte cu recunoștință, dar să nu-și închipuie că e competentă să pronunțe verdicte în vreo altă privință.

Oricum ar fi, nu putem nega că toată lumea cedează tentației de a voi să găsească reunite marile calități ale spiritului și trupului cu o calitate deosebită a sufletului și a inimii. Această dorință e însă o dovadă a năzuinții neîncetate, adînc sădită

în firea omului şi cea mai frumoasă moştenire a sa, de a fi şi de a vedea în alţii un întreg indivizibil.

Note la *Nepotul lui Rameau*

[Creaţia artistică din perspective opuse: poetul şi managerul]

DIRECTORUL

Voi, care la restrişte şi strîmtoare
De-atîtea ori mi-aţi fost de ajutor,
Spuneţi: ce înjghebăm, speraţi voi oare
În aste ţări să ne aducă spor?
Mulţimii tare-aş vrea să-i plac în toate;
Căci de pe urma ei şi noi trăim.
Taracii-s puşi, scîndurile aşezate,
Iar lumea aşteaptă s-o înveselim.
Stau smirnă cu răbdare, gură-cască,
Dorind ca piesa noastră să-i uimească.
Ştiu bine ce le place să asculte,
Şi n-am mai fost atît de încurcat:
Cu mare artă nu prea-i învăţat
Poporul, însă a citit prea multe.
Cum facem să nu-i pară cunoscut
Ce dăm, ci nou, cu tîlc, dar şi plăcut?
Căci tare aş vrea să văd înghesuială,
Norodul n^co pustindu-se-n puhoaie
Spre şandramaua noastră, dînd năvală
Ca prin îngusta poartă drum să-şi taie,
Să văd cum de la patru se reped,
Brîncind şi înghiontind, la casierie
Ca-n timp de foamete la brutărie,
Şi gîtu-şi frîng s-apuce un bilet.
Minunea, să urneşti atît popor,
O face doar poetul; frate, hai dă zor!

POETUL

Vai, nu-mi vorbi de acea pestriţă gloată!
De-o văd îmi piere orice înaripare
Să nu ştiu de mulţimea-nvolburată
Ce, vrem-nu-vrem, ne atrage în vîltoare!
Mă du spre sfînta tihnă din tărie!
Poetul gustă bucurii acolo doar,
Acolo, prin iubire şi frăţie,
Ne creşte-n inimă divinul dar.

Tot ce adînc în piept atunci răsare,
Ce buzele sfioase şi-au şoptit,
Cînd făr-a izbuti, cînd o-ncîntare,
De forţa oarbă-a clipei e-nghiţit.
Numai ce peste vreme se-nfiripă
Desăvîrşit apare întrupat.
Tot ce luceşte ţine doar o clipă,
Ce-i cu temei în veci va fi păstrat.

MĂSCĂRICIUL

Numai de veşnicie faceţi caz!
Ia să m-apuc şi eu s-o rîvnesc!
Cine ar înveseli pe cei de azi?
Căci veselie vor, iar eu le-o hărăzesc.
Chiar şi prezenţa unui brav băiat
Nu este, cred, ceva de lepădat.
Un mucalit, de ştie să le ia,
A gloatei nazuri nu-l vor supăra.
El vrea un public cît mai numeros,
Spre a-l zgudui cu atîta mai vîrtos.
Aşadar, daţi-i drumul, hai la treabă
Să prindă glas închipuirea-n grabă,
Cu suflet, patimi, cuget, chibzuială,
Dar nu uitaţi şi-o leacă de sminteală!

DIRECTORUL

O groază de peripeţii să născociţi!
Cei ce privesc vor mai ales să vază
Cînd multe-n faţa lor s-or depăna,
Încît să caşte ochii năuciţi,
Îndat-un cerc întins vei cîştiga
Şi mult iubit vei fi, un om cu vază.
Căci masa ai s-o birui doar prin masă.
Cine dă mult, dă multora ceva,
Fiecare îşi alege ce să ia,
Şi mulţumiţi se duc cu toţi acasă.
Cînd dai o piesă, dă-le-o numai piese,
Aşa ghiveci desigur bine iese,
Uşor de prezentat, ca şi de născocit
Şi ce folos de-l dai întreg şi rotunjit!
Că lumea ţi-l destramă făr-să-i pese.

POETUL

Dar nu-ţi dai seama c-asta-i cîrpăceală
Că e nedemnă de un artist de soi?
A scribilor escrocherii şi smîngăleală
Principiu a fost declarat de voi.

DIRECTORUL

Pe mine nu m-atinge a ta mustrare,
De vrei să faci efect, şi cît mai mare,
Alege-ţi şi unealta pe măsură.
Aici lemn moale aşteaptă cioplitură:
Gîndeşte-te cui te-adresezi cu scrisul.
Pe unii îi aduce doar plictisul,
Iar alţii vin de la ospăţ, sătui.
Dar între toate-i cea mai mare jale,
Că mulţi vin după ce-au citit jurnale.

Distraţi sosesc, nu-i arde nimănui
Decît să caşte gura ca la mascaradă
De curioşi ce sînt îşi dau obolul,
Iar doamnele, gătite de paradă,
Îşi joacă fără plată rolul.
Cu capu-n nori, poete, ce visezi!
Ce iscă voie bună-n auditor?
Priveşte-ţi mecenaţii şi-ai să vezi:
În parte-s sloi, în parte din topor.
La joc de cărţi apoi cutare-o să s-amuze
Iar altul va petrece noaptea la femei,
Şi tu, biet nătărău, în aste scopuri vrei
Să canoneşti zadarnic gingaşele muze?
Îţi spun, dă mult, dă cît mai multe,
La ţintă-ajungem doar de-om da mereu.
Să-i zăpăceşti, de vrei să te asculte,
Să-i mulţumeşti pe oameni e prea greu.
Dar ce te-apucă? Extaz sau durere?

POETUL

Găseşte-ţi altă slugă! Poetul piere,
Dar nu renunţă ca un păcătos
La al naturii dar cel mai frumos,
Nu calcă în picioare dreptul sfînt
Acel de a fi om pe-acest pămînt.
El cum înfioară inimile toate?
Şi pune stăpînire pe stihii,
De nu prin armonia ce-i răzbate
Din piept, unde-i întoarsă din tării?
Cînd firea, răsucind nepăsătoare,
Pe fus îngrămădeşte firul nesfîrşit,
Şi-a fiinţelor lumii uriaşă vîltoare
Răsună haotic, cor încîlcit,
Cine cu rost împarte curgerea informă,
Ca-n ritmuri să pulseze, dîndu-i formă?

Şi cine-adună tot ce e răzleţ,
Sfinţindu-l ca să-nalţe un acord măreţ?
Cine cu tîlc aprinde rugul serii?
Dezlănţuie furtuni cînd patimei dă glas?
Şi-aşterne toată floarea primăverii
Sub al iubitei pas?
Cine-mpleteşte, spre cinstiri, cunună,
Din biete frunze verzi şi fără preţ?
Păzeşte-Olimpul?? Şi pe zei i-adună?
Puteri de om, vădite-n cîntăreţ.

MĂSCĂRICIUL

Hai, foloseşte deci frumoasele puteri!
De ce-n poeticele daraveri
N-ai proceda ca-n aventuri
De dragoste: te-ai apropiat întîi
Din întîmplare; te simţi atras, rămîi,
Şi creşte fericirea, nu te-nduri
Să pleci; apoi urmează-ncurcături.
Întîi doar încîntare, pe urmă alean,
Nici n-ai prins de veste şi-ai trăit un
roman.
Hai să jucăm şi noi această dramă!
Luaţi din viaţă, fără teamă!
Toţi o trăiesc, dar cîţi o ştiu?
Din ea orice apuci e-nteresant şi viu.
Imagini pestriţe şi nu prea clare,
Un licăr de-adevăr printre erori grămezi,
Numaidecît e gata această licoare,
Cu ea pe toţi îi bucuri şi-i înviorezi,
Atunci se-adună-a tinerimii floare-aleasă
S-asculte revelaţia ce le-ai dăruit,
Şi orice suflet gingaş soarbe uimit
Din piesa ta o hrană tînguioasă.

Stîrneşti în ei de toate şi îndată
Ce-n inimi poartă, tuturor s-arată.
Sînt gata să rîdă, să plîngă le mai place,
Cinstesc închipuirea şi-avîntu-naripat,
Cel încă-n devenire se simte-ndatorat.

POETUL

Atunci dă-mi vremea înapoi
Cînd mai eram şi eu în devenire,
Cînd mii de cîntece-n şuvoi
Ţîşneau mereu în nesfîrşire,
Un văl de ceaţă-mi ascundea pămîntul,
Şi fiece mugur promitea minuni,
Cînd mă purta din floare-n floare avîntul,
Prin smălţuite văi, să tot culegi cununi!
N-aveam nimic şi totuşi chiar destul:
O sete de-adevăr şi poftă de-amăgire.
Redă-mi pornirile de nesătul!
Adînca-îndurerata fericire!
Al urii dar cumplit, a dragostei putere,
Redă-mi, o, tinereţea şi-a tinereţii vrere!

MĂSCĂRICIUL

De tinereţe, prietene, ai trebuinţă
În luptă, cînd de duşmani n-ai răgaz,
Sau cînd vreo drăgălaşă fiinţă
Năvalnic ţi se-agaţă de grumaz,
Cînd alergînd spre depărtata ţintă,
Rîvneşti cununa în întreceri,
Cînd după hora ce te înfierbîntă,
Bei toată noaptea la petreceri,
Dar să domini ştiute strune,

Cînd dîrz și cînd domol să sune,
Și spre un țel de care numai tu ai știre
Să te îndrepți plutind în dulce rătăcire,
— Iată, domni bătrîni, a voastre datorii,
De aceea stima noastră nu apune.
Nu dăm în mintea copiilor, cum se spune,
Ci vîrsta ne găsește tot copii.

DIRECTORUL

De-ajuns băturăm apa-n piuă,
Nu vorbe, fapte vreau, cu spor,
În loc de complimente pîn-la ziuă,
Faceți ceva folositor!
De inspirație în zadar noi trăncănim,
De șovăi, ea nu vine ca un har,
Poet ai declarat că ești, — poftim!
Fii deci stăpîn pe-al poeziei dar
Știi bine ce ne-ar trebui,
C-o băutură tare să ne-mbii,
Dă zor la fiert, să nu se-amîne,
Ce nu faci azi, nu faci nici mîine,
Să nu pierzi nici o ziulică,
Vajnic, pe loc, de-apuci de chică
Ce ți se pare cu putință,
Să prindă cum poftești ființă,
Nu te mai lasă a ta silință.
Cum știți, pe scenele din țară,
Își fac toți mendrele-ntr-o doară;
Deci fără preget folosește-o cale
De sfori, mașinării și mucavale,
Ia clar de lună, lumină de soare,
Poți risipi puzderie de stele,
Să nu cruți focul, apa, stînci, ogoare,
Jivini și păsări, că-i belșug de toate cele,

Ca-n fel și chip pe strîmta scenă
Creația s-o străbatem toată,
Pășind cu grabă cumpătată
Din cer, prin lume, spre gheenă.

Faust, Prolog în teatru, 33—242[1]

[Vicisitudinile să nu alunge muza]

Primesc chiar prea adesea poezii germane trimise de tineri cu rugămintea să nu le judec numai, dar să mă și pronunț asupra chemării poetice a autorului lor. Oricît aș aprecia această încredere, mi-e totuși cu neputință să dau în fiecare caz în parte un răspuns care să exprime potrivit ceea ce chiar și verbal ar fi îndeajuns de dificil de exprimat. În genere, însă, poeziile trimise se aseamănă într-o oarecare măsură, așa că mă pot hotărî să aștern pe hîrtie cîteva gînduri pentru viitor.

Limba germană a ajuns la un asemenea grad de perfecționare, încît îi e oricui la îndemînă să se exprime într-un fel fericit, după părerile sale, fie în proză, fie în versuri, potrivit cu subiectul ales și cu simțirea încercată. De aici decurge că oricine, dacă a dobîndit, prin ascultarea altora și prin lectură, un anumit grad de cultură care să-i îngăduie să se lămurească întrucîtva asupra sa însăși, va simți îndată imboldul de a-și exterioriza ideile și părerile, observațiile și sentimentele, știindu-se în stare s-o facă cu oarecare ușurință.

Unui tînăr îi va fi însă greu, dacă nu imposibil, să-și dea seama că prin aceasta încă nu a înfăptuit mare lucru într-un sens mai înalt. Cercetînd astfel

[1] Prolog în teatru; a apărut în prima ediție a părții I-a din *Faust*, în 1808.

6

de lucrări mai îndeaproape, vom găsi că tot ce se petrece în conştiinţa autorului, tot ce se referă la persoana sa, e mai mult sau mai puţin izbutit, iar unele lucrări chiar într-o măsură aşa de mare, încît ele sînt exprimate pe cît de adînc pe atît de clar, şi cu tot atîta siguranţă cîtă graţie. În unele poezii ale tinerilor ne surprinde tot ce are o semnificaţie generală, fiinţa supremă ca şi patria, natura nemărginită ca şi creaţiile ei, fenomenele luate izolat; aşa că nu le putem nega valoarea morală şi trebuie să le găsim lăudabile şi în privinţa formei poetice.

Dar tocmai aici zace ceea ce dă loc la îngrijorare; căci mulţi care au pornit pe aceeaşi cale se vor întovărăşi pentru a urma drumul cu voie bună, fără să examineze dacă nu cumva ţelul lor e prea îndepărtat, pierdut în zările albastre.

Şi, din păcate, observatorul binevoitor va remarca prea curînd că buna dispoziţie juvenilă scade deodată, că izvorul limpede este tulburat de păreri de rău după plăceri dispărute, de doiul lucrurilor pierdute, de nostalgia celor necunoscute şi de neatins, de mîhnire şi mînie din pricina piedicilor de tot soiul ce se ivesc în cale, de lupta cu invidia, reavoinţa, persecuţia, şi iată că mica societate voioasă se destramă şi se risipeşte, fiecare rămînînd izolat ca un sihastru mizantrop.

Ce greu e deci să-i faci pe aceşti tineri cu talente de orice fel şi de orice grad să înţeleagă că muza te însoţeşte cu plăcere pe calea vieţii, dar nu se pricepe nicidecum să te îndrume. Dacă, odată intraţi în viaţa activă şi aspră, adesea nu prea încurajatoare, în care cu toţii, oricum am fi, ne simţim doar o părticică din marele tot şi dependenţi de el, vrem să trăim din nou visurile, dorinţele, speranţele de odinioară şi plăcerea molcomă

a basmelor de altădată, muza se îndepărtează pentru a căuta compania celui care ştie să renunţe cu seninătate la imposibil, să-şi recîştige uşor echilibrul, să găsească ce are mai frumos fiecare anotimp, acceptînd de bunăvoie că şi gheţuşul şi grădina cu trandafiri îşi au timpul lor, care-şi potoleşte propriile suferinţe şi cercetează cu rîvnă în jurul său spre a găsi prilejul de a alina vreo altă suferinţă, de a aduce altora bucurii.

Pe un asemenea om anii nu-l vor despărţi de blîndele zeiţe care se bucură de nevinovăţia timidă, sprijinită cu drag, şi de înţelepciunea matură, favorizînd, în primul caz, germenul plin de speranţă al devenirii, bucurîndu-se, în celălalt caz, de întreaga sa desfăşurare ajunsă la plenitudine. Să mi se îngăduie deci să închei aceste efuziuni ale inimii cu cîteva cuvinte versificate:

Ţine minte, tinere, o povaţă
Cînd inima şi gîndul ţi se-avîntă-n lume
Muza te va însoţi în viaţă
Dar nu ştie paşii să-ţi îndrume.

Răspuns binevoitor[1]

[1] *Wohlgemeinte Erwiderung* (1832), răspuns adresat tînărului povestitor Melchior Meyr, publicat postum în revista *Kunst und Altertum*.

8. LITERATURA MEDIATOARE ÎNTRE POPOARE

[Înțelegere și comunicare; obstacolele ce-i stau în cale: limba, particularitățile naționale, prejudecățile]

Noapte bună, spunem noi, oamenii din nord, la orice oră, dacă ne despărțim pe întuneric; italianul însă spune: *Felicissima notte*! doar odată, și anume în clipa în care se aduce lumină în odaie, în timp ce ziua și noaptea stau în cumpănă; astfel expresia ia cu totul altă semnificație. Iată cît de intraductibile sînt elementele specifice ale fiecărei limbi: căci de la vorba cea mai complexă pînă la cea mai simplă, toate se referă la particularitățile popoarelor, fie că ele derivă din caracterul sau mentalitatea lor, sau din împrejurările lor de viață.

Călătorie în Italia, 5 octombrie 1786

Cine nu cunoaște limbi străine, nu știe nimic despre propria sa limbă.

Maxime și reflecții, 91

— Urăsc limba franceză din fundul sufletului!

— Cum poți dușmăni o limbă, strigă Wilhelm, căreia îi datorăm cea mai mare parte a culturii noastre și față de care datoria noastră va mai crește mult pînă ce ființa noastră își va dobîndi forma proprie!

— Nu e o prejudecată! răspunse Aurelia; o impresie nefericită, amintirea detestată a prietenului meu necredincios mi-a răpit orice plăcere legată de această limbă frumoasă și ajunsă la asemenea grad de desăvîrșire. Cum o urăsc acum! Pe cînd se simțea legat de mine, îmi scria în nemțește; și în ce germană viguroasă, autentică, plină de simțire! Apoi, cînd a vrut să scape de mine, a început să-mi scrie franțuzește, lucru pe care-l făcuse și înainte, în glumă. Am simțit, mi-am dat seama de semnificația acestui lucru. Putea acum să aștearnă pe hîrtie fără remușcări ceea ce l-ar fi făcut să roșească dacă o exprima în limba sa maternă.

E o limbă cu totul potrivită pentru a exprima rezerve, semiadevăruri, minciuni; e o limbă perfidă! Har Domnului, nu găsesc nici un cuvînt german care să însemne *perfid* în toată amploarea sa. Bietul nostru „necredincios" e un copil nevinovat în comparație cu el! Perfid înseamnă necredință cu voluptate, cu voie bună și cu bucurie de durerea celuilalt. A, e de invidiat gradul de cultură al unui popor care știe să exprime nuanțe atît de fine cu un singur cuvînt! Franceza e cu adevărat o limbă de societate demnă de a fi limba universală pentru ca oamenii să se poată minți cît mai bine unii pe alții! Scrisorile lui franțuzești se citeau și ele cu plăcere. Dacă voiai să te amăgești, le găseai un ton cald, ba chiar pasionat. Dar dacă te uitai mai bine erau doar fraze, niște fraze blestemate! Mi-a stricat toată plăcerea pe care ți-o dă limba asta și toată literatura franceză, chiar și plăcerea de a citi cît de frumos și de savuros se exprimă în acest grai cele mai nobile suflete.

Anii de ucenicie, V, 16

Se reproşează englezilor că-şi duc ceainicul pretutindeni cu dînşii, suindu-l pînă şi pe vîrful Etnei; dar oare nu-şi are fiecare popor un ceainic al său în care, chiar şi în călătorii, îşi fierbe buruienile uscate aduse de acasă?

Winckelmann şi secolul său[1]

O limbă străină e de invidiat mai ales atunci cînd ştie să exprime printr-un singur cuvînt ceea ce în altă limbă cere perifraze, dar în această privinţă orice limbă prezintă avantaje şi dezavantaje faţă de altele, cum se poate constata uşor comparînd dicţionarele bilingve. Dar mi se pare că s-ar putea cîştiga multe cuvinte în plus pe calea aceasta; cercetînd de unde provine acel cuvînt în limba străină şi încercînd apoi să ajungi la un termen sinonim derivat într-un fel asemănător din aceeaşi bază etimologică.

Riemer, 30 iunie 1813

Toate la vremea lor! Iată o zicală a cărei semnificaţie o înţelegi tot mai bine pe măsură ce înaintezi în vîrstă. Este o vreme pentru tăcere şi o vreme pentru vorbire, şi acum poetul înclină spre vorbe, căci dacă acţiunea şi activitatea sînt ale tinereţii, vîrsta tîrzie se cuvine să se dedice contemplaţiei şi comunicării.

Scrierile din anii tinereţii le-am trimis în lume fără prefeţe şi fără să indic cîtuşi de puţin ce intenţii

[1] *Winckelmann und sein Jahruhndert* (1805), cap. „Străinătatea"; *Johann Joachim Winckelmann* (1717—1768), întemeietorul arheologiei ştiinţifice, aplicată monumentelor greco-romane. Concepţia sa despre arta antică, expresia unei „nobile naivităţi şi măreţii calme" a avut o puternică înrîurire asupra lui Goethe şi asupra întregului clasicism german.

urmăream cu ele; făceam astfel din credinţă în popor, din convingerea că va şti să se folosească mai curînd sau mai tîrziu de cele prezentate. [...]

Acum însă doresc ca nimic să nu împiedice buna primire a volumaşului de faţă încă de la început, de aceea m-am decis să elucidez , să explic, să comentez, numai şi numai cu intenţia de a înlesni cititorului care nu cunoaşte decît prea puţin sau deloc poezia Orientului, o înţelegere nestingherită.[...]

Mai mult ca orice, autorul poeziilor de mai sus[1] îşi doreşte să fie privit ca un călător care merită laude dacă adoptă cu simpatie felul de a fi al ţării străine, dacă se străduieşte să-şi însuşească limba ei, dacă se pricepe să-i împărtăşească mentalitatea, să-i pătrundă moravurile; şi dacă izbuteşte, fie numai într-o oarecare măsură, atunci i se iartă că prin accentul său şi prin felul său de a fi, pe care nu şi-l poate schimba şi care vădeşte o nedezminţită apartenenţă la propria sa ţară, se cunoaşte totuşi bine că e un străin. [...]

Pentru ca tot ce aduce din străinătate să placă numaidecît concetăţenilor săi, călătorul ia asupră-şi rolul negustorului care-şi expune mărfurile aşezîndu-le frumos şi căutînd să le facă atrăgătoare în fel şi chip; nu i se vor lua deci în nume de rău frazele menite să vestească, să descrie şi chiar să elogieze.

....

Poezia persană, şi oricare alta asemănătoare, nu va fi însă niciodată receptată în întregimea ei cu o satisfacţie deplină de un occidental.

[1] E vorba de ciclul de poezii *Divanul apusean-răsăritean*, urmat de *Note şi explicaţii* cărora textul de faţă le serveşte drept introducere.

Ce ne îndepărtează de acea poezie, nu sînt credințele religioase; un singur Dumnezeu, supunerea la voința lui, mijlocirea printr-un profet, toate acestea coincid mai mult sau mai puțin cu credința noastră și cu felul nostru de a ne reprezenta lucrurile. Și acolo temeiul îl dau cărțile noastre sfinte, fie doar ca legende. Cu basmele, fabulele, parabolele, anecdotele, snoavele acelor meleaguri sîntem de mult familiarizați.

....

Ceea ce mentalitatea occidentalului nu va primi niciodată, e supunerea servilă, sufletească și trupească față de stăpîn și de superior. Ea e moștenită din vremuri imemoriale, cînd regii au luat prima dată locul lui Dumnezeu. În *Vechiul testament*, citim fără mirare deosebită cum bărbați și femei se aruncă la picioarele unor preoți sau eroi, cu fața la pămînt, adorîndu-i, fiind obișnuiți să facă așa înaintea Elohimilor. Ce se practica întîi dintr-un sentiment firesc de evlavie, devine apoi o elaborată etichetă de curte. *Kow-tow*[1], prosternare triplă de trei ori repetată, vine de acolo. Cîte solii occidentale la curți orientale nu s-au poticnit de ceremonia asta, iar poezia persană nu poate fi în întregime bine primită la noi dacă nu ne lămurim asupra acestor incompatibilități.

Care occidental nu va găsi intolerabil că orientalul dă cu capul de pămînt de nouă ori, și nu numai atît, mai e și gata să și-l azvîrle cu un scop bine determinat?!

Jocul de polo, în care rolul principal îl au mingea și bastoanele, se joacă adesea în fața șahului și a

[1] Expresie chineză, în sens literal: a-și lovi fruntea de pămînt; în sens figurat înseamnă venerație slugarnică.

poporului, ba chiar cu participare personală din ambele părți. Cînd citim însă că poetul își pune capul în chip de minge pe pista de polo în fața șahului pentru ca suveranul să-l remarce și să-l catapulteze spre fericire cu bastonul favoarei, firește că noi nu-l mai putem urmări nici cu închipuirea, nici cu simțirea.[...]

Și nu numai în fața sultanului, dar și înaintea iubitei, orientalii se înjosesc la fel de cumplit și încă mai frecvent.[...]

Un studiu mai aprofundat ar confirma poate presupunerea că poeții mai vechi foloseau asemenea expresii cu economie și că doar cei tardiv apăruți pe aceeași scenă și de aceeași limbă au preconizat atari abuzuri, nici măcar cu toată seriozitatea, ci parodistic, pînă cînd metaforele s-au depărtat așa de mult de ceea ce exprimaseră inițial încît nu se mai poate stabili nici o relație între cei doi termeni, nici în gînd, nici în simțire.

Note la *Divan*, Introducere

E cu totul ciudată oglinda în care te zărești cînd te vezi tradus în altă limbă.

Către Zelter, 19 martie 1818

Francezii traduc lucrările mele dramatice și trebuie să-i admir pentru absența prejudecăților și înălțimea concepției. În timp ce germanii își comunică gîndurile și părerile într-o limbă ce devine aproape de neînțeles, francezul se folosește de expresii tradiționale, însă știe să le plaseze în așa fel încît ele produc un puternic efect concertat, ca o oglindă concavă, compusă din mai multe suprafețe plane care concentrează razele asupra unui focar.

Către K.F.v. Reinhard, 10 iunie 1822

Mi-a făcut plăcere să mai pot auzi și vorbi odată italiana, căci limba îți aduce oarecum ceva din atmosfera țării.

Eckermann, I, 10 aprilie 1829

Să se știe că e iluzoriu să cunoști și să simți beletristica unei națiuni străine fără a-ți face o imagine precisă despre întregul complex al condițiilor și împrejurărilor ei de viață.

Către Hitzig[1], 11 noiembrie 1829

[Importanța traducerilor. Despre arta tălmăcirii]

Pentru o națiune e un pas decisiv spre cultură să traducă opere străine în limba ei.

Poeziile alemanice ale lui Hebel

Wieland nu se temea că studiul altor poeți ar putea dăuna originalității sale; era convins încă din tinerețe, că unui spirit viu și bogat traducerea unor opere, ca și tratarea unor subiecte cunoscute îi oferă o hrană ce-l împrospătează.

A-l traduce pe Shakespeare era o idee îndrăzneață pe vremea aceea, cînd pînă și literații cultivați negau putința de a duce la bun sfîrșit o asemenea încercare. Wieland a tradus liber, prinzînd intențiile autorului, lăsînd la o parte ce i se părea intraductibil, și a dat astfel poporului său o idee generală despre cele mai strălucite opere ale altui popor,

---

[1] *Julius Eduard Hitzig* (1780–1849), jurist și scriitor; în 1824, a întemeiat la Berlin un cerc literar *(Mittwochgesellschaft)*.

iar epocii sale o imagine despre înalta cultură a secolelor trecute.[1]

Această traducere, deși a avut o înrîurire uriașă în Germania, nu pare să-l fi influențat pe Wieland însuși. Între el și autorul tradus, contrastul era prea mare, cum reiese desul de limpede din pasajele sărite, și mai mult încă din notele adăugate, care lasă să întrevedem o mentalitate franceză.

Pe de altă parte, grecii, cu echilibrul și puritatea lor, îi servesc drept modele de preț[2]. Se simțea legat de ei prin gust: religia, moravurile, organizarea politică, totul îi oferă teme ca să-și exercite talentul multilateral, și cum nici zeii, nici filozofii, nici oamenii din popor, nici popoarele între ele nu se înțeleg mai bine decît oamenii de stat și războinicii, poetul găsește peste tot prilejuri dorite pentru ca, dîndu-și aerul că se îndoiește de toate și glumește, să-și propovăduiască doctrina, o doctrină a toleranței, a dreptății, și a omeniei.[...]

---

[1] E vorba de traducerea a 22 de piese de Shakespeare, apărută în opt volume între anii 1762 și 1766. În tinerețe Goethe ridiculizase această lucrare, în primul rînd fiindcă, exceptînd *Visul unei nopți de vară*, era o versiune în proză; în *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* o laudă pentru meritul de a fi fost traducerea care l-a introdus pe Shakespeare în Germania; în *Poezie și adevăr*, în fine, găsim o apreciere complexă a valorii ei istorice și artistice, nu fără unele reticențe justificate; aici, fiind vorba de un panegiric, vorbește cu pietatea cuvenită.

[2] În realitate, Wieland a scris o serie întreagă de romane și de povestiri în versuri și în proză, în care hedonismul facil al secolului era îmbrăcat în haină elină, sau mai degrabă elenistică, dar cu grație și duh. Dintre acestea, romanul *Musarion*, în care trei femei frumoase și ușoare combat filozofia unui Pitagora și Platon în numele plăcerilor vieții, și mai ales *Dialoguri în Elizeu. Noi convorbiri între zeițe*, fuseseră ridiculizate de Goethe în farsa: *Götter, Helden und Wieland (Zei, eroi și Wieland)* (1774).

Pe aceste tărîmuri prietenul nostru a pătruns grație unor temeinice studii preliminare, mai necesare încă traducătorului decît poetului; astfel a luat ființă acel Lucian german care urma să ni-l prezinte pe cel grec cu atît mai viu cu cît autorul și traducătorul pot trece drept adevărate rude spirituale[1].[...]

Există două reguli referitoare la traducere: una cere ca un autor aparținînd unei națiuni străine să ne fie transplantat în așa fel încît să-l putem privi ca și cum ar fi al nostru; cealaltă dimpotrivă, ne pretinde nouă să ieșim în calea străinului și să ne familiarizăm cu împrejurările sale de viață, cu felul lui de a vorbi, cu particularitățile sale. Avantajele oferite de fiecare din aceste precepte sînt destul de cunoscute de oamenii cultivați grație unor tălmăciri pilduitoare în care au fost aplicate. Prietenul nostru, care și în această materie căuta calea de mijloc, s-a străduit să le îmbine pe amîndouă, dar ca om sensibil și de gust, prefera, în cazuri cînd stătea în cumpănă, pe cel dintîi dintre precepte.

Nimeni, poate, n-a simțit mai adînc decît el ce îndeletnicire complicată e traducerea. Era profund pătruns de convingerea că nu cuvîntul ci sensul dă viață. Să se observe cum se străduiește în prefețele sale să ne transpună întîi în epocă și apoi să ne familiarizeze cu personajele, cum îl pune apoi pe autor să vorbească într-un fel cunoscut nouă, apropiat de felul nostru de a ne exprima, familiar pentru urechea noastră, și cum, în cele din urmă, caută

[1] Goethe laudă, pe drept cuvînt, traducerea lui Wieland din Lucian, care contează și azi ca neîntrecută (alta, de mare valoare fiind versiunea poemului *De rerum natura* de Lucrețiu), după cum pe drept cuvînt îl consideră pe ironicul, finul, dar destul de puțin adîncul Lucian, înrudit cu Wieland.

să explice în note o seamă de amănunte rămase obscure, pentru a înlătura orice îndoială și orice nuanță ce ar putea fi șocantă. Abia prin această triplă străduință ajunge să-și stăpînească obiectul iar apoi își dă toată osteneala să ne pună în situația de a primi cunoașterea pe care ne-o comunică, pentru ca să-i împărtășim apoi plăcerea.

În frățească amintire a lui Wieland[1]

... Atunci apăru traducerea lui Wieland[2]. A fost citită cu nesaț, împărtășită și recomandată prietenilor și cunoscuților[3].

Noi germanii am avut parte de împrejurarea favorabilă că multe opere însemnate ale altor națiuni au fost introduse la noi de la început într-o transpunere ușoară și vioaie. Shakespeare tradus în proză, întîi de Wieland, apoi de Eschenburg[4], s-a răspîndit repede și a putut exercita astfel o influență puternică, fiind o lectură pe înțelesul tuturor și accesibilă oricărui cititor. Prețuiesc ritmul și rima prin care poezia devine poezie cu adevărat, dar ceea ce exercită o acțiune într-adevăr adîncă

[1] Wieland murise la 20 ianuarie 1813, la vîrsta de 80 de ani. Aceste pagini sînt un fragment dintr-o cuvîntare ținută de Goethe la Weimar, în amintirea poetului de curînd decedat.

[2] Goethe a făcut cunoștință cu Shakespeare în timpul studenției la Leipzig (1765—1768) întîi printr-o antologie engleză, cum relatează în *Poezie și adevăr*, apoi în aceeași perioadă, prin traducerea comentată în acest pasaj.

[3] În context se face aluzie la atmosfera intelectuală și morală din perioada amintită și cea următoare, la Strasbaurg (1770—1771) și la orientarea tineretului de atunci din care a ieșit mișcarea *Sturm und Drang*, influența lui Shakespeare fiind printre factorii ei determinanți.

[4] Traducerea profesorului și teoreticianului literar *J.J. Eschenburg* (1743—1820) a apărut între 1775 și 1782, cuprinzînd toată opera shakespeareană în 13 volume.

și răscolitoare, cu înrîuriri asupra formației și propășirii cititorului, este ce rămîne dintr-un poet atunci cînd a fost transpus în proză. Atunci obținem conținutul pur și deplin, pe care o formă strălucită știe adesea să ni-l sugereze, amăgindu-ne atunci cînd el nu există, iar cînd există, ea ni-l poate ascunde. De aceea socotesc că, pentru formarea și cultivarea tineretului, traducerile în proză prezintă mai multe avantaje decît cele poetice; căci putem observa că adolescenții, gata oricînd să facă haz de orice, sînt încîntați adesea de sunetul cuvintelor, de cadența silabelor și, cedînd poftei zburdalnice de a parodia, ei distrug conținutul adînc al celor mai nobile opere. De aceea supun reflecției obștești dacă n-ar fi recomandabil să se întreprindă cît de curînd o traducere în proză din Homer; dar firește că ar trebui să fie demnă de literatura germană în stadiul ei actual. Las în seama domnilor noștri pedagogi să cumpănească aceste gînduri, ca și pe cele de mai sus, dat fiind că ei dispun de o vastă experiență în asemenea chestiuni. În favoarea propunerii mele aș vrea să mai amintesc doar de *Biblia* lui Luther: faptul că acest bărbat vrednic a tradus o operă compusă în cele mai diverse stiluri, într-un ton cînd poetic, cînd istoric, cînd imperativ, cînd didactic, transpunînd-o în limba noastră maternă ca și cum ar fi turnată dintr-o singură bucată, a fost mai de folos religiei decît dacă ar fi ținut să redea toate particularitățile da amănunt ale originalului. În zadar s-au ostenit apoi alții să ne facă să gustăm *Cartea lui Iov*, *Psalmii* și alte cînturi într-o formă poetică. Pentru marea mulțime — și tocmai în rîndurile ei e vorba să trezim un ecou — o traducere simplă va rămîne întotdeauna cea mai bună. Acele traduceri critice care rivalizează

cu originalul servesc în fond doar la desfătarea între ei a învățaților.

Poezie și adevăr, III, 11

[Diverse moduri de a tălmăci]

Cum datorită traducerilor germanul pătrunde tot mai adînc în Orient, ne simțim îndemnați să expunem aici un lucru destul de cunoscut, dar niciodată suficient repetat.

Există trei feluri de traduceri. Primul ne mijlocește cunoașterea străinătății conform cu mentalitatea noastră. Cea mai bună, în acest scop, e traducerea simplă, în proză. Căci eliminînd cu totul particularitățile oricărei arte poetice și coborînd chiar și însuflețirea poetică la altitudinea zero a nivelului apelor mării, proza face la început cele mai mari servicii pentru că aduce în mijlocul atmosferei noastre familiare și în viața noastră cotidiană surpriza unui excelent lucru străin și, punîndu-ne într-o dispoziție sufletească mai elevată, ne instruiește și ne înalță fără să știm bine ce se întîmplă cu noi. Un asemenea efect va produce oricînd *Biblia* tradusă de Luther.

Dacă s-ar fi tradus de la început *Cîntecul Nibelungilor* într-o proză viguroasă, dîndu-i-se pecetea unei cărți populare, s-ar fi cîștigat mult, și spiritul cavaleresc, ciudat, grav, sumbru, fioros, ne-ar fi impresionat cu toată puterea sa. Oare mai e recomandabil și posibil să se procedeze așa acum? O vor putea judeca cel mai bine cei care s-au dedicat în special studiului acestor texte vechi.

După aceea urmează o a doua perioadă, în care lumea caută să se transpună în împrejurări de viață

străine, dar în fond e ahtiată să-și însușească o mentalitate străină spre a o reda apoi după propria sa mentalitate. O asemenea epocă aș numi-o în cel mai exact sens al cuvîntului *parodistică*. Cei care se simt chemați pentru o asemenea lucrare sînt în majoritate oameni de duh. Francezii se servesc de această manieră la traducerea tuturor operelor poetice: exemple se pot găsi cu miile în traducerile lui Delille. Așa cum face francezul cu cuvintele străine pronunțîndu-le cu accentul său, la fel procedează cu sentimentele, ideile, chiar și cu obiectele; el pretinde pentru fiecare rod străin un surogat crescut pe solul său natal.

Tălmăcirile lui Wieland fac parte din acest soi; și el avea o anumită întorsătură a spiritului și un gust bine determinat care-l făcea să se apropie de antichitate și de străinătate numai întrucît îi conveneau. Acest om deosebit poate fi privit ca reprezentant al timpului său; activitatea sa a avut repercusiuni extraordinare tocmai prin faptul că ceea ce-l atrăgea, precum și felul în care își însușea și în care comunica toate cele ce-l atrăgeau, erau plăcute și accesibile contemporanilor săi.

Cum însă nu se poate sta pe loc multă vreme nici în perfecțiune nici în imperfecțiune, căci după fiecare transformare urmează în mod necesar altă transformare, am apucat să vedem și o a treia perioadă, care se poate numi supremă și ultimă, și anume cea în care fiecare traducător ar vrea ca transpunerea sa să fie identică cu originalul, așa încît să nu mai servească doar ca surogat, ci să-i țină locul ca un echivalent perfect.

Această categorie întîmpină la început cea mai mare împotrivire; căci traducătorul care se ține foarte strîns de original, abandonează mai mult sau mai puțin originalitatea națiunii sale, și astfel se naște ceva diferit și de firea străină și de cea autohtonă, un al treilea mod de expresie pentru aprecierea căruia gustul mulțimii trebuie să fie pregătit în prealabil.

Voss[1], pe care niciodată nu-l vom putea prețui suficient, la început nu reușea să mulțumească publicul, pînă ce acesta își obișnui treptat urechea și se acomodă cu felul nou. Cine cuprinde acuma cu privirea tot ce s-a realizat, ce elasticitate a dobîndit limba germană, ce profuziune de mijloace retorice, ritmice, metrice stau la îndemîna tînărului de spirit și de talent, cum ne sînt prezentate azi Ariosto și Tasso, Shakespeare și Calderon în cîte două-trei versiuni ca niște străini aclimatizați, acela poate spera că istoria literară se va pronunța cîndva cu hotărîre în favoarea celui care, înfruntînd multiple piedici, a luat-o pentru prima dată pe această cale.

Lucrările lui von Hammer[2] arată aceeași tratare a capodoperelor orientale, demne de laudă fiind îndeosebi păstrarea fidelă a formei exterioare. Cît de infinit superioare adaptărilor cuprinse în culegerea numită *Fundgruben (Comori)* sînt pasajele din Firdusi, pe care ni le-a dăruit prietenul amintit!

---

[1] *Johann Heinrich Voss* (1751—1826), poet, autor de idile rustice și de poezii despre suferințele iobagilor din nordul Germaniei, de unde se trăgea, a adus, prin valoroasa sa traducere a epopeelor homerice, care păstrează cu fidelitate metrul antic (*Iliada*, 1781, *Odiseea*, 1793) o contribuție de seamă la formarea concepției despre antichitate prevalentă în clasicismul german. Traducerile sale din Ovidiu, Vergiliu, Horațiu, Aristofan și Shakespeare nu au aceeași vigoare.

[2] Traducătorul lui Hafis, Firdusi și al altor poeți persani (vol. I, pag. 361 și nota 2 pag. 364).

Maniera de a reda un poet transformîndu-l, găsim că e cea mai regretabilă greşeală pe care o poate face un traducător aplicat şi, de altfel, înzestrat pentru munca sa.

Cum însă în fiecare literatură cele trei epoci se repetă, şi cele trei feluri de tratare se pot aplica şi concomitent, o traducere în proză a *Şah-Nameh*-ului[1] şi operelor lui Nizami ar fi binevenite şi acum.[...] Să ne amintim de succesul incontestabil pe care l-a avut în Germania o astfel de traducere a *Sacuntalei;* credem că-şi datorează destinul fericit prozei curgătoare în care au fost topite versurile. Acum însă ar fi timpul să ni se dăruiască o traducere a *Sacuntalei* în a treia manieră, care să corespundă originalului redînd diversitatea limbajului şi a modalităţilor stilistice: ritm, metru şi pasaje de proză, şi să încetăţenească din nou la noi acest poem în toată structura sa proprie.[...]

De ce am afirmat însă că a treia epocă e şi ultima? Iată ce vom mai explica acum în cîteva cuvinte. O traducere care încearcă să se identifice cu originalul, se apropie în cele din urmă de o versiune juxtalineară şi înlesneşte în cel mai înalt grad înţelegerea originalului; ea ne trimite, chiar ne împinge spre textul însuşi şi astfel se încheie în sfîrşit tot circuitul în care se operează apropierea dintre străin şi autohton, dintre cunoscut şi necunoscut.

Note la *Divan*[2]

---

[1] *Şah-Nameh* sau *Cartea regilor*, istoria Iranului de la origini pînă la distrugerea imperiului de către arabi, creaţie epică în 80 000 de distihuri datorită poetului persan *Firdusi* (939—1020).

[2] Fragmentul intitulat *Übersetzungen* *(Traduceri)*.

[Reflecţii despre tălmăciri]

Arareori isprăveşti cu lucrările proprii, iar cu traducerile niciodată.

Către Schiller, 9 decembrie 1795

Traducînd o carte se petrece ce spuneaţi despre copierea tablourilor; abia reproducîndu-le, ajungem să le cunoaştem într-adevăr.

Către J.H. Meyer, 3 martie 1796

Fidelitatea şi frumuseţea sînt cele două cerinţe pe care trebuie să le îndeplinească orice traducere literară; cu alte cuvinte să fie cu totul fidelă originalului şi să fie plăcută şi clară în limba ta.

Către J.D. Gries, ianuarie 1815

Atunci cînd o oglindire greşită nu ne redă imaginea originalului aşa cum trebuie, ea ne atrage atenţia asupra oglinzii însăşi, făcîndu-ne să-i observăm alcătuirea defectuoasă şi lipsurile mai mult sau mai puţin evidente.

Despre ***Don Juan*** de Byron[1]

Ce mult trebuie deci să-l venerăm pe traducător în calitatea sa de mijlocitor care ne aduce comori la noi acasă, în mediul nostru cotidian, ca să nu ne mai mire ca nişte ciudate elucrubraţii, ci ca să le putem folosi şi gusta ca pe nişte bucate gătite în casă.

Către Voss, 22 iulie 1821

Putem să considerăm pe traducători ca pe nişte misiţi zeloşi care preamăresc în faţa noastră far-

---

[1] Articol din ***Über Kunst und Altertum***, 1821.

mecele unei frumoase cadîne pe jumătate voalate; ei trezesc o irezistibilă dorință de a vedea originalul.

Maxime și reflecții, 299

Am vorbit apoi despre traduceri și mi-a spus că-i vine foarte greu să transpună poezii englezești în versuri germane. Dacă vrem să redăm cuvintele monosilabice frapante ale englezilor prin cuvinte germane de mai multe silabe sau chiar compuse, se pierde numaidecît toată vigoarea și tot efectul.

Eckermann I, 1823

E incontestabil că cine cunoaște astăzi bine limba germană se poate lipsi de multe alte limbi. În ce privește greaca, italiana, spaniola, putem citi operele cele mai excelente ale acestor națiuni în traduceri germane atît de bune, încît, dacă nu urmărim scopuri deosebite, nu avem nici un motiv să sacrificăm mult timp pentru învățarea anevoioasă a acestor limbi.

[...] Și apoi, nu se poate nega că în genere, cu ajutorul unei traduceri bune, ajungem destul de departe [în cunoașterea unei opere]. Frederic cel Mare nu știa latina, dar îl citea pe Cicero în traducere franceză la fel de bine cum îl citim noi în original.[...]

Eckermann, 10 ianuarie 1825

Cînd traduci, nu trebuie în nici un caz să angajezi o luptă fățișă cu limba străină. Trebuie să înaintezi pînă la limita intraductibilului și să-l respecți; căci tocmai acolo zace valoarea și caracterul propriu al fiecărei limbi.

Către F. v. Müller, 15 septembrie 1827

German Romance. Pentru a reda sensul acestui titlu[1], ar trebui săspunem poate: fragmente pilduitoare, de natură romanțioasă și în maniera basmelor, alese din operele scriitorilor germani care au excelat în acest gen.

German Romance[1]

Traducerea în limba engleză a dramei *Wallenstein* m-a impresionat în mod cu totul deosebit, dat fiind că în timpul întregii perioade în care Schiller a lucrat la ea, am stat mereu lîngă el; la urmă, cum cunoașteam piesa cu desăvîrșire, am pus-o în scenă amîndoi, asistînd la toate repetițiile, de unde mi s-au tras mai multe necazuri decît s-ar fi cuvenit [...]; e deci ușor de imaginat că această piesă splendidă s-a banalizat pentru mine, devenindu-mi de-a dreptul nesuferită; așa că n-am văzut-o și nici n-am citit-o timp de douăzeci de ani. Acum, cînd mi-a căzut în mînă pe neașteptate în limba lui Shakespeare, o am din nou în fața ochilor cu toate amănuntele ei, ca o pictură proaspăt vernisată, și mă delectez cu ea ca pe vremuri și încă într-un mod cu totul deosebit. Vă rog să comunicați acestea traducătorului împreună cu salutul meu, precum și faptul că am citit cu bucurie prefața, scrisă și ea în spiritul unei pure participări.[...]

---

[1] Titlul unei culegeri de nuvele germane (cuprinzînd, pe lîngă o povestire de Goethe, îndeosebi lucrări ale autorilor romantici ca Tieck, Hoffmann, Jean Paul) întocmită și tradusă în engleză de Garlyle, prefațată de Goethe în 1827. Pentru prefața din care cităm, publicată ulterior ca recenzie în revista *Über Kunst und Altertum*, Goethe preia titlul antologiei și începe prin a scoate în relief una din spinoasele probleme ale traducerii: spiritul diferit al limbilor, evident aici prin concizia expresiei engleze și prolixitatea echivalentului german.

Aici se face simțită nevoia unei alte reflecții, poate abia gîndită, poate niciodată exprimată: anume că traducătorul nu lucrează numai pentru națiunea sa, ci și pentru cea din a cărei limbă a preluat opera. Căci se întîmplă adesea ca un popor să stoarcă toată seva și savoarea dintr-o operă incorporîndu-le vieții sale interioare, astfel că nu se mai poate bucura de ea, nu mai poate găsi în ea altă hrană. Acest lucru se întîmplă mai ales la germani, care obișnuiesc să prelucreze în grabă tot ce li se oferă și distrug oarecum opera reluînd-o în diverse variante. De aceea e foarte salutar ca propriul lor avut să le apară din nou proaspăt datorită unei traduceri reușite.

Către Carlyle, 15 iunie 1828

[Specific național și general uman]

Ca și în biografia lui Schiller, domnul Carlyle[1] dovedește un interes adînc, echilibrat, clar, pentru încercările poetice și literare germane; el se dăruie spiritului specific al națiunii, prețuiește însă și fiecare individualitate în parte, aplanînd astfel oarecum inevitabilelele conflicte din sînul literaturii unui popor. Căci a trăi și a acționa înseamnă a adopta și a exprima o atitudine. Nu i se poate lua

[1] *Thomas Carlyle* (1795—1881) care nu-și scrisese încă operele originale de critică și considerațiuni asupra istoriei (*Despre eroi și cultul eroilor* apare abia în 1841), e considerat de Goethe, cu o evidentă simpatie, ca mijlocitor între cultura engleză și germană, ceea ce a și fost pînă la bătrînețe. Încă înainte de antologia de nuvele amintită, apariția biografiei lui Schiller a prilejuit un schimb de scrisori, în care Goethe își exprimă gratitudinea pentru rolul de traducător și mijlocitor al lui Carlyle.

în nume de rău nimănui dacă se luptă pentru o situație și un rang care să-i să asigure existența.

Datorită rivalităților, atmosfera literară a unei țări e uneori tulbure timp de ani de zile, dar străinul lasă să se așeze praful, să se risipească aburii, să dispară ceața; și apoi acele regiuni îndepărtate îi apar înseninate, cu luminile și umbrele lor, și le poate privi cu aceeași liniște sufletească cu care obișnuim să privim luna într-o noapte senină.[...]

E vădit că străduințele celor mai buni poeți și scriitori aparținînd tuturor națiunilor se îndreaptă de o bună bucată de vreme spre ceea ce e general uman. În fiecare lucru particular, fie el istoric, fabulos, inventat mai mult sau mai puțin după bunul plac, se va întrezări acel general uman care transpare, se străvede, tot mai tare prin țesătura națională și personală.

În viața de toate zilele se petrece același lucru: în tot ce e brutal, sălbatic, crud, greșit, egoist, mincinos, se strecoară un spirit de omenie, căutînd să răspîndească peste tot oarecare blîndețe; de aceea putem nădăjdui, chiar dacă acestea nu anunță încă o pace generală, că măcar conflictele inevitabile vor fi mai puțin aspre, războiul mai puțin atroce, victoria mai puțin abuzivă și excesiv triumfătoare.

Tot ce indică această evoluție a lucrurilor și o promovează, iată ce trebuie să-și însușească neamurile celelalte din creațiile poetice ale unui popor. Trebuie să facem cunoștință cu particularitățile naționale, pentru a le lăsa neschimbate și pentru a comunica astfel tocmai prin ele cu fiecare națiune; căci particularitățile unei națiuni sînt ca și limba și moneda ei: ele înlesnesc comunicarea, ba chiar se poate spune că abia ele o fac într-adevăr posibilă.

Calea cea mai sigură spre o toleranță cu adevărat generală este de a lăsa fiecărui om și fiecărui neam

în parte specificul său, păstrînd însă convingerea fermă că meritoriu cu adevărat e ceea ce se distinge prin faptul că aparţine omenirii întregi. La o asemenea mijlocire şi recunoaştere reciprocă germanii contribuie de multă vreme. Cine înţelege şi studiază limba germană se află într-un tîrg unde toate naţiunile îşi oferă marfa, şi unde, jucînd rolul de tălmaci are şi el de cîştigat.

Aşa trebuie să privim pe fiecare traducător: ca pe un mijlocitor care osteneşte în domeniul acestui comerţ spiritual general şi-şi face o profesiune din a favoriza schimbul de produse. Căci orice s-ar spune despre insuficienţele traducerii, ea este şi va rămîne una din îndeletnicirile cele mai importante şi respectabile din domeniul relaţiilor mondiale.

Coranul spune: „Dumnezeu i-a dat fiecărui popor un profet în limba sa". Astfel fiecare traducător e şi el un profet în mijlocul poporului său. Ce înrîuriri uriaşe a avut *Biblia* tradusă de Luther, orice ar zice pînă-n ziua de azi critica dispusă mereu să-i găsească nod în papură!

German Romance[1]

[Caracterul universal al creaţiei poetice]

Ne aflăm tot mai des în situaţia de a ne da seama de ce înseamnă poezie poporană şi naţională; căci în fond există o singură poezie, cea adevărată; ea nu aparţine nici poporului de jos, nici nobilimii, nici regelui, nici ţăranului. Cine simte ca un om adevărat o va crea; ea izbucneşte irezistibil din sînul poporului simplu, chiar necioplit, dar nu se refuză nici popoarelor civilizate şi ajunse la o înaltă

[1] Vezi nota 1 de la p. 101.

cultură. Străduinţa noastră va rămîne deci să obţinem o vedere de ansamblu cît mai largă, spre a recunoaşte talentul poetic în toate exteriorizările sale şi a-l urmări cum se împleteşte cu toată istoria omenirii ca o parte integrantă a ei.

Cîntece sîrbeşti[1]

Frapant este în toate acestea că un popor semicivilizat exprimă lucruri ce coincid cu lirica altuia, a celui mai evoluat şi ajuns la stadiul liricei cu totul frivole[2], fapt care ne convinge din nou că există o poezie comună a lumii întregi care se manifestă după împrejurări; nu e nevie ca forma sau conţinutul să fie transmise; peste tot unde străbat razele soarelui, dezvoltarea ei e asigurată.

Poezii sîrbeşti[3]

Nu există o artă sau o ştiinţă care să aparţină doar unei patrii. Asemenea oricărui bun de natură superioară, arta şi ştiinţa aparţin şi ele lumii întregi şi nu pot fi duse la propăşire decît prin înrîuririle reciproce generale şi libere ale tuturor contemporanilor, care vor trebui să ţină seama şi de tot ce ni s-a păstrat şi ne este cunoscut din trecut.

Maxime şi reflecţii, 690

[1] Recenzia unei culegeri de poezii populare sîrbeşti traduse în germană, apărută în revista *Über Kunst und Altertum* în 1826. Interesul lui Goethe pentru producţia poetică originală a diverselor popoare, trezită încă din tinereţe de Herder, se vădeşte chiar şi prin numărul antologiilor pe care le popularizează prin articole. Printre recenziile sale figurează opt despre poezia sîrbească, nenumărate despre literatura franceză, italiană, cîteva despre cea neogreacă, cehă şi altele.

[2] În aliniatul precedent, Goethe comparase unele cîntece sîrbeşti cu poeziile lui Béranger.

[3] Recenzia altui volum de traduceri, apărută în revista *Über Kunst und Altertum* în 1827.

[O literatură a lumii]

Aceste reviste, pe măsură ce vor cîştiga un public tot mai numeros, vor contribui în modul cel mai eficace la literatura generală a lumii[1] care, nădăjduim, se va forma. Dar repetăm că nu e vorba ca popoarele să gîndească toate la fel, e însă de dorit să se cunoască mai bine, să se înţeleagă şi, dacă nu se pot iubi reciproc, să se obişnuiască măcar să fie tolerante unele faţă de altele.

„Edinburgh Review"[2]

Sînt convins că literatura mondială e pe cale de formare, că toate naţiunile sînt dispuse s-o promoveze şi că fac gesturi prietenoase în acest scop. Germanii pot şi trebuie să contribuie cel mai mult la această acţiune; vor avea de jucat un rol frumos în marea unire.

Către Streckfuss, 27 ianuarie 1827

Literatura naţională nu mai are acum mare însemnătate, a venit vremea unei literaturi mondiale, şi fiecare trebuie să tindă spre grăbirea acestui proces. Dar cu toată preţuirea operelor străine, nu e bine să ne oprim asupra uneia particulare, vrînd s-o privim ca pilduitoare. Nu trebuie să credem că modelul ar fi maniera chineză sau sîrbească, sau

[1] Prin *Allgemeine Weltliteratur* (literatura universală) Goethe nu înţelege doar suma literaturilor naţionale, ci o mişcare literară de ansamblu, constituită prin înrîuririle reciproce intensificate în urma schimburilor mai frecvente în epoca modernă.

[2] Articol publicat în *Kunst und Altertum*, 1828, despre revista literară din Edinburg, pe care Goethe o primea datorită lui Carlyle; Goethe urmărea însă şi alte publicaţii, fiind abonat, de pildă, la principalele reviste din Franţa.

Calderon, sau *Nibelungii*; nevoia noastră de ceva pilduitor ar trebui să ne facă să ne întoarcem mereu la grecii antici, căci în operele lor găsim reprezentat mereu omul în frumuseţea sa.

Eckermann, I, 31 ianuarie 1827

Acum cînd schimbul de idei e vioi între francezi, englezi şi germani, e foarte îmbucurător că ajungem în situaţia de a ne corecta unii pe alţii. Iată marele folos care rezultă din existenţa unei literaturi mondiale şi care se va vădi în continuare tot mai real.

Ibid, I, 15 iulie 1827

Peste tot auzim şi citim despre progresele omenirii, despre perspectivele vaste pe care le au relaţiile dintre popoare şi dintre oameni. Oricum ar sta lucrurile în ansamblu, în ce mă priveşte, ţin să comunic prietenilor mei convingerea că se formează o literatură generală a lumii întregi, în care nouă, germanilor, ne va reveni un loc onorabil. Toate naţiunile ne privesc cu interes; ne laudă, ne critică, ne înţeleg sau ne răstălmăcesc, îşi deschid sau îşi închid inima faţă de noi: acestea toate trebuie să le primim împăcaţi, căci toate au valoare pentru noi.

Doar la fel păţim şi cu concetăţenii noştri; de ce ar fi de aceeaşi părere popoarele între ele, cînd cetăţenii aceleiaşi ţări nu înţeleg să fie de acord?[..]

La fel cum puterea militară şi fizică a unei naţiuni se dezvoltă dintr-o unitate interioară, tot aşa cea morală şi estetică trebuie să izvorască dintr-un acord asemănător. Acesta nu se poate constitui decît cu timpul. Mă uit în urmă cu privirea unuia ce timp de atîţia ani a lucrat şi el printre confraţi şi văd cum s-a format o literatură germană din ele-

mente, dacă nu contradictorii, măcar eterogene, unificate în fond doar prin faptul că au fost scrise într-o singură limbă; dintr-o seamă de înclinaţii şi talente, gînduri şi fapte, judecăţi şi străduinţe cu totul diverse, această limbă aduce la lumină, în cele din urmă, sufletul unui popor.

Le Tasse de Duval[1]

Fiecare popor îşi are particularităţile prin care se deosebeşte de celelalte şi care fac ca naţiunile să se separe, să se simtă atrase sau respinse unele de altele. Manifestările exterioare ale acestor particularităţi par celorlalte naţiuni deosebit de respingătoare sau supărător de ridicole. Din pricina lor stimăm orice naţiune întotdeauna mai puţin decît merită. În schimb, ceea ce ţine de interioritatea ei nu e cunoscut, nici de către străini, nici de către poporul însuşi, căci firea fiecărei naţiuni ca şi a fiecărui individ, acţionează inconştient; în cele din urmă sîntem surprinşi şi ne mirăm de ceea ce produce.[...]

Atunci cînd se va forma o literatură mondială, aşa cum e inevitabil, dată fiind rapiditatea mereu crescîndă a comunicării, nu trebuie să ne aşteptăm de la ea la mai mult, nici la altceva decît ce ne poate da.

Lumea largă, cît ar fi de întinsă, nu e decît o patrie lărgită, şi nu ne va dărui altceva decît ne-a dăruit solul natal. Ceea ce place mulţimii se va răspîndi fără limite, şi va pătrunde, cum constatăm de pe acum, în toate zonele şi-n toate regiunile; ceea ce este cu adevărat serios şi profund nu va reuşi să se răspîndească în aceeaşi măsură; cei care

[1] *Alexandre Duval* (1767—1842), autor dramatic francez, adversar al romantismului. Recenzia despre drama sa *Tasso* apare în *Über Kunst und Altertum*, 1827.

se dedică însă lucrurilor mai înalte şi mai rodnice într-un sens superior vor ajunge să se cunoască mai repede şi mai îndeaproape.[...] De aceea oamenii serioşi vor trebui să formeze o bisericuţă, aproape oprimată şi tăcută, de vreme ce ar fi zadarnic să se opună marelui curent al vremii; dar trebuie să-şi afirme atitudinea cu perseverenţă, pînă ce va trece valul. Orientarea principală, ba chiar şi încurajarea de căpetenie, aceşti oameni trebuie să şi le găsească în gîndul că ceea ce e profund adevărat este şi util. Dacă vor şti să descopere singuri legăturile acestea dintre adevăr şi utilitate şi vor şti s-o dovedească, nu vor fi lipsiţi de putinţa unei înrîuriri, şi încă asupra unui şir îndelung de ani.

Despre literatura universală, V[1]

[1] *Allgemeine Betrachtungen über Weltliteratur* (lucrare scrisă în 1829, dar publicată postum).

IV

FRAGMENTE FILOZOFICE

FILOZOFIE ŞI ÎNŢELEPCIUNE

(Studiu introductiv)

Imensa bibliografie goetheană cuprinde studii voluminoase consacrate de gînditori de seamă exclusiv filozofiei sale, dicţionarele filozofice îl includ în lista marilor gînditori ai omenirii, şi totuşi am căuta în zadar printre scrierile lui Goethe vreo expunere de principii şi concepţii filozofice. În acest domeniu mai mult decît în oricare altul, interpretul şi comentatorul e pus în situaţia de a recurge la toate manifestările spiritului goethean; aici mai mult ca în orice altă ordine tematică avem de-a face cu revelaţii fragmentare, nicăieri cu o expresie a gîndirii filozofice cristalizată şi sistematizată teoretic.

Parcurgînd aproape întreaga arie explorată de mintea omenească, aşa cum s-a arătat în introducere, Goethe a absorbit cu nesaţ faustic şi cu puteri parcă nelimitate suma cunoştinţelor vremii sale, integrîndu-le într-o sinteză neasemuit de personală. Dacă nu şi-a expus concepţiile într-o filozofie abstractă, în schimb se poate spune că întreaga operă goetheană are o dimensiune filozofică.

De aceea aserţiunile relevante care să poată fi separate de context, deşi ele pot prilejui desigur multiple momente de revelaţie fulgerătoare, sînt departe de a da o imagine exhaustivă a filozofiei goetheene. De altfel multe dintre vederile concludente îndeosebi cu privire la filozofia existenţei şi la etică sînt date de sensul global al unor opere,

cum ar fi marile romane şi Faust, reieşind în chip de concluzii din substanţa literară însăşi. Dar implicaţii filozofice există în mai toate exteriorizările lui Goethe. Desprinderea lor e însă cu atît mai dificilă cu cît sînt mai înrădăcinate în concret, formularea lor abstractă cu atît mai schematică, cu cît sînt mai ample şi mai adînci. Circumscrierea întregii gîndiri a lui Goethe, precum şi determinarea locului său în filozofie, cere prin urmare o interpretare integrală a operei, dar şi a manifestărilor de viaţă — activitate, corespondenţă, convorbiri — de vreme ce, aşa cum s-a spus de atîtea ori, viaţa i s-a alcătuit ca o operă.

A trata despre filozofia lui Goethe, mai ales în felul acesta comprimat între limite strîmte, e deci o încercare hazardată şi îndrăzneaţă, pentru care şi un Spranger se simte dator să invoce justificări.[1] S-ar putea totuşi ca o tratare concisă, întemeiată pe un principiu selectiv, să mijlocească o mai bună pătrundere în lumea de concepţii goetheene decît o tentativă de prezentare sistematică, în care belşugul componentelor îngreunează cuprinderea întregului; or, aici întregul e esenţialul.[2] Căci filozofia lui Goethe e înainte de toate un mod de a gîndi. Ca atare, se află difuză în toate exteriorizările sale majore. De altfel existenţa unor moduri de gîndire („Denkweisen") sau structuri mentale, constitutiv diferite, este o idee goetheană, pe care el ajunge s-o formuleze în urma contactului cu alte feluri de a gîndi, cum ar fi cel fixist-scolastic al lui Linné, cel newtonian, al fizicii tinzînd spre matematizare, sau cel kantian, al logicei transcedentale, faţă de care Goethe încearcă să se delimiteze, dîndu-şi seama de incompatibilitatea lor fundamentală.

E însă neîndoielnic că gîndirea lui Goethe păşeşte în modul cel mai firesc pe culmi cutreierate doar de cele mai

---

[1] Eduard Spranger, *Goethes Weltanschauung*, Leipzig, 1935.

[2] Cum afirmă şi Hans Leisegang în introducerea lucrării sale, *Goethes Denken*, Leipzig, 1932.

mari spirite. Contemporanii de seamă, Fichte, Schelling Hegel, Schopenhauer, l-au considerat mai mult decît un egal, gînditori minori, ca Victor Cousin, Emerson, Carlyle, nutreau pentru el o admiraţie neţărmurită, Nietzsche, acest iconoclast, îl pomeneşte cu un respect de care nu dă dovadă faţă de nici un alt german; fără să amintim de numeroşii gînditori ai secolului nostru care au dedicat concepţiilor goetheene încercări de exegeză sau de sinteză, consemnăm părerea lui Friedrich Jodl, că dacă filozofia lui Goethe şi-ar găsi Prometeul care s-o elaboreze metodic, sistemul kantian s-ar afla faţă de ea într-un raport egal cu cel dintre ceţurile zorilor şi lumina soarelui de amiază.

Vor exista însă întotdeauna spirite iubitoare de categorisiri strîmte, care, chiar dacă sînt gata să conceadă poetului intuiţii pătrunzătoare, vor contesta valabilitatea pe planul strict al filozofiei a unor concepţii fără formulare elaborată şi fără „sistem".

Cunoaştere şi ontologie

Atitudinea antiteoretică. Absenţa scrierilor strict teoretice se explică prin cîteva date constitutive ale personalităţii lui Goethe. Un dat al firii poate fi identificat prin intermediul opţiunii (şi a implicaţiilor ei ramificate) pentru poezia zisă ocazională. Procesul creator urmează aceeaşi cale în cunoaştere; cum am mai încercat să arătăm, ideile sînt „prilejuite", de aceea le găsim formulate pe măsură ce se ivesc în cursul dezvoltării unor teme literare, a descrierii unor fenomene şi experienţe, a relatării unor fapte de viaţă. De altfel secretul farmecului deosebit al prozei lui Goethe zace în bună parte în indisolubila îmbinare dintre concreteţe şi abstractizare. Din miezul substanţei umane trăite şi transpuse literar, din mijlocul observaţiilor consemnate, reflecţia se înalţă subit, condensînd, adesea aforistic, mai întotdeauna într-o exprimare plastic-imagistică, o experienţă complexă, eludînd procesul discursiv ca pe nişte trepte sărite, aducînd la lumină sub formă de precipitat miraculos rodul unui îndelung proces de maturaţie. Ţîşnirea ideilor, la care asistăm, ne permite să urmărim

însăşi ideaţia, devenind martorii fascinaţi ai gîndirii *in actu exercito*.

Adesea Goethe preferă să relateze împrejurările în care s-a înfiripat o anumită idee sau concepţie decît s-o expună teoretic. I se pare mai concludent şi mai interesant să arate calea pe care a ajuns la o judecată generală, o idee, apreciere sau îmbogăţire interioară, decît să le demonstreze printr-o înşiruire de argumente. (De altfel constată în repetate rînduri cît de neconvingătoare sînt acestea, şi cît de sterile discuţiile în contradictoriu, adversarii rămînînd în genere pe poziţiile dinainte, dacă nu intervine vreo experienţă proprie care să le schimbe părerile.) Îl vedem de pildă povestind momentul conceperii fenomenului originar în Italia, relatînd împrejurările apropierii temporare, prin înrîurirea lui Schiller, de filozofia kantiană, comunicîndu-ne încîntarea resimţită la lectura lui Spinoză, împărtăşindu-ne deci experienţele care au dus la anumite convingeri. Iată din nou aplicat dictonul: *Voir venir les choses c'est la meilleure façon de les comprendre!* (Calea cea mai sigură pentru a pricepe lucrurile constă în a urmări desfăşurarea lor.)

În urma sugestiilor primite prin modul goethean de procedare, nimic mai firesc decît să se urmeze aceeaşi cale pentru a reconstitui cristalizarea concepţiilor sale filozofice. Dar în acest domeniu, poate mai mult decît în celelalte, şi în pofida importanţei pe care o are la Goethe devenirea şi autodepăşirea, unitatea gîndirii e precumpănitoare faţă de diversele ei momente.

O constantă e însăşi atitudinea sa antiteoretică, adevărata aversiune a lui Goethe faţă de abstracţii şi de înlănţuirea lor speculativă şi sistematică. De aici decurge şi ambiguitatea relaţiilor sale cu filozofia. În măsura în care aceasta se identifică cu gîndirea speculativă, o priveşte cu o neîncredere care frînează atracţia atestată de numeroase lecturi, adesea entuziaste, şi-l face să-şi decline cu ironie competenţa în acest domeniu. De la mărturisirea către

Schiller: „Mă simt ciudat de cîte ori sînt pus să teoretizez" (scrisoarea din 19 octombrie 1794) la butada în care găseşte că o filozofie de sine stătătoare nici nu e necesară, o parte din ea aparţinînd sferei religiei, alta poeziei, de la mărturisirea că nu-şi recunoaşte vreo „bosă" filozofică („Für Philosophie im eigentlichen Sinne hatte ich kein Organ") şi pînă la cea consemnată de Eckermann: „M-am ţinut întotdeauna de o parte în filozofie; punctul de vedere al bunului simţ comun a fost şi al meu", toate aserţiunile privitoare la relaţiile sale cu această zonă a gîndirii tind să descurajeze tentativa de a-i atribui o imixtiune în problematica filozofică.

Situarea faţă de filozofie. Ironiile cu privire la speculaţia filozofică împrumutate lui Mefisto au desigur rostul de a reda atitudinea „spiritului care veşnic neagă", dar verva lor scînteietoare dă în vileag iritarea poetului în faţa demersurilor cumpănite după canoane şi reguli care strîng gîndirea în chingi, silind-o la o echilibristică supusă artificiilor scolastice, iar tonul lor e prea indubitabil autentic pentru a lăsa vreo îndoială asupra refuzului speculaţiei sterile, a gîndirii ce porneşte de la abstracţii spre a ajunge la alte abstracţii. Mai ales că acele ironii sînt coroborate de o sumedenie de epigrame, butade şi ieşiri la adresa filozofiei şi a filozofilor. Într-o scrisoare către W. von Humboldt[1], de pildă, deploră că „germanii sînt blestemaţi să sălăşluiască mereu, ca pe vremuri, în nopţile cimeriene ale speculaţiei", iar în cugetarea: „Trebuie să fii bine constituit din fire aşa încît ideile să se prezinte întotdeauna ca nişte făpturi libere ale lui Dumnezeu, strigînd: iată-ne!" citim elogiul spontaneităţii şi al abundenţei fireşti. Dar accentul strigătului pornit din inimă se recunoaşte mai cu seamă în cuvintele lui Mefisto din faimoasele versuri: *Grau, teurer Freund, ist alle Theorie,/ Und grün des Lebens*

[1] Din 16 septembrie 1799.

goldner Baum. (E sură scumpe prieten, orice teorie, dar veşnic verde-i al vieţii copac de aur.)

„Pomul de aur al vieţii", o metaforă plină de tîlc, dat fiind că aurul simbolizează pentru Goethe multiple sensuri, semnificînd atît părelnicia cu lucirile ei încîntătoare, cît şi plenitudinea în fiinţare, puritatea inalterabilă, precum şi un izvor al răului în lume, iar ca atribut al suveranităţii, aurul reprezintă puterea statală şi în genere un principiu de organizare, pe tărîmul forţelor elementare ca şi în lumea artei[1]. Astfel profesiunea de credinţă în favoarea pomului veşnic înverzit al vieţii nu e nici ea atît de simplă cum pare. La sensul existenţial: precăderea vieţii asupra gîndirii teoretice, formulat în alte dăţi ca un imperativ: datoria de a afirma viaţa (printre regulile prescrise în „provincia pedagogică" imaginată în *Anii de drumeţie ai lui Wilhelm Meister* ocupă un loc de frunte preceptul: Nu uita să trăieşti), se adaugă aici ideea că viaţa e însăşi substanţa din care trebuie să izvorască gîndirea şi spre care trebuie să se întoarcă pentru a fi altceva decît „teorie sură".

Sură şi inoperantă i se pare poetului îndeosebi gîndirea despre gîndire. „Trebuie să ne examinăm pe noi înşine şi să cercetăm cu grijă ce absorbim drept alimente: altfel pierim prin filozofie, ori filozofia piere prin noi." Ne dăm seama că Goethe vorbeşte nu numai despre sterilitatea speculaţiei fără legătură cu viaţa, dar şi de pericolul formaţiei intelectuale unilaterale a epocii moderne. Obiectul filozofiei va fi prin urmare lumea, natura, omul, viaţa, nu filozofia. De aceea se felicită: *Ich hab' es gut gemacht, Hab' nie über das Denken gedacht* (Eu unul bine am făcut, iată, N-am stat să gîndesc despre gîndire niciodată), afirmaţie care nu este de luat desigur *ad-litteram*, ci în sensul că nu a problematizat cunoaşterea. Încrederea sa în veracitatea datelor înregistrate de simţuri şi în eficacitatea raţiunii îi determină poziţia epistemologică, potriv-

[1] Cf. Emrich, *Op. cit*,. pp. 221—230.

nică mişcării idealiste germane, a cărei critică epigramatică o desluşim în rîndurile *Filozofii mai noi iau ca obiect de examinat însăşi lumina care de fapt serveşte spre a ne face să vedem*. Pentru el această lumină e indiscutabilă. Astfel rezistenţa sa faţă de filozofie nu trebuie înţeleasă numai ca grijă de a-şi păstra forţele intuitive şi imaginative intacte şi la adăpost de reflecţia seacă, dar şi ca luare de atitudine împotriva gîndirii speculative în genere şi ca o critică imanentă a filozofiei.

Problema criticistă. Desigur Goethe n-a rămas străin de problemele criticismului. Faptul că nu s-a împăcat cu „teoria sură" şi cu limbajul de abstracţii al filozofiei nu înseamnă că filozofia a avut doar un rol negativ sau incidental în clarificarea concepţiei sale. Printre lecturile sale de o amploare uimitoare, filozofii antici, Leibniz, Spinoza ocupă un loc notabil. Confruntarea cu gîndirea marilor contemporani Kant, Fichte, Schelling, Hegel, sînt momente ale biografiei sale spirituale. La curent cu tot ce se publică, îl vedem felicitîndu-l pe tînărul Schopenhauer îndată după apariţia tezei sale: *Von der vierfachen Wurzel des Satzes vom hinreichenden Gunde (Despre împătrita rădăcină a principiului raţiunii suficiente)*. Fără îndoială că imboldurile pentru propria sa gîndire nu i-au venit de la filozofia speculativă, ci din cercetarea naturii şi contemplarea vieţii. Dar lecturile au fost întotdeauna rodnice, mai ales că avea darul de a le interpreta şi de a reţine şi culege tot ce-i putea fi util „pentru uzul casnic" *(Für den Hausgebrauch)*. Expresia glumeaţă extrem de caracteristică: detestînd, cum îi scrie lui Schiller (19 decembrie 1798) *tot ce mă instruieşte numai, fără a-mi amplifica activitatea*, el într-adevăr nu asimilează pasiv, şi nici perfect adecvat — pentru asta într-adevăr nu „poseda organul necesar", în schimb poseda facultatea de a citi textele cu o optică proprie, a le „răstălmăci" eventual, într-un chip personal. Într-o astfel de interpretare „infidelă", kantianismul, de care se apropie

cu reticență, în urma înrîuririi lui Schiller, și în care-l cucerește mai ales *Critica puterii de judecată* (unde găsește abolirea teleologiei și un statut propriu pentru estetică), i se pare că i-a deschis ochii asupra propriei sale gîndiri. Arată tot mai multă bunăvoință de a intra în vederile „superioare“ ale filozofului de la Königsberg, ceea ce ni se pare mai mult un omagiu adus kantianismului în spiritul recunoașterii și apărării valorilor certe ale epocii. S-a spus că în timp ce la Kant există o stavilă de netrecut în cunoaștere, nepermițînd accesul la lucrul în sine, la Goethe acest incognoscibil poate fi „strîns cu ușa“ datorită străduințelor tuturor facultăților spirituale, pînă cînd, în cele din urmă, omul recunoaște că mai departe nu ajunge. Această poziție hibridă e o caricatură a gîndirii goetheene. În sprijinul ei se pot găsi citate, dar trebuie să distingem afirmațiile care au sunetul plin al autenticității și nu dezmint spriritul goethean, de altele, care vădesc că pînă și acest geniu atît de autarhic, atît de încrezător în demonul său, suferă înrîurirea unui limbaj și caută să se împace cu ceea ce i se pare pe drept cuvînt aportul esențial al timpului la mișcarea ideilor.

Schematizînd evoluția reflecției sale asupra cunoașterii, am spune că punctul său de pornire e ceea ce se cheamă realismul naiv, la care se întoarce în mod deliberat după contactul cu criticismul kantian.

În virtutea realismului său funciar i se pare un sacrilegiu să te îndoiești de cunoaștere, în primul rînd de cea senzorială: *Simțurile nu ne înșeală*; chiar și atunci cînd ne transmit ceva părelnic, ni-l arată adecvat, fiindcă părelnicul relevează adevărul în felul său, de pildă, iluzia optică a bețișorului frînt în apă e o indicație foarte clară că lumina se refractă, nu că ochiul nostru se înșeală.

În comparație cu empiriștii, Goethe pare un raționalist, de vreme ce consideră că perceptibilul și constatabilul e înțeles numai atunci cînd se concepe ideea la care

participă; se distanțează însă fundamental de orice filozofie transcendentală, neacceptînd cunoașterea prin categorii conceptuale și luînd ca repere de orientare în diversitatea realului datele empirice. Fără îndoială, găsim și la Kant afirmată necesitatea conlucrării dintre intuiție și gîndire conceptuală: *Begriffe ohne Anschauungen sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind blind* (Fără intuiție noțiunile sînt seci, iar fără noțiuni intuițiile-s oarbe), dar în felul acesta se împing doar mai departe granițele cunoașterii, fără efect asupra „stavilelor“ specifice idealismului. Pe cînd Goethe exclude scindarea realității într-o esență și o aparență, în numen și fenomen. O afirmație din cele mai semnificative fiind: *Man suche nur nicht hinter den Phänomenen: sie sind die Lehre* (Să nu se caute îndărătul fenomenelor; ele însele ne sînt de învățătură).

Gîndire și limbaj. Reticența față de sondarea realității prin intermediul teoriilor, sistemelor și terminologiilor e solidară cu refuzul filozofării cu ajutorul conceptelor, în ultimă instanță a cuvintelor, cu care se poate jongla. Recurgem iarăși la textul inepuizabil, *Faust* și anume la versurile celebre: *Und eben wo Begriffe fehlen, Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein*... (Și tocmai unde lipsesc noțiunile, se ivește în momentul oportun un cuvînt...) sau *Mit Worten lässt sich trefflich streiten/Mit Worten ein System bereiten*... (Ce bine poți discuta cu cuvinte, ce bine se poate construi un sistem din vorbe...) a căror elocvență sclipitoare se dispensează de orice comentariu. Insuficiența termenilor abstracți în a reda realități complexe se afirmă net prin refuzul lui Goethe de a se defini ca „panteist“, „creștin“ sau „ateu“, categorisiri pe care le respinge, căci „cine știe ce înseamnă ele în fond?“ Cuvîntul pus în locul gîndului trăit, semnul în locul semnificatului, nu i se pare o temelie destul de sigură pentru edificiul cunoașterii. Neîncrederea lui Goethe în cuvinte nu se aseamănă încă cu mefiența modernă față de limbaj, sensul ei nu e necorespondența deplorată azi,

în ceea ce s-a convenit a se denumi criza limbajului, ca incomunicabilitate ivită în urma uzurii termenilor. Citind reflecţiile sale privitoare la noţiuni şi la reprezentarea „simbolică" a realităţii prin formule, inclusiv cele matematice, ne dăm seama că natura constatărilor e cu adevărat filozofică: e vorba de non-identitatea dintre simbol şi simbolizat. Sistemul de reprezentări care corespunde unui fenomen nu e un echivalent perfect, nici cînd e imagistic-simbolic, cu atît mai puţin cînd e noţional-abstract. De aceea a porni de la noţiuni înseamnă a clădi în aer, nu pe temeiul sigur al realităţii. Apetitul de real cere ca gîndul să se ancoreze în alte tărîmuri mai ferme decît limbajul. Ni se pare deci judicios să aşezăm în fruntea fragmentelor filozofice alese, aşa cum am făcut-o spontan la întocmirea antologiei, reflecţiile referitoare la limbaj: prin ele ne întîlnim numaidecît cu o însuşire goetheană dintre cele mai caracteristice: concreteţea gîndirii.

Gîndirea concretă. Punctul de pornire al gîndirii, „prilejul" ei, este la Goethe, cum am spus, întotdeauna un contact direct cu realitatea: concretul e trambulina de pe care se produce în modul cel mai firesc saltul spre un adevăr general. Neputînd avea „niciodată o atitudine speculativă" (cum se exprimă în schimbul de idei cu Schiller, căruia îi datorăm în cea mai mare parte încercările de autodefinire ale lui Goethe), *trebuie să caut îndată o intuiţie directă pentru orice aserţiune*[1]. Cînd îşi vede modul de procedare caracterizat prin formula „gegenständliches Denken" — ceea ce am putea reda prin „gîndire obiectică", transportată în obiecte, sau să zicem „gîndire concretă" —, Goethe se arată încîntat şi comentează expresia astfel: *Ea vrea să spună că gîndirea mea nu se separă de obiecte, ci se pătrunde de elementele lor, de intuiţia lor, după cum şi ea le pătrunde intim, că însăşi intuirea mea e o gîndire, iar gîndirea o intuire*[2].

[1] Scrisoare către Schiller din 19 februarie 1802.
[2] Din: *Bedeutende Fördernis durch ein einziges geistreiches Wort.*

Am redat aici prin „intuire" ceea ce Goethe numeşte *Anschauen*, cuvînt plin, care, ca mai toţi termenii abstracţi luaţi de Goethe cu toată seva tulpinii din care derivă, sau în toată concreteţea sensului originar, îşi păstrează şi el sensul propriu, acel de: a sta în faţa obiectului şi a-l privi; el semnifică deci şi imediateţea percepţiei senzoriale, dar şi ceea ce numim intuiţie: sezisare globală.

Altă dată enunţă că pentru justeţea cunoaşterii e necesar ca gîndirea să se plieze la obiect: *Totul este să iscodim natura surprinzîndu-i procedeele, ca să n-o speriem prin norme impuse, dar nici să nu ne lăsăm abătuţi din calea spre ţelul nostru prin voia ei arbitrară.* Ceea ce se indică aici e o supunere şi o mulare a spiritului la felul de a fi al obiectului, pentru *a nu contraveni adevărului naturii prin reguli*, adică prin structuri logice, impunîndu-i legităţi inventate. Aceeaşi idee e exprimată în parte parabolic şi oarecum umoristic: *Un bătrîn grădinar obişnuia să spună: Poţi să forţezi natura, dar nu s-o sileşti — şi tot ce întreprindem pe cale teoretică în privinţa cunoaşterii ei sînt aproximaţii pe care niciodată nu le putem enunţa cu suficientă modestie*[1].

Căile cunoaşterii, intuiţie, idee. Atitudinea de „modestie" a spiritului de „a se mula pe obiect", e adesea desemnată de Goethe prin cuvintele: privire atentă, contemplare. Gîndirea concretă, „obiectică" se întemeiază pe o capacitate de atenţie descrisă astfel: *A menţine ochii minţii şi ochii trupului într-o alianţă necontenită, fără de care ne expunem primejdiei de a privi şi a nu vedea...* Ochii minţii aliaţi cu ochii trupeşti — e vorba prin urmare de o cuprindere în care intră datele empirice precum şi operaţiile gîndirii raţionale.

Abia la capătul drumului de „iscodire a căilor naturii" se ajunge la această cuprindere intuitivă. Şi în privinţa felului său de a vedea căile cunoaşterii, Goethe găseşte o confirmare în filozofia lui Spinoza; cu toate că sistemul

[1] Scrisoare către Schiller din 25, II, 1798,

spinozist e una din expresiile raţionalismului, culminant în secolele XVII—XVIII, deşi modalitatea sa de constituire a expunerii, mai ales în *Etica*, e un înalt grad de abstractizare, adevărul se revelează după Spinoza pe cale contemplativ-intuitivă. Şi la Goethe e vorba mai puţin de o intuiţie imediată, de vreme ce se cîştigă treptat, cît de o sezisare intuitiv-sintetică, incluzînd şi desfăşurarea fenomenelor. În acest stadiu cuprinderea globală devine o „vedere“ pătrunzătoare şi învăluitoare totodată, pentru care găsim adesea expresia: *das ruhige Anschauen — contemplarea liniştită*. Concreteţea gîndirii se reafirmă la un nivel superior punctului de pornire prin această sinteză a vederii directe şi a operaţiilor discursive ale minţii. În această cuprindere globală se destăinuie în fenomenul particular un universal. Lucru exprimat în modul paradoxal-aforistic al cugetărilor goetheene astfel: *Was ist das Allgemeine? Der einzelne Fall. Was ist das Besondere? Millionen Fälle.* (Ce e generalul? Cazul particular. Ce e particularul? Milioane de cazuri).

Privirea sintetic-intuitivă cuprinde deci un sistem complex de relaţii interne ale unui fragment de realitate care se revelează ochiului minţii într-o concomitenţă, aşa încît se aboleşte pentru moment discursivitatea spiritului uman. Astfel de „aperçuuri“, cum le mai numeşte Goethe uneori, în care datele parţiale se contopesc şi se ordonează de la sine, după o legitate aparţinînd obiectului, au *ipso-facto* valoare obiectivă. Intuiţia e de altfel pentru Goethe o *revelaţie primită din adîncuri interioare*. De aceea ea *are o calitate ezoterică, prin faptul că poate exprima ceva global, dar nu poate fi dovedită*. Ea solicită deci de la cel căruia i se comunică o participare activă la gîndire.

Contemplarea ar fi deci intuirea generalului în particular, dar nu static, într-o formă rigidizată, abstrasă din curgerea eternă a realităţii, ci — asemănător întrucîtva cu conceptele concrete hegeliene — ca universale dinamice,

concretizate plastic în „fenomene originare“. Pe treapta ei superioară, intuiţia globală se întîlneşte deci cu “ideea“.

Aşadar, particularul şi universalul sînt date deodată privirii care discerne în miezul lumii fenomenale structura permanentă a formelor mişcătoare. *Cum aş recunoaşte că cutare plăsmuire e o plantă, dacă n-ar fi formate toate după un model?* Cuvîntul model ar permite interpretarea că „fenomenul originar“ ar fi un tipar faţă de care diversele avataruri sînt reproduceri individuale, el ar trebui deci conceput ca o idee platoniciană. Dar am văzut cum l-a descumpănit întîi pe Goethe obiecţia că planta originară ar fi doar o „idee“, şi cum setea sa de real, nesatisfăcută de concepţia unor apariţii ce ar actualiza un model ideal, dorinţa sa faustică de a vedea cu ochii „mumele“, „seminţele“, forţele primordiale în acţiune, îl determină să caute printre formele existente apariţia materializată a plantei originare ca un arhetip ce se mai poate întîlni. De fapt, ar fi la fel de greşit să înţelegem fenomenul originar ca o idee platoniciană, sau ca un concept obţinut prin abstractizarea căruia fiecare individ-plantă de pildă i s-ar subsuma în urma constatării detailate a conotaţiilor, pe cît ar fi de insuficient să credem că Goethe s-a gîndit doar la o formă arhaică, dispărută sau nu. *Nimic nu le este supraordonat în lumea fenomenelor*, şi ca atare fenomenele originare ţin de categoriile logice, fiind „legi“ şi “reguli“, *care însă nu se revelează minţii prin cuvinte şi ipoteze, ci se revelează privirii de asemenea în chip de fenomene;* în acelaşi timp, nefiind abstracte, nu sînt numai supraordonate, ci îşi dovedesc concreteţea prin aceea că *la fel cum am urcat pînă la ele din treaptă în treaptă, putem coborî de la ele la cazul cel mai mărunt al experienţei zilnice*. Un fenomen originar, dacă înţelegem bine, e deci încorporat fenomenului empiric ca tiparul său viu. Credem deci că ne apropiem cel mai bine de ce a înţeles Goethe, spunînd că prin acest „model“ concepea o structură, nu o schemă, un mod de constituire, de regăsit în diverse ipostaze, dar existînd concret, ca realitate eficientă înlăuntrul diver-

selor apariţii.[1] Astfel fixitatea de nestrămutat (potrivnică ideii evoluţioniste, cum au subliniat unii interpreţi) a „tiparului" care nu tronează deasupra fenomenelor ca ideea platoniciană, se poate concepe fără contradicţie cu veşnica metamorfoză, sau mai de grabă într-o contradicţie soluţionată în realitatea vie prin misterul individuaţiei. Aceasta e poate cheia versurilor enigmatic-profunde care sigilează fără îndoială esenţa relaţiei curgere-formă imuabilă: *Und keine Zeit und keine Nacht zerstückelt / Geprägte Form die lebend sich entwickelt.*" (Şi nu va frînge vremea, nici altă putere / Tiparul plăsmuit ce viaţă a prins şi se desfăşoară).

Fenomenul originar *e ideal ca ultim cognoscibil, real ca cunoscut, simbolic pentru că cuprinde toate cazurile, identic cu toate cazurile.* Cel mai revelator ni se pare acest „identic", elocvent cu privire la încorporarea „ideii" în fenomene, şi numai imaginar dotat cu o existenţă aparte, „ideală".

Iată deci că gîndirea lui Goethe unifică empiria cu ideea: *Das Höchste wäre zu begreifen, dass alles Faktische schon Theorie ist.* (Ideal ar fi dac-am înţelege că tot ce e de natură faptică este totodată şi teorie). Summum-ul gîndirii ar fi să înţelegem că tot ce se oferă cunoaşterii ca fapt, e *ipso facto* o revelare teoretică. Înţelegerea concretului e deci o vedere în profunzime, ea înseamnă pătrunderea particularului pînă a vedea în el manifestarea legităţii. Dar ambele sînt date dintr-odată, aşa cum în fire nimic nu e „interior" şi „exterior": *„Natur hat weder Kern noch Schale, Alles ist sie mit einem Male"*. (Natura n-are nici miez, nici coajă, ea este totul dintr-o dată). „Privirea senină" sau, cum am spus, intuiţia globală e o cuprindere simultană a exteriorului şi interiorului, a particularului şi generalului.

[1] Deosebirea fundamentală faţă de tendinţele contemporane de a reduce realitatea la un sistem de relaţii (în sensul matematic sau structuralist) zace în faptul că nici o clipă Goethe nu se gîndeşte să despartă reţeaua structurală de materialitatea fenomenelor ca pe o realitate secundă, a cărei cunoaştere ar fi cheia cunoaşterii concretului.

Caracteristica proprie geniului goethean e îmbinarea armonică a celor două funcţiuni antagonice ale gîndirii, intuiţia şi abstracţia, dintre care de obicei una prevalează. Chiar dacă s-ar putea susţine că într-o fire esenţial poetică intuiţia primează, în gîndirea lui Goethe primatul ei se datorează mai mult neîncrederii în elucidarea abstractă, precum şi darului cu totul deosebit de a condensa rezultatele ideaţiei şi „vederii", cu toată complicaţia articulaţiilor lor, într-o formulare sintetică, avînd puterea de a ne mijloci de asemenea o intuire. În acele „imagini-sinteze", cum le numeşte Blaga, încărcătura imagistică are o asemenea pregnanţă încît pare metaforă poetică ceea ce e de fapt exprimare plastică a unor reprezentări ajunse la un nivel suprem de abstractizare. O asemenea putere sugestivă e însă apanajul prin excelenţă al simbolului. Lăsînd la o parte formularea noţională a demersurilor şi rezultatelor gîndirii, Goethe găseşte un fel de a le comunica imagistic-concret, prezentîndu-le „ochiului minţii" cu o claritate frapantă, convingătoare ca un lucru văzut.

În idee, simultanul şi succesivul sînt strîns îmbinate, pe plan empiric însă sînt întotdeauna despărţite. Cu alte cuvinte: ideea cuprinde şi formele posibile ale devenirii manifestate empiric, pe cînd conceptul e static şi se suprapune empiriei ca o schemă. Ideea ar fi deci o structură mobilă, incluzînd modificările survenite în desfăşurare. Trecînd dialectic de la datele senzoriale la idee, subsecvent analizei şi sintezei premergătoare, gîndirea îşi orientează demersul după cel al naturii şi devine asemenea ei, în a cărei *continuă sincreză şi diacreză, simţim pulsînd o viaţă divină.*

Cunoaştere — trăire — participare. Singurul mod de a ajunge la adevăr e pentru Goethe a contempla realitatea cu toate instrumentele date omului pentru acest scop: simţurile, intuiţia, raţiunea, dar şi simţirea, toate folosite într-o activitate voioasă, rodnică atît pentru propria clarificare cît şi pentru alţii. În genere, Goethe nu pierde niciodată din vedere eficacitatea pe care numai o gîndire

vie o are, dar n-o concepe în sensul pragmatist, așa încît adevărul să aibă o valoare pur instrumentală, admisă în funcție de consecințele lui practice, ci în sensul că adevărul e o categorie existențială: *Filozofii nu ne pot oferi altceva decît forme* [tipare, formule] *de viață (Lebensformen). Cum ni se potrivesc acestea și în ce măsură sîntem în stare să le dăm un conținut potrivit cu firea și cu dispozițiile noastre native, asta depinde de noi.*

Astfel, cunoașterea apare un praxis, o experiență trăită, un răspuns activ dat solicitărilor din afară, într-un continuu proces de acțiune și reacțiune. Nefiind separat de lume într-o relație de subiect — obiect, omul o cunoaște în calitate de parte integrantă. Prin ultima și cea mai perfectă producție a ei, natura se autocunoaște. Această perspectivă hegeliană, a omului conștiință a lumii, sau a lumii avînd cunoștință de sine prin om, se găsește de fapt și la Herder, în afirmația că în conștiința unui *eu* ajunge la conștiință de sine universul *(das All)*. La Goethe, această idee e legată și condiționată de idealul desfășurării depline a putințelor omenești: *Wenn die gesunde Natur des Menschen als ein Ganzes wirkt. ...kann das Weltall als an sein Ziel gelangt aufjauchen und den Gipfel des eigenen Werdens und Wesens bewundern.*[1] (Cînd ființa omenească sănătoasă acționează ca un întreg... universul poate să jubileze considerîndu-se ajuns la țintă și să admire culmea propriei sale ființe și deveniri.)

Privirea globală și descoperitoare de adevăr e chezașă că *natura nu are vreun secret pe care să nu-l înfățișeze pe undeva dezvelit pentru observatorul atent.* Atunci, simțul adevărului îi spune omului că are într-adevăr o cunoaștere și nu o idee fantasmagorică, căci în acest fel de cuprindere conflictul dintre intuiție și gîndire reflexivă e abolit, realitatea materială și spiritul intră într-o *sinteză care ne dă cea mai fericită certitudine despre armonia eternă a existenței.* Rîndurile acestea arată din nou că pentru Goethe problema

[1] Din *Winckelmann și secolul său.*

cunoașterii nu e separată de cea a existenței, iar prin armonia cosmică presimțită omul se integrează lumii ca fiu al firii, nu ca subiect cunoscător.

Adevărul și ființa. Opoziția dintre cunoașterea empirică și idee, am văzut, e abolită prin demersul spiritului format la școala „atenției" dăruite, dezvoltîndu-și judecata și intropatia, și ridicîndu-se spre o tot mai complexă contemplare a adevărului. Există desigur grade și moduri individuale de sezisare. Fiecare cuprinde adevărul obiectiv într-un mod subiectiv, *astfel fiecare își poate avea adevărul său și acesta e totuși mereu acelaș.* Adevărul nu e în întregime nici în fenomene, nici în idee. Prin „adevăr" redăm aici cuvîntul „das Wahre" (nu *die Wahrheit; le vrai*, nu: *la vérité)*, termen care pune o gravă problemă de traducere (Corespondentul ar fi: „ceea ce este cu adevărat"; sensul ar fi deci: „adevăratul real", în ultimă instanță: ființa). Cine mai mult decît Goethe a fost cutremurat de enigmatica profunzime a realului, de explorat cu toate putințele omenești, fără a nesocoti nici *abisurile presimțirii, fantezia plină de dor, bucuria plină de dragoste trăită în savurarea sensorială a lumii.* Cunoașterea vizează ființa. Astfel putem înțelege citatul (pe care-l dăm în original pentru frumusețea lui): *Das Wahre, mit dem Göttlichen identisch, lässt sich von uns niemals direkt erkennen; wir schauen es im Abglanz, im Beispiel, im Symbol, in einzelnen und verwandten Erscheinungen; wir werden es gewahr als unbegreifliches Leben und können dem Wunsch nicht entsagen, es dennoch zu begreifen.*"[1] (Adevărul, identic cu dumnezeirea, nu ne permite niciodată să-l cunoaștem nemijlocit; îl contemplăm în oglindirea sa, în pildă, în simbol, în apariții particulare și înrudite; îl surprindem în chip de viață neînțeleasă și nu putem renunța la dorința de a-l înțelege totuși.)

[1] Din: *Versuch einer Witterungslehre (Încercare de meteorologie).*

E neîndoielnic deci că problema limitelor cunoaşterii l-a muncit şi pe Goethe, şi nu numai ca ecou al filozofiei criticiste. Setea faustică nu se satisface cu echivalente abstracte, matematice sau de orice alt mod mediat şi schematizat de cuprindere a realului; ea rîvneşte să vadă adevărul, identic cu dumnezeirea, faţă-n faţă, şi să pătrundă în împărăţia tainică a *„forţelor ce ţin rostuită dinlăuntru-ntreaga lume (Faust)". Intuiţia, contemplaţia, reflecţia ne apropie de acele secrete ultime. Îndrăznim să formăm idei; ne resemnăm şi formăm concepte care ar vrea să fie analoage cu acele principii originare.* Într-un fel, şi ultima treaptă a cunoaşterii îndeamnă omul la resemnare: *Dacă ne oprim în cele din urmă la fenomenele originare, tot resemnare se cheamă... Am înaintat însă destul de departe privindu-le faţă-n faţă în toată splendoarea lor neînţeleasă şi ne întoarcem apoi din nou spre lumea fenomenelor, unde neînţelesul în simplicitatea sa se revelează imuabil în toată mobilitatea, în mii şi mii de apariţii diverse.*

Realitatea vie, în formele ei multiple şi finite, nu e un ecran opac ci un mediu transparent prin care ochiul iubitor, în atenţia sa dăruită, distinge adevărul. *„Am farbigen Anglanz haben wir das Leben"* (Viaţa însăşi o prindem în părelnicia oglindirii ei pestriţe). Totul e să ştim să vedem. Căci în fenomen adevărul e conţinut ca într-un simbol *(Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis* — Tot ce-i vremelnic e numai simbol), dar *adevărata simbolică e cea unde particularul reprezintă ceva mai general, nu în chip de vis sau de umbră, ci ca o revelaţie vie şi instantanee a insondabilului.*

Prin contemplaţia revelatoare devenim *demni de natura veşnic creatoare pînă a fi cu adevărat părtaşi spirituali ai creativităţii ei.* Astfel cunoaşterea devine o participare prin care omul, distanţat de natură ca subiect cunoscător, o reintegrează exultînd într-o seninătate euforică.

Iar în ultimă instanţă cunoaşterea serveşte viaţa glorificînd-o.

Unitate şi pluralitate. Tot ce ţine în gîndirea lui Goethe de epistemologie îşi are rădăcinile în filozofia naturii, la rîndul ei plină de implicaţii metafizice. Cum am văzut, cunoaşterea îşi are temeiul şi chezăşia în connaturalitatea omului cu lumea. Ea e formulată şi în mult citatele versuri: *„Wär' nicht das Auge sonnenhaft, Die Sonne könnt'es nie erblicken* (De n-ar fi de natură solară, ochiul nici c-ar putea zări soarele). O găsim şi mai pregnant exprimată printr-o idee care într-un fel e simetric opusă reminiscenţei platoniciene: *Dacă n-aş fi purtat lumea în mine prin anticipare, aş fi rămas orb cu ochi făcuţi să vadă, şi toată experienţa n-ar fi fost decît o trudă moartă şi zadarnică.*

Solidară cu credinţa că simţurile ca şi facultăţile intelectuale sînt conformate anume pentru a primi revelaţiile limbajului naturii e convingerea că simţirea e de asemenea chemată să convingă omul de veracitatea celor întrevăzute, căci „sîmburele a tot ce există în natură e şi în inima omului".

Natura însă e marele tot, infinit, creator, etern şi insondabil ca însăşi dumnezeirea. Am văzut cum două principii fundamentale ale concepţiei goetheene, natura-divinitate şi cunoaşterea prin intuiţie-contemplativă, îl apropie de Spinoza, şi că îmbrăţişează, cu entuziasmul descoperirii unui spirit congenial, înainte de toate teza centrală a metafizicii spinoziene, ideea unităţii fiinţei, a identităţii dintre materie şi spirit. În opoziţie cu dualismul cartezian, pentru Spinoza *res extensa* şi *res cogitans* sînt doar cele două atribute ale unicei substanţe, formulă ce-şi găseşte corespondentul poetic în una din acele abreviaturi geniale, atît de caracteristice pentru Goethe, în care plasticitatea metaforică, departe de a fi pur ornamentală, potenţează ideea: natura e *das Wesen, / an dem wir die Breite der Gottheit lesen* — „făptura în care desluşim extinderea dumnezeirii". Pentru Goethe, ca şi pentru Spinoza, spiritul divin e identic cu lumea şi mereu activ în ea, desfăşurarea acesteia fiind o creaţie continuă. Aşa cum arhetipul vieţuieşte în fenomene ca un principiu formativ lăuntric, principiul divin lucrează

din interior: *Was wär ein Gott, der nur von aussen stiesse!* (Ce zeu ar fi acela care doar ar urni lucrurile din afară!) Ar fi de neconceput deci o dumnezeire care ar da numai un prim imbold, „bobîrnacul inițial". Se poate vorbi așadar pe drept cuvînt de o viziune panteistă, Goethe însuși o definește ca atare (atunci cînd nu refuză „eticheta"), de pildă în comentariul său la ditirambii în proză pe care-i închinase naturii în tinerețe: *Se observă acolo o tendință spre un fel de panteism, întrucît la temelia fenomenelor lumii se concepe o ființă insondabilă, absolută, capricioasă, contradictorie.*

În lumina pe care această formulare o aruncă asupra viziunii goetheene, și anume prin capriciile și contradicțiile atribuite însuși principiului de constituire a realului, ea apare opusă raționalismului și diferențiindu-se de spinozism într-un punct esențial. Ar fi temerar să încercăm aici o delimitare mai exactă, încercată în volume savante; ne mărginim doar la indicația sumară că, pe lîngă deosebirile temperamentale dintre „asceticul șlefuitor de lentile din Amsterdam" și poetul „construcțiilor mitice" cum spune Blaga (găsind însă în mod eronat deosebirea în faptul că „natura lui Spinoza e un Dumnezeu impersonal, matematic, geometric", iar sistemul său „o schemă"[1]; în realitate numai demonstrația procedează după scheme geometrice), îi desparte o altă distribuire a accentelor în ontologie. Am amintit că la Spinoza predomină pasiunea unității (toată demonstrația tinzînd să dovedească monismul), pe cînd Goethe, eternul îndrăgostit de viață și de aparițiile ei multiforme, e sensibil mai cu seamă la atracția diversității. În mișcătoarea cumpănă dintre unul și totul, în eterna dialectică a corelatelor polare εν και παν, Goethe se aruncă cu toată virulența senzorială și toată pasiunea intelectuală de partea multiplului. Acesta își exercită cu toată tăria fascinația asupra spiritului goethean, așa încît, găsind că fiecare

[1] Lucian Blaga, *Daimonion*, p. 25.

lucru își are măsura în sine și e incomensurabil cu altul, deși participă la marele tot, el restabilește în cele din urmă într-o oarecare măsură particularului o entelehie în spirit aristotelic. Așa cum în metodica cunoașterii îmbină analiza și sinteza, aplicarea strînsă a spiritului la obiect și intuiția universalului la care acesta participă, se poate desluși în ontologia sa implicită o îmbinare, nicidecum eclectică, ci organică, dintre cele două atitudini filozofice fundamentale, platoniciană și aristotelică.

Oricît de adîncă și de multiplă ar fi înrădăcinarea spiritului goethean în solul aparițiilor diverse, acesta satisface doar una din valențele sufletului faustic, nu și năzuința spre absolut. Mobilitatea formelor, inconstanța fenomenelor constituite în plăsmuiri evanescente, nu generează de altfel o viziune heracliteană, a curgerii continui, ci ideea transformărilor creatoare, a veșnicelor metamorfoze. Prin metamorfoze, marea trecere apare ordonată după tipare generale — însuși cuvîntul unește în sine noțiunea de formă, deci fixitate, și cea de schimbare. Astfel, ideea metamorfozelor, crucială în gîndirea lui Goethe, indică cele două direcții în care o ia spiritul său: spre formele particulare, iubite în concretețea lor efemeră, și spre unitatea deslușită în ele ca expresie a unicei ființe.

Situarea față de mistică. În Marele Tot nu se pătrunde însă prin vreo mistică. Revelația, am văzut, ne-o aduc fenomenele așa cum apar. *Willst du zum Unendlichen schreiten, Geh nur im Endlichen nach allen Seiten* (De vrei s-atingi infinitul, ajunge să parcurgi finitul în toate direcțiile). E aproape o demistificare umoristică această trimitere spre toate direcțiile finitului spre a găsi infinitul. Intoleranța lui Goethe față de mistică, tot mai iritată pe măsură ce romanticii — poeți și filozofi — o îmbrățișează mai fervent, se exteriorizează adesea în ironii tăioase. Din repulsie față de absconsitățile pretențioase, de tot ce e cețos și grandilocvent, Goethe își accentua cu oarecare complezență latura „pămînteană". Nimic mai elocvent în

această privință decît butada scrisă prietenului său Jacobi, că în timp ce acesta e „bătut de Dumnezeu cu metafizica", el însuși în schimb e „binecuvîntat cu fizica". Să nu uităm însă: pămînteanul și păgînul considera că darul cel mai de preț hărăzit omului e înfiorarea *(Das Schaudern ist der Menschheit bester Teil)*, capacitatea de a se opri uimit în fața lucrurilor lumii și de a resimți un fior vecin cu teama sacră. Cutremurarea, spaima, în contact cu o tainică prezență nepătrunsă în sînul lumii l-a însoțit pe Goethe de-a lungul vieții, cum o aflăm din ultimul capitol al operei sale autobiografice, acolo unde retrasează evoluția poziției sale față de religii (cea „naturală", filozofic teistă sau creștină) dintre care nici una nu-l poate reține. În acele *peregrinări în spațiile dintre regiuni de credințe, ... întîlnise ceva ce nu părea să țină de nici una*[1]. Fără îndoială, Goethe a avut o constantă și tulburătoare experiență a ceea ce a fost denumit mai tîrziu „numinosul". Acel ceva ce n-are nume nici chip, o prezență discernabilă în natură, cea însuflețită și neînsuflețită, doar prin manifestările ei, contradictorii, cum spune Goethe, *de aceea nu poate fi identificată prin vreo noțiune, și cu atît mai puțin printr-un cuvînt*, transgresează categoriile rațiunii. *Nu era ceva divin, căci părea lipsit de rațiune; nici ceva omenesc, căci n-avea inteligență; nu era diabolic, căci era binefăcător; nici angelic, căci se dovedea adesea bucuros de existența răului. Semăna cu hazardul, căci nu se arăta a fi consecvent, aducea cu providența, căci lăsa să bănuiești o continuitate... Această entitate care părea să se insereze printre celelalte, separîndu-le și legîndu-le, am numit-o demonică, după exemplul anticilor...*[2].

După cum mărturisește în cursul acestei priviri retrospective, Goethe a căutat să alunge gîndurile legate de contactul cu nepătrunsul și incomensurabilul. Dar e cert că poetul forțelor demonice, cel care vedea acționînd în univers o deitate capricioasă, insondabilă, contradictorie, era departe de a crede într-o armonie prestabilită și netulburată. De fapt seninătatea nu era un dat constant al spiritului goethean, precum e doar o legendă impasibilitatea olimpică, atribuită bătrînului de la Weimar de cei care vedeau doar masca sau armura. Acestea aveau rostul de a apăra echilibrul labil al omului care a căutat să se ferească de firi muncite de probleme, spunînd: *Elemente problematice am destule în mine însumi*.

[1,2] *Poezie și adevăr*, IV, 20.

Filozofia existenței.

Un univers dominat de un principiu care generează o spaimă sacră și care în ultimă instanță nu poate apărea omului altfel decît absurdă, duce în mod necesar la o concepție tragică a existenței. Și totuși, Goethe are față de viață o atitudine afirmativă, pornită dintr-o dispoziție funciară esențialmente stenică; ea izvorăște dintr-o încrezătoare consimțire la fire, care, am văzut, *dă asigurările cele mai fericite despre armonia existenței*. Prin urmare și concepțiile privitoare la viață decurg în bună parte din cele asupra naturii. *Scopul vieții e viața însăși* e o concluzie la care ajunge în biologie; în contextul ei e enunțată ca împotrivire la doctrinele teologice, cu scopul de a afirma jocul liber și gratuit al forțelor vieții, fără subordonarea lor unui țel exterior. În contextul existențial, ideea — și sentimentul — că viața își are toată splendoarea miraculoasă, mereu reînnoită, în gratuitatea ei suverană, că rostul ei zace în ea însăși, primește o coloratură deosebită prin tragismul condiției umane.

O imagine rezumativă a gîndirii lui Goethe despre existență e poate mai greu de trasat decît oricare alta, privitoare la orice alt cerc tematic. Întîi pentru motivul evident că afirmațiile relevante, explicite și implicite, se găsesc în toată opera sa. Într-adevăr, ce nu se referă la existența umană! De la meditațiile extatice ale lui Werther — „ce

este omul!... Acest semizeu... acest vierme...“ unde regăsim într-o coloratură patetică reflecţiile pascaliene despre măreţia şi micimea omului şi pînă la finalul lui *Faust* unde damnaţia înfruntată prin legămîntul cu puterile infernului se schimbă în salvare şi apoteoză nu străine de înseşi tribulaţiile şi vrerea fără măsură, totul în creaţia lui Goethe ne vorbeşte despre condiţia umană şi problematica ei inextricabilă.

Condiţia umană. Destin. Concepţia sa despre viaţa omului, finită, îngrădită, din afară ca şi prin limitări inerente, îşi are grandoarea în acceptarea iubitoare a datelor existenţei. *Wie es auch sei, das Leben, es ist gut* (Oricum ar fi, viaţa e bună). Laconica exclamaţie fundamental afirmativă de la urmă e dată cu contraponderea ei: infinitatea implicaţiilor din consideraţia restrictivă la fel de laconică: „oricum ar fi“.

Centrală în problematica existenţei e fără îndoială împletirea dintre necesitate şi libertate, sau întrebarea: ce este ineluctabil în destinul omului şi ce poate omul însuşi prin voinţa şi puterile sale. Ideea unor puteri oculte, active şi în sufletul omenesc, l-a însoţit pe Goethe toată viaţa, călăuzindu-l în tentativele sale de a-şi da seama de căile labirintice ale destinului. Însăşi ideea destinului şi a demoniei ce se manifestă prin el e o constantă; ne-o dovedeşte între altele că în încheiere la *Poezie şi adevăr*, deci mai aproape de capătul vieţii, Goethe reia din *Egmont*, operă destul de timpurie, faimosul pasaj: „*Biciuiţi parcă de duhuri nevăzute, caii solari ai timpului înhămaţi la carul destinului nostru o iau razna, iar nouă nu ne rămîne alta de făcut decît să ţinem hăţurile ferm, păstrîndu-ne cumpătul cu bărbăţie şi să cîrmim ferind roţile ba de bolovanii de ici, ba de prăpăstiile de colo. Încotro ne ducem, cine ştie? Abia de-şi aminteşte careva de unde a venit!*“

Destinul — car tras de telegari dezlănţuiţi şi ferit prin fermitate şi dibăcie — fatalitate şi intervenţie, cît de re-

dusă, a voinţei libere, iată forţele principale al căror antagonism desfăşurat în timp constituie însăşi viaţa.

Ilustrarea condiţiei umane în desfăşurare aşa cum o vede Goethe o găsim sub forma cea mai pregnantă în faimoasele *Urworte, orphisch* (Vorbe dintru început, orfice). Ezoterice printr-o simbolistică multiplă (mitologică, astrologică şi cea proprie poetului), cu absconzităţi datorate conciziei formulării, cele cinci stanţe au fost explicitate de Goethe într-un comentariu nepreţuit. Ele circumscriu forţele a căror ciocnire şi conlucrare călăuzeşte paşii omului de-a lungul itinerariului său. În acele versuri dense, tot ce e incifrat cu privire la legea de aramă a determinării poartă subtitlul de *Daimon*. Demonul personal se identifică cu însăşi individualitatea aşa cum e constituită din clipa naşterii. „Legea“ care ţi-e dată e configuraţia constituită o dată pentru totdeauna, şi coincide deci cu fatalitatea ce decurge din determinări; „tipar“ indestructibil o dată ce a fost plăsmuit: acesta ţi-e datul, „nu poţi scăpa de tine“; dar intervin influenţele modificatoare din jur, adică *întîmplătorul*, pînă cînd, în pragul maturităţii, omul e dornic să se lase copleşit de o putere năvalnică: *eros;* apoi din nou îl stăpîneşte necesitatea; voinţa, părelnic liberă, e comandată de *ananke*, tot mai aspră pe măsură ce anii îşi adaugă povara la greul lanţurilor ei; un singur duh trece prin zidurile de granit ce ne-mpresoară, purtîndu-ne pe aripile sale peste spaţii şi vremi: speranţa.

Nimic nu atenuează tragismul vieţii curmate de Parce, după ce s-a desfăşurat între parametrii: determinare, întîmplare, pornire, vrere etică şi constrîngere. Cînd Faust bătrîn e vizitat de cele patru femei sure, curînd urmate de moarte — *Ich heisse der Mangel... Ich heisse die Schuld... Ich heisse die Sorge... Ich heisse die Not... Da kommt er, der Bruder, da kommt er der Tod* (Mi-e numele Lipsa... Numele meu e Vina... Al meu e Grija... Numele meu e Nevoia... şi iată vine şi dumneaei, sora noastră, iată vine Moartea...) — privaţiunea, vinovăţia, strîmtorarea nu au acces în casa

puternicului şi bogatului, dar grija se strecoară nevăzută prin gaura uşii. *Die Sorge*, din care Heidegger avea să facă pivotul interpretării fenomenologice a existenţei şi care colorează tragic proiectul existenţial, ca veşnică temere (angoasă) şi, viaţa fiind un *Sein zum Tode* (existenţă spre moarte), ca perpetuă spaimă de moarte. Să nu uităm, *die Sorge*, cu tot ce implică in context, e un citat din Goethe.

Nimic nu înnăbuşe însă germenele ce încolţeşte mereu din nou în sufletul omului: dorinţa încrezătoare de a-şi transcende destinul.

Menire şi desăvîrşire. Acceptarea iubitoare a datelor existenţei face posibilă soluţionarea conflictului dintre necesitate şi libertate. Alternanţa lor dialectică şi întrepătrunderea lor e o temă frecvent abordată de Goethe, în opere ca şi în cugetări aforistice. O găsim formulată şi în termenii tradiţionali ai discuţiei multiseculare despre liberul arbitru: *Îndată ce divinitatea ştie ce voi face, sînt silit să acţionez aşa cum a fost prevăzut de ea.* Ar urma să credem că Goethe optează pentru „sclavul-arbitru" ca Luther. Lăsînd însă la o parte problema insolubilă pe cale speculativă — *să nu ne atingem de secretele divine!* —, el încuviinţează credinţa spontană a oamenilor în libertatea deciziilor lor. *Numai omul poate imposibilul: el distinge, alege şi judecă.* Numai libertatea deciziei garantează existenţa unui plan etic; dar nu putem acţiona decît acceptînd şi înţelegînd determinările, şi anume nu împotriva lor ci în armonie cu ele, la fel cum acţionăm asupra naturii, nu siluind-o ci intervenind în procesele ei, urmîndu-i căile. Omul trebuie deci să ţină seama de forţa obscură a vrerilor din adînc îngemănate cu ce are mai al său ca individ, după „legea ce i s-a dat cînd s-a ivit în lume", dar să acţioneze asupra lor prin forţele luminoase ale raţiunii şi omeniei. Această „umanitate" din om şi cultivarea ei prin continuă raportare la valori etice şi estetice ridică abia individualitatea la rangul de personalitate. Numai înţeleasă în acest fel şi în relaţiile ei cu lumea, personalitatea a fost considerată

de Goethe *bunul suprem al pămîntenilor*. Aprecierea aceasta, de fapt formulată o singură dată într-un vers, a cunoscut o circulaţie disproporţionată faţă de importanţa ei reală în ansamblul concepţiilor goetheene. Desigur că, ţinînd de domeniul raţiunii, ca sublimare a demonului din adînc, personalitatea, cu tot ce comportă ca orientare spre lume, deschidere spre cultură, spirit de toleranţă, autoafirmare, fără a împieta asupra autonomiei celorlalţi, e o valoare în sine. Dar nu apare la Goethe ca un scop ultim. E străină de lărgimea şi generozitatea vitală a spiritului goethean paza grijulie şi cultivarea propriei grădini. Desăvîrşirea personalităţii nu seamănă la el nici cu romanticul cult al originalităţii, nici cu hipertrofia egotistă a individualităţii nestăvilite într-un spirit neoromantic, nietzschean. E străin de spiritul goethean tot ce aduce a izolare a eului, astfel de pildă neagă putinţa de a ajunge la cunoaştere de sine prin introspecţie, mărturisind că a resimţit întotdeauna o vie antipatie pentru preceptul socratic: „Cunoaşte-te pe tine însuţi". Numai prin relaţiile cu lumea omul poate ajunge la o imagine despre sine, or aceste relaţii ce sînt altceva decît însăşi viaţa, activitatea, orientarea spiritului înspre afară. Ele îndeamnă omul să se îngrădească, să-şi stăpînească pornirile.

În măsura în care acţiunea conştientă asupra noastră înşine e potrivnică demoniei interne, ea implică o luptă cu fatalitatea, care, am văzut, se constituie înainte de toate din datele înnăscute. Propriu-zis demonice numeşte Goethe personalităţile puternice, care exercită asupra altora o dominaţie neînţeleasă şi irezistibilă. Prin ele, demonia se manifestă în istorie cu forţa fatalităţii. În acest context, demonia apare de altă natură decît demonul socratic, inspirator de gînduri, şi decît o entelehie, proprie oricui; ea primeşte sensul de forţă obscură, nu neapărat rea, dar fatală, o vrere şi o putinţă de a subjuga. Demonicii sînt nestăviliţi, am zice posedaţi, şi aproape nevinovaţi de răul pe care eventual îl pricinuiesc. (Astfel Goethe, subjugat

de Napoleon, în care simţea o demonie mai puternică decît a sa, nu a putut să-l condamne niciodată, ceea ce i-a atras oprobriul patrioţilor din timpul războaielor de eliberare a principatelor germane, şi din acelaşi motiv l-a iubit pe Byron dincolo de orice apreciere literară.) Deşi mai tîrziu, într-o convorbire cu Eckermann, se consideră în mică măsură „un demonic", Goethe îşi simţea acea forţă din adînc ca un perpetuu impuls de a-şi împlini destinul, în tinereţe chiar ca o năzuinţă oarbă, irezistibilă, de a-şi urma chemarea trecînd peste orice. Pentru mulţi, avea puterea de fascinaţie pe care o atribuia demonicilor. Dar în el forţele luminoase ale personalităţii s-au opus cu eficienţă puterilor oculte din străfundurile inconştiente. *Dintr-un îndemn foarte cultivat de a se controla*, scrie Blaga, *s-a silit întotdeauna să-şi zăgăzuiască elementul demonic.*

Efortul de domesticire a demonului e de fapt toată munca de autoperfecţionare realizată prin exerciţiul îndelung al stăpînirii de sine, întreprinsă deliberat spre a accede pe o treaptă superioară de umanitate. O anumită purificare se săvîrşeşte pe calea creaţiei. Operele plămădite din propria substanţă sufletească sînt, şi au fost îndeosebi pentru Goethe, o modalitate de a canaliza şi a sublima pornirile, de a le învinge şi depăşi. Faptul că Goethe şi-a dat seama aşa de bine de efectul terapeutic al descărcării prin exprimare justifică părerea lui Blaga că a anticipat în mod genial metoda psihanalitică[1]. Deci într-un fel, creaţia e subordonată propriei desăvîrşiri. Aceasta se înfăptuieşte într-un proces dialectic: instinctualitatea spiritului goethean, dacă se poate spune aşa, îl face încrezător în sursele din adînc a căror revărsare îi alimentează necontenit creaţia, de vreme ce căile de comunicare cu străfundurile inconştiente îi rămîn mereu deschise; pe de altă parte intervine voinţa de stăvilire a lor, care face posibilă evoluţia în sensul desăvîrşirii.

[1] Cf. *Daimonion*, p. 43.

Resortul străduinţei de autodepăşire e o nemulţumire de sine veşnic trează, ea e mobilul oricărei rîvne faustice.

Legea devenirii umane e, ca şi a naturii, o continuă metamorfoză: *Und solang du das nicht hast / Dieses: Stirb und werde! Bist du nur ein trüber Gast / auf der dunklen Erde*[1]. Autodepăşirea, corespondent, la nivel omenesc, al veşnicului travaliu de distrugere şi nouă creaţie a naturii, e la rădăcina ethosului goethean, aşa încît nu ni-l putem închipui altfel decît trecînd prin diversele sale avataruri, consumîndu-se şi renăscînd din cenuşă, acelaşi, dar mereu altul. Căci ce ar fi dinamismul devenirii dacă ar fi acceptat ca o curgere şi nu ca o desfăşurare dialectică, în care fiecare stadiu anterior e negat şi înglobat apoi într-o sinteză unificatoare a fiinţei?

Idealul de armonie interioară atins prin constrîngerea consimţită e „o senină libertate". O asemenea împăcare a componentelor antagonice e un fel de mîntuire lumească, de atins pe calea unei etici complexe.

Etică şi praxis. Activism şi renunţare. Vederile lui Goethe n-au nimic comun cu o morală rigoristă, dar aşa cum şi-a impus el însuşi cu o tot mai neînduplecată consecvenţă legea aspră a datoriei, a considerat că morala constă în a-şi contracara pornirile condamnabile. În această privinţă e edificator cum comentează o povestire a sa care *arată măreţia voinţei de a-şi înfrînge voinţa;* aceasta *e singura poveste moralizatoare* care se poate scrie, toate celelalte ar ilustra acelaşi lucru şi ar fi prin urmare plicticoase şi inutile.

Abia prin forţa de a-şi impune singur stavile şi legi, omul se ridică la treapta de fiinţă etică. Rectitudinea în comportament e deci un mod de a acţiona asupra noastră înşine într-un spirit autoeducativ. Perfecţionarea nu înseamnă numai deplina desfăşurare a personalităţii. *Viaţa mea a*

[1] Şi atîta timp cît nu posezi / Acest: Piei şi renaşte! / Rămîi doar un trist oaspe obscur / pe întunecatul pămînt.

fost toată o aventură, scrie Goethe, *nu ca să dezvolt ce a fost sădit în mine, ci ca să-mi însușesc ce nu mi-a fost dat*. Ca ființă socială și etică, omul trebuie deci să se învingă în sensul altruismului și al abnegației, supunîndu-se datoriei. Aceasta nu e concepută însă abstract, măreț și principial, ci practic, ca suma îndatoririlor mari și mici. *Dar care ne e datoria? Cerința zilei!* Satisfacerea obligațiilor mărunte, lupta continuă cu „dunele de nisip ale zilelor" ce se aștern peste ce săpăm și construim, iată veritabilul eroism, nu spectaculos ci cotidian.

Ținuta într-o viață care se vrea rotunjită artistic se obține, după Goethe, îndeosebi prin activitate. Aducătoare de bucurii prin efectul ei stenic și prin conștiința rodniciei, ea duce la împlinire, întregind voința de autoperfecționare prin orientare spre non-ego. *Es kommt im Leben blos ans Tun an... — În viață importă doar ceea ce faci, plăcerile și durerile se prezintă de la sine.* Valoarea morală, socială și chiar spirituală a activității a fost afirmată și ilustrată de Goethe sub multiple aspecte, și nu se poate sublinia suficient ce a însemnat pentru el credința în înfăptuire, care sînt implicațiile nenumărate ale tezei (și ale deciziei de a o afirma și aplica): *La început a fost fapta.*

Dar și în activitatea rodnică se distinge o relație dialectică: ea își îndeplinește funcția de a te îmbogăți doar prin uitare de sine și subordonare a ei folosului obștesc. Gratuitatea și abnegația își recîștigă rolul salvator, desăvîrșirea culminează în etica renunțării. Legea aspră pe care Goethe și-o impune tot mai mult cu trecerea anilor e acceptarea limitărilor. Renunțarea reprezintă o etapă superioară năzuințelor prometeice, ea e supremul triumf al omului, victoria sa asupra sa însuși.

După cum voința de desfășurare a personalității și împlinirea prin dăruire își țin cumpăna, tot așa etica renunțării e contraponderea activismului. Legea polarității se afirmă deci și pe plan etic. Renunțarea pare contrară cerinței de a trăi din plin. Dar polaritate nu înseamnă contradicție insolubilă. A trăi din plin implică a trăi după toate cerințele condiției umane, înseamnă și a fi activ, și a-și împlini chemarea dar și — fiindcă pe plan uman ca și în natură, *scopul vieții e viața însăși*, — a se bucura de viață. De aceea însuși îndemnul: *Nu uita să trăiești* e un imperativ: viața e dată ca s-o trăiești, nu sub imboldul unui „carpe diem" deznădăjduit și grăbit, ci spre a încerca în tine, asemenea lui Faust, tot datul omenirii, să năzuiești, să suferi, să te bucuri, să disperi și să speri.

Înțelepciune. Uriașa experiență de viață a lui Goethe s-a concretizat într-o vastă operă de moralist constituită dintr-o sumedenie de cugetări și precepte ale înțelepciunii. Observator veșnic interesat de spectacolul ciudățeniilor și moravurilor omenești, Goethe se arată uneori amuzat, alteori înciudat, dar întotdeauna profund înțelegător. *Nihil humanum a me alienum...* ar fi putut spune într-adevăr poetul atît de puțin rigorist. O bună voință, o lărgime a vederilor în spiritul tolerant al secolului al XVIII-lea, decurg de altfel din atitudinea sa afirmativă față de viață și lume. Punînd în balanță inevitabilele judecăți amare provenite din contactul îndelungat cu eterna prostie, micime și răutate omenească, *summa summarum*, înțelegerea iertătoare are mult mai mare greutate, exprimată, nu fără a implica reticențe care dau relieful cuvenit cugetării: *In fond, tocmai cusururile oamenilor îi fac demni de a fi iubiți.* De fapt în eterna dispută dintre minte și inimă, Goethe se declară hotărît „de partea inimii". În viață, ca și în poezie, simțirea i se pare singura creatoare: *Ascunzișurile creierului sînt pline de semințe care încolțesc abia în țărîna de flori constituită de simțire.* În culegerile lui Goethe nu vom găsi așadar numai înțelepciune decantată, ci și vorbe de duh iscate în urma reacțiilor pasionale ale unui temperament vulcanic, dar și aceste ieșiri scînteietoare sînt simțiri trecute prin filtrul gîndirii. În acest domeniu mai mult decît în oricare altul, gîndirea e „ocazională": tot ce găsim adunat sub formă de maxime și reflecții sînt citate culese, ni-

ciodată Goethe n-a procedat la strîngerea lor în vreo culegere de aforisme. Darului său de formulare imagistică a unor idei și generalizări îi datorăm însă enunțuri pline de miez, dintre care multe au intrat în circulație ca dictoane.

Profunzimea reflecțiilor goetheene provine din intuirea subită a unor relații generale în cazuri particulare, din trăire autentică și experiență gîndită. Pentru a le înțelege și savura, se cere o capacitate de a reactualiza demersul spiritului, iar spre a le valorifica în întregime adîncimea, o anumită maturitate provenită tot din experiență, asimilată reflexiv, sau, cum spune Goethe: *Chiar și adevărul citit trebuie apoi să-l inventezi din nou, singur.*

Adevărul e de altfel lucru delicat și ingrat: el are calitatea proverbelor, care, spre a fi gustate în toată înțelepciunea lor concentrată, se cer pătrunse dincolo de aspectul lor de locuri comune și aplicate în gînd unor cazuri potrivite, spre a ne da seama bine de justețea lor frapantă. Genialitatea în cugetările goetheene nu se aseamănă cu cea romantică, a exaltaților și posedaților, a vizionarilor și inventatorilor de nemaivăzut; în zadar am căuta-o în vederi extravagante care să ne izbească prin excentritate. Genialitatea o găsim în adevărul lor, care, deși adesea paradoxal, e o cumpănă dreaptă. Adevărul e ca umbletul pe un tăiș de sabie; există mii de feluri de a devia de pe muchea lui ascuțită, dar unul singur de a se menține pe el. Justețea afirmațiilor, asemănătoare cu a proverbelor, e colorată însă de expresivitatea plastică a formulării și de vioiciunea simțirii, un elan furtunos care face ca adevărul să nu fie niciodată căldicel. Adesea în mijlocul unei fraze care începe domol, ca vorbele unui bătrîn înțelept, străbate fulgurant un zbor de vultur ce se aruncă în adînc spre a răpi pe neașteptate o pradă pînă atunci nevăzută: gheara a prins ceea ce ochiul zărise din înălțime. Spusele lui Goethe, și cele fugare, din convorbiri, au ceva luminos, nimeresc exact în inima chestiunii, și sînt încărcate de o vitalitate comunicativă și cuceritoare. Generalizarea pătrează ceva din savoarea sau coloratura faptului trăit sau observat, nu e o inducție obținută pe temeiul unui număr de cazuri similare, ci o pătrundere în miezul unor relații, surprinzîndu-le structura. Și în faptele de viață și în cele morale, se intuiește un universal într-o apariție a lui particulară.

Formulările aforistice atît de pregnante nu sînt însă îndelung șlefuite și aduse în starea de perfecțiune atinsă de un La Bruyère sau un La Rochefoucauld. Aruncate pe hîrtie în cursul compunerii, sau spuse în conversație, ele au o spontaneitate caldă, adesea concizia, elipsa, sînt neglijențe de limbaj, rămînînd extrem de sugestive. Scînteia se iscă fără greș — cu atît mai sigur cu cît cititorul e prevenit cu privire la ansamblul gîndirii goetheene. Efectiv la Goethe se referea Blaga (în *Daimonion*) spunînd că aforismul are o traiectorie parțial vizibilă, pe care cititorul încearcă s-o prelungească în gînd, întregind ***drumuri ce se pierd în adîncimi de lume***[1].

Năzuință faustică și escatologie. Ceea ce e atît de grandios și poate unic la Goethe e forța deopotrivă de impresionantă a demoniei și a rațiunii, a încrederii în fire și a voinței de a o zăgăzui. Ultima treaptă în ascensiunea sa e acea „senină libertate" care resoarbe pînă și nemăsuratul și demonicul.

Sinteza aceasta nu e realizată de Faust.

Încăierarea dintre cele două suflete de care Faust se plînge că stau să-i spargă pieptul — unul trăgîndu-l în jos, spre cele pămîntești (pasiuni aprige: a plăcerilor și a dominației), spre natură deci și spre întregul imperiu al necesității, spre lume și tribulații, celălalt vrînd să-l smulgă, să-l înalțe, să-l poarte spre regiuni superioare, mai pure, unde determinările sînt abolite și domnește libertatea — e evident expresia scindărilor și sfîșierilor pricinuite de principalele tendințe antagonice ale omului, setea de viață și setea de absolut.

---

[1] *Daimonion*, pp. 17—18.

De fapt, polaritatea sufletului faustic e mai complexă. Componenta pămînteană, prinsă cu rădăcini puternice în lume, plesneşte de ambiţii şi veleităţi. Dintre ele face parte şi rîvna cunoaşterii — abandonată în fond de Faust cu dezgust şi dezamăgire încă înainte de a cere mulţumirea deplină — , o vrere feroce care nu ţine seamă de nimic, întocmai ca setea de putere, ca poftele vitale dezlănţuite şi ca o anumită frenezie de a încerca totul. Ce-l mînă pe Faust înainte e această dorinţă de trăire, sau aprigă curiozitate, numită cîndva şi experienţialism, de care ţine şi latura sa donjuanică. Dintre experienţele întreprinse din voinţa de a simţi tot ce e dat omenirii, cea dintîi şi oarecum crucială va fi în mod necesar trecerea prin tărîmul de predilecţie al demoniei, acolo unde natura dublă a omului, animalică şi spirituală se revelează din plin, unde avînturile cele mai nobile se învecinează cu pornirile cele mai triviale — în domeniul erosului. Tragedia Margaretei redă de la început într-un mod paradigmatic duplicitatea firii omeneşti. Intensitatea simţirii îl înşeală pe Faust făcîndu-l să creadă în „eternitatea" dragostei, iar luciditatea rece, prin vocea lui Mefisto, îl smulge din încîntări sentimentale şi senzuale, convingîndu-l că e chemat spre un destin incompatibil cu mediocritatea împotmolirii într-o existenţă cuminte orînduită. Într-adevăr, ce ar fi un Faust căsătorit cu Margareta şi aşezat! Şi totuşi, era destul de mare îndrăzneala de a-l salva pe Faust din ghearele diavolului (Goethe a spus o dată că bravii critici germani n-o să i-o ierte niciodată) după isprăvile sale, cele vrăjitoreşti şi păgîne, din partea a doua a dramei, dar şi după vinovăţia din cea dintîi. Să ne reamintim: corupere, seducţie şi părăsire, uciderea fratelui Margaretei, fugă de răspunderi şi apoi nici un gest pentru salvarea ei de la moarte; în plus povara vinilor ei: omorîrea mamei, pruncuciderea — , un sfîrşit shakespearian. Oricare ar fi avatarurile şi rătăcirile ulterioare ale lui Faust în partea a doua, grandioasa „operă fabuloasă" constituită din acele *foarte serioase glume* asupra cărora e

cu neputinţă să ne pronunţăm aici, sensul aventurilor sale, şi al celei cu Elena şi coborîrea la mume, e căutarea veşnic neîmpăcată. O scînteie mocnind sub cenuşa nemulţumirilor e conştiinţa obscură a unei alte meniri, dorinţa de a se înălţa din magma tulbure a vieţii prinse în pasiuni şi condiţionări, de a străpunge frontiera dintre tărîmul necesităţii şi cel al libertăţii. În virtutea acestei rîvne Faust e ca şi salvat dinainte[1], încă din „prologul în cer", unde Dumnezeu-tatăl pronunţă cuvintele de înţelegere îngăduitoare: *Omul greşeşte, atîta vreme cît năzuieşte* şi pariază cu diavolul că acesta nu-l va cuceri pe Faust, căci *un om bun în rîvna lui obscură, seama-şi va da de drumul drept.*

Faust însuşi crede de la început în izbăvire, o concepe însă ca o mîntuire în imanenţă: *(Aus dieser Erde quillen meine Freuden/ Und diese Sonne scheinet meinen Leiden)*[2] aici pe pămînt se joacă drama, aci îşi vrea plenitudinea. Pactul îl încheie cu certitudinea că Mefisto nu-i poate îndeplini condiţia: de a-l face să se întindă *pe un culcuş al trîndăviei*, de a-l încînta cu voluptăţi în aşa fel încît să-şi placă sie-şi: *Dass ich mir selbst gefallen mag*[3]. Nemulţumirea de sine este deci resortul căutării fără astîmpăr. Faust pare satisfăcut — şi cîştigătorul pariului ar urma să fie de drept Mefisto — atunci cînd izbuteşte să se limiteze canalizîndu-şi energia spre binele imediat al omenirii, îngrădindu-şi voinţa prometeică, aşa cum zăgăzuieşte apele mării. Dar această interpretare a rezolvării problemei faustice nu contravine oare imaginii despre Faust, ca personificare a năzuinţei titanice care s-a convenit a se considera drept esenţă a spiritului său? Sau mai de grabă: această împăcare nu condamnă oare însuşi spiritul prometeic? Aici nu ne putem îngădui decît cîteva sugestii fugare.

[1] Idee strălucit dezvoltată de Thomas Mann în eseul *Über Goethes Faust.*

[2] Din pămîntul *acesta*-mi izvorăsc bucuriile, / Şi soarele *acesta*-mi luminează pătimirile.

[3] Aşa încît să-mi fiu pe plac mie însumi.

Deşi grandioasă, perspectiva de domesticire a forţelor pămîntului, apare şi modestă. Întoarcerea de la elanuri de cuprindere totală la simpla facere de bine şi la sănătoasa gospodărire a planetei, această împăcare cu o menire limitată, cu atingerea unor scopuri utilitare, în care Faust îşi reneagă pînă la urmă, cel puţin aparent, însăşi esenţa faustică, nu-şi poate avea funcţia salvatoare decît în perspectiva unei înţelepciuni superioare, care la rîndul ei ar fi o plată „cuminţire" fără arderile şi beţiile care o preced şi se topesc în ea, şi fără perspectiva escatologică pe care o deschide. Dacă titanul pornit să ia cu asalt Olimpul şi Hadesul enunţă un ideal de activism practic, înseamnă că resemnarea pecetluieşte un eşec, sau o face în virtutea eticii a renunţărilor consimţite care e o cale spre integrare în armonia totului. În acest caz, mîntuirea lui Faust ar veni să încoroneze cuminţirea, nu năzuinţa nemăsurată. Cît despre renunţarea sa, ea e puţin plauzibilă, iar valoarea ei etică e grav compromisă de ultimul său păcat: întocmai ca regele Ahab din *Biblie*, care rîvneşte şi acaparează via din vecinătate, singura avuţie a unui sărac, Faust, stăpîn peste pămînt, nu se poate lipsi de bucăţica de pămînt pe care-şi duc viaţa idilică şi patriarhală bătrîna pereche Philemon şi Baucis, şi se face vinovat de pieirea lor. Fapta nevrută dar nesăbuită de a-i sacrifica îşi are justificarea în marea operă de transformare a naturii, aceasta însă se vădeşte a fi iluzorie. Tragismul vrerilor omeneşti culminează în ironia situaţiei din pragul morţii: Faust, orb, crede că aude cum se execută săpăturile măreţe, cînd de fapt lemurele îi sapă mormîntul. Atunci, cînd în faţa mormîntului deschis Faust întrevede împlinirea, cînd va putea spune clipei: *rămîi eşti prea frumoasă!*, atunci moartea îl surprinde. Formula de predare n-a fost însă pronunţată, clipa n-a fost trăită, decît în imaginaţie. În întîmpinarea a ceea ce Goethe numeşte *partea nemuritoare a lui Faust* (nu „suflet"), vin legiunile cereşti răspîndind flăcările iubirii de care însuşi Mefisto se simte tulburat şi aproape cucerit; el „se salvează" rezistîndu-le, păstrîndu-şi cu efort natura diavolicească, identitatea cu sine, după cum Faust, prin desfacerea legăturii cu diavolul, îşi regăseşte fiinţa originară. Salvarea e concepută deci ca păstrarea unei entelehii individuale. Tot corul îngerilor pronunţă faimoasa frază *Wer immer strebend sich bemüht, / Den können wir erlösen*[1]. Din nou se afirmă că din hăţişul inextricabil de vreri, vini şi încercări, omul se salvează prin năzuinţă, prin veşnic neîmpăcată străduinţă. Totuşi, mîntuirea lui Faust apare doar parţial rezultatul propriilor sale străduinţi, ea se datorează şi intervenţiei unui „har", obţinut prin intercedarea „eternului feminin", simbol al iubirii, cu funcţia ei salvatoare, ca mediatoare spre iubirea universală. Învăluit de „dragostea de sus", Faust accede spre apoteoză, spre a cunoaşte beatitudinea în comunitatea universală — *Um in dem Allverein/ Selig zu sein* — , în unitatea fiinţei.

În contrast cu Faust şi semănînd totuşi cu el ca imaginea sa răsfrîntă mai şters, cu contururi mai estompate, de o oglindă mată, Wilhelm Meister e deasemenea mînat mereu înainte pe calea sinuoasă a căutărilor, de o năzuinţă. Un mod de existenţă superioară mediocrităţii şi îngrădirii burgheze îi apare viaţa întru artă; chemarea sa teatrală vădindu-se iluzorie, îi rămîne rîvna de a se forma şi desfăşura pe deplin. Peregrinările sale nu prea precis orientate şi supuse hazardului îl poartă prin aventuri adesea neconcludente, aşa încît acest experienţialist la rîndul său rămîne descumpănit, mai ales că dascălii şi mentorii se contrazic, pînă ce înţelege că învăţătura zace în trăirea însăşi. Figura cu totul inconsistentă a veşnicului ucenic în ale vieţii se precizează în devenire, prin acumulare de experienţe, nici una inutilă, toate fiind formative.

Nu cred că ar fi abuziv să vorbim în legătură cu acest Bildungsroman de un existenţialism *avant la lettre*; numai

[1] Pe cel ce năzuind se osteneşte / Pe acela îl putem mîntui.

ulterior perpetua evoluţie a personajului spre autorealizare pare regizată de un principiu final, ducîndu-l spre cristalizare cu aceea forţă a hazardurilor combinate într-o necesitate care se cheamă destin. Aventurile sale decurg într-un oarecare paralelism cu cele faustice, cele două chipuri stau într-un raport de simetrie, avatarurile lor sînt fortuite, dar necesare în sensul autodepăşirii şi amîndoi îşi pierd viaţa pentru a o cîştiga. Din ambele opere reiese că numai cu preţul hibridităţii şi pieirii omul se poate smulge din limitele sale fireşti, dar în Wilhelm Meister se proclamă un ideal diametral opus celui titanic, de vreme ce renunţarea la sine în spiritul integrării în social şi al solidarităţii umane e dată ca soluţie optimă şi definitivă. Fiorul resimţit în prezenţa ultimelor principii e mutat în lumina zilei, spre a fi transformat în acel respect, propăvăduit în Provincia Pedagogică, faţă de tot ce ne e superior, egal şi inferior. Căutarea fără odihnă a absolutului e înlocuită prin comandamentul de a promova din toate puterile posibilul, un posibil raţional şi pragmatic. Dar ce ar fi etica activităţii utile şi a abnegaţiei fără orizontul metafizic deschis de periplul faustic?

Conjugarea celor două moduri existenţiale ni se pare ultimul cuvînt al gîndirii goetheene despre posibilităţile inerente condiţiei umane. Împăcarea extremelor se realizează, nu fără străduinţi răbdătoare, în personalitatea armonioasă, care găseşte împăcarea cu sine şi cu lumea într-o activitate rodnică; dar pentru a face ceva, trebuie întîi să fii ceva: *Man muß etwas sein, um etwas zu machen*. După cum: *mori spre a deveni!* se completează prin: *Să devii ceea ce eşti!* Astfel se încheie un cerc: împlinirea se află în desfăşurarea activă, dar îşi are temeiul în ceea ce de la începutul începutului eşti, sau eşti menit să fii.

Devenirea lui Goethe ilustrează mersul acesta prin punctele extreme ale meandrelor existenţei. Prin echilibrul mereu recîştigat, personalitatea şi viaţa sa par alcătuite în chip magistral; văzute ulterior şi din afară, ele

pot într-adevăr fi privite ca „opere", în timp ce în realitate, în cea trăită, omul considerat drept copleşit de noroc s-a zbătut ca oricine, sau mai mult, în arcanele destinului, iar viaţa îi apare tot mai *plină de lacune, pe cînd alţii văd în ea un întreg şi o contemplă cu încîntată edificare*[1]. Viaţa sa are valoare paradigmatică însă tocmai prin îmbinarea maximului de stăpînire asupra datelor existenţei cu maximul de supunere la condiţia obştească; iar pilduitoare devine prin faptul că în ea regăsim, transpuse în trăire şi aplicate, rînd pe rînd sau concomitent, elementele complementare ale unei etici complexe.

A-şi cultiva personalitatea spre a renunţa la ea pentru binele comun, a se risipi pentru a se regăsi, a-şi pierde viaţa pentru a o cîştiga, — toate aceste paradoxuri ale unei filozofii a existenţei cu adevărat profunde ţin de o gîndire care înaintează trecînd de la un principiu la cel antagonic şi înapoi, într-un demers circular ce se aseamănă cu dialectica socratică.

Gîndirea lui Goethe a putut fi comparată cu cea socratică în primul rînd ca mod de a înainta pe calea adevărului ferindu-se de abstracţii. Maieutica marelui educator filozofic e în esenţă o metodă: ideile primite sau preconcepute şi înseşi noţiunile sînt supuse analizei ironice şi descompuse spre a ajunge dincolo de ele, la adevăr. La Goethe, refuzul ideilor elaborate abstract — o împotrivire de altă natură decît septicismul şi decît îndoiala metodică a lui Descartes — vădeşte deasemenea *voinţa de a păstra adevărului un teren al său propriu*[2]. Se asigură astfel, am zice, legătura lui cu solul. De aceea asemuirea cu Socrate apare legitimă şi pe alt temei: reflecţia e adînc înrădăcinată în viaţă, iar practica vieţii se orientează după punctele cardinale ale gîndirii. Nu ca „om al principiilor" care ar acţiona consecvent, ci în virtutea unei integrităţi, sinonimă cu unitatea indiso-

[1] Scrisoare către Zelter, 1831.
[2] Hans Georg Gadamer, *op. cit.*, p. 33.

lubilă formată de reflecţie şi praxis, Goethe îşi *reprezintă* concepţia despre lume şi existenţă. Şi la el întîlnim *nu* un sistem de afirmaţii, ci o *atitudine filozofică* de ansamblu. Pentru că amploarea şi profunzimea cuprinderii e însoţită de o formulă existenţială, ambele pilduitor îngemănate, se poate spune că gîndirea sa e o *sofie*, o înţelepciune în sensul antic, avînd în comun cu ea şi intenţia de îndrumare, orientarea educativă, care pe de altă parte e o trăsătură proprie în genere umanismului. Desigur că a prelua sau a aplica o învăţătură comportă necesitatea de a ţine seamă de cuvintele poetului: *Ce-ai moştenit de la părinţi, s-agoniseşti din nou, ca să fie al tău!* Dar ca personalitate care se apropie dintre toţi modernii cel mai mult de imaginea înţeleptului antic, Goethe rămîne unul din marile modele, un maestru de gîndire şi un mentor pe calea vieţii.

M.Ş.

1. DESPRE LIMBAJ

[Originea limbilor]

Nu trecuse mult de cînd îl frecventam asiduu, cînd Herder mi-a încredinţat că are de gînd să concureze la premiul oferit de Academia de la Berlin pentru cel mai bun studiu despre originea limbilor. Lucrarea sa era aproape terminată şi, cum avea un scris foarte citeţ, mi-a putut împărtăşi în curînd, caiet cu caiet, un manuscris curat şi clar. Nu meditasem niciodată asupra unor astfel de subiecte. Eram încă mult prea prins în miezul lucrurilor pentru a mă fi gîndit la începutul şi sfîrşitul lor. Întrebarea mi se părea de altfel cam oţioasă, căci dacă Dumnezeu îl crease pe om ca om, atunci era de presupus că darul vorbirii ca şi mersul vertical îi fuseseră dăruite o dată cu creaţia; după cum omul şi-a dat seama de la început că poate să umble drept şi să apuce cu mîna, tot aşa trebuie să fi observat că poate să cînte scoţînd sunete din gîtlej şi că poate modifica aceste sunete în fel şi chip cu ajutorul limbii, al cerului gurii şi al buzelor. Dacă omul e de origine divină, atunci şi graiul lui are aceeaşi sorginte, iar dacă omul, privit în mediul naturii, e o fiinţă produsă de natură, atunci şi limba lui e naturală. Aceste

două lucruri, omul şi graiul, nu le puteam despărţi, aşa cum n-am fost niciodată în stare să despart sufletul de trup.

Poezie şi adevăr, II, 10

[Despre limbă în genere]

Fiecare crede că ştiind să vorbească, ştie să vorbească şi despre vorbire.

Maxime şi reflecţii, 239

A scrie înseamnă a abuza de vorbire, iar lectura e un trist surogat al graiului viu.

Poezie şi adevăr, II, 10

Avem tendinţa nestrămutată, zilnic înnoită, adîncă şi fundamentală de a concepe cuvîntul drept echivalentul cît se poate de nemijlocit concordant cu conţinutul resimţit, contemplat, gîndit, trăit, imaginat, conceput.

Examinîndu-se, fiecare va găsi că această concordanţă e mult mai greu de obţinut decît s-ar crede; căci din păcate cuvintele sînt de obicei doar surogate; omul gîndeşte şi ştie lucrurile în genere mai bine decît le exprimă.

M.&.R., 674—675

Limbajul se întemeiază desigur pe facultăţile intelectului şi ale raţiunii umane, dar nu implică numaidecît la cel care-l foloseşte o inteligenţă limpede, o raţiune formată, o intenţie cinstită. E un instrument ce se poate folosi cu o finalitate strictă şi după voie; îşi găseşte întrebuinţarea tot aşa de bine într-o dialectică subtilă, creatoare de confuzii, ca şi într-o mistică obscură şi încîlcită,

se abuzează de el în fraze de proză şi de poezie găunoasă şi nulă, ba unii s-au apucat să ticluiască şi versuri care, prozodic impecabile, sînt totuşi pure nonsensuri.

M.&.R., 1287

Nici o limbă nu este şi nu devine mai eufemistică decît cea care serveşte în diplomaţie.

Riemer, 26 octombrie 1813

Observînd mai temeinic cum se petrec lucrurile în lume, vom constata că dezbaterile publice, fie ele religioase, politice sau ştiinţifice, devin mai curînd sau mai tîrziu pur formale.

Principes de philosophie zoologique[1]

[Formulare şi formulă]

Din păcate oamenii nu se gîndesc că-şi compun operele în limba lor maternă adesea ca şi cum ar scrie într-o limbă străină. Iată ce vrem să spunem prin aceasta: Dacă s-au scris multe într-o limbă, vreme mai îndelungată, şi dacă o seamă de talente mari au tratat în acea limbă întreaga sferă a simţurilor şi destinelor omeneşti existente în viaţa de atunci, se poate considera că s-a epuizat conţinutul epocii şi în acelaşi timp şi limba, aşa că orice talent mediocru se poate folosi apoi de expresiile găsite de-a gata ca de nişte formule date.

. . . .

A purifica şi în acelaşi timp a îmbogăţi limba maternă este o îndatorire ce le revine celor mai

---

[1] Vezi vol. I, p 76.

capabili; purificarea fără îmbogăţire se dovedeşte a fi îndeobşte lipsită de duh; căci nimic nu e mai comod decît să faci abstracţie de conţinut şi să urmăreşti cu atenţie doar exprimarea. Omul de duh frămîntă aluatul cuvintelor, fără să se preocupe de elementele din care e format; omul lipsit de duh lesne poate vorbi o limbă pură, de vreme ce n-are nimic de spus. Cum ar simţi ce surogat lamentabil foloseşte în locul unui cuvînt plin de miez, de vreme ce acel cuvînt n-a fost niciodată viu pentru el, pentru că, spunîndu-l, n-a gîndit nimic?! Există multe feluri de a purifica şi îmbogăţi, care toate ar trebui să se îmbine pentru ca limba să crească asemenea unui organism viu. Poezia şi discursul pasionat sînt singurele izvoare din care ţîşneşte această viaţă, şi dacă în vehemenţa lor ele mai cară şi ceva bolovăniş, acesta se va aşeza, iar unda pură va curge înainte peste el.

....

Locuţiuni pe care scriitorul le evită, lăsînd cititorului latitudinea de a le intercala:

Oarecum	
într-o oarecare măsură	după părerea mea
aproape	întrucît îmi dau seama
aproximativ	dacă vrei
abia	dacă sînt bine informat
cel puţin	dacă nu mă-nşel
cred	un soi de
ni se pare	fără îndoială
probabil	s-ar putea spune
nu neg că	de ce să nu mărturisesc [...]

Această colecţie, care poate da loc unor reflecţii hazlii precum şi serioase, a fost constituită în epoca fericită cînd bravul Fichte mai trăia şi lucra printre noi. Spirit viguros şi dîrz, el era în stare să se înfurie de-a binelea cînd cineva intercala asemenea expresii limitative în expunerea sa orală sau scrisă. A fost o perioadă în care ducea un război violent împotriva locuţiunii: „într-o oarecare măsură". Iată care a fost prilejul pentru a încerca să lămurim de unde se trag aceste vorbe politicoase, de linguşire, de scuze, menite să înlăture orice opoziţie a ascultătorului sau cititorului. Notăm aceste eufemisme ca să se păstreze posterităţii, căci în prezent fiecare scriitor e mult prea convins de părerea sa pentru a fi în situaţia de a utiliza asemenea expresii ale modestiei.

Despre limba germană[1]

[Despre purism]

Cei care insistă cu atîta zel să se purifice limba [de cuvinte de origine străină] sînt în fond oameni lipsiţi de duh; neştiind să aprecieze valoarea cîte unei expresii, ei găsesc cu uşurinţă un înlocuitor care li se pare la fel de bogat în semnificaţie, şi au astfel mereu ceva de spus cu intenţia de a judeca, criticînd mereu cîte ceva chiar şi la cei mai excelenţi scriitori, aşa cum obişnuiesc să facă şi semicunoscătorii în faţa operelor de artă, ridicînd obiecţii, întemeiate sau nu, în legătură cu vreo linie prost desenată, cu vreo greşeală de perspectivă, deşi nu ştiu să precizeze nimic în ce priveşte calităţile meritorii ale operei.

Riemer, 30 iunie 1813

[1] *Über deutsche Sprache*, eseu apărut în revista *Über Kunst und Altertum* în 1817.

Eşti iscusit, amice, să scoţi din limbă vorbe străine,
Ei, rogu-te spune-mi un termen neaoş pentru pedant.

Xenii, 152, *Puristul*

O limbă nu-şi dovedeşte vigoarea refuzînd toţi termenii străini, ci absorbindu-i.

Maxime şi reflecţii, 979

Blestem orice purism negativist, fiindcă vrea să ne interzică să întrebuinţăm un cuvînt străin prin care o altă limbă exprimă multe, sau ceva mai nuanţat.

M.&R., 980

Sînt pentru purismul pozitiv care e şi productiv, plecînd doar de la următorul considerent: de ce ar fi indicat să ne exprimăm prin perifrază, cînd vecinul are un cuvînt potrivit?

M.&R., 981

Purismul pedant e un refuz absurd de a extinde sensul şi spiritul [unor cuvinte şi expresii].

M.&R., 982

[Excelenţa limbilor clasice]

Ce concepţie ştiinţifică diferită ar fi dobîndit lumea dacă limba greacă ar fi rămas vie şi s-ar fi răspîndit în locul latinei!

Traducerile nu prea îngrijite, arabe şi latine[1] dăduseră loc mai de mult la interpretări nefericite, dar şi traducerea cea mai îngrijită introduce totdeauna ceva străin în materie, din pricina deosebirilor în obişnuinţele de limbaj.

[1] E vorba de scrierile filozofilor elini, aici în speţă de Aristotel, magistrul gîndirii medievale, îndeosebi prin versiunea latină.

Elina e mai naivă[1] întru totul, mai potrivită pentru prezentarea firească, senină, spirituală, estetică a unor vederi fericite despre natură. Modul ei de a se exprima mai mult prin verbe, îndeosebi prin infinitive şi participii, permite orice formulare; în fond nimic nu apare ca strict determinat, bătut în ţăruşe şi fixat prin cuvintele acestei limbi; ele sînt doar o indicaţie spre a putea evoca obiectele în imaginaţie.

Limba latină devine în schimb hotărîtă şi poruncitoare prin întrebuinţarea substantivelor. Noţiunea se prezintă gata constituită în cuvînt, solidificată în vorba cu care apoi se procedează ca şi cum ar fi o adevărată fiinţă.

Istoria teoriei culorilor, cap. Scaliger

În alte limbi în locul cuvintelor greceşti συγκρίνειν şi διακρίνειν putem spune ce dorim: a strînge laolaltă şi a extinde, a aduna şi a risipi, a lega şi a dezlega, *rétrécir* şi *développer* etc, oricum, nu găsim o expresie la fel de spiritual-materială pentru pulsaţia prin care se exteriorizează viaţa şi simţirea. Afară de asta, expresiile greceşti sînt şi termeni folosiţi în diferite contexte, ceea ce le sporeşte de fiecare dată semnificaţia.

Ibid., cap. Grecii şi romanii

[1] Am adoptat calificativul întrebuinţat de Goethe negăsind altul care să exprime într-un singur cuvînt sensul complex şi cu totul pozitiv în care e luat aici; el vrea să desemneze o limbă apropiată de origini, spontană, maleabilă, nefixată în forme rigide.

O convingere la care am ajuns din nou este că limbile antice sînt de o importanţă primordială; căci din tot talmeş-balmeşul literar s-a desprins pentru mine iarăşi şi iarăşi cu evidenţă ideea că ele sînt depozitarele modelelor artei vorbirii şi ale tot restului de comori din cîte a posedat lumea vreodată şi care sînt demne de a fi păstrate.

Poezie şi adevăr, II, 6

De vreme ce învăţămîntul nostru şcolar îndrumă mereu spre antichitate şi încurajează studiul elinei şi al latinei, putem să ne felicităm că aceste studii, atît de necesare pentru dobîndirea unei culturi superioare, nu sînt în regres.

Maxime şi reflecţii, 659

Latina tinde spre noţiune; tot ce în germană, fără vina nimănui e adesea voalat, devine în latină un fel de maximă care, chiar dacă e mai străină simţirii, face plăcere spiritului.

Către C.L.F. Schultz, 8 iulie 1823

[Problemele comunicării prin limbaj]

Orice transmitere prin cuvînt e atît de îndoielnică! Să luăm în consideraţie spiritul, nu litera, aşa ni se spune. De obicei însă spiritul nimiceşte cuvîntul sau îl transformă într-atît încît acesta nu mai păstrează mult din semnificaţia sa de odinioară.

Istoria teoriei culorilor, cap. Evul Mediu

Limbajul fiind mijlocul de comunicare de care m-am folosit toată viaţa cel mai des şi de preferinţă, era firesc să reflectez asupra lui, mai ales la o vîrstă mai înaintată, şi în aceste reflecţii nu mi-a lipsit schimbul de idei cu prieteni de calitate care, chemaţi să cerceteze în acest domeniu, nu şi-au precupeţit osteneala şi au lucrat cu mare sîrguinţă. Chiar dacă n-am fost niciodată în stare, după cum mi-e felul şi năravul, să depun strădanii destule spre a cultiva puritatea şi corectitudinea, am ajuns totuşi să pricep cu totul limpede că limba e doar un surogat pentru a exprima fie ce ne agită lăuntric, fie ceea ce ne solicită din afară.

Către Chr. L.F. Schultz, 11 martie 1816

Cînd arătăm cuiva un fenomen, celălalt vede desigur ce vedem şi noi; cînd exprimăm un fenomen prin cuvinte, îl descriem, îl circumscriem, atunci îl traducem în limbajul nostru omenesc. Ce greutăţi ne pasc astfel, cîte deficienţe se iscă, e evident.

Maxime şi reflecţii[1]

Principiul din care se poate considera că decurg toate aserţiunile lui Hamann e următorul: tot ce produce omul, fie că o întreprinde pe calea exprimării în cuvinte, pe calea faptei sau în orice alt mod, trebuie să izvorească din toate puterile sale reunite; tot ce este izolat e condamnabil. O maximă splendidă, dar greu de urmat. Ea poate fi valabilă, fireşte, pentru viaţă şi artă, în schimb pentru tot ce se transmite prin cuvînt şi ce nu e exclusiv poetic, aplicarea ei întîmpină mari greutăţi: căci cuvîntul trebuie să se desprindă, să se separe

[1] Goethe, *Werke*, Jubiläumsausgabe, v. 39, p. 112.

pentru a spune ceva, pentru a semnifica ceva. Omul, atunci cînd vorbește, trebuie să devină pentru moment unilateral; nu există comunicare, nu există învățătură fără separare analitică.

Poezie și adevăr, III, 12

Toate limbile își au izvorul în necesități omenești evidente, legate de îndeletnicirile omului, de simțirile și vederile general umane. Cînd un om superior cîștigă o perspectivă asupra acțiunii și funcționării secrete a naturii, dibuindu-le ca într-o presimțire, limba pe care o posedă așa cum i-a fost transmisă nu-i ajunge spre a exprima acele lucruri atît de depărtate de treburile omenești curente. Ar trebui să dispună de limbajul duhurilor, care ar corespunde poate exigențelor dacă e să exprime acele intuiții ale sale deosebite. Dat fiind că nu există așa ceva, el va trebui să recurgă mereu la expresii obișnuite spre a-și formula vederile despre neobișnuitele stări de lucruri observate, — spre paguba lui întotdeauna, căci astfel își așază subiectul la un nivel mai scăzut, dăunîndu-i sau chiar distrugîndu-l. [...]

Am observat asemenea neajunsuri cu prilejul disputei dintre Cuvier și Geoffroy Saint-Hilaire[1]. Geoffroy Saint Hilaire e un om care a intuit cu pătrundere modul de procedare și creație al naturii; din păcate, limba franceză nu-l servește, în măsura în care e silit să folosească expresii uzitate. Și asta nu numai cînd e vorba de lucruri și relații de natură tainic-spirituală, dar și atunci cînd se referă la cele vizibile și pur corporale. Vrînd

[1] Dispută care a avut loc în 1830 la Academia de științe de la Paris, și pe care, cum am văzut, Goethe o expune, luînd atitudine.

să vorbească despre părțile unei ființe vii, el nu dispune de alt cuvînt decît „materiale"; astfel, de pildă, oasele care alcătuiesc, în chip de componente de același soi, întregul organic al unui braț, se situează sub aspectul exprimării pe același nivel cu pietrele, grinzile și scîndurile din care se construiește o casă.

La fel de nepotrivit întrebuințează francezii cuvîntul „compoziție" vorbind despre produse ale naturii. Pot să îmbin părțile componente ale unei mașini fabricate din bucăți izolate și sînt îndreptățit să vorbesc în cazul acesta de compunere, nu însă atunci cînd mă gîndesc la părțile unui întreg organic, formate treptat, prin viață, și străbătute toate de un suflet comun.

[...] E un cuvînt infam [cînd e aplicat artelor și literaturii], pe care-l datorăm francezilor și pe care ar trebui să-l eliminăm cît mai curînd din limbă. Cum poți să spui că Mozart l-a compus pe *Don Juan!* Compoziție! — De parcă ar fi o bucată de cozonac sau prăjitură, făcută amestecînd ouăle, făina și zahărul! — E o creație a spiritului, ale cărei părți, ca și întregul, țîșnesc dintr-un elan și-o singură suflare, pătrunse de suflul vieții, iar cel care o produce nu s-a apucat nicidecum să adune particelele după bunul său plac, ci era stăpînit de demonia spiritului său, așa încît era silit să execute ceea ce îi poruncea acesta.

Eckermann, III, 20 iunie 1831

Cînd discutăm în contradictoriu, ar trebui să ținem seama de faptul că nu orice fel de limbaj e pe înțelesul oricui.[1]

Maxime și reflecții, 886

[1] Adică: neînțelegerea provine de cele mai multe ori din modurile de exprimare neclare sau pur și simplu diferite.

Nici un cuvînt nu e imobil, ci se mută întotdeauna prin întrebuințare din locul său inițial, mai degrabă în sens coborîtor decît ascendent, mai degrabă spre mai rău decît spre mai bine, spre limitare mai mult decît spre lărgire; iar nestatornicia cuvintelor ne permite să ne dăm seama de nestatornicia conceptelor.

M.&.R., 983

[Polisemia și impropietatea termenilor, izvoare de neînțelegere]

Din cele expuse pînă acum[1] rezultă că Geoffroy Saint Hilaire a ajuns la un mod de gîndire superior, conform cu Ideea. Din păcate limba sa nu-i oferă în unele puncte expresia potrivită, și cum adversarii săi se află în aceeași situație, discuția devine neclară și încurcată. Ne propunem cu toată modestia să elucidăm acest aspect al lucrurilor. Căci n-am vrea să scăpăm prilejul de a arăta că folosirea îndoielnică a cuvintelor în expunerile franceze, chiar și de către oameni foarte distinși, dă loc la erori importante. Fiecare crede că vorbește în pură proză, și totuși întrebuințează din capul locului figuri de stil. Fiecare figură de stil e altfel înțeleasă de interlocutori, ducîndu-i pe fiecare din aproape în aproape la sensuri tot mai

[1] Reflecțiile de față urmează după darea de seamă despre discuțiile ce au avut loc în 1830 la Academia franceză de științe (v. nota de la pag. 152) și despre memoriul prezentat de Geoffroy Saint Hilaire, care susținea, în legătură cu unitatea regnului animal, vederi apropiate de cele goetheene.

divergente; și astfel cearta se continuă la infinit, iar enigma rămîne nedezlegată.

Matériaux[1]. Acest cuvînt se folosește pentru a desemna elementele constitutive ale unei ființe organizate, părți care formează împreună fie un întreg, fie o porțiune subordonată întregului. În acest sens s-ar putea numi „materiale“ maxilarul superior, osul intermaxilar și osul palatal, din care se compune cerul gurii; la fel, osul brațului, cele două oase ale antebrațului și multiplele oase ale mîinii pot fi considerate materiale din care se compune mîna omului sau piciorul anterior și laba unui animal.

În sensul cel mai general adoptat însă, desemnăm prin cuvîntul acesta de „materiale“ corpuri fără legătură între ele, poate nici măcar omogene sau asortate, puse în relație doar prin destinația pe care le-o dăm după voie. Grinzi, scînduri, șipci, iată materiale de un singur fel din care se pot compune construcții foarte diferite, de pildă un acoperiș. Țiglele, arama, plumbul, zincul n-au nimic comun între ele și totuși pot fi necesare, după împrejurări, ca să încheie acoperișul.

Prin urmare cuvîntului francez de *matériaux* trebuie să-i atribuim o semnificație mai largă decît i se cuvine, deși o facem fără plăcere, căci prevedem consecințele.

Composition[2]. De asemenea un cuvînt nefericit, înrudit, prin întrebuințare mecanică, cu cel dinainte, de asemenea folosit mecanic. Cînd au început să cugete și să scrie despre arte, francezii l-au introdus și în teoriile noastre estetice; se spune astfel că pictorii își „compun“ tablourile; muzicianul a

[1] Materiale (fr.)
[2] Compoziție (fr.).

fost chiar denumit odată pentru totdeauna „compozitor"; şi totuşi, dacă vor să merite cu adevărat titlul de artist, nici unul nici celălalt nu-şi compune operele din părţi combinate, ci produc desfăşurînd în conformitate cu natura şi cu arta, o anumită imagine, o anumită armonie ideală pe care o au în gînd.

Ca şi în artă, cuvîntul „compoziţie" are ceva peiorativ şi cînd e vorba de natură. Organele nu se „compun" din părţi ca şi cum ar fi făcute din bucăţi existente dinainte. Ele se dezvoltă unul din altul şi unul cu ajutorul celuilalt, dobîndind o existenţă necesară, constitutivă pentru totalitate. Fireşte că putem vorbi apoi de funcţie, formă, culoare, dimensiuni, masă, greutate sau de alte aspecte determinate, cum s-or fi numind, totul e licit în observare şi cercetare; tot ce e viu îşi urmează însă nestingherit calea, se înmulţeşte, dăinuie într-o existenţă oscilantă, în forme şovăitoare şi-şi atinge în cele din urmă perfecţiunea.

Embranchement[1] e de asemenea un termen care provine din tehnică. El e luat din limbajul dulgherilor şi exprimă acţiunea de a îmbina grinzile şi căpriorii, aşa ca să se îmbuce. Un caz în care acest cuvînt e întrebuinţat în mod admisibil şi expresiv este acela cînd desemnează ramificarea unei străzi în mai multe.

Credem a putea întrezări aici în detaliu ca şi în ansamblu un efect tardiv al senzualismului[2] de

[1] Încrengătură (fr.).

[2] Senzualismul, iniţiat în filozofia modernă de Locke prin faimoasa sa aserţiune: „În intelect nu există nimic care să nu fi fost înainte în simţuri", a fost dezvoltat cu o strîmtă consecvenţă de Condillac în *Traité des sensations* (1754) care a exercitat o înrîurire decisivă asupra gîndirii secolului. Aici Goethe se referă la mentalitatea răspîndită sub influenţa acestui curent.

care naţiunea franceză era dominată într-o vreme, obişnuindu-se să se folosească de expresii materiale, mecanice, atomistice; obişnuinţele de vorbire ce se transmit satisfac cerinţele vorbirii comune, în momentul însă în care dialogul se înalţă în regiunile gîndirii, ele nu mai sînt potrivite, evident, pentru a reda vederile superioare ale oamenilor eminenţi.

Spre exemplificare mai cităm un cuvînt şi anume: *plan*. Dat fiind că pentru compunerea potrivită a materialelor e necesară o anumită orînduire a lor, gîndită dinainte, persoanele amintite se folosesc de cuvîntul *plan*; însăşi noţiunea îi face însă să devieze numaidecît spre ideea de casă, de oraş, care, oricît ar fi de raţional orînduite, nu oferă nici o analogie cu o fiinţă organică. Cu toate acestea, clădirile şi străzile se întrebuinţează în mod necugetat ca termeni de comparaţie; aşa se face că expresia *unité de plan* prilejuieşte neînţelegeri şi discuţii, iar problema centrală, singura esenţială, devine cu totul obscură.

Unité du type[1] ar fi îndreptat problematica mult mai degrabă spre calea bună, şi era la îndemînă, de vreme ce toţi ştiu să întrebuinţeze foarte bine cuvîntul *type* în contextul discuţiei; de fapt acesta ar trebui însă folosit într-un loc de frunte şi să contribuie la aplanarea certei.

Principes de philosophie zoologique

[1] E vorba de unitatea structurală conformă unui prototip, unui „fenomen originar". Concluzia la care ajunge Goethe e, evident, în sensul vederilor sale despre arhetipuri.

[Semn și semnificație]

§ 751. Nu ne gîndim niciodată destul că limba e în fond doar simbolică, doar figurativă și că nu denumește lucrurile niciodată direct, ci doar prin imaginea lor reflectată. Se petrece așa mai cu osebire atunci cînd e vorba de lucruri de care experiența se poate doar apropia și despre care se poate spune că sînt mai degrabă acțiuni decît obiecte, de felul proceselor ce se petrec în domeniul științelor naturii. Ele fiind într-o perpetuă mișcare, nu le putem opri și ține pe loc, și totuși trebuie să vorbim despre ele; de aceea se caută tot felul de formule, pentru a le prinde măcar într-o exprimare parabolică.

§ 752. Formulările metafizicii sînt de o mare lărgime și adîncime; dar pentru a le umple de sens, se cere un conținut bogat, altfel rămîn goale. Formulele matematice se pot aplica foarte comod și într-un mod fericit în multe cazuri; dar ele rămîn totdeauna oarecum rigide și nemaniabile și curînd le simțim insuficiența, căci ne dăm seama repede că, pînă și în cazurile elementare, avem de-a face cu ceva incomensurabil; afară de aceasta, ele sînt inteligibile doar unui cerc restrîns de spirite formate în această direcție. Formulările mecanicii sînt mai accesibile minților obișnuite; de aceea sînt și mai comune; ele au totdeauna o anumită brutalitate; ele transformă ceva viu în ceva mort; ele distrug viața din lucruri, pentru a le da alta, insuficientă, din afară. Înrudite cu ele sînt formulările teoriei corpusculare; ele imobilizează parcă tot ce e în mișcare, teoria însăși are un mod de reprezentare și exprimare grosolan. În schimb,

termenii domeniului moral-spiritual permit formulări care exprimă desigur relații mai subtile, dar care apar ca pure parabole și se pierd pînă la urmă într-un joc al inteligenței.

§ 753. Dacă ne-am putea servi însă în mod deliberat de toate felurile de reprezentare și de exprimare și ne-am putea transmite considerațiile despre fenomenele naturii într-un limbaj de mare diversitate, de am fi la adăpost de unilateralitate și am prinde un sens viu într-o expresie vie, atunci s-ar putea comunica ceva satisfăcător.

§ 754. Dar ce greu e să nu pui semnul în locul semnificatului, să ai mereu vie în fața ochilor ființa și să n-o ucizi prin cuvînt! Și încă, în timpurile din urmă am ajuns într-o situație și mai primejdioasă, prin faptul că am împrumutat expresii și termeni din toate domeniile cunoașterii pentru a ne exprima vederile despre natura mai simplă. Astronomia, cosmologia, geologia, științele naturii, ba chiar religia și mistica sînt chemate în ajutor; și de cîte ori nu se întîmplă să se acopere și întunece mai degrabă decît să se clarifice și să se explice ceva general printr-un fapt particular, ceva elementar printr-un lucru derivat! Știm bine ce necesități au contribuit la formarea și răspîndirea unui asemenea limbaj; știm de asemenea că el devine într-o oarecare măsură indispensabil; dar numai o utilizare chibzuită, fără pretenții, convingătoare și conștientă poate prezenta avantaje.

§ 755. În această materie ar fi de dorit ca termenii prin care desemnăm tot ce ține de o anumită sferă să fie împrumutați însăși acelei sfere; iar

acest limbaj să ia drept termen de bază fenomenul cel mai simplu și din acel termen să obțină prin derivare, cuvinte care să exprime fenomenele mai complexe.

§ 756. Caracterul necesar și mulțumitor al unui astfel de limbaj de semne, în care semnul de bază să exprime însuși fenomenul, a fost resimțit cu justețe atunci cînd s-a adoptat pentru electricitate formularea servind să exprime polaritatea, împrumutată din magnetism. Plusul și minusul prin care poate fi înlocuită, a găsit o aplicare potrivită la atîtea fenomene.

Am încercat și noi, mai de mult, să introducem ideea de polaritate în teoria culorilor; cît de justificat și în ce sens, o va dovedi lucrarea de față.

Teoria culorilor, I, *Considerații finale despre limbă și terminologie.*

[Limbaj figurativ-simbolic]

Cu privire la limbajul parabolic și la exprimarea figurativă[1], poezia, comparată cu orice altă modalitate a limbajului, prezintă avantaje uriașe, căci ea se poate folosi de orice imagine, poate stabili orice relație, în felul ei și după cum îi convine. Ea compară ceva spiritual cu ceva corporal sau invers, gîndul cu fulgerul, fulgerul cu gîndul, și iată mijlocul cel mai adecvat de a exprima viața de relații reciproce dintre toate lucrurile lumii. Filozofia, pe culmile ei, are și ea nevoie de

[1] *Uneigentlich* — indirect, mediat, nu propriu-zis.

exprimare metaforică și de un limbaj parabolic, cum ne-o dovedește simbolica pe care am amintit-o, am criticat-o și am apărat-o de atîtea ori.

Numai că, așa cum ne învață istoria doctrinelor, școlile filozofice suferă în genere de un cusur: de cele mai multe ori ele utilizează, după felul și în modul întemeietorilor și principalilor lor reprezentanți, doar simboluri unilaterale pentru a exprima și a cuprinde întregul, unii vrînd să desemneze cu orice preț tot ce e material prin simboluri spirituale, ceilalți ținînd să redea neapărat tot ce-i spiritual prin simboluri materiale. În felul acesta nu se ajunge niciodată la pătrunderea obiectului; dimpotrivă, se iscă o sciziune în însuși lucrul pe care e vorba să-l redea și să-l denumească, prin urmare și o discrepanță între cei ce tratează despre lucrurile astfel definite, iar de aici se naște de o parte și de alta o aversiune reciprocă și se încetățenește duhul părtinirii. [...]

Se spune, de obicei, că orice comparație șchioapătă; asta înseamnă doar atît: că termenul cu care se compară ceva nu coincide pînă la identitate cu lucrul comparat; de aceea se cuvine să amintim zicala de mai sus ori de cîte ori o comparație e împinsă prea departe, cu insistență asupra amănuntelor, căci atunci neasemănările, ascunse de strălucirea asemuirii spiritual stabilite, ies în relief încetul cu încetul în toată realitatea lor tristă și insipidă. Așa pățesc de obicei filozofii care nu observă că, după ce au pornit la drum exprimîndu-se parabolic, își duc mai departe cu consecvență și-și desfășoară expresia figurativă, pînă ce aceasta ajunge să șchiopăteze din ce în ce mai tare.

Istoria teoriei culorilor, IV, Culori „intenționale"

[Limbaj și simbol]

Cele mai frumoase simboluri sînt tocmai acelea care permit o interpretare multiplă. [...]

Idilele lui Tischbein[1], cap. 14

Amatorul, expertul, interpretul au toată libertatea să descopere simbolurile pe care artistul le-a incorporat conștient sau inconștient în opera sa.

Către S. Boisserée, 16 iulie 1818

Cuvîntul și imaginea sînt două corelate care se caută veșnic unul pe celălalt, așa cum putem observa considerînd figurile poetice și orice exprimare parabolică. De cînd lumea, oamenii au căutat să facă în așa fel încît tot ce era destinat să pătrundă în suflet prin auz, sub formă de vorbire sau cîntare, să devină grăitor și pentru ochi. Astfel vedem cum în vremile copilăriei popoarelor, în pravile ca și în canoanele bisericești, în *Biblie* și în abecedare, cuvîntul și imaginea poetică se țin mereu în cumpănă. Cîtă vreme se exprima în cuvinte ceea ce nu se putea reda prin imagini și se reda plastic ceea ce nu se putea exprima în vorbe, totul era așa cum trebuie să fie. Dar oamenii confundă prea adesea mijloacele, vorbind în loc să plăsmuiască, și astfel s-au ivit monștrii simbolico-mistici, răi în ambele sensuri.

Maxime și reflecții, 188

---

[1] *Tischbeins Idyllen*, comentarii la o serie de picturi „idilice" ale lui Tischbein, apărute în *Über Kunst und Altertum*, 1822.

Alegoria transformă fenomenul într-un concept, conceptul într-o imagine, dar în așa fel încît conceptul mai e prezent, pe deplin și bine circumscris în imagine; văzînd-o, îl putem prinde și numi.

Simbolizarea transformă fenomenul într-o idee, ideea într-o imagine și anume în așa fel încît ideea din imagine își păstrează mereu infinita putere de sugestie, deși e inaccesibilă, rămînînd, chiar dacă ar fi exprimată în toate limbile, totuși inexprimabilă.

M.&.R., 1112—13

[Realitate și simbol]

Dacă ne-am petrecut viața formîndu-ne lăuntric, avînd totodată dorința de a fi gustați și de alții și de a le fi de folos, nu ni se poate întîmpla nimic mai îmbucurător decît să aflăm că unii contemporani, dar mai cu seamă unii mai tineri ca noi, se îndeletnicesc cu lucrările noastre care au ajuns să fie cunoscute, privindu-le sub aspectul devenirii. Căci ocupîndu-se de ele astfel, ei arată că nu se mulțumesc să scoată din cele prezentate ceea ce e potrivit cu tinerețea lor — lucru comod, care se întîmplă de obicei și care nici n-ar fi de condamnat —, ci sînt dornici să afle într-adevăr ce a trăit acest înaintaș al lor, cum a evoluat, după ce fusese înzestrat de natură cu inclinații și capacități bine definite, cedînd întîi spiritului care-l anima, ținînd piept adversităților, venind apoi în ajutorul destinului său și, navigînd pe valurile dezlănțuite ale vieții, cum a izbutit, fără a fi aruncat tocmai pe țărm, să ajungă la liman.

Dacă tînărul prieten[1] are în vedere toate acestea, atunci e pe cale de a-şi da singur cea mai recomandabilă formaţie; căci fie că ne îndreptăm privirea asupra unei încercări de a se măsura cu lumea înfruntînd-o, aşa cum ni se înfăţişează printr-un Ulise sau printr-un Robinson Crusoe, fie că observăm ceva asemănător în cazul unui contemporan al nostru în decursul evenimentelor morale, civice, estetice, literare prin care trece, e acelaşi lucru. Tot ce se întîmplă e un simbol şi, reprezentîndu-se perfect pe sine, simbolul trimite spre tot restul. În această meditaţie mi se pare că zace suprema îngîmfare şi suprema modestie. Pretenţia aceasta[2] o avem în comun cu tot ce poate fi mai înălţat şi cu tot ce e mai umil.

Către Schubarth, 2 aprilie 1818

Adevărata simbolică e cea prin care se redă ceva general nu ca un vis sau o umbră, ci ca o revelaţie vie şi instantanee a necuprinsului.

Maxime şi reflecţii, 314

Tot ce-i vremelnic.
E numai simbol.

Faust II (Din încheiere, v. 12104—12105)

[1] Tînărul e însuşi adresantul, *Carl Ernst Schubarth* (1796—1861), filolog şi estetician, care publicase un eseu despre Goethe. În răspunsul său la scrisoarea prin care Schubarth îi anunţă trimiterea lucrării, Goethe caută să-i risipească temerile exprimate cu privire la buna ei primire. Mai tîrziu Schubarth a colaborat la revista lui Goethe *Über Kunst und Altertum*.

[2] Pretenţia de a avea o experienţă cu valoare simbolică.

2. REFLECŢIILE LUI GOETHE ASUPRA GÎNDIRII PROPRII

[Evoluţia gîndirii goetheene]

Prietenul meu începuse să mă iniţieze în tainele filozofiei[1]. Studiase la Jena cu profesorul Daries şi cum avea o minte bine ordonată, pricepuse cum se leagă toate în această disciplină pe care încerca să mi-o transmită şi mie. Din păcate însă lucrurile refuzau să se rînduiască la fel de bine în creierul meu. Îi puneam întrebări la care făgăduia să răspundă mai tîrziu, şi formulam exigenţe pe care promitea să mi le satisfacă altădată. Dar principala deosebire dintre noi consta în faptul că eu afirmam inutilitatea unei filozofii de sine stătătoare, ea fiind pe deplin cuprinsă în religie şi în poezie. Prietenul meu nu voia deloc să admită această părere, căutînd să mă convingă, dimpotrivă, cum că religia cît şi poezia trebuie să-şi caute temeiul în filozofie. Eu însă tăgăduiam acest lucru cu înverşunare şi în cursul convorbirilor noastre găseam la tot pasul argumente în favoarea părerii mele. Căci de vreme ce în poezie se manifestă o anumită credinţă în imposibil, iar în religie o credinţă asemănătoare în insondabil,

[1] Pe vremea primilor ani de studiu de la Leipzig (1765—1768).

mi se părea că filozofii se află într-o postură cît se poate de proastă, vrînd să dovedească și să explice în domeniul lor atît imposibilul cît și insondabilul; acest lucru, studiul istoriei filozofiei ni-l scoate în evidență numaidecît, fiindcă ea ne arată cum a căutat fiecare filozof cîte un temei, diferit de al predecesorului său, pe care să-și clădească explicațiile, iar scepticul în cele din urmă declară că totul e lipsit de temei și de neînțeles.

Tocmai istoria filozofiei însă, pe care prietenul meu se văzuse silit să mi-o predea fiindcă din expunerea dogmatică a sistemelor filozofice nu mă alegeam cu nimic, tocmai această istorie o gustam foarte mult, dar numai întrucît fiecare doctrină, fiecare părere mi se părea tot atît de îndreptățită ca oricare alta, în măsura în care eram în stare să le pătrund. Ceea ce-mi plăcea mai mult la filozofi și la școlile filozofice vechi era faptul că poezia, religia și filozofia se contopeau, și-mi susțineam ideea de la început cu atît mai multă tărie, cu cît *Cartea lui Iov*, *Cîntarea cîntărilor* și *Proverbele lui Solomon*, ca și cîntecele orfice și ale lui Hesiod păreau să demonstreze că aveam dreptate.

Poezie și adevăr, II, 6

[Deosebirea structurală dintre Goethe și gîndirea idealistă]

Nu se putea concepe o înțelegere; pînă și îndemnurile blînde ale lui Dalberg[1], care înțelegea să-l aprecieze pe Schiller după merit, rămaseră fără rezultat; de altfel motivele mele de a refuza să-l întîlnesc erau greu de combătut. Nimeni nu putea nega că între două spirite situate la antipozi distanța e mai mare decît un diametru terestru, și dacă ele pot fi privite ca doi poli, înseamnă că tocmai de aceea ele nu se vor putea reuni niciodată. Dar că există totuși o relație între ele reiese din următoarele. Schiller se mutase la Jena, unde de asemenea nu-l frecventam. În același timp, Batsch[1] reușise, datorită spiritului său nemaipomenit de activ și vioi, să organizeze o societate de cercetări ale științelor naturii, care avea cîteva colecții frumoase și o aparatură importantă. Participam de obicei la întrunirile periodice ale acestei societăți. Într-o zi l-am găsit și pe Schiller acolo; întîmplător am ieșit în același moment, am intrat în vorbă, părea foarte interesat de ce se discutase, dar aduse o obiecție cu totul binevenită din punctul meu de vedere, observînd cu multă cumpătare și pătrundere că maniera asta de a trata natura în bucățele nu-l poate atrage pe un amator dispus să se preocupe de asemenea chestiuni.

Am răspuns că și pentru un inițiat maniera asta are ceva mai degrabă înfricoșător, și că există de bunăseamă un alt mod de a aborda natura, nu în părticele separate, ci prezentînd-o ca activă și vie, acționînd într-un sens ce merge de la întreg în spre părțile componente. Îmi ceru lămuriri mai ample, fără a-și ascunde însă îndoielile; găsea că ceea ce susțineam eu nu reiese din experiență.

Ajunserăm în fața casei sale, convorbirea mă ademeni să intru; acolo i-am expus cu vioiciune metamorfoza plantelor și, din cîteva trăsături de peniță, i-am desenat o plantă simbolică. Ascultă

[1] *Wolfgang von Dalberg* (1750—1806), ministru și director al teatrului din Mannheim, unde au fost reprezentate dramele de tinerețe ale lui Schiller, pe care Dalberg a continuat să-l protejeze și mai tîrziu.

[1] Profesor de științe naturale și medicină la Jena.

şi privi totul cu multă luare aminte şi cu o comprehensiune rapidă; cînd terminasem, zise însă, dînd din cap: „Asta nu e un dat al experienţei, e o idee". Am rămas surprins, oarecum ofuscat, căci vorbele sale desemnau cu cea mai mare exactitate punctul care ne separa. Mi-au adus aminte de afirmaţia din eseul *Despre graţie şi demnitate*[1] şi vechea supărare era pe cale să izbucnească, dar m-am stăpînit şi am replicat: „Nu poate decît să-mi facă plăcere că am idei fără s-o ştiu, şi că le văd chiar cu ochii".

Schiller, care poseda mult mai multă înţelepciune a vieţii şi maniere mult mai politicoase, şi n-avea de gînd să mă bruscheze, ci mai degrabă să mă atragă din pricina revistei *Die Horen*[2] pe care era pe cale s-o scoată, răspunse atunci ca un kantian desăvîrşit, şi cum realismul meu încăpăţînat dădu loc unei vii discuţii în contradictoriu, se iscă o luptă îndelungată, după care se încheie un armistiţiu; nici unul din noi nu se putea considera învingător, dar fiecare se credea invincibil. Unele fraze mă făceau nefericit, de pildă următoarele: Cum poate exista un dat al experienţei care să corespundă unei idei? Căci tocmai în asta stă specificitatea ideii, că nici un dat al experienţei nu poate fi congruent cu ea. Dacă el considera idee ceea ce eu luam drept experienţă concretă, atunci între una şi cealaltă trebuia să existe totuşi o conexiune, ceva ce le pune în relaţie! În orice caz primul pas fusese făcut. Puterea de atracţie a lui Schiller era mare, îi cucerea pe toţi cei care se

[1] *Über Anmut und Würde*, 1793. Unele pasaje din acest eseu, referitoare la supraestimarea genialităţii şi a darurilor fireşti, fuseseră considerate de Goethe drept aluzii la persoana sa.

[2] Revistă editată de Schiller între 1795 şi 1797.

apropiau de el. Soţia sa, pe care mă obişnuisem s-o stimez şi s-o iubesc de cînd era mică, a contribuit la cimentarea înţelegerii noastre, prietenii din ambele părţi erau fericiţi, şi astfel, datorită celui mai mare conflict, poate niciodată de aplanat, cel dintre obiect şi subiect, am pecetluit o alianţă care a durat fără întrerupere şi a produs multe lucruri bune pentru noi şi alţii.

Pentru mine îndeosebi, a însemnat o nouă primăvară, în care au încolţit de-a valma atîtea lucruri cu voioşie, răsărind din muguri şi ramuri proaspete. Schimbul nostru de scrisori constituie cea mai nemijlocită, curată şi completă mărturie.

O întîmplare fericită[1].

[Înrîurirea kantianismului]

Pentru filozofia propriu-zisă n-aveam un simţ special; eram însă silit să mă opun lumii din afară ce năvălea asupra mea şi să mi-o însuşesc reacţionînd mereu, şi această reacţie continuă urma abia să mă conducă spre o metodă cu ajutorul căreia căutam să cuprind părerile filozofilor ca şi cum şi ele ar fi obiecte, şi să mă formez prin ele. [...]

[...] În încercarea de a înfăţişa metamorfoza plantelor, nu se putea să nu dezvolt o metodă adecvată naturii lucrurilor; căci în măsura în care în faţa ochilor mei vegetaţia îşi înfăţişa pas cu pas procedeele nu mă puteam înşela, ci lăsînd-o să se desfăşoare în

[1] Printre adăugirile la *Metamorfoza plantelor*.

voie, trebuia să recunosc căile și mijloacele prin care știe să promoveze trecerea încetul cu încetul de la starea de maximă învăluire la desăvîrșire[1]. În cercetările din domeniul fizicii, mi s-a impus de la sine convingerea că suprema datorie în observarea naturii este să constatăm cu exactitate toate condițiile în care se produce un fenomen și să căutăm să obținem o cuprindere cît mai completă a fenomenelor, căci, în cele din urmă, ele sînt silite să se alăture formînd un șir unitar, sau mai degrabă să se angreneze formînd în fața ochilor cercetătorului un fel de întreg, organizat și el, și să-și arate modul de constituire internă ca întreg. Dar ideile acestea rămîneau într-o stare cețoasă, nu găseam nicăieri lămuriri în sensul vederilor mele, căci la urma urmelor nimeni nu poate fi lămurit decît în sensul său propriu.

Critica rațiunii pure a lui Kant apăruse de mult, dar era situată complet în afara sferei cuprinse de mine. În schimb am asistat la multe discuții în jurul ei, și, încordîndu-mi puțin atenția, am putut să-mi dau seama că se punea din nou tot vechea întrebare esențială și anume în ce măsură contribuie propria noastră ființă la existența noastră spirituală și în ce măsură lumea exterioară. În ce mă privește, nu le despărțeam niciodată, și cînd filozofam în felul meu în legătură cu diverse subiecte, o făceam cu o naivitate inconștientă, crezînd întradevăr că-mi văd părerile cu ochii. De cum se pusese

[1] Adică de la starea de latență la cea a desfășurării complete, de la mugure la floare sau de la germene la întreaga plantă.

pe tapet această controversă, eram însă cu totul dispus să mă alătur acelei opinii care acordă o mai mare importanță omului, și mi-am aprobat cu totul prietenii care, alături de Kant, susțineau că, deși orice cunoaștere a noastră începe cu experiența empirică, ea nu izvorăște totuși în întregime din ea. Am acceptat și cunoașterea *a priori*, precum și judecățile sintetice *a priori;* doar procedasem și eu, toată viața mea, în poezie și în observație, sintetic și apoi iarăși analitic: sistola și diastola spiritului uman erau pentru mine ca o a doua respirație, niciodată întreruptă, în continuă pulsație. Pentru a exprima însă toate acestea, nu posedam cuvinte, cu atît mai puțin fraze; acum pentru prima oară o teorie părea să-mi surîdă; ce-mi plăcea, era calea de acces; pînă-n interiorul labirintului nu îndrăzneam să mă aventurez: mă împiedica ba darul poetic, ba simplul bun simț omenesc și nu mă simțeam nicidecum progresînd.

Din nefericire, Herder era un elev, dar un potrivnic al lui Kant și acum eram și mai încurcat: nu puteam fi de acord cu Herder, dar nici să-l urmez pe Kant.

Între timp am continuat să cercetez aprofundat formarea și transformarea plăsmuirilor organice[1] ale naturii, lăsîndu-mă ghidat de metoda cu ajutorul căreia observasem plantele. Nu-mi scăpă că natura urmează mereu un procedeu analitic, o desfășurare pornită dintr-un întreg viu avînd o secretă unitate; apoi părea să acționeze sintetic, apropiind și legînd într-un tot elemente aparent cu totul străine unele

[1] Prevăzute cu organe, adică făpturile aparținînd regnului animal.

de altele. Mă întorceam deci iarăşi şi iarăşi la doctrina kantiană; mi se părea că înţeleg mai bine unele capitole decît altele şi am profitat de multe pentru uzul meu particular.

Apoi, mi-a căzut în mînă *Critica puterii de judecată;* acesteia îi datorez o epocă foarte îmbucurătoare a vieţii mele. Găseam aici preocupările mele cele mai disparate legate laolaltă, produsele naturii şi ale artei tratate la fel, judecata estetică şi cea teleologică se luminau una prin cealaltă. Chiar dacă nu mi-a fost cu putinţă să adaptez întru totul concepţiilor autorului felul meu de a concepe lucrurile, chiar dacă, pe ici pe colo, mi se părea că lipseşte ceva, ideile principale ale acestei opere erau analoage cu felul meu de a crea, acţiona, gîndi de pînă atunci; în cartea aceasta se formula cu claritate că natura ca şi arta au o viaţă internă, că ele acţionează din lăuntru în spre afară. Se afirma că produsele acestor două lumi infinite există autonom; ele se întîlnesc alăturate şi sînt poate făcute să fie unele pentru altele, dar nu intenţionat, unele în vederea celorlalte.

Antipatia mea pentru cauzele finale se găsea aici justificată; puteam să fac o distincţie clară între scop şi efect; am înţeles că arta poetică şi ştiinţa comparată a naturii sînt atît de înrudite, întrucît sînt ambele supuse aceleiaşi puteri de judecată. Stimulat pînă la pasiune, am înaintat şi mai rapid pe căile mele proprii, mai ales fiindcă nu ştiam nici eu unde mă duceam şi fiindcă nu primeam din partea kantienilor nici un semn de interes pentru cele ce-mi însuşisem şi modul în care mi le însuşisem. Obligat să mă sprijin numai pe mine, am studiat cartea mereu din nou. Mă bucură şi acum vederea

pasajelor din exemplarul vechi subliniate atunci, ca şi cele din *Critica raţiunii*, în care mi se părea de asemenea că pătrunsesem mai adînc; căci ambele opere, ieşite din acelaşi spirit, trimit mereu una la cealaltă. Nu am reuşit la fel de bine să mă apropii de kantieni; mă ascultau cu bunăvoinţă, dar nu aveau ce să-mi răspundă, nici cum să-mi fie întrucîtva de folos făcîndu-mă să progresez. Mi s-a întîmplat nu odată ca unul sau altul dintre ei să-mi mărturisească zîmbind că ceea ce expun eu e oarecum un echivalent al concepţiei kantiene, dar un echivalent ciudat.

Influenţa filozofiei mai noi

Puterea de judecată intuitivă

Pe cînd căutam să mă împărtăşesc măcar din concepţia kantiană, dacă nu s-o pătrund cu totul, mi se părea uneori că vrednicul filozof uzează de o şăgalnică ironie, încercînd să îngrădească foarte strîns putinţa noastră de cunoaştere pentru a ne îndruma apoi prin indicaţii lăturalnice spre ceea ce e situat dincolo de îngrădirile stabilite de el însuşi. Probabil că a observat cît de prezumţios şi intempestiv procedează omul, cînd, înarmat cu puţină experienţă, se apucă să judece totul pe negîndite şi, grăbit să stabilească ceva precis, caută să atribuie lucrurilor ceea ce i s-a năzărit. De aceea maestrul îi acordă omului gînditor numai putere de judecată speculativă, discursivă, negînd că ar avea şi una cunoscătoare. Dar după ce ne-a strîns suficient cu uşa, ba chiar ne-a dus pînă la disperare,

se decide să facă afirmaţiile cele mai liberale[1] şi lasă în seama noastră să uzăm cum vrem de libertatea pe care ne-o acordă întrucîtva. În acest sens mi s-a părut cu totul semnificativ pasajul următor:

„Putem să ne imaginăm o inteligenţă care, nefiind discursivă ca a noastră, ci intuitivă, trece de la general la sintetic, de la intuiţia unui tot ca atare, la particular, adică de la întreg la părţi. Aici nu e necesar să dovedim că un astfel de *intellectus archetypus* e posibil, ci doar că prin ceva contrar minţii noastre discursive care nu se poate lipsi de imagini *(intellectus ectypus)* şi prin limitarea unei astfel de constituiri întîmplătoare a intelectului, sîntem conduşi să concepem un *intellectus archetypus* şi că această idee nu conţine nici o contradicţie".

E drept că aici autorul pare să facă aluzie la un intelect divin; dar dacă în domeniul moral sîntem chemaţi să ne ridicăm la o regiune superioară şi să

[1] Adică după ce a acordat intelectului doar o funcţie speculativă, negînd posibilitatea cunoaşterii propriu-zise, nemijlocite (a substratului fenomenelor), Kant concepe puterea de judecată într-un fel care sparge întrucîtva o breşă în zidul ce ne desparte de substratul necunoscut al fenomenelor, şi anume ca o facultate de a subsuma particularul principiilor şi legilor generale. Astfel, puterea de judecată „face posibilă trecerea de la domeniul conceptului de natură la cel al conceptului de libertate" (Kant, *Introducere la critica puterii de judecată).* După Goethe există o putere de judecată intuitivă. În acest pasaj, ca şi în interpretarea citatului din Kant care urmează, el surprinde un punct central şi obscur al criticismului kantian, şi, „înaintînd pe căile sale", cum spusese în fragmentul anterior (cf. p. 172), vede în ideea unui *intellectus archetypus* o posibilitate de a concepe intelectul uman ca avînd putinţa de a se apropia de acesta, de a avea o cunoaştere intuitivă, sintetică, nediscursivă.

ne apropiem de fiinţa supremă, prin credinţă în Dumnezeu, în virtuţi şi în imortalitate, atunci s-ar putea ca în domeniul intelectual să fie la fel, şi anume să putem deveni capabili de participare spirituală la creaţiile naturii prin contemplarea veşnicei ei activităţi creatoare. De vreme ce un impuls interior mă îndemnase să tind întîi inconştient spre ceea ce e arhetipic şi originar şi apoi reuşisem chiar să construiesc o reprezentare a lui conformă naturii[1], acum nimic nu mă mai putea opri să întreprind cu îndrăzneală *aventura raţiunii*, cum o numeşte însuşi bătrînul de la Königsberg.

Puterea de judecată intuitivă[2].

Îndoieli şi resemnare

Contemplînd edificiul lumii în toată întinderea sa şi în diviziunile sale cele mai infime, sîntem siliţi să ni-l închipuim ca un tot structurat de o idee, care permite ca Dumnezeu să creeze şi să fie activ în natură, iar natura în Dumnezeu, din vecie în vecie. Intuiţia, contemplaţia, reflecţia ne apropie de acele taine. Ne avîntăm cu îndrăzneală şi concepem idei; ne limităm cu modestie şi formăm noţiuni care ar vrea să fie analoage cu acele principii originare.

Aici ne lovim de o dificultate deosebită, care nu ne apare întotdeauna cu claritate în conştiinţă, anume că între idee şi empirie pare să existe un anumit hiat, peste care zadarnic încercăm din răsputeri să durăm punţi. Cu toate acestea, strădninţa

[1] Goethe se referă la ideea fenomenelor originare.
[2] *Anschauende Urteilskraft*, 1818, din adaosurile la *Metamorfoza plantelor*.

noastră va rămîne mereu de a nimici acest hiat prin rațiune, inteligență, imaginație, credință, simțire, iluzie și, dacă nu sîntem în stare de altceva, prin prostie.

În cele din urmă, după osteneli perseverente, găsim că s-ar putea să aibă dreptate filozoful care susţine că nici o idee nu e perfect congruentă cu empiria, dar recunoaşte că ideea şi datele experienţei pot fi, ba chiar trebuie să fie analoage.

Greutatea de a stabili legătura dintre idee şi empirie apare ca o piedică majoră în orice cercetare a naturii; ideea e independentă de spaţiu şi timp, cercetarea naturii e mărginită în spaţiu şi timp; de aceea, în idee, simultanul şi succesivul sînt strîns unite, pe cînd în experienţa empirică ele sînt întotdeauna separate, iar un fapt al naturii pe care trebuie să-l gîndim conform cu ideea, ca succesiv şi totodată simultan, pare să ne ducă la un fel de demenţă. Mintea nu poate gîndi ca ceva unitar ceea ce experienţa senzorială îi prezintă separat, şi astfel contradicţia dintre ce am perceput şi ce am gîndit ca idee rămîne mereu nerezolvată.

De aceea ne refugiem pe bună dreptate în sfera poeziei şi reînnoim aici cu puţine modificări un cîntec vechi[1].

[1] *Cîntec vechi* e o aluzie la cuvintele lui Mefistofeles (*Faust*, I, v. 1922–1927): *În fabrica gîndirii totul e făcut/ Întocmai ca-n războiul de ţesut/ C-un gest mişti iţe înmiite, Suveicile-aleargă pripite / Curg nevăzute fire prin urzeală/ Şi dintr-odat' se leagă în băteală.* Comparaţia cu o ţesătură a fost utilizată de mai multe ori de Goethe, ultima dată în scrisoarea către Humboldt din 17 martie 1832: „Mă gîndesc cum compune un muzician o partitură însemnată; conştiinţa şi inconştientul se vor întreţese ca urzeala cu băteala, o metaforă pe care-mi place s-o întrebuinţez".

Priviţi cu inima smerită
A veşnicei firi lucrare măestrită,
Cum ţese dintr-odată mii de fire,
Cum zboară suveicile în neştire
Aleargă firele, se întîlnesc,
Cu miile-ntr-o clipă se împletesc.
Nu de azi pe mîine s-a ostenit,
De cînd lumea purces-a la urzit,
Ca veşnicul meşter ţesător
S-adaoge băteala cu rost şi spor.

Îndoieli şi resemnare[1]

[Încercare de a-şi defini modul de gîndire]

În antropologia sa, lucrare asupra căreia vom reveni de multe ori, domnul dr. Heinroth[2] vorbeşte favorabil despre persoana şi activitatea mea, ba chiar găseşte că am un mod de a proceda care mi-e propriu şi anume prin faptul că facultăţile mele de gîndire lucrează obiectic[3]; vrea să spună că gîndirea mea nu se depărtează de obiecte; că elementele obiectelor, reprezentarea lor, sînt absorbite de gîndire şi sînt pătrunse la rîndul lor de ea, că însăşi perceperea mea e o gîndire, iar gîndirea o percepere: un mod de a proceda căruia susnumitul prieten nu-şi precupeţeşte aprobarea. [...]

În numărul de faţă al revistei, ca şi în cele precedente, am urmărit intenţia de a arăta cum privesc

[1] *Bedenken und Ergebung*, 1818, unul dintre adausurile la *Metamorfoza plantelor*.
[2] Gînditor şi psiholog din Leipzig.
[3] Prin „obiectic" am încercat să redăm cuvîntul *gegenständlich*, căci nu e vorba de o gîndire obiectivă, ci aşa cum explică Goethe mai jos: „concretă", „aplicată obiectului", sau „conformă obiectului".

natura, dar în acelaşi timp să mă destăinui întrucîtva, dînd în vileag, în măsura în care e cu putinţă, felul meu de a fi şi de a gîndi.

Mărturisesc cu acest prilej că, de cînd mă ştiu, marele îndemn care pare să aibă atîta însemnătate: Cunoaşte-te pe tine însuţi! mi s-a părut suspect, ca un vicleşug născocit de nişte preoţi aliaţi în secret, care ar fi vrut să işte confuzie în oameni prin cerinţe de nesatisfăcut şi să-i abstragă de la activitatea orientată spre lumea de afară, ispitindu-i cu o falsă contemplativitate, întoarsă spre interior. Omul se cunoaşte pe sine doar întrucît cunoaşte lumea, pe care o zăreşte numai în sine, iar pe sine numai în ea. Fiecare lucru nou, privit bine, deschide în noi un nou organ de percepţie.

Mai profitabili însă decît orice sînt pentru noi semenii noştri care au avantajul de a ne putea compara cu lumea lor, din punctul lor de vedere şi de a obţine astfel despre noi o cunoaştere mai adecvată decît putem dobîndi noi înşine.

De aceea, în anii maturităţii, am urmărit cu multă băgare de seamă în ce măsură m-ar putea cunoaşte bine alţii, pentru ca să mă instruiesc despre mine şi despre ţesătura mea interioară prin ei şi în ei ca prin tot atîtea oglinzi.

Pe adversari nu-i iau în consideraţie, căci existenţa mea le e nesuferită; ei condamnă scopurile spre care se îndreaptă activitatea mea, iar mijloacele de a le atinge ei le consideră ca tot atîtea strădainţe greşite. De aceea îi resping şi-i ignor; căci ei nu mă pot ajuta să progresez, or, acest lucru e esenţial în viaţă. Din partea prietenilor însă, accept la fel de bucuros obiecţii care să mă îngrădească, precum şi îndrumări care să mă îndrepte spre infinit; întotdeauna îi ascult cu neţărmurită încredere şi spre adevărata mea edificare.

Ceea ce s-a spus însă despre *gîndirea* mea *centrată pe obiect* se poate aplica probabil în aceeaşi măsură unei *poezii obiective*. Unele motive mari, legende, tradiţii străvechi mi s-au întipărit atît de adînc în minte încît le-am păstrat în mine vii şi eficiente timp de patruzeci şi cinci de ani; mi s-a părut cel mai frumos avut să posed şi să revăd mereu astfel de imagini valoroase depozitate în imaginaţie, unde, ce-i drept, se modificau mereu, dar fără să se altereze, metamorfozîndu-se, cu încetul, într-un proces de maturaţie, spre a dobîndi o formă mai pură, o reprezentare mai plastică. Dintre ele vreau să amintesc doar: *Mireasa din Corint*, *Zeul şi baiadera*, *Contele şi piticii*, *Cîntăreţul şi copiii*, şi în sfîrşit *Paria*, care va fi publicată în curînd[1].

Din cele de mai sus se explică şi tendinţa mea spre poezia ocazională, la care mă incita irezistibil orice situaţie mai deosebită. Se poate observa la cîntecele mele că fiecare are la temelie un fapt deosebit, că ele cuprind un anumit sîmbure al unui fruct mai mult sau mai puţin notabil, de aceea nici n-au fost cîntate timp de ani de zile, mai ales cele cu un caracter marcant, căci ele pretindeau de la executant să se transpună din starea sa obişnuită de indiferenţă într-o dispoziţie şi stare de spirit deosebită, străină, să pronunţe cuvintele răspicat ca să se înţeleagă despre ce e vorba. În schimb, strofele care exprimă o stare plină de dor au găsit mai multă audienţă şi au şi ajuns la oarecare răs-

[1] Enumerarea aceasta a unor balade şi legende precizează mai bine ce înţelege Goethe prin „poezie obiectică" — e o poezie epică şi descriptivă, în care primează „obiectul" sau tema tratată, iar emoţia poetică e detaşată de subiectivitatea poetului.

pîndire, împreună cu alte poezii germane de același gen.

....

Întorcîndu-mă la *gîndirea centrată pe obiect*, care mi se recunoaște, găsesc că m-am simțit îndemnat să urmez aceeași cale și în chestiuni ce țin de științele naturii. Ce lung șir de observații și reflecții am urmărit pînă să răsară în mine ideea metamorfozei plantelor, așa cum am mărturisit-o prietenilor mei în a mea *Călătorie în Italia!*

La fel a fost cu ideea că craniul se compune din vertebre modificate. Pe cele trei posterioare le-am recunoscut în curînd, dar abia în 1790, ridicînd din țărîna cimitirului evreesc de la Veneția un craniu de berbec sfărîmat, mi-am dat seama pe loc că și oasele feței derivă de asemenea din vertebre, văzînd limpede înaintea ochilor trecerea de la primul os sfenoid la etmoid și la cavitățile nazale, deci aveam adunate, în linii mari, elementele pentru viziunea întregului. Ajunge atît pentru a lămuri aici cam ce am realizat mai de mult. Dar spre a arăta cum expresia întrebuințată de acel om binevoitor și pătrunzător mă ajută în progresele mele de astăzi, mai adaug cîteva cuvinte.

De ani de zile caut să-mi revizuiesc studiile de geologie, îndeosebi spre a căuta o posibilitate de a-mi acorda convingerile cîștigate în acest domeniu cu vulcanismul[1], teorie mai nouă și tot mai răspîndită, dar pînă acum acest lucru nu mi-a fost cu putință. Cuvîntul „obiectic" m-a luminat dintr-odată,

[1] Vulcanism — teoria geologică a formării reliefului scoarței pămîntului prin erupții vulcanice și cutremure, concepție reprezentată atunci mai ales de Alexander von Humboldt.

căci am văzut acum limpede în fața ochilor că toate obiectele observate și cercetate timp de cincizeci de ani erau făcute să mă ducă spre vederea și convingerea pe care nu le pot renega nici acum. Deși pot adopta pentru cîtva timp punctul de vedere opus, sînt silit, dacă e să mă simt întrucîtva la largul meu, să mă întorc la vechiul meu fel de a gîndi.

Încîntat de aceste considerații, am continuat să mă examinez și am găsit că procedeul meu se întemeiază pe *derivare;* nu am pace pînă nu găsesc un punct pregnant din care să pot face să derive multe, sau, mai bine zis, care dă naștere de la sine la multe altele și mi le prezintă, urmînd să procedez apoi cu prudență și onestitate, străduindu-mă să le primesc așa cum sînt. Dacă găsesc printre datele empirice vreun fenomen despre care nu știu de unde derivă, îl las deoparte ca problemă nerezolvată; acest fel de a proceda s-a dovedit foarte profitabil în toată lunga mea viață, căci dacă s-a întîmplat să nu pot dezlega multă vreme enigma originii unui fenomen și a relațiilor sale cu altele, și să fiu nevoit să las la o parte studierea sa, de multe ori, după ani de zile, totul se clarifica dintr-odată, prezentîndu-se împreună cu legăturile sale firești.

Propășire notabilă printr-un singur cuvînt de duh[1]

[1] *Bedeutende Fördernis durch ein einziges geistreiches Wort*, 1823, în *Contribuții la Morfologie*.

3. CONCEPŢII ŞI VEDERI

Dacă cineva nu vrea să priceapă că spiritul şi materia, sufletul şi trupul, ideea şi extinderea[1] sau (cum se exprimă în mod genial un gînditor francez din timpurile mai noi) voinţa şi mişcarea sînt, au fost şi vor fi cele două componente necesare ale universului, avînd ambele pretenţia îndreptăţită de a fi egale în drepturi şi putînd fi considerate de aceea ambele la un loc ca locţiitoarele lui Dumnezeu — dacă cineva nu se poate ridica la această concepţie a lucrurilor, mai bine s-ar fi lăsat de mult de filozofare, petrecîndu-şi zilele cu obişnuitele vorbe de clacă.

Către Knebel, 8 aprilie 1812

[Despre materia vie]

În *Critica puterii de judecată*, Kant declară următoarele: În privinţa teoriei epigenezei[2], nimeni n-a

[1] *Res extensa* sau materia, în termenii lui Descartes care, ca şi după el Spinoza, consideră ca notă definitorie a materiei extinderea în spaţiu.

[2] Epigeneză (în biologie): dezvoltare treptată din forme mai simple.

contribuit mai mult la dovedirea ei, ca şi la stabilirea adevăratelor principii ale aplicării ei — în parte chiar prin îngrădirea unei aplicări abuzive — decît domnul Blumenbach[1]. . . .

O asemenea mărturie a conştiinciosului Kant m-a îndemnat să reiau opera lui Blumenbach pe care o citisem mai de mult dar n-o pătrunsesem. L-am regăsit acolo pe Wolff[2] [...] în opoziţie cu Blumenbach. Pentru a-şi întemeia epigeneza, Wolff e silit să presupună o substanţă organizată din care fiinţele menite să aibă o viaţă organică[3] urmează să se hrănească. A înzestrat această materie cu o *vis essentialis*[4] care se acomodează oricărei fiinţe ce vrea să se producă singură, şi care se ridică astfel ea însăşi la rangul de entitate producătoare.

Asemenea termeni mai lasă multe de dorit; căci o materie organică, oricît am concepe-o de vie, păstrează totuşi întrucîtva sensul de material. Cuvîntul „putere" desemnează în primul rînd ceva pur fizic, chiar mecanic, iar ceea ce urmează să se organizeze din acel material rămîne pentru noi un lucru obscur şi de neînţeles. Pornind de la această expresie, Blumenbach a dus-o mai departe, la punctul ei culminant: antropomorfizînd puterea enigmatică, a numit-o *nisus formativus*[5], o pornire, o forţă activă, căreia îi atribuie formarea fiinţelor.

[1] *Johann Friedrich Blumenbach* (1752—1840), profesor la Facultatea de medicină din Göttingen, cercetător renumit, autor a numeroase lucrări, în special de anatomie comparată şi craniologie, unul din întemeietorii antropologiei moderne.

[2] *Kaspar Friedrich Wolff* (1733—1794), cercetător în domeniul anatomiei şi fiziologiei, precursor al teoriei evoluţioniste.

[3] În sensul de viaţă organizată, structurată.

[4] Putere esenţială, adică de fiinţare (lat.).

[5] Năzuinţă formativă (lat.).

Privind toate acestea mai îndeaproape, găsim că totul ar fi mai concis, mai comod şi poate chiar mai temeinic, dacă am recunoaşte că pentru a considera tot ce există, trebuie să admitem o activitate anterioară şi că, dacă e să concepem o activitate, trebuie să presupunem şi existenţa unei substanţe potrivite asupra căreia să se exercite activitatea, şi că în cele din urmă sîntem siliţi să gîndim acea activitate ca fiind mereu existentă împreună cu substratul asupra căreia se exercită, în veci prezente concomitent. Această imensitate de neconceput ne apare personificată ca o divinitate, ca un creator şi susţinător, şi totul ne îndeamnă în fel şi chip să-l adorăm, să-l venerăm şi să-l lăudăm.

Întorcîndu-ne pe tărîmul filozofiei pentru a considera din nou evoluţia şi epigeneza, ele ne apar ca nişte cuvinte cu care doar ne amăgim. Unui om de cultură superioară, *teoria încapsulării*[1] i se va părea în curînd indigestă, dar în cazul unei teorii a creşterii prin adăugire şi asimilare, trebuie să presupunem mereu ceva ce asimilează şi ceva ce e asimilat, şi dacă nu vrem să acceptăm o preformare, ajungem totuşi la o preconturare, predeterminare, la ceva prestabilit, sau cum s-or fi numind aceste toate ce trebuie să premeargă pînă să percepem şi noi ceva.

Atît îndrăznesc să susţin însă că din clipa în care o fiinţă organizată s-a ivit, unitatea şi libertatea năzuinţei formative nu se poate concepe fără noţiunea de metamorfoză.

---

[1] Teoria potrivit căreia în germene sînt încapsulate unele în altele toate generaţiile următoare.

Ca încheiere, o schemă, spre a incita, în continuare, la gîndire:

Materie	
putinţă	
putere	
forţă năvalnică	viaţă
năzuinţă	
impuls instinctual	
Formă	

Năzuinţă formativă[1]

[Despre cunoaştere]

Multe lucruri le-am cunoaşte mai bine dacă n-am ţine cu tot dinadinsul să le cunoaştem cu prea mare exactitate. Să nu uităm că obiectele ne devin vizibile doar începînd de la un unghi de 45 de grade.

Maxime şi reflecţii, 501

Omul are o particularitate înnăscută şi strîns împletită în ţesătura fiinţei sale, şi anume că nu se mulţumeşte să cunoască cele ce-i sînt apropiate. Şi totuşi, fiecare fenomen pe care-l percepem e lucrul cel mai apropiat nouă pentru moment; îi putem pretinde să ni se dezvăluie de la sine, dacă încercăm să-l pătrundem din răsputeri.

M.&R., 556

---

[1] *Bildungstrieb*, 1819, în revista *Contribuţii la ştiinţele naturii*.

Dar oamenii nu vor învăța acest lucru, pentru că e potrivnic firii lor; de aceea nici cei mai cultivați nu se pot abține de a pune în legătură vreun adevăr pe care l-au cunoscut într-un loc, cu altul, vecin; dar și cu altele, din cele mai depărtate; un fel de a proceda din care se iscă erori peste erori. Fenomenul apropiat e legat însă de cel depărtat numai în sensul că totul e dependent de marile legi ce se manifestă în tot locul.

M.&.R., 557

Suprema cucerire a spiritului ar fi: să pricepem că tot ce-i faptic e și teorie. Albastrul cerului ne revelează legea fundamentală a cromaticii. Să nu căutăm îndărătul fenomenelor: ele însele sînt învățătura.

M.&.R, 575

Pentru a ne refugia din multiplicitatea, fragmentarea și complicația fără margini a științelor moderne ale naturii și a ajunge din nou la simplicitate, trebuie să ne punem mereu întrebarea: cum s-ar fi situat Platon față de natură, așa cum ne poate ea apărea astăzi, infinit mai diversă, cu toată unitatea ei fundamentală?

M.&.R, 664

Căci sînt convins că putem ajunge pe aceeași cale, în mod organic, pînă la ultimele ramificații ale cunoașterii, și construi pe această temelie, încetul cu încetul, edificiul întregii cunoașteri pînă la vîrfurile ei. În ce măsură ne ajută sau ne pune piedici activitatea științifică a vremurilor noastre, e de examinat zilnic, dacă nu vrem să respingem contribuțiile utile și să le adoptăm pe cele dăunătoare.

M.&.R., 665

Un *aperçu*, o intuiție, vedere, observație, mod de reprezentare, concepție, idee sau cum vrem să-i zicem, păstrează, orice am face, o însușire ezoterică: în ansamblu se poate exprima, dar nu se poate dovedi.

Osteologie, cap. 8

Omul nu e menit să rezolve toate problemele lumii, în schimb e chemat să cerceteze unde anume începe problema, apoi să se mențină între limitele inteligibilului.

Eckermann, I, 15 octombrie 1825

Am căutat totdeauna să înțeleg ceea ce e mai cu putință de cunoscut, de știut, de aplicat, și am ajuns pe această cale destul de departe, spre propria mea satisfacție și obținînd și aprobarea altora. Astfel am atins în ce mă privește acea limită în fața căreia alții disperă, și anume cei care cer prea mult de la cunoaștere și care, dacă nu pot avea decît o anumită cunoaștere, hărăzită omului, disprețuiesc toate comorile omenirii, considerîndu-le drept nimica.

Către Boisserée, 25 februarie 1832

[Cunoașterea e adecvată, simțurile nu ne „înșală"]

§ 181. În toată lumea sensibilă totul depinde în genere de relațiile dintre lucruri, îndeosebi însă de relațiile celei mai însemnate ființe pămîntești, omul, cu lucrurile celelalte. Astfel, lumea se desparte în două, iar omul se opune obiectelor ca subiect. Iată punctul cu care practicianul se oste-

nește în empirie, gînditorul în speculație, fiind invitați să ducă o luptă ce nu se poate încheia cu nici o pace, rămînînd mereu nedecisă.

§ 182. Întotdeauna, însă, lucrul principal va fi și aici ca legăturile, raporturile să fie sezisate conform cu realitatea. Cum simțurile noastre, dacă sînt sănătoase, ne mijlocesc în modul cel mai veridic raporturile din afara noastră, ne putem convinge că, peste tot unde par să vină în contradicție cu realul, ele indică cu atît mai sigur o relație adevărată. Astfel lucrurile îndepărtate ne par mai mici, și tocmai prin aceasta ne dăm seama de distanță. [...]

§ 183. La fel, cu ocazia refracției, ochiul nostru percepe diferitele grade de densitate ale mediilor transparente, ba chiar și alte însușiri ale lor, fizice și chimice, care ne incită să facem și alte probe, pentru a pătrunde complet, pe calea fizicii și a chimiei, secretele deja dezvăluite parțial.

§ 184. Obiectele văzute printr-un mediu mai dens sau mai puțin dens nu ne apar în locul în care ar trebui să se afle după legile perspectivei. Pe aceasta se bazează fenomenele dioptrice[1] de ordinul al II-lea.

§ 185. Acele legi ale vederii care se pot exprima prin formule matematice își au temeiul în faptul că de vreme ce lumina se propagă în linie dreaptă, între organul vederii și obiectul văzut trebuie să putem trage o linie dreaptă. Cînd se întîmplă ca

[1] Dioptric — ceea ce e în legătură cu legile refracției luminii, sau are la bază aceste legi.

lumina să ne parvină într-o linie frîntă sau curbă, așa încît obiectele ne apar frînte sau curbate, faptul ne atrage numaidecît atenția asupra mediului interpus care fiind mai dens, face ca obiectele să ia o formă într-un fel sau altul străină.

Teoria culorilor

[Realitate și abstracție]

§ 716. Nu i se poate pretinde fizicianului să fie filozof; dar i se poate cere să aibă atîta cultură filozofică încît să se deosebească fundamental de lume, și apoi să se identifice din nou cu ea într-un sens superior. E bine să-și constituie o metodă conformă cu percepția[1] prin noțiuni, nedînd noțiunile prin cuvinte, pentru a manevra apoi aceste cuvinte ca și cum ar fi lucruri; să ia cunoștință de străduințele filozofului, pentru a duce cunoașterea fenomenelor pînă la limita regiunii filozofice.

§ 717. Nu i se poate pretinde filozofului să fie fizician; și totuși influența sa asupra domeniului fizicii e foarte necesară și de dorit. Pentru a putea exercita o înrîurire asupra ei, nu are nevoie de cunoașterea fenomenelor particulare, ci doar de înțelegerea acelor puncte finale în care cele particulare se întîlnesc.

§ 718. Am notat în treacăt mai sus (la paragraful 175 și urm.)[2] o considerație importantă pe care o mai exprimăm o dată, fiindcă aici își are locul cel mai potrivit. Cel mai grav neajuns al fizicii cît și

[1] *Das Anschauen* — „vederea“ intuitivă.
[2] Vol. I, p. 81—82, despre fenomenul originar.

al celorlalte științe e ca fenomenul derivat să fie luat drept originar și ca explicația originarului să fie întreprinsă plecînd de la derivat. Această greșeală produce o confuzie infinită, o vorbărie și o străduință continuă de a căuta și a inventa cîte o portiță de scăpare ori de cîte ori adevărul iese la iveală și se afirmă cu putere.

§ 719. Pe cînd, dacă procedează în felul descris, observatorul naturii și cercetătorul vor fi mereu chinuiți, deoarece fenomenele vor contrazice mereu teoriile, filozoful, în sfera lui, tot mai poate opera cu rezultate false, căci nu există nici un rezultat atît de greșit încît să nu poată rămîne într-un fel în picioare ca formă lipsită de orice conținut.

§ 720. În schimb, fizicianul e salvat dacă reușește să parvină la recunoașterea a ceea ce am numit *fenomen originar* iar filozoful așișderea, o dată cu el. Primul, fiindcă se convinge că a ajuns la limita științei, că se află pe culmea empiriei, de unde, uitîndu-se în urmă, poate cuprinde cu privirea toate treptele experienței empirice, iar uitîndu-se înainte, poate arunca măcar o privire în imperiul teoriei, chiar dacă nu poate intra în domeniul ei. Filozoful e de asemenea în siguranță; căci el primește din mîna fizicianului un ultim rezultat, care apoi devine pentru el un dat prim. De acum înainte, pe bună dreptate, el nu se mai ocupă de fenomen — în măsura în care înțelegem prin acesta ceva derivat — așa cum poate fi găsit în știință, sistematizat de-a gata, și cu atît mai puțin se mai ocupă de el așa cum se prezintă simțurilor în empirie, risipit și stufos. În cazul în care filozoful dorește să parcurgă și această cale, nepregetînd să arunce o privire și asupra particularului, poate face comod acest lucru,

pe cînd dacă procedează altfel, ar fi silit să zăbovească îndelung în regiunile intermediare, sau să le parcurgă superficial, fără a dobîndi o cunoaștere temeinică.

Teoria culorilor, cap. V, Raporturile fizicii cu filozofia

[Cugetări filozofice]

Cine se teme de idee pierde în cele din urmă și conceptul.

Maxime și reflecții, 128

Adevăratul obscurantism nu e să se împiedice răspîndirea celor adevărate, clare și utile; el constă în a răspîndi neadevărul și a-i da valabilitate.

M.&.R., 165

Particularul e veșnic stăpînit de general; generalul e veșnic nevoit să se supună particularului.

M.&.R., 199

Enigmele încă nu sînt miracole.

M.&.R., 210

Omul e situat în mijlocul unei lumi reale ca o ființă reală și e înzestrat cu organe astfel făcute încît să poată cunoaște realul și pe lîngă acesta posibilul, precum și să-l poată crea. Toți oamenii sănătoși au convingerea existenței lor și a ceva existent în jurul lor. În același timp însă mai e și o pată goală în creier, adică un loc în care nu se oglindește nici un obiect, cam așa cum există în ochi o mică pată lipsită de vedere. Dacă omul își îndreaptă atenția spre acel loc adîncindu-se în observarea

lui, cade într-o maladie mintală; presimte acolo lucruri dintr-altă lume, de fapt nişte nelucruri, neavînd nici formă, nici margini, dar ele îl înfricoşează ca un spaţiu gol în noapte, şi dacă nu se smulge, îl urmăresc ca nişte stafii.

M.&.R., 266

Ştim cu certitudine numai cînd ştim puţin; o dată cu cunoştinţele cresc şi îndoielile.

M.&.R., 281

Experienţa ne poate lărgi cunoştinţele pînă la infinit, teoria nu se poate decanta şi desăvîrşi în aceeaşi măsură. Experienţa găseşte universul deschis înaintea ei, în toate direcţiile, pe cînd teoria rămîne închisă între limitele capacităţilor umane. De aceea toate modurile de a-şi reprezenta lumea revin în mod necesar, şi se iveşte situaţia ciudată că, deşi experienţa noastră s-a lărgit, o teorie mărginită poate obţine din nou favorurile lumii.

M.&.R., 308

Există o reflecţie entuziastă care e de cea mai mare valoare, cu condiţia să nu te laşi dus de şuvoiul ei.

M.&.R., 329

Forţele mari, originare, existînd de veci sau dezvoltate în timp, acţionează neîncetat şi irezistibil; că sînt folositoare sau dăunătoare — acest lucru e pur întîmplător.

M.&.R., 374

În faţa fenomenelor originare, cînd apar dezvăluite capacităţii noastre de a le percepe, resimţim un soi de teamă mergînd pînă la spaimă. Oamenii

supuşi simţurilor se refugiază în mirare, însă mintea, codoaşă activă, vine îndată şi caută să mijlocească unirea dintre ce e mai nobil şi ce e mai comun.

M.&.R., 412

Adevărata mijlocitoare însă e arta. A vorbi despre artă înseamnă a vrea să mijloceşti mijlocirea, şi totuşi ni se trag din această încercare multe lucruri preţioase.

M.&.R., 413

Teoria în sine şi pentru sine nu foloseşte la nimic decît în măsura în care ne face să credem în legătura dintre fenomene.

M.&.R., 529

Tot ce e abstract e adus la îndemîna minţii omeneşti prin aplicaţie practică, şi astfel mintea omenească păşeşte prin activitate şi observaţie spre abstracţie.

M.&.R., 530

Nu e condamnabil să gîndeşti prin analogii: analogia prezintă avantajul că nu încheie nimic şi de fapt nu pretinde să fie ceva ultim; în schimb, inducţia e nocivă dacă are în vedere un scop prestabilit şi, muncindu-se să-l atingă, se-ndreaptă spre el, ducînd ca un puhoi adevăruri şi erori deopotrivă.

M.&.R., 532

Fiecare lucru existent e un analog a tot ce există; de aceea existenţa ne apare mereu izolată şi în acelaşi timp legată de toate. Dacă urmărim prea mult analogia, totul coincide într-o identitate; dacă o evităm, totul se risipeşte în infinit. În ambele cazuri

contemplația stagnează, în primul fiind prea vie, în al doilea fiind ucisă.

M.&.R., 554

Analogia are de temut două rătăciri. Una, de a aluneca spre „găselnița“ spirituală; atunci se destramă. Cealaltă, de a se învălui în tropi și parabole, ceea ce e mai puțin nociv.

M.&.R., 559

Tot ce numim invenție, descoperire într-un sens mai înalt, este exercitarea notabilă, punerea în acțiune a unui simț originar al adevărului; acest simț, după ce s-a format în taină vreme îndelungată, duce pe neașteptate, cu iuțeala fulgerului, la o intuiție rodnică. E o revelație care se desfășoară din interior spre exterior și care îngăduie omului să-și simtă cumva asemănarea cu Dumnezeu. E o sinteză între lume și spirit care ne dă cea mai fericită asigurare despre eterna armonie a existenței.

M.&.R., 562

Omul trebuie să persevereze în credința că neînțelesul e de înțeles; altfel n-ar mai cerceta.

M.&.R., 563

De înțeles e fiecare lucru particular care se poate aplica într-un fel oarecare. În felul acesta și neînțelesul poate deveni util.

M.&.R., 564

Există o cunoaștere empirică subtilă care se identifică intim cu obiectul și devine în felul acesta teorie propriu-zisă. Această intensificare a capacității spirituale aparține însă numai epocilor de înaltă cultură.

M.&.R., 565

Particularul și generalul coincid: ceva particular e ceva general așa cum apare în anumite condiții.

M.&.R., 569

Însușirile fundamentale ale unității vii: de a se separa, a se uni, a se contopi în ce e general, de a dăinui în particularitate, de a se transforma, de a cîștiga specificitate și, așa cum se mai manifestă tot ce-i viu în miile de condiții, de a se ivi și de a dispărea, de a îngheța și a se topi, a se solidifica și a se lichefia, a se dilata și a se contracta. Cum toate aceste efecte se produc laolaltă în același moment al timpului, totul și fiecare se poate ivi simultan. Apariția și dispariția, creația și distrugerea, nașterea și moartea, bucuria și durerea, toate acționează de-a valma, cu tot atîta rost și în aceeași măsură; așa se face că și lucrul cel mai particular din cîte se întîmplă se prezintă totdeauna ca imagine și parabolă a celui mai universal.

M.&.R., 571

De vreme ce toată existența e o veșnică separare și unire, oamenii, încercînd să cuprindă imensitatea celor existente, vor proceda de asemenea, ba unind, ba separînd.

M.&.R., 572

Omul gînditor are ciudata însușire de a așeza în locul unde zace o problemă nerezolvată o fabulație a fanteziei sale, o închipuire de care nu scapă

nici atunci cînd problema e rezolvată şi adevărul a ieşit la lumina zilei.

M.&R., 591

E nevoie de o anumită structură a spiritului pentru a sezisa realul inform aşa cum este alcătuit şi a-l deosebi de elucubraţiile creierului care şi ele se impun minţii avînd prin vioiciunea lor un oarecare caracter de realitate.

M.&R., 592

Omul se află în mijlocul unor rezultante şi nu se poate abţine să cerceteze cauzele lor; ca o fiinţă comodă ce este, întinde mîna după cauza cea mai apropiată şi se linişteşte; mai ales simţul comun procedează în felul acesta.

M.&R., 597

Orice idee mare care se iveşte în lume în chip de evanghelie e resimţită ca un scandal de mulţimea pedanţilor retrograzi, iar de cei multiplu însă superficial cultivaţi, ca o neghiobie.

M.&R., 799

Orice idee îşi face apariţia în chip de oaspete străin şi, pe măsură ce începe să se realizeze, abia se mai distinge de închipuire şi fantasmagorie.

M.&R., 800

În cercetarea naturii sîntem politeişti, în poezie, panteişti, iar în etică, monoteişti.

M.&R., 807

Mintea obişnuită a omului, în fond redusă la cunoaşterea practică, nu se înşală decît atunci cînd se încumetă să încerce rezolvarea unor probleme

mai înalte; în schimb, o teorie referitoare la lucruri mai înalte arareori se integrează cu succes sferei în care acţionează şi se mişcă mintea obişnuită.

M.&R., 1201

Un scepticism activ: acela care se străduieşte mereu să se învingă pe sine, pentru a ajunge, prin experienţă consecvent orînduită, la un fel de certitudine condiţionată.

M.&R., 1203

Cu cît înaintăm în experienţă, cu atît ne apropiem de insondabil; cu cît ne deprindem mai mult să folosim experienţa, cu atît ne dăm seama mai bine că insondabilu[1] nu ne este, practic, de nici un folos.

M.&R., 1206

Totul e mai simplu decît ne putem imagina, şi totodată mai complicat decît ne putem da seama.

M.&R., 1209

Teoria şi $\frac{\text{experienţa empirică}}{\text{fenomenul}}$ stau într-o relaţie de conflict perpetuu. Orice reunire a lor în reflecţie este iluzorie; ele pot fi reunite numai prin acţiune.

M.&R., 1231

Omul care gîndeşte se înşală mai ales atunci cînd cercetează cauza şi efectul: ambele laolaltă constituie indivizibilul fenomen. Cine îşi dă seama de acest lucru, e pe cea mai bună cale spre activitate, spre faptă,

M.&R., 1234

În aplicarea ei, noţiunea care ne este mai congenitală şi mai necesară, cea despre cuză şi efect, devine sursa a nenumărate erori, care se repetă mereu.

M.&R., 1236

O greşeală mare, pe care o facem adesea, e de a gîndi cauza mult prea apropiată de efect, ca arcul de săgeata pe care o repede; şi totuşi nu putem evita această greşeală, pentru că gîndim cauza şi efectul laolaltă, deci le împreunăm în minte.

M.&R., 1237

Cauzele imediate care se pot surprinde sînt şi tangibile, de aceea mai uşor de înţeles; din această pricină, ne închipuim lesne că se înlănţuie mecanic ceea ce de fapt e de natură superioară.

M.&R., 1238

E o idee greşită că se poate lichida şi înlătura un fenomen prinzîndu-l în calcule sau în cuvinte.

M.&R., 1278

[Despre adevăr şi eroare]

Nimic nu-i atît de mare ca adevărul, pînă şi cel mai mărunt adevăr e mare. Iar un adevăr nociv e şi el util, căci el nu poate fi nociv decît pentru moment, dar apoi va duce spre alte adevăruri care vor fi utile, chiar foarte utile, neapărat, pe cînd o eroare utilă e dăunătoare, căci nu poate fi utilă decît pentru moment, în schimb duce spre alte erori ce devin tot mai dăunătoare.

Către Charlotte von Stein, 8 iunie 1787

Adevăr nociv, te prefer erorii utile,
Tu vindeci durerea pe care, poate, ne-o aduci.

Anotimpuri, Toamna

Adevărul e unul pentru toţi, dar altfel îl vede fiecare şi fiindcă rămîne unul, e prezent în multiple vederi.

Tabulae votivae 29: Adevărul

E drept că-i greu şi lunecos urcuşul spre adevăr,
Dar n-am vrea totuşi să-l suim purtaţi de măgari.

Xenii, 54

Oare adevărul e o ceapă, de-l despuiaţi de cămăşi?
Ce n-aţi pus în el, în zadar încercaţi să scoateţi.

Xenii, 56

Eroarea de-i bine aşezată la temelie ca o piatră,
Nicicînd nu mai vede lumina, mereu se clădeşte pe ea.

Xenii, 165

E surprinzător cum fiecare epocă îşi trage adevărurile şi erorile din trecutul apropiat şi chiar din cel mai îndepărtat, tîrîndu-le mai departe, şi cum unele spirite sprintene apucă totuşi mereu pe o cale nouă.

Campania în Franţa, Trier, 25 octombrie 1792

E destul să înfăţişăm adevărul într-un chip ciudat, pentru ca pînă la urmă ciudăţeniile să pară adevărate.

Afinităţile elective, II, 7

În toate lucrurile pămîntești, arareori poate fi vorba de un drum definitiv deschis. Căci așa cum apa dată în lături de corabia ce o brăzdează își împreună numaidecît undele în urma ei, tot așa o eroare, după ce spiritele alese au dat-o în lături spre a-și face loc, se adună iar la iuțeală în urma lor.

Poezie și adevăr, III, 15

Cine își face o lege din a-și verifica faptele prin gîndire și gîndirea prin fapte, lucru pe care geniul bunului-simț îl șoptește tainic la ureche fiecărui nou-născut, acela nu poate greși, sau dacă greșește, va regăsi în curînd calea cea bună.

Anii de drumeție, II, 9

Cele mai de seamă adevăruri contrazic adesea, ba aproape întotdeauna, ce ne spun simțurile. Mișcarea pămîntului în jurul soarelui — ce ar putea fi mai absurd în aparență? Și totuși e descoperirea cea mai însemnată, cea mai sublimă, mai bogată în consecințe, făcută vreodată de un om; în ochii mei e mai importantă decît toată *Biblia*.

F. v. Müller, 28 martie 1819

Cel mai îngrozitor lucru pentru un om cu mintea lucidă e să vadă cum erori evidente se dau drept adevăruri curate. Dar așa e omenirea.

Ibid., 23 martie 1824

Un adevăr răspîndește lumină în juru-i în toate direcțiile.

Către Zelter, 19 martie 1827

Adevărul e asemenea unui diamant; strălucirea lui nu bate într-o singură direcție, ci în multe.

Eckermann, 11 martie 1828

Adevărul, identic cu divinul, nu se arată cunoașterii nemijlocite; îl vedem doar în imagini răsfrînte, în pilde, în simboluri, în fenomene izolate și înrudite; îl dibuim ca viață necuprinsă și totuși nu putem renunța la dorința de a-l cuprinde.

Încercare de meteorologie[1]

Am observat că socotesc adevărată acea idee care e rodnică pentru mine, care se leagă organic de ce gîndesc în genere și în același timp îmi favorizează propășirea.

Către Zelter, 31 decembrie 1829

O doctrină falsă nu poate fi combătută cu argumente, de vreme ce se întemeiază pe convingerea că falsul e adevărat. Dar putem, și trebuie să afirmăm iarăși și iarăși contrariul celor susținute de ea.

Maxime și reflecții, 119

Un adevăr parțial continuă să prevaleze cîtva timp, iar în loc de clarificare totală survine apoi deodată o eroare orbitoare, lumea se mulțumește cu ea, și astfel sînt prostite adesea secole întregi.

M.&.R., 146

E tot atît de cert pe cît e de ciudat că adevărul și eroarea țîșnesc din același izvor; de aceea adesea nu e permis să ataci eroarea fiindcă ai putea dăuna totodată adevărului.

M.&.R., 149

---

[1] *Versuch einer Witterungslehre*, scrisă în 1825, publicată postum.

E mult mai ușor să recunoști eroarea decît să găsești adevărul; eroarea se află la suprafață și-i poți veni de hac; adevărul zace în adîncuri, unde nu pătrunde oricine.

M.&R., 166

Dacă-mi cunosc raporturile cu mine însumi și cu lumea din afară, numesc această cunoaștere: adevăr. Astfel fiecare poate avea adevărul său propriu, și totuși el e mereu același.

M.&R., 198

Adevărul e o făclie, dar o făclie cumplită, de aceea căutăm cu toții să trecem pe lîngă el clipind din ochi, temîndu-ne chiar să nu ne ardem.

M.&R., 236

Eroarea se repetă mereu în fapte, de aceea trebuie să repetăm necontenit adevărul în cuvinte.

M.&R., 292

Eroarea este față de adevăr ceea ce e somnul față de trezie; am observat că te trezești din eroare întorcîndu-te împrospătat în spre adevăr.

M.&R., 331

Cel mai ciudat lucru e că omul, chiar dacă descoperă motivul erorii, nu scapă de eroare. [...]

M.&R., 432

E greu să iei atitudine față de erorile epocii tale; dacă te împotrivești lor, rămîi singuratic; dacă te lași ademenit de ele, nu e nici spre cinstea, nici spre bucuria ta.

M.&R., 440

E foarte greu și obositor să interpretezi și să triezi erorile totale, semierorile și sferturile de erori, pentru a scoate din ele cît adevăr conțin și a-l așeza unde trebuie.

M.&R., 465

Numesc eroare faptul că ceea ce se întîmplă e greșit interpretat, că i se stabilesc într-un fel greșit legăturile cu alte fapte, că e explicat ca derivînd din ce nu derivă. Or, în cursul experienței și al gîndirii se întîmplă ca un fenomen să fie pus cu consecvență în relații cu altele și să se constate cu justețe de unde derivă. Aceste constatări sînt acceptate cu plăcere, dar nu li se acordă mare valoare, și se păstrează cu tot calmul eroarea alături de adevăr. Cunosc o întreagă magazie de erori păstrate cu grijă.

M.&R., 552

Cum pe fiecare om în fond nu-l interesează decît părerea sa, cine expune o părere caută în dreapta și-n stînga mijloace ca să-i fie de ajutor spre a se confirma și a convinge și pe alții. De adevăr se servește fiecare atîta vreme cît e utilizabil; dar recurge cu pasiune și patos retoric la neadevăr de îndată ce îl poate folosi pentru moment, scoate ochii lumii cu el în calitate de semiargument și reîmbină aparent ceea ce a ciopîrțit, umplînd golurile cu acest surogat. Aflînd că așa stau lucrurile, m-am supărat, apoi m-am întristat, iar acum îmi vine să rîd sardonic: mi-am dat cuvîntul de onoare că n-am să mai dezvălui niciodată procedeul.

M.&R., 553

Se spune că adevărul se află la mijloc între două păreri opuse. Nicidecum! La mijloc zace problema, nevăzutul, viaţa veşnic activă, gîndită în tihnă.

M.&R., 616

Adevărul e asemenea divinităţii: nu se arată nemijlocit, trebuie să-l ghicim din manifestările sale.

M.&R., 619

Istoria filozofiei, a ştiinţelor, a religiei, toate ne arată că diferitele concepţii să răspîndesc în mase, dar că întotdeauna devin preponderente cele care sînt mai uşor de închipuit, adică mai potrivite şi mai comode pentru spiritul omenesc la nivelul său comun. Ba se poate chiar susţine că cine s-a format temeinic spre a atinge o treaptă superioară se poate aştepta ca mulţimea să fie împotriva sa.

M.&R., 704

Multe sînt adevărate, deşi nu se pot calcula cu precizie, după cum există multe lucruri ce nu pot fi supuse experimentului decisiv.

M.&R., 707

Unui adevăr nou nimic nu-i e mai dăunător decît o eroare veche.

M.&R., 715

Toate argumentele false sînt eficiente pentru a distruge, dar nicidecum pentru a clădi ceva. Neadevărul nu e constructiv.

M.&R., 895

Dacă nu s-ar înşela şi înţelepţii, neghiobii ar trebui să deznădăjduiască.

M.&R., 940

Pentru a prinde adevărul e nevoie de un organ mult mai subtil decît pentru a apăra eroarea.

M.&R., 1220

A nutri o părere eronată înseamnă a se afla într-o situaţie în care adevărul e ca şi inexistent. A descoperi eroarea, pentru sine sau pentru alţii, înseamnă a inventa de-a-ndaratelea.

M.&R., 1248

[Despre filozofie, teoretizare şi speculaţie]

Fichte mi-a trimis partea a doua a lucrării sale despre dreptul natural; am citit cîte ceva de pe la mijloc şi găsesc că multe sînt deduse într-un mod care merită aprobarea, dar mie, scepticului practicist, mi se par evidente în unele locuri înrîuririle exercitate de experienţa empirică. Şi aici impresia mea e aceeaşi ca atunci cînd spuneam, nu de mult, în legătură cu observarea naturii: numai toţi oamenii la un loc cunosc natura, numai toţi oamenii la un loc trăiesc omenescul. Sînt multe axiome dintre cele mai vestite în care, oricît m-aş strădui, nu pot vedea altceva decît afirmaţii ale unor individualităţi, şi tocmai ceea ce e cvasi-unanim recunoscut ca adevărat nu e de obicei decît o prejudecată a masei, care se află sub dominaţia unor împrejurări istorice şi care poate fi deci considerată întocmai ca un individ.

Către Schiller, 5 mai 1798

E foarte ciudat cum se generealizează anumite moduri de gîndire şi se menţin multă vreme, aşa încît atîta vreme cît persistă, pot fi considerate ca adevărate date permanente ale firii omeneşti.

Către Schiller, 18 martie 1801

A filozofa în societate înseamnă a discuta cu vioiciune despre probleme insolubile.

Cronica zilelor şi anilor, 1804

Ascultă-mă: un om pierdut în speculaţie,
Un animal prin mărăcini ţinut în laţe
De un duh hain ce-n cerc mereu îl mînă,
Şi-n jur păşune grasă e pe rodnică ţărînă.

Faust, I, Odaia de studiu, v. 1830—1833)

Sură-i, amice, orice teorie,
Şi veşnic verde al vieţii pom de aur!

Ibid., 2038—2039

Pe măsură ce cultura progresează, ramurile activităţii omeneşti prin care ea se manifestă nu progresează toate în aceeaşi măsură, ci, după cum le favorizează prezenţa unor persoane şi împrejurări, cîte una înaintează mai repede decît celelalte, iscînd un interes deosebit; de aceea se stîrneşte o anumită supărare şi pizmă printre membrii marii familii cu atîtea ramuri şi, aşa cum se întîmplă de obicei, ei se înţeleg cu atît mai puţin cu cît sînt înrudiţi mai de aproape.

În genere, plîngerea unora sau altora dintre slujitorii artelor şi ştiinţelor că tocmai specialitatea lor e neglijată de contemporani, este, ce-i drept, nemotivată, căci ajunge să apară un adevărat maestru pentru ca să atragă atenţia tuturor. [...] Un

maestru veritabil strînge în jurul lui discipoli serioşi, iar activitatea acestora se ramifică la nesfîrşit.

E adevărat că îndeosebi filozofii şi-au atras de cînd lumea nu numai ura colegilor din disciplinele înrudite, dar şi pe aceea a oamenilor de viaţă şi de lume, poate mai mult prin situaţia în care sînt, decît din propria lor vină. Căci pretinzînd prin definiţie că tratează despre ce e mai general şi mai înalt, filozofia va concepe în mod necesar toate lucrurile lumeşti ca fiind cuprinse în ea şi subordonate ei.

De altfel, nu i se contestă făţiş pretenţiile acestea prezumţioase, în schimb, orice om se crede îndreptăţit să participe la descoperirile filozofiei, să-i folosească maximele şi să uzeze de tot ce e în stare să ofere. Cum însă, pentru a avea valabilitate generală, ea e nevoită să întrebuinţeze cuvinte speciale, străine, expresii combinate şi prefixe ciudate, care nu concordă întocmai cu stările particulare ale cetăţenilor lumii şi cu necesităţile lor de moment, ea va fi tratată cu dispreţ şi ocări de cei care nu ştiu să găsească laturile pe unde ar putea s-o pătrundă.

De ne-am pune însă în gînd să acuzăm filozofii că ei în schimb nu ştiu să găsească trecerea spre viaţă, că greşesc tocmai acolo unde vor să-şi traducă convingerile în fapte şi efecte, micşorîndu-şi astfel creditul în ochii lumii, n-am duce lipsă de exemple concludente.

Winkelmann şi secolul său, cap. Filozofia

E o exigenţă cu totul ciudată, formulată uneori, dar neîmplinită nici măcar de cei care pretind că ar trebui s-o satisfacem; şi anume aceea de a expune experienţe fără vreo interpretare teoretică, lăsînd în seama cititorului, a studentului, de a-şi forma

singur o convingere, după plac. Dar simpla privire a celor înfățișate nu ne poate fi de folos. Orice privire devine contemplare, orice contemplare duce la reflecție, orice reflecție duce la stabilirea unor legături, și iată cum se poate spune că la orice privire atentă îndreptată asupra lumii, noi am și început să teoretizăm. S-o facem însă cu bună-știință, cu autocunoaștere, cu libertate și, spre a ne folosi de un cuvînt îndrăzneț, cu ironie, iată o abilitate necesară dacă vrem ca abstracția, de care ne temem, să devină inofensivă, iar rezultatul experienței, pe care sperăm să-l obținem, să fie viu și util.

Teoria culorilor, Cuvînt înainte

Și în genere, orice teoretizare indică o deficiență, sau o stagnare a forței productive.

Poezie și adevăr, III, 12

Prin orice scriere filozofică trece un fir polemic, oricît de bine ascuns; cine filozofează nu e de acord cu concepțiile înaintașilor și contemporanilor săi; astfel și dialogurile lui Platon sînt adesea îndreptate nu numai spre ceva, ci și împotriva unora.

Platon ca părtaș al unei revelații creștine

Oricît de bine au fost percepute, fenomenele sînt mereu falsificate și anulate prin faptul că de fiecare dată se încearcă explicarea lor printr-o filozofie

[1] *Plato als Mitgenosse einer christlichen Offenbarung*, articol din 1796, apărut abia în 1826, în revista *Über Kunst und Altertum*, despre tălmăcirile din Platon publicate de contele *Friedrich Leopold Stolberg zu Stolberg* (1750—1829) poet, traducător strălucit al lui Homer, Eschil, Ossian, în tinerețe prieten cu Goethe. Titlul articolului e o aluzie ironică la prefața lui Stolberg, în care acesta, convertit la catolicism, îl interpretează pe Platon în spirit religios, văzînd în el un precursor al creștinismului.

anumită și subsumarea lor acestei filozofii; pe de altă parte, filozofia predominantă își însușește acele moduri de reprezentare ale fenomenelor fizice care se potrivesc cu teoriile ei.

Riemer, 1 august 1807

De ce să-mi pese ce gîndește altcineva? Oricum nu pot să gîndesc ca el, fiindcă eu sînt eu, și nu el.

Către F. v. Müller, 1 mai 1820

A gîndi și a activa, a activa și a gîndi, iată suma întregii înțelepciuni, recunoscută din totdeauna, practicată întotdeauna, dar nu înțeleasă de oricine.

Anii de drumeție, II, 9

Unde-i cugetarea înțeleaptă, unde prostia
Care să nu fi fost gîndită de înaintași?!

Faust, II, v. 6809

Reaua-voință și ura, chiar dacă se aliază cu agerimea minții, îl condamnă pe observator să nu cunoască decît suprafața lucrurilor; dacă agerimea se înfrățește cu bunăvoința și dragostea, observatorul pătrunde în miezul lumii și al oamenilor, ba poate chiar spera să ajungă la cunoașterea supremă.

Maxime și reflecții, 286

Mintea omului, înnăscută omului sănătos, se dezvoltă desfășurîndu-se din sine și se dezvăluie prin aceea că prinde fără greș și recunoaște cu hotărîre necesarul și utilul. Oamenii practici, bărbați și femei, se folosesc de ea fără șovăire. Acolo unde lipsește, oamenii de ambele sexe consideră drept necesar și util ceea ce le place.

M.&.R., 344

Fiecare om privește lumea constituită și orînduită, gata formată și desăvîrșită doar ca pe un element din care se străduiește să-și creeze o lume deosebită, potrivită sieși. Oamenii de nădejde o prind fără preget și caută să o mînuiască pe cît se poate, alții șovăie mereu în fața ei, unii se îndoiesc chiar de existența ei.

Cine s-ar simți cu adevărat pătruns de acest adevăr fundamental nu s-ar mai certa cu nimeni, ci s-ar mulțumi să considere modul altcuiva de a-și reprezenta lumea, precum și pe al său propriu, ca pe un fenomen. Căci constatăm aproape zilnic că unul poate gîndi lesne ceea ce e de neconceput pentru altul, și asta nu numai în chestiuni care ar avea vreo repercusiune în bine sau în rău asupra vieții, ci chiar în chestiuni care ne sînt cu totul indiferente.

M.&.R., 594

Un mare neajuns se ivește în știință, și chiar în toate domeniile ei, prin faptul că oamenii lipsiți de capacitatea de a mînui idei se încumetă să teoretizeze, fiindcă nu înțeleg că o cantitate cît de mare de cunoștințe încă nu îndreptățește la aceasta. La început se dedau teoretizării cu ajutorul lăudabilului bun-simț comun; acesta însă are limitele lui, iar dacă și-le depășește, cade în primejdia de a deveni absurd. Domeniul repartizat minții omenești comune, partea ei de moștenire e sectorul făptuirii și al acțiunii. Activă fiind, mintea arareori se va rătăci; gîndirea mai înaltă, deducerea concluziilor și judecarea, nu sînt însă treaba ei.

M.&.R., 614

N-ar merita osteneala de a atinge vîrsta de șaptezeci de ani, dacă toată înțelepciunea lumii ar fi într-adevăr doar nerozie în ochii lui Dumnezeu.

M.&.R., 618

Nu există filozofie eclectică, ci doar filozofi eclectici.

M.&.R., 648

Un eclectic e orice om care din tot ce-l înconjoară și din tot ce se întîmplă în jurul lui își însușește ceea ce e conform cu felul său de a fi; în acest sens trebuie privit ca bun preluat tot ce numim cultură și progres, atît teoretic cît și practic.

M.&.R., 649

Doi filozofi eclectici ar putea deveni cei mai înverșunați adversari dacă, născuți cu firi antagonice, fiecare și-ar însuși din filozofia tradițională tot ce corespunde felului său de a fi: dacă ne uităm în jurul nostru, vom găsi că toți oamenii procedează astfel, și de aceea nimeni nu înțelege de ce nu poate converti pe alții la părerea sa.

M.&.R., 650

Cînd copilandrul începe să înțeleagă că un punct vizibil a fost desigur precedat de un punct invizibil, că drumul cel mai scurt între două puncte poate fi imaginat ca o linie încă înainte de a fi trasată cu creionul pe hîrtie, el simte un fel de mîndrie, o plăcere. Și pe drept cuvînt; căci i s-a deschis izvorul gîndirii, i-a devenit limpede ce se cheamă idee și realizare, ce înseamnă *potentia et actu*[1]; filozoful nu-i mai dezvăluie nimic nou, geometrului i s-a revelat din partea sa fundamentul oricărei gîndiri.

M.&.R., 656

[1] Potențial și actual (lat.).

Să cugetăm la măreţia gîndirii antice, îndeosebi la măreţia şcolii socratice, văzînd-o în aceea că punea în lumină izvorul şi firul conducător al vieţii şi acţiunii, îndemnînd nu la speculaţie goală ci la viaţă şi faptă.

M.&R., 658

Multe idei răsar numai din ansamblul obştesc al culturii precum florile din ramurile cele verzi. În epoca trandafirilor vezi trandafiri înflorind peste tot.

M.&R., 793

Toţi empiricii tind spre idee şi n-o pot descoperi în multiplicitate; toţi teoreticii o caută în multiplu fără a o putea găsi.

M.&R., 803

Amîndouă [ideea şi multiplicitatea] se găsesc însă reunite în viaţă, în faptă, în artă; iată ceva ce s-a spus adesea, dar puţini ştiu să facă uz de acest adevăr.

M.&R., 804

Fiecărei vîrste a omului îi corespunde o anumită filozofie. Copilul se arată realist, căci e la fel de convins de existenţa merelor şi perelor ca şi de a sa proprie. Adolescentul, asaltat de porniri şi pasiuni, e silit să se ia în seamă, să se caute pe dibuite; se transformă în idealist. În schimb, bărbatul are toate motivele să devină sceptic; face bine să se îndoiască dacă mijlocul pe care l-a ales pentru a-şi ajunge scopul e cel potrivit. Înainte de a acţiona, precum şi în timpul acţiunii, are toate motivele să-şi menţină mintea în stare de mobilitate, pentru a nu se necăji apoi din pricina deciziilor sale greşite.

Moşneagul însă se va converti la misticism; el vede că atîtea şi atîtea lucruri par a depinde de pura întîmplare: neroziile izbutesc, proiectele rezonabile dau greş, fericirea şi nenorocirea vin pe neaşteptate şi pe neaşteptate se schimbă în contrariul lor; aşa este, aşa a fost dintotdeauna, şi omul vîrtsnic îşi găseşte pacea în cel ce este, a fost şi va fi de-a pururea.

M.&R., 806

Sînt prea puţin profitabile pentru lume acele idei care nu s-au iscat din firi active şi n-au nici un efect binefăcător asupra vieţii active, şi care nu se nasc şi dispar neîncetat odată cu schimbările multiple armonizate cu fiecare stadiu al vieţii.

M.&R., 921

Filozofia ne indică secretele raţiunii şi încearcă să le dezlege prin cuvinte.

M.&R., 1002

A gîndi e mai interesant decît a şti, dar nu decît a contempla.[1]

M.&R., 1150

Kant se limitează dinadins la o anumită sferă şi trimite mereu ironic dincolo de limitele ei.

M.&R., 1198

Privită mai de-aproape, orice filozofie e doar o gîndire la mintea omului, dar spusă într-un limbaj amfiguric.[2]

M.&R., 1200

---

[1] La Goethe „a contempla“ are întotdeauna şi sensul originar de a cuprinde direct cu privirea, de a vedea, nu sensul de a medita.

[2] Obscur, de neînţeles.

Dialectica e dezvoltarea spiritului de contradicţie, dat omului ca să ştie să deosebească lucrurile.

M.&.R., 1202

[Despre filozofia germană]

Ciudat lucru mai e filozofia şi îndeosebi cea nouă![1] Să te adînceşti în tine, să-ţi surprinzi spiritul în timp ce procedează la operaţiunile sale, să te închizi cu totul în tine pentru a cunoaşte mai bine lumea din afară! — Oare asta să fie calea cea bună? Oare ipohondrul vede lucrurile mai bine, fiindcă scurmă într-una în sine însuşi şi îşi surpă singur temelia? Căci filozofia asta îmi apare ca un fel de ipohondrie, ca o înclinaţie nefirească, prevăzută cu un nume pompos.

Colecţionarul şi prietenii săi, Scrisoarea II

Întîmplător îmi cade în mînă un fragment din prefaţa lui Hegel la *Logica* sa[2]. Iată pasajul:

„Mugurul dispare în apariţia florii şi s-ar putea spune că el este infirmat de către aceasta. La fel, prin fruct, floarea este arătată ca o falsă existenţă a plantei, şi fructul trece în locul florii ca adevărul ei. Aceste forme nu numai că se deosebesc, dar ele se elimină una pe alta ca fiind de neîmpăcat. Natura lor curgătoare face însă totodată din ele momente

[1] În acest pasaj al unei scrieri datînd din 1798—1799, Goethe se referă la filozofia kantiană, apoi, în genere, la idealismul german.

[2] Cum aflăm spre sfîrşitul scrisorii, Goethe nu găsise cartea lui Hegel, aşa se explică indicaţia greşită a sursei; de fapt citatul provine din prefaţa la *Fenomenologia spiritului*. Cităm pasajul în traducerea lui Virgil Bogdan, apărută la Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1965, p. 10.

ale unităţii organice, în care ele nu numai că nu intră în conflict, dar în care un moment este tot atît de necesar ca şi celălalt, şi această egală necesitate constituie mai întîi[1] viaţa întregului."

Nu e cu putinţă să spui ceva mai monstruos! Să vrei să distrugi printr-o glumă proastă de sofist realitatea eternă a naturii mi se pare a fi cu totul nedemn de un om cu raţiune.

Dacă un empirist, orientat spre terestru, e orb pentru idei, îl vom compătimi şi-l vom lăsa în voia lui, ba vom trage şi unele foloase din străduinţele sale. Dar dacă un gînditor eminent, care pătrunde o idee şi ştie prea bine cît valorează ea în sine şi ce valoare mai înaltă dobîndeşte exprimînd un imens proces natural, dacă un astfel de gînditor îşi permite să se distreze schimonosind-o sofistic, negînd-o şi nimicind-o prin cuvinte şi întorsături care se anulează reciproc în mod artificial, atunci nu mai ştii ce să spui. [...] Dacă ar fi să-l pierd şi pe Hegel, mi-ar părea foarte rău. Căci ce să speri de la o logică în a cărei prefaţă poţi citi, spus în cuvinte seci, că din premise false reiese de-abia concluzia bună, adevărată. Nu reuşesc să găsesc cartea. Poate că pasajul are un aspect mai bun în context.

Către Seebeck, 28 noiembrie 1812[2]

Ce să zică englezii şi francezii de limba filozofilor noştri, cînd noi germanii înşine n-o înţelegem!

Eckermann, III, 28 martie 1827

[1] De fapt: „abia această egală necesitate constituie viaţa întregului".

[2] *Thomas Johann Seebeck* (1770—1831), fizician şi chimist din Jena, singurul savant care admitea teoria culorilor susţinută de Goethe, pentru a o respinge însă mai tîrziu.

Natura nu face nimic în zadar, iată o veche zicală de filistin. Ea acţionează, veşnic vie, din belşug şi cu risipă, pentru ca infinitatea să fie mereu prezentă, căci nimic nu poate dăinui.

Cu aceasta cred că mă apropii chiar de filozofia lui Hegel, faţă de care simt, de altfel, o atracţie şi o repulsie.

Către Zelter, 13 august 1831

Sînt recunoscător filozofiei critice şi idealiste că m-a făcut să mă observ singur, iată un cîştig imens; dar ea nu ajunge niciodată la obiect; pe acesta însă trebuie să-l recunoaştem aşa cum îl recunoaşte bunul-simţ comun, pentru ca graţie nestrămutatei noastre relaţii cu el să gustăm bucuria vieţii.

Către Ch. L. F. Schultz, 18 septembrie 1831

Că străinii, britanici, americani, francezi şi italieni nu găsesc nimic pe placul lor în filozofia noastră, aceasta ni se trage probabil din faptul că ea nu e legată direct de viaţă. Nu i se văd avantajele practice. De aceea lumea se întoarce mai mult sau mai puţin spre doctrina scoţiană, aşa cum se găseşte în prelegerile lui Reid[1] şi Steward[2]. Aceasta se apropie de bunul-simţ comun, cîştigînd astfel favoarea lumii. Ea încearcă să împace senzualismul şi spiritualismul, să cerceteze concordanţa dintre ideal şi real şi să ajungă astfel la o situare mai perfectă a gîndirii şi făptuirii omeneşti. Numai prin faptul că întreprinde şi promite acest lucru, dobîndeşte adepţi şi admiratori.

Scrieri literare postume

[1] *Thomas Reid* (1710—1796), întemeietorul şcolii scoţiene care a opus scepticismului „filozofia simţului comun" şi a „bunului-simţ".
[2] *Donald Steward* (1763—1828), discipol al lui Reid.

4. OMUL ŞI LUMEA

Ce simple şi ce complicate sînt toate lucrurile omeneşti!

Către Herder, 3 aprilie 1790

[Omul ca preocupare]

Omul e cel mai interesant subiect pentru om, şi poate că ar trebui să fie singurul care să-l intereseze. Din cîte ne înconjoară tot restul e sau mediul în care trăim, sau o unealtă de care ne servim. Cu cît zăbovim asupra lor, cu cît acţionăm asupra lor, cu atîta scade sentimentul propriei noastre valori şi al societăţii. Oamenii care pun mare preţ pe grădini şi case, îmbrăcăminte, podoabe sau pe orice fel de avuţie, sînt mai puţin sociabili şi nu prea serviabili; ei pierd din ochi oamenii, şi numai foarte puţini dintre ei reuşesc să dea altora bucurii şi să-i adune în jurul lor. Oare nu constatăm aceasta şi în teatru? Un actor bun ne face să uităm curînd un decor sărăcăcios şi nepotrivit, pe cînd cea mai frumoasă sală ne face să simţim cu mai mare acuitate absenţa unor actori buni.

Anii de ucenicie, II, 1

Omul e un adevărat Narcis; îi place să-şi vadă imaginea oglindită peste tot; se instituie ca etalon al întregii lumi [...] şi tratează în consecinţă tot ce găseşte în afara sa; înţelepciunea ca şi nerozia,

voința ca și bunul-plac și-le împrumută animalelor, plantelor, elementelor și zeilor.

Afinitățile elective, I, 4

Să lăsăm fiecăruia libertatea de a se ocupa cu ce-l atrage, cu ce-i face plăcere, cu ce i se pare util; dar adevăratul obiect de studiu al omenirii e omul.

Afinitățile elective, II, 7

[Despre firea omului]

De fapt greșelile omului îl fac vrednic de a fi iubit.

Maxime și reflecții, 282

Există oameni care iubesc și caută ceea ce le seamănă, și alții care iubesc și urmăresc ceea ce contrastează cu ei.

M.&.R., 284

Superstiția ține de firea omului; cînd credem că am înlăturat-o cu desăvîrșire, ea se refugiază în colțurile și ascunzișurile cele mai năstrușnice; de acolo iese la iveală cînd se crede întrucîtva în siguranță.

M.&.R., 500

De ce-i al tău nu scapi, nici chiar dacă-l azvîrli.

M.&.R., 645

Nimic mai inconsecvent decît suprema consecvență, fiindcă produce fenomene nefirești care se schimbă în contrariul lor.

M.&.R., 899

Cine își petrece viața făcînd o treabă despre care își dă seama în cele din urmă că e ingrată, o urăște și tot nu poate scăpa de ea.

M.&.R., 902

Oamenii se ostenesc pentru superfluu în timp ce capacitățile nu le ajung nici pentru ceea ce e necesar.

M.&.R., 1189

Animalul se lămurește prin organele sale, pe cînd omul și le lămurește pe ale lui, și le stăpînește.

M.&.R., 1190

Nu simțurile ne înșală, ci judecata.

M.&.R., 1193

Omul e suficient de bine înzestrat pentru toate necesitățile pămîntești dacă se încrede în simțurile sale și le educă în așa fel încît să se poată bizui oricînd pe ele.

M.&.R., 1194

[Legea omului e alta decît a naturii]

Natura acționează după legi eterne, imuabile, divine, încît însăși dumnezeirea nu le-ar putea schimba întru nimic. Asupra acestui lucru toți oamenii sînt de acord fără să-și dea seama. Să ne gîndim numai cum ne uimește, ba chiar ne îngrozește orice fenomen al naturii care pare să indice prezența unei inteligențe, a unei rațiuni, sau numai a unei voințe arbitrare.

Dacă la animale se manifestă ceva ce aduce cu rațiunea, nu ne mai revenim din mirare; căci deși

ne sînt atît de apropiate, ele par despărțite de noi de o prăpastie infinită, și menite să existe doar în domeniul necesității. De aceea nu se poate lua în nume de rău concepția acelor gînditori care considerau tehnica infinit de abilă și totuși strict limitată a acestor ființe ca o acțiune pur mecanică.

Dacă ne îndreptăm atenția asupra plantelor, afirmația noastră se confirmă într-un chip și mai izbitor. Să ne dăm socoteală de sentimentul ce-l încercăm văzînd cum vestita mimoză își împreună perechi-perechi frunzele penate și în cele din urmă își lasă-n jos pețiolul parcă prevăzut cu o articulație. Și mai puternică e impresia căreia nu vreau să-i dau nici un nume cînd privim planta numită *Hedysarum girans*[1], care-și mișcă frunzulițele în sus și-n jos fără vreo cauză exterioară vizibilă, părînd să se joace cu ele precum și cu conceptele noastre. Să ne închipuim un bananier care ar fi înzestrat cu această aptitudine, așa încît și-ar ridica și ar lăsa în jos de la sine imensele-i umbrele de frunze; oricine l-ar vedea pentru prima oară, s-ar da înapoi îngrozit. Atît de înrădăcinată e în noi ideea propriilor noastre superiorități, încît nu ne vine să acordăm lumii exterioare că ar putea avea parte de ele, ba, dacă s-ar putea, le-am contesta chiar și semenilor noștri.

O groază asemănătoare ne cuprinde dacă vedem în schimb omul acționînd fără rațiune împotriva unor legi morale unanim recunoscute, fără noimă împotriva interesului său propriu sau al celorlalți. Pentru a scăpa de spaima resimțită atunci, o schimbăm numaidecît în blam, în repulsie și încercăm să ne dezbărăm de asemenea oameni fie în realitate, fie în gînd.

Poezie și adevăr, IV, 16

[1] *Hedysarum* sau *Desmodium girans* — plantă tropicală asiatică, din familia papilionaceelor; la temperatura de 35° frunzele au o mișcare giratorie a cărei viteză este apropiată de aceea a unui secundar.

[Introspecție și mărturisiri]

În ultima vreme am descoperit două defecte capitale care m-au urmărit și m-au chinuit toată viața. Unul e că nu mi-a plăcut niciodată să învăț „meseria“ în îndeletnicirea pe care voiam sau aveam să o practic. De acolo vine că, avînd aptitudini firești atît de multe, am făcut și am realizat atît de puține. Fie că mă apucam de lucru făcîndu-l silit de puterea spiritului, reușind sau nereușind cum era norocul și întîmplarea, fie că vrînd să-l fac bine și cu chibzuință, eram temător și nu mai izbuteam să-l duc la capăt. Celălalt cusur, înrudit cu primul: niciodată nu voiam să sacrific atîta timp cît ar fi fost necesar pentru o lucrare sau îndeletnicire. Bucurîndu-mă de fericirea de a putea gîndi și combina multe într-un timp scurt, punerea în execuție pas cu pas mi se pare plictisitoare și insuportabilă. Acum mă gîndesc că ar fi momentul de a mă corecta. Sînt în țara artelor, hai să parcurg în întregime domeniul lor muncind serios, pentru a avea pace și bucurie tot restul vieții și a mă putea apuca de altceva.

Călătorie în Italia, Roma, 20 iulie 1787

Fiecare om e silit, în mărginirea sa, să-și elaboreze cu încetul o metodă, de n-ar fi decît numai pentru a putea trăi. El învață treptat să se cu-

noască, să cunoască starea lucrurilor în lumea din afară; li se adaptează, își întemeiează însă existența pe sine însuși și-și formulează în cele din urmă maxime de comportare cu ajutorul cărora se descurcă destul de bine, își comunică pasiunile altora, primește învățături de la alții și, după cum dă de opoziție sau de aprobare, se îndepărtează sau se apropie de ei; iată cum o ducem cu noi înșine și cu prietenii noștri. Rar se întîmplă însă ca două persoane să fie, cum s-ar zice, două jumătăți complementare, să nu se respingă, ci să se asocieze și să se completeze.

Dificultatea rezidă mai ales în aceea că metodele de viață necesare diferă și că în cursul existenței nimeni nu-l cuprinde pe celălalt în întregime.

Metoda mea era a dezvoltării, a desfășurării, nicidecum a construirii și sistematizării; nu mă pricepeam să scot ceva din fenomene alăturate, în schimb știam cum să umblu cu filiațiile lor.

Mai e de luat în considerație că, la fel ca Schiller, nu ajunsesem încă la deplina maturitate pe care orice bărbat ar trebui să și-o dorească, de aceea, la deosebirea dintre individualitățile noastre se mai adăuga și fierberea prin care fiecare în parte urma să se limpezească; din această pricină se cerea să avem multă dragoste și încredere, o mare nevoie unul de altul și o fidelitate de cel mai înalt grad, pentru ca relația prietenească să ducă la o activitate comună lipsită de perturbări.

Amănunte biografice[1]

[1] *Biographische Einzelheiten*, schițe în vederea autobiografiei *Poezie și adevăr*, publicate postum. Fragment intitulat *Ferneres in Bezug auf mein Verhältnis zu Schiller (Alte precizări asupra relațiilor mele cu Schiller)*.

Se prea poate ca mulțimea să recunoască talentul cuiva care a fost activ într-un domeniu, fără ca norocul să-i fi fost defavorabil; dar dacă același om vrea să treacă în alt domeniu și să-și diversifice priceperea, e ca și cum ar încălca drepturile odată acordate opiniei publice asupra persoanei sale, de aceea eforturile sale într-o altă ramură de activitate rareori sînt acceptate cu prietenie și bunăvoință.

S-ar putea ca în această privință mulțimea să aibă într-o oarecare măsură dreptate; căci fiecare lucru pe care-l întreprinzi prezintă atîtea dificultăți că e nevoie de un om întreg, ba chiar de mai mulți, spre a atinge ținta dorită. În schimb, trebuie să se țină seama de faptul că activitățile privite într-un sens superior nu sînt de conceput separat, căci își sînt de ajutor reciproc, iar omul se aliază cu sine însuși în felul în care s-ar asocia cu alții, de aceea e bine să se împartă între mai multe aptitudini și să exercite mai multe virtuți.

[...] Auzisem de înrudirea mai multor arte care începuseră să fie tratate într-o anumită conexiune. Mai de mult, în ceasuri de liniște, natura mă atrăgea sub aspectul ei de peisaj, și, cum frecventam atelierele pictorilor, am făcut încercarea să transpun în cîte un tablou, pe cît reușeam de bine, ceea ce-mi apărea în realitate. Ba, simțeam chiar un impuls mult mai puternic spre această activitate, pentru care în fond nu eram înzestrat, decît pentru cea care îmi venea ușor și mi-era la îndemînă din născare. Iată cum se vădește că năzuințele greșite înflăcărează adesea omul cu mai multă pasiune decît cele potrivite, și că adesea omul urmărește cu mai mult zel ceea ce-l va duce la un eșec decît ce l-ar putea duce la izbîndă.

Istoria teoriei culorilor, „Mărturisirea autorului"

[Cunoaşterea oamenilor]

— Auzind cum îl explici pe Shakespeare al dumitale, s-ar crede că vii de-a dreptul de la adunarea zeilor, unde i-ai ascultat sfătuindu-se cum să plăsmuiască oamenii. În schimb cînd văd cum te comporţi printre oameni, îmi apari ca primul copil al creaţiei, născut de-a gata mare, care priveşte cu o uimire nemaipomenită şi cu o bună-credinţă edificatoare leii şi maimuţele, oile şi elefanţii, şi le vorbeşte cu inima deschisă ca unor egali ai săi, pentru simplul fapt că există şi se mişcă şi ei.

— [...] Din fragedă tinereţe mi-am îndreptat ochii spiritului mai mult spre fiinţa mea lăuntrică, aşadar e cu totul firesc că am ajuns să cunosc pînă la un anumit grad omul, fără să înţeleg cîtuşi de puţin *oamenii.*

Anii de ucenicie, IV, 16

Nimic nu ascute mai mult vederea omului decît îngrădirea la care e supus. De aceea femeile sînt în genere mai înţelepte decît bărbaţii; iar subordonaţii nu privesc pe nimeni cu mai multă atenţie decît pe cel care porunceşte fără a da în acelaşi timp o pildă bună prin faptele sale. Aşa şi fiul este foarte atent la faptele tatălui său.

Convorbirile unor emigranţi germani

S-ar putea spune că orice om e o şaradă făcută din multe silabe din care el însuşi dibuieşte anevoie cîteva, pe cînd alţii descifrează lesne cuvîntul întreg.

Winckelmann, Cap. Caracterul său

Adesea un străin cu privirea ageră, intrînd într-o casă, observă numaidecît ceea ce stăpînul casei trece cu vederea sau ignoră din indulgenţă, obişnuinţă sau bunătate.

Către K. E. v. Reinhard, 22 iunie 1808

Nu-i putem cunoaşte pe oameni cînd vin la noi; trebuie să ne ducem noi la ei ca să aflăm cum sînt.

Afinităţile elective, II, 5

Marea dificultate în reflecţiile psihologice constă în aceea că trebuie să considerăm mereu tot ce e în sufletul omului paralel, sau mai degrabă împletit cu tot ce e în afara lui. Fiinţa vie e în continuă sistolă şi diastolă, inspiraţie şi expiraţie. Acest lucru chiar dacă nu-l putem exprima exact, e bine să-l observăm atent şi să-l urmărim.

M.&.R., 278

[Limitările omului]

Ce este omul, mult slăvitul semizeu! Nu-l lasă puterile tocmai cînd ar avea mai multă nevoie de ele? Şi cînd se înalţă de bucurie sau se cufundă în durere, nu-l opreşte oare ceva spre a-l readuce la conştiinţa obtuză şi rece tocmai cînd îl cuprinde dorul de a se pierde în plenitudinea infinită?

Werther, II, 6 decembrie

Şi-apoi vrerea şi părerea oamenilor sînt instabile; ce i se pare unuia bun şi drept astăzi, altul

va găsi mîine reprobabil; şi astfel confuzia şi nedreptatea sînt inevitabile.

Götz, I, Palatul episcopal, Olearius

Omul nu e niciodată cu totul stăpîn pe sine. De vreme ce nu cunoaşte viitorul, de vreme ce îi e tăinuită pînă şi clipa următoare, are adesea de luptat, cînd îşi propune ceva ieşit din comun, cu emoţii involuntare, presimţiri, prevestiri ca în vis, de care după aceea îi vine uşor să rîdă, dar care-l stînjenesc adesea foarte tare în clipa deciziei.

Scrisori din Elveţia, 11 noiembrie 1779

Cît de îngrădit e omul, ba la minte, ba în puterile sale, ba ca posibilităţi, ba în voinţa sa!

Către Charlotte v. Stein, 9 iunie 1784

Nu prea culegem recunoştinţă de la oameni dacă vrem să le înălţăm necesităţile interioare, să le sădim în minte o idee mai măreaţă despre ei, să-i facem să simtă splendoarea unei existenţe adevărate şi nobile.

Călătorie în Italia, 19 septembrie 1786

Omul e o fiinţă atît de mărginită, încît chiar dacă mintea sa se deschide spre cele măreţe, el nu ajunge să posede facultatea de a aprecia şi recunoaşte în mod egal diversele feluri de a fi mare.

Ibid., iulie 1787

Cele ce se întîmplă deobicei fiecărui om se repetă mai mult decît se crede, fiindcă omul e strîns determinat de firea sa. Caracterul, individualitatea, înclinaţia, orientarea, locul în care se află, mediul şi obiceiurile formează la un loc un întreg în care

orice om pluteşte, ca într-un element, într-o atmosferă a lui, singura plăcută şi prielnică pentru el. De aceea, deşi toată lumea se plînge de felul schimbăcios al oamenilor, îi regăsim după mulţi ani, spre mirarea noastră, neschimbaţi şi de neschimbat în pofida nenumăratelor impulsuri lăuntrice şi din afară.

Afinităţile elective, II, 17

Pe lîngă puţinătatea mijloacelor de care dispun, oamenii sînt şi mai limitaţi decît aceste mijloace, de aceea trebuie să acceptăm ca, atunci cînd avem de înfăptuit ceva cu ajutorul altora sau prin alţii, să obţinem un rezultat minimal.

Riemer, 18 august 1809

Omul e o fiinţă mărginită, dar numai duminica e dedicată reflecţiei asupra mărginirii noastre.

Anii de drumeţie, I, 7

[Inteligenţă — prostie]

Ce-l deosebeşte oare pe prostănac de omul plin de spirit dacă nu faptul că cel din urmă prinde rapid, cu vioiciune şi în felul său personal tot ce-i subtil şi potrivit din cîte i se prezintă, ştiind să le exprime cu uşurinţă, pe cînd cel dintîi e silit să recurgă la formule banale, luate de-a gata, aşa cum facem cînd vorbim o limbă străină.

Scrisori din Elveţia, Partea I

E ceva îngrozitor un om deosebit pe care proştii şi-l revendică fălindu-se cu el.

Afinităţile elective, II, 5

— [...] Mă mustru singur [...] că nu mai sînt atît de activ cum eram [...]. Pentru a ne menține într-o situație prezentă oarecum egală și durabilă nu avem nevoie decît de inteligență, dar ne și reducem doar la inteligență, așa încît nu mai vedem lucrurile extraordinare pe care ni le pretinde fiecare zi cît ar fi de oarecare, iar dacă ne dăm seama de ele, găsim mii de scuze ca să nu le îndeplinim. Un om inteligent e mult pentru sine însuși, dar pentru comunitate e prea puțin.

— Mai bine să nu vorbim de rău inteligența, zise Jarno, ci să recunoaștem că lucrurile extraordinare care se fac sînt în genere prostii.

— Da, și anume din motivul că oamenii fac ceva extraordinar în afara oricărei ordini.

....

— Favorizam cu drag tot ce e rezonabil, nu treceam sub tăcere dacă găseam că un lucru e o neghiobie, așa că lumea avea mereu ceva de spus despre mine, că am o minte neastîmpărată și că sînt rău de gură; gloata se teme de inteligență mai mult decît de orice; de prostie ar trebui să se teamă, dacă ar pricepe ce periculoasă este; dar inteligența e incomodă, deci trebuie înlăturată; prostia e doar destructivă, așa că avem timp să-i așteptăm efectele.

Anii de ucenicie, VII, 3

Natura a vrut, pe semne, să nu ne păstrăm doar forțele fizice cîte au fost în stare naturală, dar să devenim și mai slabi, fără a fi totuși păgubiți; căci dîndu-ne conviețuirea în societate și puterea minții, ne-a pus la dispoziție o forță care întrece puterea celor mai puternice animale sălbatice.

Riemer, 16 august 1805

Cine face uz de inteligența sa în detrimentul altora, sau îi îngrădește măcar pe ceilalți prin ea, e în această privință imoral.

Ibid., 3 februarie 1807

[Minte — inimă]

Spre lumina inteligenței, calea ne e deschisă oricînd, dar plenitudinea inimii nu ne-o poate dărui nimeni.

Anii de ucenicie, IV, 16

Ceea ce am gîndit, imaginile pe care le-am văzut, pot fi evocate în minte și în închipuire; dar inima nu e la fel de serviabilă, ea nu ne repetă frumoasele simțiri, și sîntem mai puțin în stare decît de orice altă faptă să ne reactualizăm momentele de entuziasm; ele ne cuprind pe neașteptate, iar noi ne lăsăm în voia lor fără să știm.

Poezie și adevăr, III, 14

Cum inima ne este mai apropiată decît mintea și ne dă de furcă și atunci cînd mintea știe cum să iasă din încurcătură, mi s-a părut întotdeauna că problemele inimii sînt cele mai importante. Nu încetam să meditez despre caracterul fugar al afecțiunilor, despre firea schimbăcioasă a omului, despre rolul simțurilor în viața noastră morală, despre toate culmile și abisurile sufletești, a căror îmbinare inextricabilă în firea noastră e pe drept cuvînt considerată ca enigma existenței omenești.

Poezie și adevăr, II, 7

Ştiţi oare că inima-şi are tainele de care mintea nu ştie nimic?[1] [...] Există, ce-i drept, situaţii în viaţă, cînd inima e elocventă, iar gura tăcută. Ba inima se teme chiar că şi-ar putea trăda micile dar violentele-i comoţii şi, pentru a scăpa de primejdie, inima temătoare se-nvăluie-n tăcere, sau caută să îndrume convorbirea înspre subiecte indiferente şi străine.

Dietmar[2], iulie 1786

Inteligenţa şi raţiunea sînt capacităţi formale, conţinutul, materia, o furnizează inima.

Riemer, 15 ianuarie 1810

De cîte ori se întîmplă ca nişte oameni stăpîniţi de raţiune să fi născocit ceva raţional, un fel de a înlătura vreo dificultate, de a atinge cutare sau cutare scop, şi să-şi fi clarificat şi înşirat toate argumentele imaginabile în sprijinul acelei idei, ei sînt cît se poate de neplăcut surprinşi dacă cei care ar trebui să conlucreze cu ei spre propria lor propăşire se arată cu totul potrivnici şi se opun, din motive ce zac în străfundul inimilor, unui lucru pe cît de lăudabil, pe atît de necesar.

Anii de drumeţie, II, 5

[Pasiunile]

— Dragul meu, am exclamat eu, omul e om, şi puţina minte pe care o are cineva intră în foarte

[1] Goethe citează aici, liber, faimoasa frază a lui Pascal: *Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas.*

[2] *Dietmar*, născut în 1759, student la Halle; prezentat în 1786 lui Goethe, a notat convorbirea care a avut-o cu acel prilej.

mică măsură sau nu intră deloc la socoteală atunci cînd se dezlănţuie pasiunea şi el ajunge la marginile firii umane.

Werther, I, 12 august

Înainte de a se lăsa în voia unei patimi, omul se îngrozeşte o clipă ca în faţa unei stihii străine; dar de-abia s-a lăsat în voia ei, că se şi simte plăcut învăluit şi purtat ca înotătorul în apă, se simte bine în starea sa nouă şi nu se mai gîndeşte la pămîntul ferm, pînă ce nu-l părăsesc puterile sau pînă ce vreun cîrcel nu ameninţă să-l scufunde în valuri.

Vocaţia teatrală a lui Wilhelm Meister[1], III, 6

În jurul nostru atîtea prăpăstii
Săpate de soartă, stau să ne-nghită!
Dar cea mai adîncă în inimi se cască,
Şi-n ea ne prăvălim cu dulce-nfiorare

Tasso, V, 2

Firea unui om nu poate fi rău denaturată decît dacă se lasă în voia unei patimi întîmplătoare pentru lucruri inferioare, decît dacă cedează unei atracţii obscure, resimţite faţă de o societate ai cărei membri nu sînt de soiul lui, şi astfel devine sclavul unei situaţii în care fidelitatea, cea mai frumoasă şi mai omenească dintre însuşiri, îl menţine numai spre durerea şi pierzania sa.

Vocaţia teatrală a lui Wilhelm Meister, V, 1

[1] *Wilhelm Meisters theatralische Sendung*, prima formă a romanului denumit ulterior *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister*, abandonată în 1785 şi publicată ca fragment abia în 1911.

[...] Cum se întîmplă de obicei, o patimă căreia i-am rezistat multă vreme, ne răpește deodată și ne exaltă simțirea în așa fel încît privim în urmă spre îngrijorări și temeri, ținută și rușine, spre împrejurările potrivnice legate de situația noastră și de îndatoriri considerîndu-le cu dispreț ca pe niște mărunte piedici depășite.

Convorbirile unor emigranți germani

Nu putem lupta cu cuvinte împotriva unei pasiuni.

Afinitățile elective, I, 17

Patimile sînt cusururi sau virtuți, doar că sînt amplificate.

Pasiunile noastre sînt adevărați fenicși. Îndată ce s-a consumat cea veche în flăcări, din cenușa ei purcede alta nouă. Pasiunile mari sînt boli fără leac. Ceea ce le-ar putea vindeca, abia le face primejdioase.

Pasiunea se exaltă dar se și tempereazâ prin mărturisire. Poate că în nici un alt domeniu nu e mai recomandabilă calea de mijloc decît în împărtășirea și tăinuirea lor față de cei pe care-i iubim.

Ibid., II, 4

Cînd sîntem departe de ființa iubită, ni se pare că ajungem să ne stăpînim cu atît mai bine cu cît pasiunea noastră e mai vie, întrucît toată puterea ei, pînă atunci manifestată în spre afară, o canalizăm spre înlăuntru; dar cît de curînd și cît de repede se destramă această eroare cînd ființa de care credeam că ne putem lipsi apare în fața ochilor noștri și ne dăm seama dintr-o dată că nu putem fără ea.

Afinitățile elective, II, 15

O pasiune care încolțește e atît de frumoasă pentru că la fel cum e neștiutoare de originile ei, nu poate concepe nici gîndul sfîrșitului și, simțindu-se descătușată și senină, nu bănuiește că ar putea pricinui vreo nenorocire.

Poezie și adevăr, II, 10

E foarte plăcut să simți încolțind în suflet o nouă pasiune, cînd mai dăinuie încă ecourile celei vechi.

Ibid., III, 13

[Despre iubire]

Și credeți-mă, nimic nu e mai de preț pe lume decît o inimă în stare să simtă iubire și pasiune.

Anii de ucenicie, VIII, 7

E o vorbă adevărată că dragostea știe să rabde totul, și cu atît mai adevărat e că are putința de a ține loc de orice.

Afinitățile elective, II, 14

Toți poeții și semipoeții ne înfățișează iubirea, așa încît aceasta ar fi trebuit să se trivializeze de mult, dacă nu s-ar înnoi mereu, după legea firii, în toată puterea și splendoarea ei.

Maxime și reflecții, 386

Orice dragoste se raportează la prezent; ceea ce îmi este plăcut cînd e prezent, mi se înfățișează în minte mereu cînd e absent, suscită mereu dorința prezenței sale înnoite, se însoțește de o vie delectare cînd dorința prezenței se împlinește, de o

continuă și mereu vie impresie de grație cînd această fericită împlinire se perpetuează, acel ceva îl iubim, iar din aceasta decurge că putem iubi tot ce poate avea acces la prezența noastră; ba, ca să exprimăm și sumum-ul: iubirea de divinitate tinde mereu să-și facă prezentă ființa supremă.

M. &. R., 388

Foarte apropiată de dragoste e înclinația, din care nu arareori se dezvoltă dragostea. Ea indică o relație pură care se aseamănă întru totul cu iubirea, afară de exigența unei prezențe continue.

M. &. R., 389

Înclinația poate fi orientată spre multe direcții, se poate adresa multor persoane și lucruri, ea este cea care, în fond, face fericirea durabilă a omului, dacă acesta știe s-o păstreze. E demn de o reflecție deosebită faptul că obișnuința se poate strecura întru totul în locul dragostei pătimașe; ea nu cere atît o prezență care să ne delecteze, cît una care să ne fie comodă; dar apoi e invincibilă. Trebuie să-și dea concursul multe împrejurări pentru ca să punem capăt unor relații cu care ne-am obișnuit; ele persistă în pofida a tot ce le e potrivnic; neplăcerea, supărarea, mînia nu-i pot veni de hac; ba, ele supraviețuiesc chiar și disprețului și urei. Nu știu dacă un romancier a reușit vreodată să redea perfect asemenea situații; de altfel, ar trebui s-o facă numai în treacăt și episodic, căci în cazul unei dezvoltări ample cu amănunte exacte, ar avea de luptat cu o seamă de lucruri neverosimile.

M. &. R., 389

Cine nu consideră cusururile persoanei iubite drept virtuți nu iubește cu adevărat.

M. &. R., 843

[Despre slăbiciunile omenești]

[Plictisul, dezgustul de viață]

Cînd a avut de redat dezgustul de viață resimțit de unii oameni fără să fie munciți de nevoi, autorul s-a gîndit numaidecît să înfățișeze această stare de spirit cu ajutorul genului epistolar, căci orice proastă dispoziție e un copil născut și hrănit de singurătate; iar cine se lasă în voia ei, fuge de tot ce o stirbește; și oare ce ar putea s-o contracareze mai mult decît o societate veselă? Pofta de viață a altora îi apare ca un reproș neplăcut, așadar tocmai ceea ce ar trebui să-l ademenească să iasă din sine îl va face să se închidă în intimitatea sa. Dacă dorește totuși să-și exteriorizeze sentimentele, o va face în scrisori; căci nimeni nu se împotrivește direct unei revărsări de sentimente așternute pe hîrtie, fie vesele fie triste; iar un răspuns compus din argumente potrivnice îi oferă singuraticului un prilej să persiste în toanele sale, un motiv să se afunde în ele cu îndărătnicie. Compuse în acest spirit, scrisorile wertheriene au exercitat o atracție atît de multiplă probabil pentru că tot ce cuprind a fost întîi discutat în dialoguri imaginare cu mai multe persoane și numai ulterior au intrat în compoziția cărții, ca adresate unui singur prieten și confident.[...]

Dezgustul de viață [...] își are cauzele fizice și morale; cercetarea celor dintîi s-o lăsăm în seama medicului, a celor din urmă în seama moralistului, și dat fiind că subiectul a fost tratat de atîtea ori, să luăm în considerație doar punctul principal, în care fenomenul se manifestă cu maximă claritate. Impresia că viața-ți tihnește se întemeiază pe repetarea regulată a unor împrejurări. Alternanța zilei cu noaptea, a anotimpurilor, a înfloririi și a rodirii, a toate cîte se întîmplă de la o epocă la alta și ne invită să le gustăm: iată adevăratele resorturi ale vieții pămîntești. Cu cît sîntem mai receptivi față de aceste plăceri, cu atît ne simțim mai fericiți; dar dacă diversitatea acestor fenomene se desfășoară în fața noastră fără să participăm la ele, dacă sîntem nereceptivi față de aceste daruri dulci ale vieții, atunci apare răul cel mare, boala cea mai gravă: viața ni se pare o povară nesuferită. Se povestește despre un englez că s-ar fi spînzurat ca să nu se mai îmbrace și să nu se mai dezbrace zilnic. Am cunoscut un grădinar, om de treabă, îngrijitorul unui mare parc, care a strigat odată cu năduf: „Să-mi fie oare dat să văd mereu trecînd norii ăștia de ploaie din spre apus spre răsărit?“ Despre unul dintre oamenii noștri cei mai eminenți se povestește că privea plictisit cum toate înverzeau primăvara și și-a exprimat dorința ca pentru variație să le vadă odată înroșindu-se. Acestea sînt de fapt simptomele dezgustului de viață, care nu arareori sfîrșește prin sinucidere, și care, la oamenii meditativi și interiorizați, e mai frecvent decît s-ar crede.

Nimic însă nu pricinuiește în mai mare măsură plictisul de viață decît repetarea iubirii. Prima dragoste e socotită pe drept cuvînt ca singura adevărată; căci a doua, prin însuși faptul că e a doua,

și-a și pierdut sensul ei suprem. Ideea că e eternă și infinită, ideea care o înalță și o poartă s-a distrus. Ca tot ce se repetă, dragostea apare trecătoare. Detașarea trăirii senzoriale de cea morală, o segregație care în lumea cultivată, extrem de complexă, despică simțirea în iubire și dorință, duce și aici la un exces care nu poate avea urmări bune.

Apoi, un tînăr își va da seama în curînd, dacă nu din experiență proprie, măcar privindu-i pe ceilalți, că în domeniul moral există epoci care alternează ca și anotimpurile. Grația mai-marilor, favoarea celor puternici, promovarea celor activi, simpatia mulțimii, iubirea fiecăruia în particular, toate cresc și descresc neîncetat fără să le putem opri în loc, așa cum nu putem opri soarele, luna și stelele; și totuși aceste lucruri nu sînt doar evenimente ale naturii; ele ne scapă, din vina noastră sau a altora, din întîmplare sau prin destin, în orice caz se schimbă necontenit și nu sîntem niciodată siguri de ele.

Ceea ce-l neliniștește însă mai mult ca orice pe un tînăr simțitor e repetarea inevitabilă a greșelilor noastre; căci ce tîrziu ajungem să ne dăm seama că dezvoltîndu-ne virtuțile, ne cultivăm în același timp defectele! Virtuțile se sprijină pe defecte, crescînd din ele ca din niște rădăcini, iar acestea se ramifică în taină la fel de viguros și de felurit ca și virtuțile în plină lumină. Cum însă virtuțile ni le exercităm de obicei dinadins și conștient, în timp ce cusururile ne surprind fiindcă nu sîntem conștienți de ele, arareori ne bucurăm de cele dintîi, pe cînd cele din urmă ne pricinuiesc mereu supărări și dureri. Acesta-i punctul cel mai dificil al cunoașterii de sine, cel care o face aproape imposibilă. Să ne mai gîndim că la acestea se adaugă un sînge tînăr și clocotitor, o imaginație ușor robită

cîte unui lucru în parte, în plus o dispoziţie oscilantă, după cum sînt zilele, şi nu vom mai găsi nefirească năzuinţa nerăbdătoare de a scăpa dintr-o asemenea strîmtoare.

Poezie şi adevăr, III, 13

[Despre vanitate]

Cîte străduinţe nu depune lumea ca să ne educe în tinereţe! Mereu ni se atrage atenţia să ne dezbărăm de o necuviinţă sau alta, şi totuşi majoritatea proastelor obiceiuri sînt tot atîtea mijloace cu ajutorul cărora omul se strecoară prin viaţă. Cîte admonestări nu se fac unui copil la care s-a remarcat un pic de vanitate! Şi ce fiinţă lamentabilă e omul dacă s-a dezis de orice vanitate! Cum am ajuns la această convingere, iată, am să ţi-o spun: alaltăieri s-a alipit de noi un tînăr care ne era cît se poate de antipatic, şi mie şi lui Fernand. Deficienţele sale erau atît de evidente, golul său lăuntric atît de vizibil, grija sa pentru aspectul său exterior sărea în ochi atît de tare, încît îl consideram cu mult mai prejos ca noi, şi totuşi avea parte peste tot de o primire mult mai bună decît aveam noi. Printre alte neghiobii de-ale sale era şi faptul că purta o jiletcă de atlas roşu, răscroită la gît în aşa fel încît părea panglica unei decoraţii. Nu puteam ascunde că ne batem joc de această nerozie; el nu se sinchisea de ironia noastră, profita de avantajele ce le obţinea şi rîdea probabil de noi. Căci gazdele, vizitiul, argatul şi slujnicele, chiar şi unii dintre călători, erau orbiţi de această falsă podoabă, îl tratau cu mai multă politeţe decît pe noi, el era primul servit şi, spre umilinţa noastră, ne-am dat

seama că fetele drăguţe din casă aruncau priviri mai ales spre el. În cele din urmă am fost siliţi să suportăm în proporţii egale preţul consumaţiilor, mai scumpe din pricina purtării sale distinse. Cine a jucat rolul prostului în această piesă? Desigur că nu el!

Scrisori din Elveţia, Partea I

Deoarece nu m-a supărat niciodată ceea ce numim vanitate, ci dimpotrivă, îmi permiteam la rîndul meu să fiu vanitos, adică să pun în evidenţă fără preget cele ce-mi plăceau la mine însumi, mă înţelegeam bine cu Zimmermann[1], ne acordam reciproc dreptul de a ne lăuda şi de a ne manifesta în toată libertatea, şi cum el se arăta foarte deschis şi comunicativ, am învăţat în puţin timp foarte multe de la el.

Dar dacă e să judec un asemenea om cu seriozitate, recunoştinţă şi bunăvoinţă, nu am dreptul să spun că era vanitos. Noi, germanii, întrebuinţăm acest cuvînt prea adesea într-un mod abuziv; căci în fond el implică noţiunea de vid interior, aşa că se aplică în mod justificat numai celui care, în nimicnicia sa, nu-şi poate ascunde mulţumirea de sine, satisfacţia pe care i-o dă existenţa sa găunoasă. În cazul lui Zimmermann însă era tocmai contrariul, avea mari merite şi nici o mulţumire de sine. Iar cine nu ştie să se bucure în taină de darurile sale naturale, cine nu-şi găseşte răsplata în exercitarea acelor daruri, ci aşteaptă şi speră ca alţii să

[1] *Johann Georg von Zimmermann* (1728—1795), vestit medic elveţian şi scriitor prieten cu Lavater, mai tîrziu stabilit la Hanovra. Goethe l-a cunoscut în 1775 la Strasbourg, apoi s-a distanţat de această personalitate ciudată şi contradictorie.

le recunoască rezultatele şi să le preţuiască după cum merită, acela se află într-o situaţie nefericită, deoarece este ştiut că oamenii îşi acordă aprobarea cu mare zgîrcenie, că-şi precupeţesc laudele, ba chiar le transformă în blam cînd acest lucru e cît de cît posibil. Cine se manifestă public fără a se aştepta la toate acestea, nu va întîmpina decît necazuri; căci orice om chiar dacă nu le supraevaluează, atribuie o valoare necondiţionată realizărilor sale, în vreme ce primirea ce ne-o hărăzeşte lumea va fi totdeauna condiţionată; şi apoi avem nevoie de o anumită receptivitate pentru laude şi aprobare, ca pentru orice altă plăcere. Aplicînd acestea lui Zimmermann, va trebui să recunoaştem şi de data aceasta: ceea ce omul nu aduce cu sine, nu poate primi de la alţii.

Poezie şi adevăr, III, 15

Vanitatea e o sete de slavă personală: vanitosul nu vrea să fie preţuit, onorat, căutat pentru meritele şi faptele sale, ci de dragul existenţei sale ca individ. De aceea vanitatea se potriveşte cel mai bine cu o frumoasă frivolă.

Maxime şi reflecţii, 860

[Tendinţa de a defăima]

De mult nu mă mai gîndisem la Spinoza, cînd am fost îndrumat spre el de o scriere polemică. În biblioteca noastră se găsea o cărticică al cărei autor îl combătea cu vehemenţă pe originalul gînditor şi, pentru a produce cît mai mult efect, pusese faţă-n faţă cu pagina de titlu portretul lui Spinoza cu inscripţia: *Signum reprobationis in vultu gerens*, adică: semnul blestemului şi al blestemăţiei îi e înscris pe faţă. Acest lucru nu se putea nega văzînd portretul, căci era o gravură mizerabilă, arătînd o adevărată pocitanie; privind-o, mi-am adus aminte de unii adversari care desfigurează întîi pe cei cărora le vor răul, şi apoi îi combat ca pe nişte monştri.

Cărticica nu m-a impresionat însă fiindcă în general nu-mi plăceau controversele. Am preferat totdeauna să aflu de la el însuşi ce gîndeşte un om decît să aud pe altul spunînd cum ar fi trebuit să gîndească. Dar curiozitatea m-a împins să consult articolul Spinoza din dicţionarul lui Bayle[1]; o operă pe cît de demnă de preţuire şi de folositoare prin erudiţia ei şi ascuţimea ei de spirit, pe atît de ridicolă şi de dăunătoare prin bîrfeală şi flecăreală.

Articolul despre Spinoza a trezit în mine o vie neplăcere şi neîncredere. Întîi filozoful e arătat ca ateu şi părerile sale ca foarte reprobabile; apoi însă se recunoaşte că a fost un bărbat care medita în linişte, consacrîndu-se cugetării, un bun cetăţean, iar ca om o fiinţă comunicativă şi o paşnică persoană particulară; astfel se scăpa din vedere întru totul vorba *Evangheliei*: „După roadele lor îi veţi cunoaşte!" Căci cum ar putea să izvorască o viaţă după placul oamenilor şi al lui Dumnezeu din nişte principii vătămătoare?!

Poezie şi adevăr, IV, 16

[Zădărnicii]

Ce oameni sînt aceştia care-şi pun tot sufletul în ceremonii, ale căror creaţii poetice şi străduinţe

[1] *Pierre Bayle* (1647—1706), filozof francez al cărui dicţionar istoric şi critic a pregătit terenul pentru iluminism.

sînt toate orientate ani de zile spre un scop: cum să-şi facă loc printre comeseni, ocupînd un scaun cît mai apropiat de capul mesei! Şi nu pentru că n-ar avea alte îndatoriri, nu, dimpotrivă, lucrările lor neterminate se adună în vrafuri, tocmai pentru că străduinţele mărunte depuse în vederea avansării îi reţin de la îndeletnicirile importante...

Werther, partea a II-a, 8 ianuarie 1772

Ce multe neajunsuri ne pricinuiesc în tinereţe oamenii care cred că ne-au poftit la cea mai plăcută petrecere, promiţîndu-ne că ne duc în societatea Danaidelor şi a lui Sisif! Slavă Domnului, m-am descotorosit de ei, şi dacă spre nefericire mai pătrunde vreunul în cercul meu, caut să-l poftesc afară cu cea mai mare politeţe: căci tocmai pe astfel de oameni îi auzi plîngîndu-se cu cea mai mare amărăciune de încîlceala treburilor şi de mersul lumii, de superficialitatea ştiinţei, de uşurătatea artiştilor, de vidul sufletesc al poeţilor şi de mai cîte! Ei se gîndesc mai puţin ca oricine că tocmai ei înşişi, ca şi mulţimea care le seamănă, n-ar citi o carte dacă ar fi scrisă aşa cum vor ei, că adevărata poezie le e străină şi că o operă de artă valoroasă nu le poate stîrni admiraţia decît pe temeiul unei prejudecăţi.

Anii de ucenicie, VI

[Alte slăbiciuni şi cusururi omeneşti]

Tocmai oamenii cu totul uşuratici şi incapabili de a se corija se acuză adesea pe ei înşişi cu cea mai mare înverşunare, îşi mărturisesc greşelile cu cea mai mare sinceritate şi se căiesc de ele, deşi nu au nici un pic de forţă în ei pentru a părăsi calea pe care-i împinge firea lor mult prea puternică.

Ibid., III, 10

Am observat adesea că principiile le servesc oamenilor doar ca un supliment al existenţei; ne place să ne învăluim greşelile în veşmîntul cîte unui principiu general valabil.

Ibid., VIII, 7

Există desigur oameni incapabili din fire de cutare sau cutare treabă; graba şi îngîmfarea sînt însă demoni primejdioşi care-l transformă şi pe cel mai înzestrat într-un incapabil, fac să stagneze orice activitate, paralizează orice progres. Aşa se întîmplă în toate treburile lumii, dar îndeosebi în ştiinţe.

Maxime şi reflecţii, 422

Sînt trei categorii de nerozi: bărbaţii — din orgoliu; fetele — din dragoste, femeile — din gelozie.

M.&.R., 1327,

[Fire şi caracter]

Simţindu-se o unitate vie, orice fiinţă e însufleţită de voinţa de a se menţine întreagă şi neschimbată în starea care îi e proprie. Iată un dat etern şi necesar al naturii; se poate spune deci că fiecare ins are un caracter, pînă şi viermele care se zvîrcoleşte cînd îl calci în picioare. În acelaşi sens sîntem îndreptăţiţi să atribuim caracter şi omului slab, ba chiar şi unui laş, căci el renunţă la un lucru pe care alţii îl preţuiesc mai mult ca orice,

dar care nu ține de firea lui: onoarea, bunul renume, și asta numai spre a-și păstra personalitatea. Totuși, ne servim de obicei de cuvîntul caracter într-un sens superior, și anume cînd o personalitate cu însușiri deosebite rămîne statornică în felul ei și nu poate fi determinată prin nici un mijloc să se abată de la acest fel de a fi.

Zicem că un caracter e puternic, atunci cînd se opune cu tărie tuturor impedimentelor din afară și caută să-și păstreze felul propriu de a fi chiar cu primejdia de a-și pierde viața. Un caracter se numește mare atunci cînd tăria lui e îmbinată cu însușiri și capacități deosebite, neîngrădite, așa încît i se datorează realizarea unor intenții, proiecte și fapte cu totul originale și neașteptate.

Oricine își poate da seama că în acest caz măreția constă, așa cum se întîmplă în general, în întrecerea măsurii obișnuite, dar acest lucru nu trebuie să ne inducă în eroare, făcîndu-ne să credem că e vorba de domeniul moral. Temeiul principal al eticului e voința bine intenționată, care, conform cu natura ei, nu poate viza decît binele; temeiul principal al caracterului e vrerea hotărîtă, neclintită de considerente privitoare la drept sau nedrept, bine sau rău, adevăr sau eroare; este ceea ce fiecare partid prețuiește atît de mult la ai lui. Voința ține de libertate, e legată de interioritatea omului și e orientată spre un scop; vrerea ține de fire și e îndreptată spre lumea din afară, spre faptă; și cum vrerea de pe pămînt nu poate fi decît mărginită, se poate presupune că, în practică, ea nu va tinde niciodată, sau doar din întîmplare, spre ceea ce e bine într-un sens superior.

După convingerea noastră, nu s-au găsit încă nici pe departe destule adjective pentru a exprima

diversitatea caracterelor. Cu titlu de experiment, vom încerca să utilizăm, prin analogie, cuvintele care exprimă diferențele constatate în fizică cu privire la coerența corpurilor; astfel ar exista caractere tari, solide, dense, flexibile, elastice, maleabile, ductile, rigide, vîscoase, lichide și cine știe cîte și mai cîte feluri de caractere. Caracterul lui Newton l-am socoti printre cele rigide, după cum și teoria lui a culorilor e de considerat ca un sistem înțepenit.

În ce ne preocupă acum, ne referim numai la problema relațiilor caracterului cu adevărul și eroarea. Caracterul rămîne același, fie că se dedică adevărului sau erorii; așa că stima pe care o nutrim pentru Newton nu se micșorează întru nimic dacă susținem că atît ca om cît și ca observator a căzut într-o eroare, dar ca om de caracter și ca șef al unei secte, și-a dovedit perseverența tocmai prin aceea că a susținut cu fermitate această eroare pînă la moarte, muncind și străduindu-se tot mai mult s-o răspîndească, s-o consolideze și s-o apere de atacuri.

Aici se ivește un mare mister etic, care însă nu e de nedezlegat pentru cel ce are curajul să arunce o privire în abisurile firii omenești. În focul polemicii, l-am acuzat pe Newton chiar de oarecare necinste; afirmăm și acum că n-a ascultat de anumite avertismente ale vocii interioare, și cum se poate armoniza acest fapt cu înalta moralitate, de altfel recunoscută, a unui asemenea bărbat?

Omul e supus erorii, și dacă se înșală în mod consecvent vreme mai îndelungată, devine fals față de sine și față de alții. Eroarea sa poate să rezide în păreri sau în înclinații. În privința înclinațiilor, chestiunea e mai lămurită, pentru că

rar se găsește cineva care să nu fi avut o experiență similară, resimțită pe propria-i piele; n-ai decît să dărui cuiva mai multă dragoste, mai multă stimă decît merită, îndată va trebui să fii fals față de tine și de alții; ești silit să privești defectele acelei persoane ca merite și să faci ca ele să treacă drept atare în ochii tăi și ai altora.

În schimb, rațiunea și conștiința nu-și cedează drepturile. Poți să le minți, dar nu să le înșeli. Credem că nu exagerăm spunînd: cu cît un om e mai moral și rațional, cu atîta devine mai mincinos de îndată ce greșește, și cu atît mai enormă va deveni eroarea îndată ce persevereaza în ea; iar cu cît rațiunea e mai slabă, conștiința mai obtuză, cu atît i se permite omului să greșească, fiindcă nu e prevenit; eroarea lui va apărea doar regretabilă, ba uneori chiar simpatică.

În schimb e înfricoșător să vezi că un caracter puternic trădează lumea pentru a nu se trăda pe sine și dă realitatea drept minciună pentru a rămîne cu adevărul lui, arătînd indiferență față de judecata altora, fie că aceștia îl consideră încăpățînat, înrăit și obstinat, sau ridicol. Cu toate acestea, un caracter rămîne un caracter, indiferent dacă vrea ceva drept sau nedrept, adevărat sau neadevărat, și lucrează din răsputeri pentru una sau alta.

Dar cu aceasta încă n-am dezlegat enigma întreagă: dedesubt mai zace ceva misterios. Un om poate avea o conștiință superioară, așa încît cîștigă oarecare perspectivă asupra firii ce zace în el și pe care n-o poate schimba, oricîtă libertate de spirit ar avea. E aproape imposibil să-ți dai seama cu totul clar de ce zace în tine. Mai merge să te cerți singur uneori în anumite situații de moment, dar

nu îi e dat nimănui să se dojenească mereu. Dacă nu recurgem la subterfugiul comun de a ne scuza defectele punînd vina pe seama împrejurărilor, sau a altor oameni, atunci conflictul dintre conștiința noastră ce judecă rațional și firea noastră oarecum modificabilă, dar totuși netransformabilă, dă naștere pînă la urmă unui soi de ironie în noi și față de noi, așa că ne tratăm defectele și erorile ca pe niște copii prost crescuți pe care poate nici nu i-am iubi chiar într-atît dacă n-ar avea acele apucături proaste.

Această ușoară ironie, acest fel de a fi conștient de sine, care ne permite să fim indulgenți față de defectele noastre, să glumim cu erorile noastre, cedîndu-le cu atît mai mult teren de desfășurare cu cît credem sau sperăm că le vom putea stăpîni pînă la urmă, se întîlnește la diferite persoane în diverse gradații, de la cea mai vagă urmă pînă la cinismul cel mai fățiș, și ne-am încumeta să compunem o întreagă galerie de astfel de caractere după modele vii și defuncte, dacă n-ar fi prea delicat și riscant.

Istoria teoriei culorilor
Personalitatea lui Newton

[Facultatea omului de a forma un tot unitar]

Mai de mult mi-am exprimat în repetate rînduri iritarea resimțită în anii tinereții de cîte ori mă întîlneam cu teza că există facultăți sufletești *inferioare* și *superioare*. În spiritul omenesc, ca și în univers, nimic nu e mai presus sau mai prejos;

totul e la fel de îndreptățit să pretindă că participă la un centru comun care-și manifestă existența secretă tocmai prin relațiile armonioase dintre toate părțile componente. Toate disputele celor vechi și mai noi, izvorăsc din separarea a ceea ce Dumnezeu a produs unit în Universul său. Știm prea bine că de obicei în fiecare om una dintre capacitățile sau aptitudinile sale se reliefează dobîndind preponderență asupra altora, și că din acest fapt rezultă în mod necesar o unilateralitate în concepții, întrucît omul cunoaște lumea doar prin mijlocirea propriei sale individualități și crede prin urmare cu naivitate și prezumție că lumea e zidită prin el și pentru el. Din acestea decurge că-și așază facultățile principale în fruntea tuturor lucrurilor, încercînd să nege complet și să extirpe din sine însușirile inferioare ce se găsesc în el. Cine nu e convins că toate facultățile ființei umane, viața simțurilor și rațiunea, imaginația și inteligența trebuie cultivate pînă formează un tot unitar, oricare ar fi facultatea predominantă, acela se va chinui mereu într-o mărginire supărătoare și nu va pricepe niciodată de ce are atîția adversari înverșunați, de ce el însuși devine uneori propriul său adversar.

Astfel, un om făcut și format pentru așa-zisele științe exacte cu greu va admite de pe culmea inteligenței sale raționale că există și o imaginație senzorială exactă, fără de care, de fapt, arta e de neconceput.

Ernst Siedenroth: Psihologie[1]

---

[1] Articol despre cartea lui Ernst Siedenroth, *Psychologie zur Erklärung der Seelenerscheinungen* (1824), apărut în *Über Kunst und Altertum*, în 1825.

[Oameni deosebiți]

Fie ca sufletul să ți se deschidă, să te lumineze certitudinea că oamenii deosebiți sînt deosebiți și prin îndatoririle lor, care sînt diferite de ale omului obișnuit.

Clavigo, IV, Casa lui Clavigo, Carlos

Ideea înaltă pe care acești doi bărbați [poeții Klopstock și Gleim] erau îndreptățiți s-o aibă despre valoarea lor și care încuraja și pe alții să se creadă ceva deosebit, a avut efecte bune și importante în viața publică și în cea particulară. Însă această conștiință, cît ar fi fost de respectabilă, a pricinuit și unele urmări rele atît pentru ei înșiși, cît și pentru cei din jurul lor și pentru epocă. Deși avem toate motivele să-i considerăm mari pe amîndoi după activitatea lor spirituală, ei rămîn mici dacă îi privim în relațiile lor cu lumea, iar comparate cu viața în stil mare, împrejurările în care au trăit au fost meschine. Ziua e lungă și lungă e și noaptea; nu poți să creezi poezie, să activezi și să dărui mereu; timpul lor nu putea fi plin de alte conținuturi, ca timpul oamenilor de lume, al nobililor și al bogătașilor; de aceea au pus prea mare preț pe măruntele lor împrejurări de viață și au dat preocupărilor lor zilnice o importanță pe care numai ei între ei le-o puteau acorda; [...] Primeau de la alții laudă și cinstire după merit, le-o întorceau la rîndul lor, păstrînd măsura, dar totuși din belșug, și tocmai fiindcă simțeau că prietenia lor e de mare preț, se complăceau s-o exprime repetat, fără să cruțe hîrtia și cerneala. Așa a văzut lumina zilei acea corespondență de a cărei lipsă de conținut se miră

lumea de azi; acestei lumi nu i se poate lua în nume de rău că nu prea înțelege cum a fost cu putință ca niște oameni de calitate să găsească bucurii într-un schimb de asemenea nimicuri, și nici că dă glas părerii c-ar fi fost mai bine ca astfel de pagini să fi rămas netipărite. Cu toate acestea, să lăsăm acele cîteva culegeri în rafturi alături de atîtea alte cărți, dacă datorită lor am ajuns să ne edificăm într-o privință și anume, că și omul cel mai ales trăiește doar din substanța zilelor sale și se bucură doar de un cîștig sufletesc meschin dacă se reduce prea de tot la sine însuși, neglijînd să culeagă din belșugul lumii din afară, singura în care poate găsi hrană pentru creșterea sa interioară și totodată criterii pentru judecarea ei.

Poezie și adevăr, II, 10

Oamenii extraordinari, ca Napoleon, ies din cadrele moralității. În cele în urmă, acționează ca niște elemente ale naturii, ca focul și apa.

Riemer, 3 februarie 1807

Oamenii mari au doar dimensiuni crescute, calitățile și defectele le au în comun cu ceilalți, numai amploarea lor e mai mare. Proporțiile dintre ele pot fi aceleași.

Ibid., 29 decembrie 1812

Orice om ieșit din comun are o anumită misiune de împlinit. Cînd a împlinit-o, nu mai e necesar pe pămînt sub același chip, și providența îl folosește apoi spre alte scopuri. Cum însă pe lume totul se întîmplă pe cale firească, demonii îi pun o piedică după alta, pînă ce e înfrînt. Așa s-a întîmplat cu Napoleon și cu alții. Mozart a murit în al treizeci și șaselea an al vieții, Rafael cam

la aceeași vîrstă, Byron doar cu puțin mai tîrziu. Dar toți își împliniseră menirea și, ce să-i faci, sosise timpul să dispară, ca să mai rămînă și altora ceva de făcut pe lumea asta, chemată să dăinuie.

Eckermann, III, 11 martie 1828

A trăi întru idee înseamnă a trata imposibilul ca și cum ar fi posibil. A avea caracter înseamnă cam același lucru; cînd ambele se întîlnesc în aceeași persoană, se produc evenimente care uimesc lumea timp de secole.

Maxime și reflecții, 262

[Despre geniu și forță creatoare]

Geniului nu i se poate prescrie nimic, el aleargă cu pași siguri ca un somnambul peste crestele înguste ale culmilor de pe care mediocritatea trează se rostogolește la vale de la prima încercare.

Note la *Nepotul lui Rameau*, Palissot

Bunul plac al geniului nu poate fi limitat și măsurat. Geniul poate să se mențină în cadrul frumosului și al perfecțiunii, sau îl poate depăși, înaintînd în absurd.

Riemer, 9 iulie 1809

Toată povestea cu geniul se reduce la atît: că oamenii permit cîteodată cuiva ceea ce nu-și permit sieși sau unul altuia; și anume dau și ei voie odată unui ins să fie în întregime ceea ce vrea să fie și are poftă să fie.

Ibid., 14 noiembrie 1813

Primul și ultimul lucru ce se pretinde unui geniu e dragostea de adevăr.

Maxime și reflecții, 382

Geniul n-ar avea nevoie de reguli, și-ar ajunge sieși, și-ar făuri singur regulile; dar de vreme ce acționează asupra lumii din afară, e supus condiționărilor multiple izvorîte din tematică și cele impuse de vremea sa, și acestea nu pot să nu-l tulbure.

M.&R., 423

Acea inspirație divină datorită căreia se produc lucruri extraordinare o vom găsi întotdeauna legată de tinerețea și productivitatea unui om, iar Napoleon a fost, desigur, unul din oamenii cei mai productivi care au existat vreodată.

Da, da, dragul meu, nu e neapărat necesar să scrii versuri și drame ca să fii productiv, există și o productivitate a faptelor, care, în multe cazuri, stă pe o treaptă superioară celeilalte. Pînă și un medic trebuie să fie productiv dacă vrea într-adevăr să vindece bolnavii. Dacă nu este, atunci numai din cînd în cînd îi va izbuti cîte ceva, ca din întîmplare, dar în general, tot ce face va fi doar cîrpăceală. [...] Și ce e de fapt geniul dacă nu acea forță productivă datorită căreia se săvîrșesc fapte vrednice să se arate în fața lui Dumnezeu și a naturii și tocmai de aceea făcute să aibă urmări și să dăinuie. Toate operele lui Mozart sînt de acest fel; se află în ele o forță creatoare care acționează în continuare, din generație în generație, și care nu cred că se va istovi sau mistui în curînd. Același lucru se poate spune și despre alți compozitori. Și ce efecte au avut Fidias și Rafael asupra veacurilor următoare! De asemenea Dürer și Holbein. Cel care a inventat pentru prima oară formele și proporțiile vechii arhitecturi germane, astfel că au putut lua naștere cu timpul o catedrală ca cea din Strasbourg sau domul din Köln, a fost și el un geniu; căci ideile sale și-au păstrat în continuare forța productivă și mai sînt eficiente pînă-n ziua de azi. [...] Avem în schimb, în literatură, nume ilustre aparținînd unor oameni socotiți genii covîrșitoare pe cînd trăiau, a căror înrîurire a încetat însă o dată cu viața lor; ei au avut prin urmare mai puțină însemnătate decît credeau ei înșiși sau alții. Căci, cum am spus, nu există geniu fără forță creatoare care să rămînă productivă în continuare și în această privință nu importă profesiunea, arta sau meseria cu care se îndeletnicește cineva; oricare ar fi, totul se petrece la fel. E tot una dacă cineva se dovedește genial în știință ca Oken sau Humboldt, sau în arta militară și cîrmuirea statului ca Frederic, Petru cel Mare și Napoleon, sau dacă cineva compune cîntece ca Béranger[1]; ce importă e ca ideea, concepția sau fapta să aibă atîta viață în ele încît să dăinuie. Afară de asta mai trebuie să adaug că nu cantitatea producțiilor sau faptelor iscate prin cineva ne dovedește că e un om productiv. În literatură avem poeți considerați foarte productivi, pentru că au publicat un volum de versuri după altul. După concepția mea însă acești oameni sînt de considerat cu totul neproductivi, fiindcă ce au dat la iveală e lipsit de viață și de durată.

Eckermann, III, 11 martie 1828

---

[1] *Pierre Jean de Béranger* (1780—1857), poet francez, desigur minor, supraevaluat aici de Goethe, fiindcă are în vedere marea popularitate a cîntecelor sale, îndeosebi a celor patriotice.

[Forţă creatoare, energie spirituală şi trupească]

— Oare productivitatea aceasta genială, am întrebat, zace numai în spiritul unui om de seamă, sau se trage şi din trupul lui?

— În orice caz, a răspuns Goethe, trupul are o mare influenţă asupra ei. A existat, ce-i drept, o vreme în care, în Germania, lumea îşi închipuia că un geniu trebuie să fie pipernicit, slab şi poate chiar cocoşat; pe mine însă mă încîntă un geniu care are un trup pe măsura lui.

Dacă s-a spus despre Napoleon că e un om de granit, apoi acest lucru e adevărat mai cu seamă în ce priveşte trupul său. Cîte nu s-a încumetat să ia asupra sa şi ce nu putea să-şi permită într-adevăr să ia asupră-şi?! Începînd cu nisipurile arzătoare ale deşertului sirian, pînă la cîmpiile înzăpezite din jurul Moscovei şi între ele ce de marşuri, bătălii şi bivuacuri de noapte, cîte osteneli şi cîte privaţiuni n-a îndurat. Somn puţin, hrană puţină, şi tot timpul în plină activitate cerebrală. [...]

Dar ai perfectă dreptate, adevărata culme glorioasă a faptelor sale se află în vremea tinereţii sale. [...]. Da, da, dragul meu, trebuie să fii tînăr pentru a săvîrşi fapte mari! [...]

Dacă aş fi domnitor, n-aş numi în funcţiile cele mai înalte oameni care s-au ridicat datorită naşterii, sau a vechimii, după ce au urcat una după alta treptele rangurilor, şi apoi, la bătrîneţe, continuă să umble comod, în făgaşurile obişnuite; aşa, fireşte că nu iese nici o treabă bună şi cu spor. Mi-aş alege numai tineri! Dar ar trebui să fie destoinici, înzestraţi cu o minte limpede şi cu energie, şi în acelaşi timp cu o voinţă orientată spre bine şi cu un caracter nobil! Atunci ar fi o plăcere să cîrmuieşti ţara şi să-ţi duci poporul înainte, pe calea progresului! — Dar unde e principele care să aibă atîta noroc şi să fie aşa de bine servit de oamenii săi. [...] Trebuie să fii un om de seamă [...] pentru ca la rîndul tău să recunoşti şi să alegi oamenii destoinici şi plini de talent! Căci, orice s-ar spune, numai cei care se aseamănă se pot recunoaşte între ei, şi numai un principe care posedă el însuşi capacităţi deosebite va şti să recunoască şi să preţuiască aşa cum se cuvine capacităţile remarcabile ale supuşilor săi. „Cale deschisă talentului!" era, cum se ştie, lozinca lui Napoleon, care avea într-adevăr un simţ deosebit pentru a şti să-şi aleagă oamenii, pricepîndu-se să aşeze pe fiecare în locul unde capacităţile sale ieşite din comun se puteau desfăşura în propria lor sferă; de aceea, în toate cîte a întreprins de-a lungul vieţii sale a fost servit ca nimeni altul.

[...] *În timp ce vorbea, vocea îi era animată şi scînteierea din ochi atît de vie parcă l-ar fi străbătut o flacără proaspăt ţîşnită din spuza de pe focul ce-i învăpăiase cei mai buni ani ai tinereţii. Mi s-a părut ciudat că el, care la o vîrstă atît de înaintată mai deţinea încă o funcţie însemnată, vorbea cu toată hotărîrea în favoarea tineretului, exprimînd dorinţa ca posturile de conducere a statului să fie încredinţate dacă nu celor mai tineri, dar în orice caz bărbaţilor în floarea vîrstei. Nu m-am putut reţine să nu amintesc cîţiva bărbaţi germani în situaţii înalte, foarte înaintaţi în vîrstă, cărora nu le lipsesc totuşi energia şi mobilitatea tinerească necesare*

pentru a se ocupa cu eficacitate de cele mai importante şi diverse treburi obşteşti.[1]

— Asemenea bărbaţi şi cei de o seamă cu ei, zise Goethe, sînt firi geniale a căror existenţă prezintă o particularitate; ei trăiesc o pubertate repetată, pe cînd oamenii ceilalţi sînt o singură dată tineri.

Fiecare entelehie e o părticică de veşnicie, şi cei cîţiva ani în timpul cărora e legată de trupul ei pămîntesc nu ajung s-o îmbătrînească. — Dacă această entelehie e de speţă inferioară, ea va exercita prea puţină putere de dominaţie în timpul eclipsei ei prin întruchipare, dimpotrivă, trupul e cel care va predomina, şi pe măsură ce va îmbătrîni, ea nu-l va putea menţine şi stăvili. Dacă în schimb entelehia e de un soi viguros, aşa cum e cazul la toate firile geniale, atunci acţiunea ei asupra trupului pe care-l însufleţeşte va dura atîta timp cît îl pătrunde şi va acţiona asupra lui nu numai întărindu-l şi înnobilîndu-l, dar, dată fiind supremaţia ei spirituală, va căuta să-şi afirme necontenit prerogativa: o tinereţe eternă. Iată cum se face că observăm la oamenii cu înzestrări ieşite din comun perioade de prospeţime şi de deosebită productivitate chiar şi la bătrîneţe; în cazul lor pare să se petreacă iarăşi şi iarăşi o întinerire temporară; iată ce aş numi eu o pubertate repetată. Totuşi, tinereţea e tinereţe, şi oricît de puternică s-ar dovedi o entelehie, nu va putea pune stăpînire în întregime pe elementul trupesc, şi e o deosebire uriaşă pentru ea, dacă găseşte în acel trup un aliat sau un potrivnic. [...]

[1] Spre deosebire de textele celelalte, în care Eckermann reproduce vorbele lui Goethe, acest pasaj fiind o relatare directă, a fost cules în cursive.

Orice productivitate de ordin superior, orice intuiţie însemnată, orice invenţie, orice idee mare, roditoare şi bogată în urmări e independentă de voinţa vreunui om şi întrece orice putere pămîntească. Omul e dator să considere asemenea lucruri drept daruri neaşteptate venite de sus, drept adevăraţi copii ai lui Dumnezeu, pe care trebuie să-i primească bucuros, cu recunoştinţă, şi să-i preţuiască. Aceste daruri sînt înrudite cu demonicul, care face din om ce vrea şi căruia omul i se supune fără s-o ştie, încredinţat fiind că acţionează din propriul său îndemn. În asemenea cazuri, omul se poate considera ca o unealtă a unei puteri superioare ce stăpîneşte lumea, ca un vas care a fost găsit vrednic să primească o substanţă ce emană de la dumnezeire. Spun aceasta, gîndindu-mă că de atîtea ori o singură idee a schimbat înfăţişarea lumii pentru secole întregi, şi că unii oameni şi-au marcat epoca prin operele sau faptele lor, întipărindu-i o pecete care rămîne neştearsă şi pentru generaţiile următoare, perpetuîndu-şi înrîurirea binefăcătoare.

Mai există încă o productivitate de alt soi, supusă mai degrabă influenţelor pămînteşti; asupra acesteia, omul poate deveni stăpîn, deşi are şi aici mereu motive să plece capul în faţa unei forţe divine. De sfera aceasta socotesc că ţine tot ce e necesar pentru efectuarea unui plan, toate verigile intermediare ale unui lanţ de idei ale cărui puncte terminale le vedem de pe acum lucind în faţa noastră; în aceeaşi categorie aşez de asemenea tot ce formează întruparea vizibilă, corpul unei opere de artă.

Eckermann, III, 11 martie 1828

[Demonia, demonicul]

S-a putut urmări în cursul acestei expuneri biografice cum a încercat copilul, adolescentul, apoi tînărul să se apropie pe diverse căi de ceea ce e mai presus de simțurile noastre, mai întîi simțind o înclinație spre religia naturală, privind apoi cu drag spre una pozitivă și constituită, mai tîrziu căutînd în sine însuși lămurire prin propriile-i puteri, pentru a se dărui în cele din urmă cu bucurie credinței obștești. Pe cînd rătăcea de la una la alta în golurile dintre aceste ținuturi, căutînd și privind în jur, i s-a întîmplat să întîlnească lucruri care nu se potriveau cu niciuna dintre acele credințe, și atunci a înțeles parcă tot mai limpede că e mai bine să-și întoarcă gîndurile de la imensul nepătruns și necuprins.

I s-a părut că descoperă în natură, cea vie și cea fără de viață, însuflețită și neînsuflețită, un ceva ce se manifestă numai în contradicții și ce nu poate fi deci cuprins într-o noțiune și cu atît mai puțin într-un cuvînt. Nu era ceva divin, căci părea lipsit de rațiune; nici ceva omenesc, căci nu avea inteligență; nu era diabolic, căci avea efecte binefăcătoare; nici îngeresc, căci adesea lăsa să se întrevadă o bucurie răutăcioasă în fața neajunsurilor pricinuite. Semăna cu întîmplătorul, căci era inconsecvent; aducea cu providența, căci lăsa să bănuiești un rost. Nimic din ce ne limitează nu părea să-i opună stavile; părea să dispună în voie de elementele necesare existenței noastre; comprima timpul și dilata spațiului. Părea să se complacă numai în imposibil, să respingă cu dispreț posibilul. Această entitate care părea să se insereze printre celelalte, separîndu-le și legîndu-le, am numit-o *demonică*, după pilda anticilor și a celor care întrezăriseră ceva asemănător. Căutam să scap de această ființă înfricoșătoare ascuzîndu-mă, după obiceiul meu, îndărătul unei plăsmuiri.

Printre momentele istoriei universale studiate mai temeinic se aflau evenimentele care au făcut ca Țările de Jos reunite să devină atît de renumite. Studiasem izvoarele cu sîrg [...], situațiile mi s-au părut deosebit de dramatice, și, ca figură principală, în jurul căreia să le pot grupa pe celelalte, mi-a atras privirea contele Egmont, a cărui măreție umană și cavalerească îmi plăcea cel mai mult.

[...] L-am înzestrat cu o poftă nestăvilită de viață, cu o încredere în sine fără margini, cu darul de a atrage oamenii fără excepție și de a cuceri astfel favoarea poporului, înclinația secretă a unei principese, dragostea dăruită a unei fete simple, simpatia unui înțelept om de stat, ba chiar cu forța de a atrage de partea sa pe fiul celui mai mare dușman al său.

Vitejia caracteristică a eroului e temelia întregii sale ființe, e țărîna din care crește. Nu cunoaște primejdia, e croit să nu vadă primejdia supremă ce se apropie. Cercul dușmanilor ce ne înconjoară îl putem străpunge, dar e mai greu să rupem mrejele țesute de viclenia politică. Demonicul ce intervine din ambele părți în conflictul care se încheie cu pieirea părții demne de iubit și cu triumful celei vrednice de ură, și apoi perspectiva că din acestea se va naște un al treilea dat, care va corespunde dorinței tuturor oamenilor, iată ce explică buna primire a piesei, nu numaidecît la apariția ei, dar mai tîrziu, totuși la timp, o bună primire de care are parte și azi. [...] Aș vrea să exprim aici ceva de care abia mai tîrziu m-am convins.

Deşi acel ceva demonic se poate manifesta în tot ce e trupesc şi netrupesc, şi se exprimă cît se poate de viguros la animale, el aparţine în modul cel mai ciudat mai ales sferei umane şi constituie o putere care, chiar dacă nu e diametral opusă ordinii etice, în orice caz străbate lumea de-a curmezişul, aşa încît una poate fi considerată urzeală, cealaltă bătealã.

Fenomenele produse astfel poartă cele mai diverse denumiri, căci toate filozofiile şi religiile au încercat să dezlege enigma, fie în chip poetic, fie prozaic şi, mulţumindu-se cu un nume, să dea la o parte lucrul denumit — atitudine pe care o lăsăm să fie a lor şi de acum înainte.

Cel mai înfricoşător aspect îl ia demonicul atunci cînd e preponderent într-un om. În decursul vieţii mele, mi-a fost dat să observ asemenea oameni, pe unii din apropiere, pe alţii de la distanţă. Nu sînt întotdeauna cei care excelează mai mult prin spirit sau prin talente, şi rareori se recomandă prin bunătatea inimii; dar emană din ei o putere înfricoşătoare şi exercită o înrîurire de necrezut asupra tuturor fiinţelor, ba chiar asupra elementelor, şi cine ar putea spune pînă unde se extinde o asemenea influenţă? Toate puterile morale reunite nu pot să i se împotrivească; în zadar încearcă partea luminoasă a omenirii să-i stigmatizeze ca suspecţi de a fi nişte rătăciţi care se înşală sau nişte escroci care înşală pe alţii deliberat, masele sînt atrase de ei. Rareori se găsesc contemporani de seama lor, sau poate niciodată, aşa că nu pot fi învinşi decît prin universul întreg cu care au intrat în luptă; pe semne că din asemenea observaţii a ieşit dictonul acela curios dar impresionant: *Nemo contra deum nisi deus ipse*[1].

. . . .

[...] Prea ne place să intrăm în conjuraţii cu eroarea împotriva adevărului firesc, aşa cum amestecăm cărţile de joc înainte de a le împărţi, pentru ca hazardul să nu-şi vadă micşorată partea de contribuţie la fapte. Şi tocmai în felul acesta ia naştere un mediu în care şi asupra căruia demonicul acţionează cu predilecţie, şi ne prigoneşte cu atît mai aprig cu cît ştim mai bine că e prezent.

Poezie şi adevăr, IV, 20

Clipele de întunecare şi de iluminare ale omului îi hotărăsc soarta. Am avea zilnic mare nevoie de demonul nostru care să ne conducă ţinîndu-ne de cureluşă ca pe nişte copii care învaţă să umble, spunîndu-ne ce avem de făcut şi împingîndu-ne de la spate. Dar duhul cel bun ne părăseşte, iar noi rămînem fără vlagă şi orbecăim în beznă.

Eckermann, III, 11 martie 1828

Cu cît un om e mai evoluat, cu atît e mai supus influenţelor demonice, şi trebuie să se păzească mereu pentru ca voinţa care-l stăpîneşte să nu o ia pe drumuri greşite.

Ibid., II, 24 martie 1829

Şi tocmai aici se află greutatea; ca firea noastră cu tot ce e bun în ea să-şi menţină vigoarea şi să

[1] Nimeni nu poate nimic împotriva unui zeu, decît el însuşi (lat.).

nu acorde demonilor mai multă putere asupra sa decît e necesar.

Ibid., II, 2 aprilie 1829

Mi se pare că în alte vremuri demonicul avea mai multă putere şi că într-un secol prozaic nu găseşte atîtea prilejuri de a se manifesta. Urme clare de demonie găsim în *Vechiul* şi *Noul testament*, şi chiar la Christos apar unele trăsături pe care le-am putea socoti demonice. Efectul magic ce emană din fiinţa sa, în aşa fel încît cei sănătoşi erau atraşi irezistibil, iar bolnavii se simţeau însănătoşiţi, puterea sa de a porunci stihiilor potolind furtuna şi talazurile înfuriate, toate acestea, deşi se manifestă într-o fiinţă în care principiul divin e preponderent, apar de natură demonică.

Ibid., 28 februarie 1831

— Demonia e ceea ce nu poate fi dezlegat prin inteligenţă şi raţiune. Ea nu zace în firea mea, dar îi sînt supus.

— Napoleon, am spus eu, pare să fi fost o fire demonică.

— Incontestabil, zise Goethe, şi chiar în cel mai înalt grad, în aşa măsură încît poate nimeni nu poate fi comparat cu el în această privinţă. Răposatul arhiduce era şi el o natură demonică de o energie şi un neastîmpăr fără margini; aşa încît ţara sa i se părea prea mică, dar şi ţara cea mai mare i s-ar fi părut că nu-i de-ajuns. Fiinţele demonice de acest fel, grecii le socoteau printre semizei.

— Oare demonicul, am întrebat, nu se manifestă şi în cele ce se întîmplă?

— Ba mai ales în evenimente, răspunse Goethe, şi anume în toate cele pe care nu le putem explica

cu mintea şi cu judecata. În general, el se manifestă în felurile cele mai diverse în întreaga fire în cea vizibilă cît şi în cea invizibilă. Unele fiinţe sînt de natură cu totul demonică, în altele demonicul se manifestă numai prin anumite aspecte ale sale.

— Nu are şi Mefistofel, am întrebat eu, trăsături demonice?

— Nu, a spus Goethe. Mefistofel e o fiinţă mult prea negativă; demonicul se exteriozizează dimpotrivă printr-o energie cu totul pozitivă. Printre artişti, continuă Goethe, îl găsim mai mult la muzicieni, mai puţin la pictori. La Paganini se arată într-o mare măsură, ceea ce-i permite să producă atîta efect.

Ibid., II, 2 martie 1831

— În poezie există ceva întru totul demonic, mai cu seamă în poezia inconştientă, la care nici inteligenţa, nici raţiunea nu-şi au contribuţia, şi care tocmai din pricina aceasta impresionează atît de puternic, într-un chip de neconceput.

De asemenea e prezent în cel mai înalt grad în muzică, căci ea planează atît de sus încît nici o minte n-o poate cuprinde, şi produce un efect covîrşitor, de care nimeni nu e în stare să-şi dea limpede seama. Cultul religios nu se poate lipsi prin urmare de demonie; căci e unul din mijloacele primordiale de a avea o înrîurire miraculoasă asupra oamenilor.

Apoi demonicul se precipită cu predilecţie în persoane însemnate, îndeosebi dacă acestea deţin demnităţi înalte, ca Frederic şi Petru cel Mare.

La răposatul arhiduce demonicul se manifesta atît de puternic încît nimeni nu-i putea rezista. Exercita o mare atracţie asupra oamenilor prin prezenţa sa calmă, fără a fi avut nevoie de a se arăta prea bun sau prietenos. Tot ce întreprindeam

urmîndu-i sfatul îmi reuşea, aşa încît ori de cîte ori mintea mea nu-mi era o călăuză destul de sigură, n-aveam decît să-l întreb ce să fac, pentru ca el să mi-o spună din instinct, iar eu puteam fi din capul locului sigur de reuşită.

.. ..

Desigur că şi în Byron demonicul trebuie să fi acţionat cu mare eficienţă, de aceea a şi exercitat o asemenea putere de atracţie, mai ales asupra femeilor, care nu-i puteau rezista.

Ibid., II, 8 martie 1831

— [Demonicul] îşi alege cu predilecţie personalităţi de seamă, precum şi vremuri tulburi. Într-un oraş ca Berlinul, unde totul e prozaic şi limpede, n-ar prea găsi prilej să se manifeste.

Ibid., II, 30 martie 1831

[Năzuinţa faustică]

FAUST

Studiat-am, oh, filozofia,
Dreptul, medicina, şi, din păcate,
Chiar teologia,
Punînd fierbinte rîvnă-n toate.
Şi iată că sînt la fel de cuminte,
Sărman smintit, ca şi 'nainte.
Îmi zice magistru, ba doctor chiar,
Şi zece ani sînt de cînd în zadar
Prin al cunoştinţelor hăţiş,
Încoace şi-ncolo, drept şi pieziş,
În goana mare sau la pas,
Discipolii mi-i duc de nas;

Şi văd că-n fond nu ştim nimic.
Un gînd ce-amar mă arde-n piept.
De bună seamă-s mai deştept
Ca toată ceata de neghiobi,
Magiştri, doctori, scribi şi popi,
Nici îndoieli pacea nu-mi strică,
De iad şi diavol nu mi-e frică,
Dar nici de bucurii n-am parte,
Nu m-amăgesc că bat departe,
Că pot pe alţii învăţa,
Sau omenirea îndrepta.
Şi n-am nici avuţii, nici aur,
A lumii glorie şi laur.
Şi-un cîine s-ar scîrbi de-aşa viaţă!
Magiei deci am început a mă deda,
Prin forţa duhului şi-a lui povaţă,
A lumii taine doar s-or dezlega,
Ca-n sudoarea frunţii silit să nu mai fiu
Să-ndrug cîte toate despre ceea ce nu ştiu
Ca să cunosc adînc ce chingi anume
Ţin rostuită dinlăntru-ntreaga lume,
Să văd puterile şi primii germeni,
Să nu mă-ncurc în vorbe şi în termeni.

Faust I, v. Noaptea, v. 355—385

FAUST

Eu, după chipul dumnezeirii făcut,
Ce la un pas de adevărul veşnic mă credeam,
Cu străluciri cereşti din mine mă-ncîntam,
Scăpat de-al omenirii lut,
Eu, mai presus de heruvimi, am îndrăznit,
Puterea-mi s-o trimit în ale firii vine[1],
Creînd, să gust trăiri divine,
Cu gînd semeţ. — Ce cruntă ispăşire!
De-o vorbă tunătoare sînt zdrobit!

[1] Evocase prin magie *duhul pămîntului* care-l refuză şi dispare spunînd: „Nu eşti de-o seamă cu mine".

Să-ţi semăn ţie nu mi-e dat.
Putere am avut să te atrag în pripă,
Nu şi putere să te ţin legat.
Atunci, în fericita clipă,
Ce mic eu m-am simţit, ce mare!
Tu înapoi m-ai azvîrlit fără cruţare
În al nostru nesigur destin omenesc.
Şi cine mă-nvaţă? De ce să mă feresc?
E bine de acel îndemn s-ascult?
Ah, faptele noastre, ca şi ce-am pătimit
Ne-mpiedică paşii la fel de mult.

Sublimul pur cuprins de-a noastră minte
E întinat mereu de străine materii,
Şi binele lumesc de l-am atins, ne minte
Mai binele dorit, o amăgire a vrerii.
Splendidele simţiri, de viaţă dătătoare,
Se sting strivite-n a lumii vîltoare.
Pe aripi îndrăzneţe-nchipuirea
Cîndva spre veşnicul tărîm a tins.
Acum se mulţumeşte cu-ngrădirea,
Cînd fericirile pe rînd s-au stins.
Adînc în inimi grija-i cuibărită,
Secrete suferinţi stîrnind, cumplită,
Ea strică orice tihnă, stîmpăr n-are,
Mereu sub alte măşti ea ne apare,
În chip de casă, avere, nevastă, copii,
Pumnal, otravă, foc sau apă de temut,
Silit eşti să tremuri chiar de nu te-or lovi
Şi să plîngi după cele ce nici n-ai pierdut.

Cu zeii nu m-asemăn, vai, o simt adînc.
Un vierme sînt, ce-n pulberi se tîrăşte,
Şi-n timp ce hrană-şi trage din pămînt
Cu-n pas drumeţul îl striveşte.

Nu-i oare praf ce atingînd tavanul
Pe poliţi grămădit stă cu toptanul
Aceste vechituri ce dau să mă sugrume?
Doar pentru molii-i astă strîmtă lume.
Cum să găsesc aici tot ce-mi lipseşte?
Să aflu oare din o mie de volume
Că pretutindeni omu-i urgisit,
C-a fost ici-colo cîte-un fericit?

Ibid., Noaptea, v. 614–663

FAUST

O, fericit e cel ce speră cu credinţă
Că din noian de rătăciri se va mîntui.
Mereu cele ce nu ştim ne-ar trebui,
Iar de ce ştim, noi n-avem trebuinţă.

Ibid., În faţa porţii, v. 1064–1068

FAUST

Ah, două suflete-s în pieptul meu,
Şi ca să se despartă, cum se zbat!
În a plăcerii mreajă, unul e mereu
Cu patimă de lume încleştat,
Cellalt se smulge din ţărînă
Şi dorul spre ceresc liman îl mînă.

Ibid., În faţa porţii, v. 1112–1118

FAUST

În orice straie am să suspin,
Simţind al îngrădirii chin.
Sînt prea bătrîn să-mi ardă doar de joacă,
Prea tînăr sînt să nu mai am dorinţi.
Ce oferă lumea ca să-mi placă?
„Lipsiţi-vă! Şi fiţi cuminţi!“
Mereu acelaşi cîntec vechi

Ne sună veşnic în auz.
Ni-l spune-ntr-una la urechi
Al ceasurilor glas ursuz.
De spaimă-n zori de zi tresar,
De-un gînd ce-mi vine-aş plînge-amar,
Că mie ziua, azi ca totdeauna,
Nu-mi va-mplini dorinţi, niciuna.
Cu îndărătnic spirit veşnic cîrcotaş
Va spulbera şi urma vreunei bucurii,
În mintea creatoare ce-a încolţit, gingaş,
Cu iarba plictiselilor va năpădi.
Cînd vine noaptea ce-ar putea să-mi fie scut,
Mă-ntind înfricoşat în aşternut,
De tihnă nici atunci n-o să am parte
Vedenii groaznice mă vor speria de moarte,
Căci zeul care locuieşte-n al meu sîn,
Şi peste toate forţele-mi domneşte,
Doar în adîncul meu mă răscoleşte,
Dar pe stihii de afară nu-i stăpîn.
Şi astfel existenţa mi-e povară,
Dorită moartea, viaţa un blestem.

Ibid., v. 1544—1589

MEFISTO

Te joci cu-al tău amar, dar las-o mai molcom,
Cînd el ca vulturul ficatul ţi-l sfîşie.
Te du şi-n cea mai proastă companie,
Şi vei simţi că printre oameni eşti un om.
Departe-a fost de mine gîndul
Să te împing în rîndul
Celor din pleavă. Nu-s eu dintre cei mai mari
Dar dac-ai vrea să ne unim,
Ca buni tovarăşi să păşim,
Prin viaţă, hoinari,
Aş fi dispus să te-nsoţesc,
Şi gata pe loc,

Să-ţi fiu ortac,
Şi de ţi-oi fi pe plac,
Să-ţi fiu slugă, să trec şi prin foc!

FAUST

Şi ce vrei să-mplinesc în schimb?

MEFISTO

Mai ai răgaz, mai este timp.

FAUST

Nu, nu! Diavolu-i un egoist, şi doar
Nu face de pomană şi-n zadar
Nimic ce bine altcuiva să iasă.
Pune-ţi condiţiile, să fie clar!
Astfel de slugi sînt primejdioase-n casă!

MEFISTO

Mă leg să te slujesc *aici* cum pot mai bine,
Un semn, şi-alerg, porunca-ţi împlinind,
Iar *dincolo*, cînd ne-om fi întîlnind,
Să faci acelaşi lucru pentru mine.

FAUST

De cel tărîm de dincolo nu-mi pasă.
Fărîmă tu întîi această lume a mea,
Apoi, cealaltă să se-nalţe cum o vrea.
Din ăst pămînt răsar a mele bucurii
Durerile le port sub raza *acestui* soare
De voi putea cîndva să mă despart de ele,
Întîmple-se orice, să fie bune, rele!
Nu ţin să ştiu pe urmă cum va fi.
În viaţa de apoi de vom iubi şi-urî,
Şi dacă pe tărîmul neguros
O fi, ca pe pămînt, un „sus“ şi-un „jos“.

MEFISTO

De este-aşa, poţi îndrăzni. Fă legămînt.
Şi cîte zile avea-vei pe pămînt,
Te-i bucura văzînd cît sînt de priceput.
Îţi dau ce nici un om n-a mai văzut.

FAUST

Sărmane diavol, ce vrei tu să-mi dai?
Putut-a vreodat-un duh de-a ta teapă,
Înalte năzuinţi de om să le priceapă?
Dar poate o hrană ce nu satură tu ai,
Şi aur roşu care, precum ştiu,
Îţi fuge-ntre deşte ca argintul viu;
Un joc la care nu cîştigi nicicînd,
O fată care încă-n al meu braţ,
Cu cel de-alături e în gînd;
Sau poate glorie ai, rîvnită cu nesaţ,
Plăcere divină ce străluce şi dispare
Ca o stea căzătoare?
Arată-mi fructul încă necules ce putrezeşte,
Şi pomul care zilnic înverzeşte!

MEFISTO

Cu asemenea poruncă nu mă sperii,
Asemenea comori ţi-aduc puzderii.
Dar, dragă prietene, în multe dăţi,
Vei vrea să guşti în tihnă bunătăţi.

FAUST

De mă complac vreodat'în trîndăvie
Să pier îndată în huzur!
De mă convingi vreodat' cu linguşeli
Să zic că-mi plac şi n-am cusur,
De poţi prin voluptate să mă-nşeli,
Să fie ziua ceea ultima mea zi
Ne prindem?

MEFISTO

Bate palma!

FAUST

Iat-aşa va fi!
Cînd clipei eu voi spune aşa:
„Rămîi, că prea eşti minunată!"
Atunci mă poţi încătuşa,
Atunci accept să pier îndată
Atunci să sune-a jale-un clopot,
Eşti liber, slujba ţi-ai făcut,
Oprească-se ceasul şi-al clipelor ropot,
Al meu veleat să fi trecut.

Ibid., I, v. 1635–1706

FAUST

De setea de a cunoaşte-s lecuit,
Va-ncape-n piept acum durerea toată.
De tot ce-i omenirii hărăzit
Să-mi fie inima sfîşiată!
Vreau să cuprind şi culme şi abis,
S-adun în mine iad şi paradis,
Cît omenirea eul să-mi lărgesc,
Şi-apoi, înfrînt, ca ea să mă zdrobesc.

Ibid., I, v. 1768–1775

[Un spirit superior]

Îmi aminteam încă bine de liniştea şi limpezirea ce mă cuprinseseră cînd răsfoisem odată operele postume ale acelui om remarcabil[1]. Impresia generală mi-era încă prezentă, fără a-mi fi putut

[1] E vorba de Spinoza.

aminti amănuntele. M-am grăbit deci să iau din nou în mînă operele cărora le datoram atît de mult, şi din nou am simţit aceeaşi adiere de pace emanînd din ele. M-am adîncit în această lectură şi mi s-a părut că niciodată nu văzusem lumea atît de limpede ca acum, privind în mine.

Cum despre acest subiect s-au dus atîtea polemici chiar în vremurile mai recente, n-aş dori să fiu înţeles greşit, de aceea nu vreau să omit a intercala aici cîteva reflecţii despre acel fel de a gîndi atît de temut şi chiar detestat.

Viaţa noastră fizică, precum şi cea socială, moravurile noastre, obiceiurile, înţelepciunea, filozofia, religia, ba chiar multe evenimente întîmplătoare, totul ne cheamă spre renunţare. Atîtea lucruri care ţin de propria noastră intimitate lăuntrică nu se cuvine să le exteriorizăm în formulări sau plăsmuiri; cele din afară, de care avem nevoie pentru întregirea fiinţei noastre, ne sînt refuzate, în schimb, ne sînt impuse altele ce ne sînt deopotrivă de străine şi de împovărătoare. Ni se răpeşte ceea ce am dobîndit cu osteneală, ceea ce ni s-a îngăduit cu gentileţe şi, pînă să ne dăm seama de toate acestea, ne vedem siliţi să renunţăm la personalitatea noastră, întîi bucăţică cu bucăţică, apoi în întregime. Pe lîngă toate acestea însă, un vechi obicei interzice să stimezi pe cel care se arată nemulţumit din această pricină; ţi se cere să arăţi o figură cu atît mai surîzătoare cu cît paharul e mai amar, pentru ca nici o schimă neplăcută să nu-l supere pe spectatorul neatins.

Dar pentru rezolvarea acestei grele însărcinări, natura l-a înzestrat pe om cu destulă putere, cu pornire spre activitate şi tenacitate. Mai cu seamă, însă, îi vine într-ajutor uşurătatea ce i-a fost hărăzită din belşug. Datorită acesteia devine capabil

de a renunţa în orice moment la un anumit lucru, cu condiţia ca în momentul următor să-i fie îngăduit să se apuce de altul; astfel ne refacem mereu şi din nou, fără să ne dăm seama, întreaga viaţă. Punem o patimă în locul alteia; ocupaţiile, înclinările, predilecţiile, marotele, pe toate le încercăm pe rînd, pentru a exclama în cele din urmă că totul e zădărnicie. Nimeni nu se îngrozeşte de această vorbă greşită, şi chiar blasfematorie, ba fiecare crede că, repetînd-o, a exprimat o maximă înţeleaptă şi indiscutabilă. Există puţini oameni care presimt că vor ajunge la un asemenea sentiment de neîndurat [al zădărniciei] şi care, pentru a evita toate resemnările parţiale, se resemnează odată pentru totdeauna în întregime. Aceştia se conving că există ceva veşnic, necesar şi conform unei legi, şi încearcă să-şi formeze concepţii inalterabile, pe care contemplarea vremelniciei nu le nimiceşte, ci dimpotrivă, le confirmă. Dar cum o asemenea atitudine comportă într-adevăr ceva supraomenesc, oamenii de felul acesta sînt consideraţi în genere ca neoameni, ca nişte fiinţe fără Dumnezeu şi fără lege; şi lumea nu mai ştie cîte să inventeze pe seama lor, înzestrîndu-i cu coarne, gheare şi alte accesorii diavoleşti.

Încrederea mea în Spinoza se întemeia pe efectul liniştitor pe care-l producea în mine; ea a mai sporit cînd scumpii mei mistici au fost acuzaţi de spinozism, cînd am aflat că însuşi Leibniz nu scăpase de această învinuire, că Boerhaave[1], suspect de aceleaşi concepţii, se văzuse silit să treacă de la teologie la medicină.

[1] *Hermann Boerhaave* (1668–1738), medic celebru ca practician şi teoretician multilateral.

Să nu se creadă însă că aş fi putut semna scrierile lui Spinoza şi că mi-aş fi putut declara adeziunea totală la fiecare literă din textul lor. Căci ceea ce pricepusem mai bine ca orice cu toată claritatea, este că nimeni nu-l înţelege deplin pe un altul, că nici unul nu leagă de aceleaşi cuvinte întocmai sensurile pe care i le dă celălalt, că o convorbire, o lectură, trezeşte la diferite persoane alte şiruri de gînduri, şi se va da crezare, mă gîndesc, autorului lui *Werther* şi *Faust* cînd spune că, adînc pătruns de existenţa unor asemenea neînţelegeri între oameni, nu a nutrit orgoliul de a putea înţelege pe deplin un gînditor care, ca discipol al lui Descartes, ca un om format prin cultură matematică şi rabinică, s-a ridicat pînă la acele culmi ale gîndirii ce şi astăzi par să fie ţinta tuturor străduinţelor speculative.

Poezie şi adevăr, IV, 16

[Existenţa umană]

[Totul e anevoios]

Ce nu e anevoios pe acest pămînt! Dar mie nimic nu mi se pare mai greu decît să nu ai dreptul de a fi om. Sărăcia, puritatea şi ascultarea — dintre aceste trei legăminte fiecare pare lucrul cel mai nesuferit pentru firea noastră, atît de greu de răbdat sînt tustrele. Să-ţi petreci viaţa întreagă gîfîind sub povara asta şi sub cea şi mai apăsătoare a conştiinţei! O, domnia-ta, ce sînt truda şi greutăţile vieţii tale faţă de cele jalnice ale unei tagme care, din dorinţa prost înţeleasă de a se

apropia de Dumnezeu, condamnă cele mai bune porniri, pe cele ce ne fac să ne naştem, să creştem şi să prosperăm.

Götz von Berlichingen, I (Hanul din pădure, Martin)

Observ că soarta mi-a hărăzit încercări grele. Curaj însă! Un suflet senin îndură orice! Un suflet senin? Îmi vine să rîd cînd văd cuvîntul acesta ieşit de sub pana mea. O, dacă aş avea o fire mai puţin aprinsă, aş fi cel mai fericit om sub soare. Cum, atunci cînd alţii, cu puţinul lor talent şi puţina lor vlagă, pălăvrăgesc în faţa mea cu înfumurare, eu să nu am nici o nădejde în puterea mea şi în însuşirile mele? Doamne, tu, care mi-ai dat toate, de ce n-ai păstrat jumătate din ce mi-ai dăruit, hărăzindu-mi în schimb încredere în mine şi cumpătare?

Răbdare! Răbdare! Are să fie bine. Căci trebuie să-ţi spun, dragul meu, ai dreptate. De cînd mă amestec cu lumea în fiecare zi şi văd ce fac oamenii şi cum se poartă, mă împac mult mai bine cu mine însumi. Desigur, din pricină că sîntem astfel alcătuiţi încît comparăm într-una orice cu noi înşine şi pe noi înşine cu orice, fericirea sau nenorocirea stă în lucrurile cu care venim în atingere, şi, prin urmare, nimic nu e mai primejdios decît singurătatea. Închipuirea noastră, silită prin firea ei să se înalţe, hrănită cu fantasticele imagini ale poeziei, îşi creează o serie de fiinţe printre care noi sîntem cei mai de jos; astfel totul în afara noastră ni se pare mai frumos şi oricare altul decît noi ni se pare mai desăvîrşit. Asta se întîmplă în chipul cel mai firesc. Deseori simţim că ne lipsesc multe şi ni se pare că altul are tocmai

ceea ce ne lipseşte; acestuia îi atribuim şi ce avem noi şi, pe lîngă asta, şi o anumită tihnă ideală. Astfel fericitul a luat pe de-a-ntregul fiinţă, dar nu e decît creaţia noastră proprie.

Dimpotrivă, cînd cu toată slăbiciunea şi necazurile noastre muncim cu temei, atunci vedem adesea că facem cu hoinăreala şi cu ocolurile noastre mai multe decît fac alţii care plutesc cu pînzele întinse şi vîslesc din răsputeri... şi... în sfîrşit, cred că atunci cînd eşti în rînd cu alţii sau chiar înaintea lor simţi că eşti într-adevăr tu însuţi.

Werther, II, 20 octombrie[1]

Ce alta e decît destin omenesc să suferi cît ţi-e dat, să goleşti pînă la fund paharul.

Ibid., II, 15 noiembrie

Că viaţa omului este numai un vis, asta au crezut mulţi, şi gîndul acesta a început să-mi dea tîrcoale şi mie. Cînd văd limitele în care sînt îngrădite forţele active şi cercetătoare ale omului; cînd văd că orice activitate are drept scop să procure satisfacerea nevoilor, care, şi ele, la rîndul lor, n-au alt scop decît să prelungească biata noastră existenţă, şi cînd văd că a trece cu vederea peste aceste puncte ale investigaţiei înseamnă numai resemnare visătoare şi că spiritul îşi zugrăveşte pereţii între care e închis cu figuri colorate şi privelişti luminoase... Toate acestea, Wilhelm, mă fac să amuţesc. Mă întorc în mine însumi şi găsesc o lume! Şi de data asta mai mult ca o presimţire şi ca o dorinţă obscură decît ca o reprezentare şi

---

[1] Traducerea citată, pp. 76—77.

o forţă vie. Şi atunci totul în faţa mea se împăienjeneşte şi surîd visător mai departe.

Toţi profesorii şi savanţii sînt de acord că nevîrstnicii nu ştiu pentru ce anume vor ceva. Dar că şi adulţii, ca şi copiii, merg şovăind prin lumea asta, fără să ştie nici de unde vin şi nici încotro se duc, că se preocupă tot atît de puţin de adevăratele scopuri şi sînt cîrmuiţi la fel cu pişcoturi şi prăjituri şi vergi de mesteacăn, asta nu vrea s-o creadă nimeni, deşi eu socot că e un lucru evident.

Îţi mărturisesc cu plăcere, deoarece ştiu ce ai să-mi răspunzi în privinţa asta, că oamenii cei mai fericiţi sînt aceia care trăiesc asemenea copiilor, îşi duc păpuşile în braţe, le îmbracă şi le dezbracă, dau tîrcoale, cu mare respect, cutiei în care mama a încuiat zahărul, iar cînd, în sfîrşit, au căpătat bucăţica de zahăr, o mănîncă cu poftă şi strigă: „Mai dă-mi!..." Fericite fiinţe! Mulţumiţi sînt, de asemeni, şi acei care dau nume pompoase îndeletnicirilor lor mărunte sau chiar patimilor lor şi le atribuie speciei umane drept operaţii uriaşe întru mîntuirea şi prosperitatea acesteia. Fericit cine poate fi astfel! Însă acela care în umilinţa lui ştie despre ce e vorba, care vede cum fiecare cetăţean căruia îi merge bine îşi îngrijeşte cuminte grădiniţa, făcîndu-şi din ea paradisul, cum chiar cel mai nefericit dintre oameni îşi urmează stăruitor drumul, gîfîind sub povară şi cum toţi sînt deopotrivă de interesaţi să vadă lumina soarelui măcar o clipă mai mult; acela care vede toate acestea e liniştit, îşi alcătuieşte şi el o lume din propria-i fiinţă şi e fericit fiindcă e om. Dar, deşi e limitat, el păstrează totuşi în inima lui dulcele sentiment al libertăţii precum şi sen-

timentul că poate părăsi această temniță oricînd vrea.

Ibid., I, 22 mai[1]

Cît de rar se întîmplă ca omul să fie mulțumit de situația în care se află! Mereu și-o dorește pe cea a vecinului, din care acesta de asemenea jinduiește să scape.

....

Nefericite Melina, nu în situația ta, ci în tine zace neajunsul peste care nu știi să te faci stăpîn. Unde e omul în această lume, care s-ar apuca de o meserie, de o artă, sau de orice ocupație fără vreo chemare, și care n-ar resimți la fel ca și tine că situația sa e intolerabilă? Cel care s-a născut cu un talent, și e făcut pentru acel talent, realizează în exercitarea acestuia cel mai frumos mod de existență. Nimic pe pămînt nu e dat fără greutăți! Numai impulsul interior, înclinația, dragostea ne ajută să învingem piedicile, să netezim calea, să ne ridicăm deasupra cercului strîmt în care alții se învîrtesc temători și necăjiți. Pentru tine scîndurile scenei sînt doar scînduri, iar rolurile sînt ca niște teme penibile destinate unui școlar. Pe spectatori îi privești așa cum apar ei în ochii lor proprii în zilele lucrătoare. Ție firește că ți-ar putea fi indiferent dacă în locul artei pe care o privești ai sta aplecat în fața unui pupitru peste registre cu rubrici, ca să înscrii dobînzi și să calculezi solduri. Tu nu simți întregul care contopește și unifică, creat, cuprins și redat numai și numai de spirit; tu nu simți că în oameni există o scînteie vie care, dacă nu e alimentată, dacă

[1] Traducerea citată, pp. 11—12.

nu e veșnic ațîțată, se acoperă cu un strat gros de cenușă, de zgura necesităților zilnice și a indiferenței, și totuși acest strat o înăbușă abia într-un tîrziu, ba aproape niciodată. Tu nu simți în sufletul tău puterea de a sufla în scînteie pînă să devină flacără, nu găsești în sufletul tău bogăția de a hrăni scînteia trezită. Te mînă foamea, neajunsurile te scîrbesc, și-ți rămîne ascuns că în orice situație ai fi, te-ar pîndi aceiași dușmani, de învins doar prin voie bună și liniște interioară. Bine faci că-ți dorești limitările unui post modest; căci unde e funcția pe care s-o îndeplinești întru totul, dacă ea cere spirit și îndrăzneală? Împrumută atitudinea ta unui ostaș, unui om de stat, unui preot, și oricare din ei se va putea plînge cu tot atîta îndreptățire de mizeriile profesiunii sale. Și n-au existat oare oameni atît de părăsiți de orice sentiment al vieții, încît au considerat toată viața muritorilor o nimicnicie, o existență necăjită, iar ființa lor asemenea firelor de pulbere? Dacă în sufletul tău ar prinde viață figurile unor oameni activi, dacă ți-ar încălzi pieptul un foc al participării, dacă s-ar revărsa peste întreaga ta făptură dispoziția ce vine din interior, dacă sunetele ce-ți ies din gîtlej, cuvintele ce ți se nasc pe buze ar fi plăcute la auz, dacă ai simți că-ți ajungi cu ce ai în tine, atunci ai căuta desigur locul și prilejul de a te simți trăind în ceilalți.

Anii de ucenicie, I, 14

Oare viața e doar ca o arenă pentru alergări în care trebuie să faci repede cale întoarsă de îndată ce ai ajuns la un capăt? Și oare binele, bunul suprem, stă în fața noastră doar ca un țel imuabil de care trebuie să ne îndepărtăm în goana cailor cînd credem că l-am atins? În schimb, orice om care caută

doar bunuri pămîntești, și le poate procura în locuri situate spre toate direcțiile rozei vînturilor, sau poate chiar la tîrg și iarmaroc!

Anii de ucenicie, VIII, 7

Cele ce vrem să înfăptuim și cele ce am înfăptuit sînt lucruri de care nu merită să vorbim, sau, dacă o facem, e supărător.

Maxime și reflecții, 916

[Despre libertate]

Dacă m-ai întreba cum sînt oamenii pe-aici, ar trebui să-ți răspund: ca peste tot! E ceva monoton în neamul omenesc. Majoritatea își petrece mai toată vremea muncind ca să trăiască, și puțina libertate care le rămîne îi înfricoșează în așa măsură încît caută să scape de ea prin toate mijloacele.

Werther, 17 mai

Să fie oare liberi elvețienii? Liberi, acești burghezi înstăriți în orașele lor închise? Liberi acești sărăntoci printre stîncile și piscurile lor? Cîte nu se pot băga în capul oamenilor! Mai ales cînd o asemenea poveste veche a fost pusă-n spirt ca să se păstreze! Cîndva s-au dezbărat de un tiran și s-au putut crede liberi o clipă; apoi sfîntul soare a creat din hoitul împilatorului un roi de tirani mărunți iviți printr-o ciudată renaștere; acum ei continuă să tot povestească vechea poveste, auzi mereu pînă ți se face lehamite că s-au eliberat odată și au rămas liberi; și acum stau pe după zidurile lor, prizonieri ai obiceiurilor și legilor, ai

clevetelilor și filistinismelor. Și-apoi chiar merită să vorbești de libertate acolo, prin stîncărie, cînd jumătate din an ești prins de zăpezi ca o marmotă!

Scrisori din Elveția, I

Libertate! Frumos cuvînt, pentru cine-l înțelege bine. Ce libertate vreți? Care e libertatea celui mai liber? — Să facă cum e bine.

Egmont, IV (Palat, Alba)

Mi-am dat seama că neprețuita fericire a libertății nu constă în a face ce-ți place, sau ceea ce împrejurările te invită să faci, ci în putința de a face fără piedici și fără rezerve, pe o cale neocolită, ceea ce găsești că e just și cuvenit.

Anii de ucenicie, VI

Cuvîntul de libertate sună atît de frumos, încît nu ne-am putea lipsi de el, chiar dacă sensul lui ar fi o eroare.

Poezie și adevăr, III, 11

S-a mai dezvoltat[1] [...] un alt simț pentru care n-am o denumire exactă; l-am putea numi nevoia de neatîrnare, care se ivește întotdeauna în vremuri de pace, și tocmai acolo unde în fond nu există o dependență într-adevăr strictă.

În vreme de război, suportăm forța brută cum putem; ne simțim poate lezați fizic și economic, dar nu pe plan moral; atunci constrîngerea nu umilește pe nimeni și nu ni se pare rușinos să slujim vremurile; ne obișnuim să avem de suferit din partea dușmanului și a propriei tabere, avem

---

[1] Pe vremea mișcării *Sturm und Drang*

dorinţi, dar nu veleităţi întemeiate pe concepţii. În vreme de pace, în schimb, gustul de libertate al oamenilor iese tot mai mult la iveală, şi cu cît sîntem mai liberi cu atîta vrem să fim şi mai liberi. Lumea nu rabdă nimic care s-o domine, nu vrem să fim îngrădiţi, vrem ca nimeni să nu fie îngrădit, şi acest sentiment delicat, ba chiar bolnăvicios, apare în sufletele nobile sub forma setei de dreptate.

Ibid., III, 12

Cu libertatea se întîmplă ceva ciudat; de fapt, fiecare om are destulă dacă ştie să se mulţumească şi să se adapteze. Şi la ce ne-ar folosi o libertate prea mare cu care n-avem ce face?! Priveşte odaia aceasta şi cămăruţa de alături, unde îmi vezi patul prin uşa deschisă; nu sînt mari, şi mai sînt şi ticsite de atîtea lucruri trebuincioase, de cărţi, manuscrise şi obiecte de artă, şi totuşi îmi ajung, am locuit toată iarna în ele şi aproape că n-am pus piciorul în odăile din faţă. Şi atunci, la ce mi-au folosit casa asta încăpătoare şi libertatea de a trece dintr-o cameră într-alta, de vreme ce n-am simţit nevoia să fac uz de ele?

Dacă ai atîta libertate cît îţi trebuie ca să trăieşti sănătos şi să-ţi exerciţi profesiunea, ai destulă, şi atîta are oricine cu uşurinţă. Şi apoi toţi sîntem liberi numai în anumite condiţii pe care trebuie să le îndeplinim. Burghezul e la fel de liber ca şi nobilul, dacă se menţine între limitele care i-au fost impuse de Dumnezeu prin faptul că l-a aşezat în clasa în care s-a născut. Nobilul e la fel de liber ca suveranul, căci dacă respectă la curte puţinul ceremonial obişnuit, el e îndreptăţit să se simtă de o seamă cu dînsul. Nu ne face liberi faptul că nu vrem să recunoaştem nimic care să fie deasupra noastră, ci dimpotrivă, respectul a ceea ce e peste noi. Căci respectîndu-l, ne înălţăm pînă la el, şi prin această recunoaştere dovedim că noi înşine purtăm în noi ceva mai presus şi că sîntem vrednici de a fi de-o seamă cu cei ce ne sînt superiori. În călătoriile mele am dat de multe ori de negustori din Germania de nord care credeau că sînt de o seamă cu mine dacă se aşezau la masa mea şi se purtau necuviincios. Nu deveneau prin asta de o seamă cu mine, dar ar fi fost de acelaşi rang dacă ar fi ştiut să mă preţuiască şi să mă trateze în felul cuvenit.

Eckermann, 18 ianuarie 1827

Libertatea nu e altceva decît putinţa de a face în orice condiţii ceea ce este rezonabil.

Müller, 20 iunie 1827

E destul ca cineva să se declare liber, pentru a se simţi îndată îngrădit. Îndrăznind să se declare îngrădit, se va simţi îndată liber.

Maxime şi reflecţii, 44

Iată ce contradictoriu e omul în îndărătnicia sa: nu acceptă să fie silit spre folosul său, dar spre dauna sa suportă orice constrîngere.

M.&.R., 141

Tot ce ne eliberează spiritul fără a ne face stăpîni asupra noastră înşine este dăunător.

M.&.R., 504

În societate, toţi sînt egali. Nu se poate constitui o societate altfel decît luînd ca temei ideea de egalitate, în nici un caz însă ideea de liber-

tate. Egalitatea vreau s-o găsesc în societate; libertatea, şi anume cea morală, constînd în bunăvoinţa de a mă subordona, e aportul meu.

M.&R., 951

Societatea la care ader trebuie să-mi spună: ai să fii egalul nostru al tuturor. Ea nu poate adăuga însă decît: dorim să fii şi liber, adică: dorim să renunţi la privilegii din convingere, prin consimţămîntul dat de bună voie.

M.&R., 952

[Despre libertate şi necesitate]

O sumedenie de păsări trăiau cîndva într-o volieră spaţioasă. Un piţigoi zise către vecinul său, scatiul, care zbura vesel din copăcel în copăcel; — Ştii tu, amice, că sîntem prinşi într-o colivie? — Ce colivie! zise scatiul. Nu vezi că zburăm în voie? Uite, acolo e o colivie, unde stă canarul. — Eu însă îţi spun că şi noi sîntem într-o colivie. Tu nu vezi acolo împletitura de sîrmă? — Da, în partea aceea, dar încolo, pînă unde văd cu ochii, nu mai e alta. — Dar gîndeşte-te puţin, urmă piţigoiul, nu ne toarnă stăpînul nostru apă în jgheab în fiecare dimineaţă, şi nu ne pune grăunţe în colţul acela? Ar face aşa dacă n-ar şti că sîntem închişi şi nu putem pleca? — Ba bine că nu pot pleca, zise scatiul.

S-au mai certat aşa o bucată de vreme, pînă cînd canarul strigă din colţul său: Măi, copii, de vreme ce vă puteţi certa discutînd dacă vă aflaţi într-o colivie sau nu, e ca şi cum n-aţi fi închişi într-însa.

De cînd am învăţat această fabulă de la un filozof bătrîn, am renunţat la orice discuţie despre libertate. De altfel, poate că nici o altă dispută savantă n-a fost mai puţin temeinică ca aceasta. De obicei, conceptul a fost arbitrar creat de unii, iar adversarii au adus obiecţii sprijinite pe judecăţi inductive care şchioapătă. Pînă la urmă, confruntarea dramatică de care ne putem foarte bine dispensa, se încheie cu batjocură dintr-o parte şi anatemă din cealaltă.

Domnul A. von Joch nu s-a prea îndepărtat de metoda obişnuită. Pornind de la soarta obştească, trece la tema om şi voinţă, arată că mintea omului nu e liberă, fiindcă depinde de obiectele din afară şi de propriile sale legi fizice; cu atît mai puţin liberă e voinţa, dominată în parte de necesitatea de a alege ceea ce îi e plăcut şi de a evita ceea ce e neplăcut, în parte de mintea deasemenea aservită.

În zadar se împotriveşte simţirea noastră. Sîntem prada unei uimitoare înşelăciuni, credem că *vrem* noi, în însăşi clipa în care sîntem siliţi să vrem; şi apoi cine nu cunoaşte puterea unei idei preferate, a unei idei fixe!

. . . .

Putem observa în genere că mulţi savanţi, sau cel puţin mulţi scriitori consideră problema libertăţii mai simplă decît este. Lumea îşi închipuie că un raţionament pripit rezolvă chestiunea, considerînd libertatea drept esenţa lăuntrică şi primul resort al oricărei activităţi. Cine se încumetă însă să pătrundă în aceste adîncuri, dacă le cunoaşte?

Îndeosebi punctul central al discuţiei ni se pare că a fost întotdeauna deplasat; de fapt nu se pune

întrebarea dacă o ființă este sau nu silită să acționeze conform cu felul ei de a fi. Cine ar putea nega acest lucru? Şi totuşi o fac toți cei care vor să apere indiferența actului de a alege. Adevărata întrebare ni se pare că ar trebui introdusă şi stabilită astfel:

O ființă nu acționează în deplină libertate, nici silită, atunci cînd tot ce face îşi are scopul în propria ei plăcere; e supusă constrîngerii atunci cînd faptele sale au drept scop bunul plac al altora. Libertatea e un concept relativ, de fapt chiar un concept negativ. Nici nu se poate altfel; căci nimic nu e cu putință, nimic nu se poate concepe fără determinare, fără necesitate. Cuvîntul libertate exprimă absența unei anumite determinări. Despre care anume e vorba? Despre una esențială, interioară? Cu neputință. Deci e o prostie să întrebuințăm cuvîntul libertate atunci cînd e vorba de determinări de acest gen, ar însemna atunci acelaşi lucru ca şi: a fi şi totodată a nu fi. Dacă vrem să aibă un sens, trebuie să întrebuințăm cuvîntul numai atunci cînd e vorba de un raport de dependență inesențial, fără de care ființa ar putea exista. — Dacă privim doctrina libertății în această lumină, atunci parcă mai degrabă vom putea afirma despre ea ceva rezonabil.

....

În primul rînd e un cerc vicios să admitem o fatalitate, sub motiv că oamenii nu sînt liberi, şi să negăm libertatea omului deoarece am admis că există o fatalitate. Pe de altă parte însă, prin determinismul interior, esențial omului, de a acționa după bunul său plac, fiecare este, între limitele date, stăpîn al propriului său destin, sau cel puțin destinul îl serveşte.

Dar tema e inepuizabilă, iar canarul din fabula noastră spune tot ce gîndim despre această carte şi despre întregul subiect controversat.

Despre recompense şi pedepse[1]

Necesitatea e cel mai bun sfătuitor.

Jurnal, 1794

Necesitatea în mare îl înalță pe om, necesitățile mici îl înjosesc.

Ibid., 27 mai 1797

Țesătura vieții şi a făpturii noastre e lucrată din atîtea fire dintre cele mai diverse; în ea se împletesc necesarul şi întîmplătorul, arbitrarul şi vrerea, fiecare fiind multiplu şi în diverse feluri îmbinate, adesea inextricabil, de nu le poți distinge.

Viața şi opera lui Goethe de Stapfer[2]

Omul propune, necesitatea şi rațiunea dispun.

Către August v. Goethe, 15 mai 1830

Cine are de timpuriu experiența îngrădirilor, ajunge treptat la libertate; omul căruia îngrădirile

---

[1] Articol din 1772 apărut în *Frankfurter Gelehrten Anzeigen* sub titlul: A. v. Joch: *Über Belohnung und Strafen nach türkischen Gesetzen (Despre recompense şi pedepse în legislația turcească* de A. v. Joch).

[2] Articol din *Über Kunst und Altertum*, 1826, despre prefața traducerii franceze a dramelor *(Oeuvres dramatiques*, de J. W. Goethe, 1821—1825); ca de obicei, Goethe preia titlul lucrării recenzate, aici în franceză: *Notice sur la vie et les oeuvres de Goethe*, par A. Stapfer. *Frédéric Albert Stapfer* (1802—1892), scriitor francez despre a cărui tălmăcire Goethe s-a exprimat laudativ.

i se impun tîrziu, cîştigă doar o libertate plină de amărăciune.

Maxime şi reflecţii[1]

[Despre viaţă]

Dacă luaţi viaţa prea în serios, ce mai are ea de oferit? Dacă lumina dimineţii nu ne trezeşte spre noi bucurii, iar seara nu ne mai rămîne de sperat nici o plăcere, mai merită oare osteneala să te tot îmbraci şi să te tot dezbraci?

Egmont, II (Locuinţa lui Egmont)

Ce goală e viaţa risipită în distracţii! Nu afli decît tocmai ceea ce nu doreşti să ştii.

Către Schiller, 18 octombrie 1795

Scopul vieţii este viaţa însăşi.

Către J. H. Meyer, 8 februarie 1796

Da, într-atît preţuieşte omul sfînta comoară a vieţii,
Că cinstire supremă dîrzului dă ce cu dispreţ o azvîrlă.

Achilleios, v. 528

Viaţa reală îşi pierde uneori într-atît strălucirea, încît sîntem nevoiţi s-o împrospătăm prin poleiala ficţiunii.

Poezie şi adevăr, II, 9

[1] Dintre maximele nenumerotate publicate în Goethe, *Werke*, Jubiläums-Ausgabe, Stuttgart-Berlin, 1902—1912, vol. IV, p. 251.

Sînt puţine biografii care să ne poată înfăţişa desfăşurarea pur progresivă, liniştită, constantă a unei persoane. Ca şi întregul care ne cuprinde, viaţa noastră e compusă dintr-o inextricabilă împletire de libertate şi de necesitate. Vrerea noastră e proclamaţia a ceea ce vom face în orice împrejurări. Dar aceste împrejurări pun stăpînire pe noi în felul lor. În noi zace un *ce*, un *cum* arareori depinde de noi. Nu ne e îngăduit să întrebăm pentru ce, de aceea pe drept cuvînt sîntem sfătuiţi să ne mulţumim cu un *quia*[1].

Ibid., III, 11

Înţeleptul găseşte că viaţa e uşoară atunci cînd prostului i se pare grea, şi adesea i se pare grea înţeleptului atunci cînd prostul o găseşte uşoară.

M.&R. 919

[Desfăşurarea vieţii, etape şi vîrste]

Vedem florile veştejindu-se şi frunzele căzînd, dar mai vedem şi roade ce dau în pîrg şi noi muguri încolţind. Viaţa le aparţine celor vii, iar cine trăieşte, trebuie să se aştepte la schimbări.

Anii de drumeţie, I, 2

Cine poate să privească în urmă la viaţa sa trecută fără a se tulbura şi a rămîne întrucîtva descumpănit, de vreme ce va găsi îndeobşte că intenţiile sale au fost bune, faptele greşite, năzuinţa îndoielnică, iar cele obţinute totuşi binevenite?

Ibid., I, 10

[1] Fiindcă (lat.).

Cel mai fericit e omul care vede o legătură limpede între sfîrşitul vieţii sale şi începutul ei.

M.&R. 140

Pe eşafod, Madame Roland a cerut o pană şi hîrtie de scris pentru a nota gîndurile cu totul deosebite care-i veniseră în timp ce fusese condusă pe ultimul ei drum. Păcat că i-au fost refuzate, căci la capătul vieţii un spirit care-şi păstrează stăpînirea de sine concepe gînduri pînă atunci negîndite; ele apar ca nişte duhuri binevenite care coboară pline de strălucire peste vîrfurile trecutului.

M.&R., 258

Omul bătrîn pierde unul dintre cele mai importante drepturi ale omului: el nu mai este judecat de cei de o seamă cu el.

M.&R., 371

Experienţa trăită o preţuieşte fiecare, dar mai ales omul care gîndeşte şi meditează la bătrîneţe; el are certitudinea liniştitoare şi plăcută că nimeni nu i-o poate răpi.

M.&R., 400

Studiul naturii, de pildă, se sprijină, în cazul meu, pe temeiul pur al propriilor trăiri; cine-mi poate răpi că m-am născut în 1749, că m-am instruit conştiincios (ca să trecem peste multe altele) citind tratate de ştiinţe naturale [...] şi nu abia cînd au apărut în tipar, ci aflînd de fiecare descoperire în timpul elaborării ei; că, urmărindu-le pas cu pas, am văzut răsărind în faţa mea, una după alta ca pe nişte stele miraculoase, marile descoperiri din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea? Cine-mi poate fura bucuria secretă pe care o resimt cînd mă gîndesc că prin străduinţe perseverente am ajuns eu însumi atît de aproape de descoperirea multora dintre acele fapte care au uimit lumea, încît apariţia lor a izbucnit parcă din mine însumi, dar bucuria pe care o resimt apoi cînd văd în faţa ochilor cei cîţiva paşi pe care nu mă încumetasem să-i mai parcurg în mijlocul cercetărilor mele obscure?

M.&R., 401

Privind în urmă, ne vedem viaţa ca făcută din frînturi, fiindcă ne sar în ochi în primul rînd omisiunile, nereuşitele, şi ni se pare că ele precumpănesc asupra tot ce am săvîrşit şi am izbutit.

M.&R., 407

Tînărul însă care se interesează cu simpatie de realizările unui înaintaş n-are cum să zărească ceva din toate acestea [omisiuni, nereuşite]; el vede, gustă, utilizează tinereţea unui înaintaş şi se edifică prin ea din fundul sufletului, ca şi cum el însuşi ar mai fi fost cîndva ceea ce este acum.

M.&R., 408

În mod asemănător, ba chiar aidoma, mă bucură diversele ecouri ce-mi parvin din ţări străine. Popoarele străine ajung să ne cunoască scrierile din tinereţe cu întîrziere; tinerii şi bărbaţii plini de năzuinţe şi activi din alte ţări îşi regăsesc în noi imaginea ca într-o oglindă, ei află că şi noi am vrut ceea ce vor ei acum, ne includ în comunitatea lor şi ne încîntă cu mirajul unei tinereţi redobîndite.

M.&R., 409

Încercările cresc pe măsură ce înaintezi în vîrstă.

M.&.R., 677

Toate legile sînt făcute de bătrîni și bărbați. Tinerii și femeile iubesc excepția, bătrînii vor regula.

M.&.R., 688

Clipa e un fel de public; trebuie s-o înșelăm ca să creadă că facem ceva; atunci ne lasă să lucrăm în voie și să facem în taină lucruri de care să se mire strănepoții ei.

M.&.R., 909

Prezentul în sine e prea lamentabil; dacă nu pui mîna pe un șir de cinci ani, nu ajungi să legi un snop.

M.&.R., 910

Ziua stă sub semnul erorii și greșelii, un șir lung de zile, sub semnul succesului și reușitei.

M.&.R., 911

Cine prevede e stăpînul zilei.

M.&.R., 912

Blestem cotidianul fiindcă e totdeauna absurd. Numai ceea ce-i smulgem printr-un efort notabil se va putea cîndva însuma.

M.&.R., 913

Toată viața constă din
a vrea și a nu realiza
a realiza și a nu vrea.

M.&.R., 915

A-ți da seama din tinerețe de avantajele vîrstei înaintate, a păstra la bătrînețe avantajele tinereții, aceste două noroace sînt de fapt unul și același.

M.&.R., 991

Anii aceștia tîrzii trebuie să-i tratez mai mult în maniera analelor[1]; în partea aceasta se cuvine să fie înfățișată nu atît viața cît activitatea. În genere, cea mai însemnată epocă din viața oricui e cea a dezvoltării, care se încheie, în cazul meu, o dată cu volumele bogate în amănunte din *Adevăr și poezie.* Mai tîrziu începe conflictul cu lumea, iar aceasta nu prezintă interes decît în măsura în care duce la vreun rezultat.

Și-apoi, viața unui savant german — în ce constă?! Ceea ce a fost poate bun în ea în cazul meu nu e de împărtășit altora; iar ceea ce se poate împărtăși nu merită osteneala. Și unde sînt ascultătorii cărora să-ți facă plăcere să le povestești?

Cînd mă uit în urmă, la prima perioadă a vieții mele și la cea mijlocie, și apoi stau să mă gîndesc, acum, la bătrînețe, ce puțini au rămas dintre cei care au fost tineri o dată cu mine, îmi vine în minte de fiecare dată vilegiatura pe care o petreci vara undeva la băi. Cum sosești, faci cunoștință și legi prietenii cu cei care au sosit mai de mult și urmează să plece în săptămînile următoare. Pierderea e dureroasă. Atunci te apropii de a doua generație, cu care trăiești laolaltă vreme mai îndelungată și cu care stabilești legături cît se poate de strînse și afectuoase. Dar și ea se duce și te lasă singur cu cea

[1] E vorba de continuarea istoriei vieții sale; Goethe exprimase ideea că epoca mai tîrzie a vieții nu se cuvine să fie povestită dînd amănuntelor aceeași amploare ca în partea care relatează anii de tinerețe.

de a treia, care a sosit cu puţin înaintea sorocului tău, şi cu care chiar că nu mai ai nimic în comun.

Eckermann, I, 27 ianuarie 1824

În diferitele etape ale vieţii sale, omul se schimbă, desigur, fără a putea susţine că devine mai bun, iar în anumite privinţe poate avea dreptate la fel de bine la douăzeci de ani ca şi la şaizeci.

Ibid., 12 februarie 1831

[Despre destin]

Omul crede că-şi conduce destinul, că se cîrmuieşte singur, dar în străfunduri inima lui îl trage spre destin.

Egmont, V, Închisoare (Egmont)

Nimeni nu se poate turna în alt tipar şi nu poate scăpa de destinul său.

Călătorie în Italia, III, 11 august 1787

Pe toate cărările vieţii
Te poartă strict ale timpului zîne, aşa cum comandă destinul.

Epigrame veneţiene, 102

Uneori ceea ce numim soartă pare să-şi exercite toată perfidia tocmai asupra oamenilor buni şi deştepţi, în timp ce îngăduie ca atîţia nerozi şi nemernici să-şi trăiască viaţa în tihnă.

Către Charlotte v. Stein, 16 august 1808

— Desigur că am regretat mult că am fost silit să-mi vînd colecţia de obiecte de artă care mi-a

lipsit mult şi mai tîrziu, în anii maturităţii; dar cînd mă gîndesc că pe semne aşa a trebuit să fie pentru ca să se dezvolte în mine o pasiune şi un talent care aveau să aibă o înrîurire mult mai mare asupra vieţii mele decît ar fi avut acele tablouri moarte, mă resemnez bucuros şi respect destinul care ştie să dirijeze lucrurile spre binele meu şi al fiecăruia.

— Din păcate aud din nou cuvîntul destin, pronunţat de un tînăr aflat tocmai la vîrsta la care de obicei ne place să ne punem înclinaţiile şi impulsurile pe seama unor fiinţe superioare.

— Nu credeţi deci în destin? Într-o putere care ne domină şi dirijează totul spre binele nostru?

— Nu e vorba aici de ce cred, şi nici nu e locul să expun în ce fel caut să fac oarecum inteligibile lucrurile care ni se par tuturor neînţelese; aici se pune doar întrebarea ce mod de a ne închipui lucrurile serveşte spre binele nostru. Ţesătura acestei lumi e făcută din necesar şi întîmplător, raţiunea omului se interpune între acestea şi ştie să le stăpînească; ea tratează necesarul ca fundamentul existenţei ei; iar întîmplătorul ştie să-l dirijeze şi să-l folosească, şi numai întrucît raţiunea lui e fermă şi neclintită, omul merită să fie supranumit dumnezeul pămîntului. Vai de cel care se învaţă de tînăr să caute cu tot dinadinsul ceva arbitrar în necesar, vai de cel care ar vrea să atribuie întîmplătorului un soi de raţiune, pretinzînd că e chiar o religie, căreia trebuie să-i dăm ascultare. Oare înseamnă asta altceva decît să renunţăm la propria noastră inteligenţă şi să ne lăsăm înclinaţiile să se desfăşoare în voie? Ne închipuim că sîntem evlavioşi dacă ne lăsăm duşi fără chibzuire, dacă ne lăsăm determinaţi de întîmplări plăcute şi dăm în cele

din urmă unei astfel de vieţi şovăielnice numele de providenţă divină.

— Nu v-aţi aflat niciodată în situaţia ca o împrejurare neînsemnată să vă determine s-o luaţi pe o anumită cale, pe care în curînd să vă întîmpine un eveniment prielnic, pentru ca apoi o serie întreagă de întîmplări să vă ducă la o ţintă pe care dumneavoastră abia aţi avut-o în vedere? Asemenea fapte nu sînt făcute oare să inspire supunere faţă de destin şi încredere într-o astfel de călăuzire?

— Cu concepţii de acest fel, nici o fată nu şi-ar păstra virtutea, nici un om banii din pungă; căci nu lipsesc prilejurile de a scăpa de ambele. Nu-mi pricinuieşte nici o bucurie un om care ştie ce este prielnic pentru el şi pentru alţii, şi se străduieşte totuşi să-şi îngrădească voinţa de a face bine. Fiecare îşi ţine norocul în mîini, aşa cum artistul are în mîinile sale materia brută din care vrea să plăsmuiască o figură. Dar această artă e ca şi celelalte: numai aptitudinea pentru ea ne e înnăscută, meşteşugul însă se cere învăţat şi dobîndit prin exercitare temeinică.

Anii de ucenicie, I, 17

Destinul e un dascăl distins, dar costisitor. În ce mă priveşte, aş prefera oricînd să ascult de raţiunea unui magistru omenesc. Cu tot respectul faţă de înţelepciunea destinului, mi se pare că acesta are un instrument nepotrivit şi anume întîmplarea prin mijlocirea căreia lucrează. Căci arareori o vedem ducînd la îndeplinire ceea ce hotărîse destinul.

Ibid., II, 9

O fericea pe Theresa pentru că, în pofida neaşteptatei întorsături nenorocite, nu era nevoită să se schimbe lăuntric întru nimic. Ce fericit mai presus

de toate este acela care, pentru a se pune în armonie cu destinul său, nu trebuie să-şi renege toată viaţa de pînă atunci.

Ibid., VII, 6

Ne ivim în viaţă după legi precise, zilele necesare pentru a ne face maturi să ne ivim în lumină sînt numărate, dar pentru durata vieţii nu e nici o lege. Cel mai firav firicel de viaţă se lungeşte uneori cum nu te-ai fi aşteptat, iar firul cel mai solid îl taie brutal foarfeca Parcelor care pare să se complacă în contradicţii.

Ibid., VIII, 8

— Soarta mea şi cea a Otiliei nu se pot despărţi, şi nu vom pieri. Vezi acest pahar! Numele meu şi al ei sînt gravate în sticlă. Cu un chiot de bucurie l-am aruncat departe; ca nimeni să nu mai bea din el; trebuia să se sfărîme de pămîntul stîncos, dar a fost prins din zbor [...] şi beau zilnic din el, ca să mă conving zilnic că toate legăturile hotărîte de soartă sînt indestructibile.

— Vai mie, strigă Mittler, ce răbdare trebuie să am cu prietenii mei! Acum mă întîmpină pînă şi superstiţia, pe care o urăsc ca lucrul cel mai dăunător din cîte se pot cuibări în mintea omului. Ne jucăm cu prezicerile, cu presimţirile şi visele, dînd astfel însemnătate vieţii cotidiene. Dar dacă faptele vieţii devin atît de semnificative, atunci prezenţa acelor stafii face ca furtuna să bîntuie şi mai îngrozitor.

Afinităţile elective, I, 18

Există lucruri pe care soarta le urmăreşte cu încăpăţînare. În zadar se opun raţiunea şi virtutea, datoria şi tot ce e sfînt; e pe cale să se întîmple

ceea ce soarta crede de cuviință, ceea ce nouă nu ni se pare cuvenit și în cele din urmă ea intră în acțiune cu putere covîrșitoare, orice am face.

Ibid., II, 14

Soarta obștească a oamenilor, pe care toți o îndurăm, îi apasă desigur mai tare pe cei ale căror puteri spirituale se dezvoltă mai de timpuriu și mai amplu. Oricît ne-am croi drum în lume sub ocrotirea părinților și rudelor, oricît sprijin am găsi la frați și prieteni, oricît ne-ar distra cunoscuții și ne-ar ferici persoanele iubite, vine un moment cînd omul se vede redus la sine însuși și s-ar părea că însăși divinitatea și-a instituit relațiile cu omul în așa fel încît nu-i poate răsplăti întotdeauna respectul, încrederea și iubirea, sau cel puțin nu în clipele cînd omul ar avea cea mai urgentă nevoie de ajutor. Încă de tînăr aflasem destul de des, din proprie experiență, că în momentele în care avem mai mare nevoie de sprijin, ni se strigă: „Doftore, vindecă-te pe tine însuți!“ și de cîte ori nu fusesem silit să suspin cu durere: „Calc teascul singur!“ Căutînd deci în jurul meu sprijin și întărire pentru neatîrnarea mea, am găsit că temelia cea mai sigură și-o are în talentul meu creator.

Poezie și adevăr, III, 15

Ori încotro ar apuca, orice ar întreprinde, omul se va întoarce mereu pe calea ce i-a fost desemnată de natură.

Ibid., I, 4

Uneori destinul nostru arată ca un pom la vreme de iarnă. Cine s-ar gîndi văzîndu-i înfățișarea tristă că în primăvara următoare aceste crengi rigide, aceste rămurele cu liniile lor frînte vor putea înverzi, înflori și apoi purta rod; dar nădăjduim că va fi așa, o știm.

Anii de călătorie, I, 12

Biciuiți parcă de duhuri nevăzute, telegarii solari ai timpului înhămați la carul ușor al destinului nostru o iau razna, iar nouă nu ne rămîne decît să ținem bine hățurile, păstrîndu-ne cumpătul cu bărbăție, și să cîrmim cînd la dreapta, cînd la stînga, ferind roțile de stînca de ici, de prăpastia de colo. Încotro gonim, cine știe? Abia de-și amintește careva de unde a venit!

Poezie și adevăr, IV, 20

[Omul e plăsmuit de existență]

Trebuie să mărturisesc că ceea ce numim caracterul moral al unui om mi se pare ceva cu totul aparte; cine poate spune cum se va comporta cutare persoană într-o situație nouă?

Către Schiller, 9 decembrie 1796

Abia viața ne învață ce sîntem.

Tasso, II, 3 mai, v. 1243

E atît de rar ca omul să găsească
Ce totuși lui părea că-i hărăzit,
E atît de rar ca el să cucerească
Ce-ndată norocosul a-ntîlnit.

Tasso, III, 2 v. 1906—1909

Un om mult lovit de nenorociri poartă o pecete cumplită, ca și cum ar fi fost însemnat cu fierul

roşu, chiar dacă e nevinovat. Prezenţa lui stîrneşte în toţi un fel de spaimă. Fiecăruia i se pare că zăreşte în înfăţişarea lui soarta groaznică ce i-a fost hărăzită. Fiecare e curios şi totodată temător. La fel şi o casă sau un oraş în care s-a petrecut o faptă monstruoasă păstrează ceva înfricoşător pentru oricine pătrunde în acel lăcaş sau acea localitate. Acolo lumina zilei nu străluceşte la fel de puternic, iar stelele parcă-şi pierd sclipirea.

Afinităţile elective, II, 15

Oamenii pe care natura i-a înzestrat cu însuşiri deosebite, dar i-a plasat într-un cerc de activitate strîmt, sau în orice caz nu de o lărgime proporţională cu înzestrarea lor, dobîndesc de obicei unele ciudăţenii şi, neştiind să dea o întrebuinţare nemijlocită darurilor primite, încearcă să le valorifice pe căi neobişnuite şi stranii.

Poezie şi adevăr, III, 15

Cel mai simplu şi mai nimerit lucru din cîte-şi poate propune omul e să lucreze în interesul formaţiei sale morale; tendinţa de a o face ne este înnăscută, dar şi în viaţa cetăţenească bunul simţ obştesc şi dragostea de oameni ne îndeamnă, ba chiar ne dă ghes să urmărim acest ţel. Stilling[1] trăia dominat de sentimentul moral-religios al iubirii. Nu putea exista fără comunicare, fără bunăvoinţa celorlalţi; avea nevoie de simpatia lor; în mijlocul unor necunoscuţi era tăcut; printre cunoscuţii care nu-l

[1] *Jung-Stilling*, de fapt *Heinrich Jung* (1740—1817), medic, profesor şi scriitor vestit ca autor al unei autobiografii remarcabile; a studiat medicina la Strasbourg, unde s-a împrietenit cu Herder şi cu Goethe.

iubeau, era trist; cel mai bine se simţea printre oameni bine-intenţionaţi care se străduiesc să se desăvîrşească în voie în orizontul mărginit al unei profesiuni liniştite.

Oamenii de acest fel izbutesc să se dezbare de vanitate, să renunţe la căutarea onorurilor exterioare, să-şi însuşească obiceiul de a fi reţinuţi în vorbire, să cultive un comportament mereu la fel de prietenos faţă de prieteni şi vecini. La temelia acestor calităţi stă adesea o formă obscură a spiritului, nuanţată de individualitate; asemenea persoane, dacă sînt stimulate de întîmplări, pun mare preţ pe latura empirică a biografiei lor; tot ce li se întîmplă li se pare o predestinaţie supranaturală, avînd convingerea că Dumnezeu intervine nemijlocit. De altfel, orice om are o anumită inclinaţie să persevereze în situaţia sa, dar totodată şi de a se lăsa împins şi călăuzit, fiind destul de nehotărît cînd e vorba să acţioneze singur. Această pasivitate se accentuează cînd planurile cele mai chibzuite eşuează, precum şi atunci cînd reuşesc datorită unui concurs de împrejurări neprevăzute.

Dat fiind că această atitudine în faţa vieţii aduce cu sine o scădere a energiei de a se comporta activ şi cu bărbăţie, calea pe care se ajunge la o asemenea atitudine e şi ea făcută să ne pună pe gînduri şi demnă de a forma obiectul unei meditaţii.

Lucrurile despre care se întreţin cu predilecţie spiritele înrudite prin acest fel de a fi sînt aşa-zisele treziri, schimbări de concepţii cărora nu le negăm valoarea psihologică. De fapt ele sînt ceea ce în chestiuni ştiinţifice şi poetice numim *aperçu:* revelaţia unui mare principiu, ceea ce este întotdeauna o operaţie genială a spiritului, la care nu se ajunge

nici prin reflecţie, nici prin învăţătură sau prin preluare de la altul, ci numai prin intuiţie. În cazul de mai sus e vorba de revelaţia unei puteri morale ancorate într-o credinţă, şi astfel omul se va simţi plutind în deplină siguranţă pe valuri mişcătoare. Un asemenea *aperçu* îi dă descoperitorului său o mare bucurie, căci îi deschide în chip original o perspectivă asupra infinitului, şi nu are nevoie de timp pentru a te convinge, ci ţîşneşte întreg şi deplin dintr-o singură clipă trăită; iată de ce spune naivul şi vechiul proverb francez:

En peu d'heures
Dieu labeure.[1]

Imbolduri din afară provoacă adesea explozia violentă a unor asemenea convertiri; oamenii cred atunci că văd semne şi minuni.

Poezie şi adevăr, IV, 16

Marea noastră ispravă constă în a renunţa la existenţă pentru a exista.

M.&.R., 302

Cu cît înaintez în vîrstă, mi-e tot mai urît să văd cum omul, aşezat de fapt în fruntea creaţiei şi făcut să domine natura spre a se elibera pe sine şi pe ai săi de necesitatea brutală, ajunge din pricina vreunei idei preconcepute şi false să facă exact contrariul a ceea ce ar vrea, şi-apoi, pentru că temeiul aşezării sale în lume e strict în liniile lui mari, o duce tîrîş-grăpiş, cîrpăcindu-şi existenţa, mărunt.

M.&.R., 445

---

[1] În puţine ceasuri / Dumnezeu face ispravă (fr.).

[Destin şi existenţă]

Străvechi cuvinte, orfice[1]

ΔΑΙΜΩΝ — *DEMON*

În ce fel soarele-a primit de la planete
Bineţe-n ziua-n care-n lume te-ai ivit[2],
Tot astfel tu purces-ai şi te-ai împlinit,
De legea ascultînd ce ţi-se dete.
Aşa ţi-e dat să fii, nu poţi scăpa de tine
Aşa grăiesc prorocii, au zis-o şi sibile.
Şi nu va sparge vremea, nici altă putere,
Tiparul plăsmuit[3] ce viaţ-a prins şi vrere.

ΤΥΧΗ — *ÎNTÎMPLĂTORUL*

Dar aspra limită o calcă uşor,
Ce-odată cu noi trece, mereu schimbător.

---

[1] Poemul — meditaţie asupra datelor condiţiei umane în termeni mitologici —, a apărut în cea de-a doua broşură intitulată *Contribuţii la morfologie*, publicată în 1817. Interesul pentru mitologia greacă îl duce pe Goethe, după cum mărturiseşte într-o scrisoare către Knebel, datată 8 octombrie 1817, spre studiul misterelor orfice. Într-o altă scrisoare, către Boisserée (1818) numeşte aceste stanţe: „O recapitulare a reprezentărilor străvechi şi concentrate despre soarta omenească".

[2] Se ştie că Goethe s-a ocupat de astrologie în tinereţe, păstrînd şi mai tîrziu limbajul simbolurilor astrologice pentru definirea figurată a individualităţii. E prea cunoscut pasajul introductiv la *Poezie şi adevăr*, unde Goethe indică poziţiile planetare în clipa naşterii sale.

[3] În original: *Geprägte Form*. Cum explică Goethe în comentariul care urmează, e vorba aici de indestructibilitatea caracterului constituit, independentă de existenţa lui efemeră. „Formă" (sau: „tipar") e deci luat în sens aristotelian *(eidos)*, de principiu de organizare a materiei, care e specifică şi-i conferă particularitate, principiu imanent, activ şi formativ („plăsmuitor").

Nu eşti stingher, ci creşti cu alţii la un loc,
Şi faci adesea cum pe alţii vezi făcînd;
Îţi e spre bine, ba spre rău; un joc
Jucat cu voie bună pînă cînd,
Încet, un cerc de ani a prins să se perinde,
Şi lampa aşteaptă flacăra ce-aprinde.

ΕΡΩΣ — *IUBIRE*

N-aşteaptă în zadar! — Eros se năpusteşte
Din cer, unde pe vremuri din haos se-nălţase,
Pe aripi aeriene se apropie şi pluteşte,
Tîrcoale frunţii dînd şi inimii setoase.
Şi-şi duce joaca astfel o-ntreagă primăvară,
Ba pare pus pe fugă, ba se întoarce iară.
Ce voluptate-n spaimă, ce dulce şi amară!
Sînt inimi ce se pierd în mii de rătăciri,
Se-nchină cele alese unicei iubiri.

ΑΝΑΓΚΗ — *NECESITATE IMPLACABILĂ*

Şi-apoi din nou e cum în stele-i scris
Condiţii doar şi legi; şi orişice voinţă
E o vrere îmboldită de-o trebuinţă.
Iar bunul plac n-are nimic de zis.
Ce ni-i mai drag, din suflet e proscris
De-un „trebuie" dur ascultă orişice dorinţă.
Şi-apoi, părelnic liberi, după o viaţă toată,
Sîntem mai strîns ţinuţi decît am fost vreodată.

ΕΛΠΙΣ — *SPERANŢĂ*

Dar mult urîta poartă ferecată
În aste ziduri, fie şi de granit,

Va fi-n cele din urmă descuiată.
O fiinţă, fulg fără de frîie, s-a ivit
Înaripaţi de ea, ne-nălţăm uşori,
Din pîcle, zgure, ceţuri, peste nori.
O ştiţi prea bine — peste tot străbate;
Batem din aripi, şi evi lăsăm la spate.

[Comentariul lui Goethe la Străvechi cuvinte, orfice[1] *]*

Cele cinci stanţe [...] sînt o încercare de a înmănunchia şi de a exprima poetic, concis, laconic, ceea ce s-a transcris din învăţăturile orfice mai vechi şi mai noi[1]. Aceste cîteva strofe conţin multă semnificaţie într-o ordine care, dacă o cunoaştem, uşurează spiritului reflecţiile cele mai însemnate.

ΔΑΙΜΩΝ — *DEMON*

Legătura dintre titlu şi strofă necesită o lămurire. Aici demonul înseamnă individualitatea unei persoane, determinată, limitată, constituită nemijlocit la naştere, felul de a fi caracteristic prin care fiecare se distinge de oricare altul, fie cît de asemănător. Determinarea aceasta era atribuită astrelor influente, iar mişcările de o diversitate infinită ale corpurilor cereşti, relaţiile reciproce dintre ele şi raporturile lor cu pămîntul, lumea se pricepea

---

[1] Apare ca notă introductivă la *Străvechi cuvinte, orfice*, retipărită în *Über Kunst und Altertum*, în 1820.

să le pună cu multă iscusinţă în legătură cu diversitatea feluritelor naşteri. De aici se zicea că porneşte şi soarta viitoare a fiecărui om, şi, admiţînd existenţa acelor relaţii, am fi tentaţi să recunoaştem că puterile şi particularităţile înnăscute determină tot restul destinului omenesc.

De aceea strofa aceasta exprimă cu insistenţă caracterul imuabil al individualităţii. Ca lucru finit, orice individualitate cît de hotărît singulară poate fi distrusă, dar atîta vreme cît sîmburele ei îşi păstrează coeziunea, nu poate fi despicată, nici fărămiţată, nici chiar timp de generaţii.

Această esenţă solidă, ce se dezvoltă doar din sine însăşi, intră, fireşte, în relaţii diverse; prin faptul acesta, caracterul ei originar va fi frînat în acţiunile sale, înclinaţiile îi vor fi stăvilite, iar ceea ce se iveşte acum, filozofii noştri o numesc: τυχη = întîmplătorul.

Întîmplător nu este însă că cineva se trage din cutare sau cutare naţiune, neam sau familie, căci neamurile răspîndite pe pămînt, precum şi ramificaţiile lor diverse, trebuie privite şi ele ca individualităţi, iar *tyhe* nu poate interveni în ele decît prin amestecuri şi corciri. Cel mai important exemplu de personalitate durabilă a unor neamuri îl vedem în cazul evreilor; alte naţiuni europene, transpuse în alte continente, de asemenea nu-şi pierd caracterul, şi chiar peste sute de ani se va putea recunoaşte în America destul de bine englezul, francezul, germanul; în acelaşi timp însă se vor putea remarca efectele lui *tyhe* în cazul încrucişărilor, aşa cum metisul se poate recunoaşte după culoarea pielii.

În educaţie, dacă nu e publică şi naţională, *tyhe* îşi menţine drepturile schimbăcioase. Dădaca şi îngrijitoarea, tatăl sau tutorele, învăţătorul sau supraveghetorul, precum şi tot mediul înconjurător al primei copilării, tovarăşii de joacă, peisajul rustic sau citadin, toate condiţionează particularitatea, fie dezvoltînd-o mai de timpuriu, fie reţinînd-o sau grăbind-o.

Daimon, fireşte, rămîne permanent, în pofida tuturor condiţionărilor, el constituie adevărata fire, vechiul Adam sau cum s-o mai fi numind, care, ori de cîte ori e izgonit, se reîntoarce fără greş de fiecare dată. În acest sens, în înţelesul de individualitate constituită şi determinată, s-a atribuit fiecărui om un demon al său, care îi şopteşte la ureche în momentul oportun ce are de făcut, şi aşa a ales Socrate paharul cu otravă, fiindcă se cuvenea să moară.

Dar *tyhe* nu încetează să intervină; ea acţionează mereu mai ales asupra tineretului care, cu înclinaţiile, jocurile, sociabilitatea şi firea lui nestatornică, se îndreaptă ba încoace, ba încolo, negăsind nicăieri nici statornicire, nici mulţumire. Atunci, o dată cu lungirea zilelor, se iscă o nouă nelinişte, un dor mai adînc; se aşteaptă venirea unei noi divinităţi.

ΕΡΩΣ – *IUBIRE*

Noţiunea cuprinde tot ce ne putem închipui ca nuanţe, începînd de la cea mai vagă înclinaţie şi pînă la demenţa pasiunii dezlănţuite. În domeniul erosului, demonul individual se aliază cu *tyhe* care ispiteşte; omul pare să asculte numai de el însuşi,

să dea frîu liber doar vrerii sale, să se lase condus numai de impuls şi de instinct, şi totuşi acestora li se substituie întîmplări fortuite, e ceva de natură străină ce-l abate din calea sa; el crede că prinde, dar e prins, crede că a cîştigat — şi e pierdut. Şi aici *tyhe* îşi joacă jocul, îl amăgeşte pe cel rătăcit spre noi labirinturi, şi rătăcirile sînt fără limite: căci însăşi calea e eronată. Acum se iveşte primejdia să ne pierdem în consideraţia că ceea ce părea făcut în vederea particularului, se destramă şi se topeşte în obştesc. De aceea intervenţia rapidă a ultimelor două versuri e menită să dea o indicaţie decisivă asupra singurului mod de a scăpa din labirintul erorii şi de a dobîndi pentru viaţa întreagă asigurarea de a nu mai fi ademenit să rătăcească prin el.

Căci abia acum se arată de ce e în stare demonul; el, de sinestătătorul, egoistul, care se arunca asupra lumii cu o vrere absolută şi nu putea accepta decît cu supărare ca *tyhe* să-i pună ici-colo piedici în cale, el simte acum că nu e determinat doar de natură şi nu poartă numai pecetea ei; îşi dă seama acum în străfunduri că are puterea de a decide singur, că poate nu numai să pună stăpînire cu violenţă pe ceea ce destinul i-a adus în cale, dar să şi-l însuşească şi, ceea ce e chiar mai mult, să cuprindă o altă fiinţă întocmai ca pe sine însuşi într-o iubire veşnică şi indestructibilă.

Abia s-a făcut acest pas, şi s-a şi renunţat la libertate printr-o liberă decizie; două suflete sînt chemate să facă un singur trup, două trupuri să fie un singur suflet, şi în timp ce se pregăteşte o asemenea unire, se iveşte spre duioasa lor constrîngere o a treia fiinţă, părinţii şi copiii se văd siliţi să formeze la rîndul lor o unitate, mare e mulţumirea comună, mai mare însă necesitatea. Corpul alcătuit din atîtea membre boleşte, după cum e soarta pămîntească, într-una din părţile lui, şi-n loc de a se putea bucura de întregul format, el suferă din pricina cîte unei părţi; şi totuşi, o relaţie de acest soi e considerată nu numai necesară, dar şi vrednică de a fi dorită. Avantajele îl atrag pe fiecare, şi aşa mai toţi acceptă şi dezavantajele. O familie se prinde ca o verigă de altă familie, neamurile se înşiră, se constituie un popor, iar acesta observă că hotărîrea luată de o persoană poate fi salutară pentru comunitate, şi hotărîrea va fi sancţionată ca lege. Tot ce a fost îngăduit să se facă de bunăvoie, din înclinaţia plină de iubire, devine datorie, din care se nasc mii de alte datorii, şi pentru ca toate să fie bine pecetluite, în timp şi pe vecie, nici statul, nici biserica, nici obiceiurile nu pregetă să instituie ceremonii. Toţi membrii au grijă să se asigure prin contracte stricte şi prin fel de fel de instituţii publice ca nu cumva întregul să fie periclitat măcar şi într-o componentă a sa infimă prin nestatornicie sau voinţă arbitrară.

ΑΝΑΓΧΗ — *NECESITATE IMPLACABILĂ*

Această strofă nu are, desigur, nevoie de nici o lămurire suplimentară; nu există om căruia experienţa să nu-i ofere suficiente comentarii la un asemenea text, nu vom găsi pe nimeni care să nu simtă o strîngere de inimă cînd evocă doar în amintire asemenea situaţii, iar mulţi sînt gata să dispere cînd starea lor prezentă îi ţine astfel prizonieri. Cu

cîtă bucurie trecem deci în grabă spre ultimele rînduri, al căror comentariu moral și religios orice spirit distins îl va lua bucuros asupra sa:

ΕΛΠΙΣ — *SPERANȚĂ*[1]

[Condiția umană]

MEFISTO

De sori și univers nimic n-am de-amintit,
Știu doar că omul, biet, e tare necăjit.
Micul stăpîn al lumii a rămas, socot,
Ca-n ziua cea dintîi: ciudat e și netot.
Și viața nu i-ar fi atît de-amară,
De nu-i dădeai un licăr din tărie,
Îi zice minte, da-i slujește doar să fie
Mai fiară decît orice fiară.
Și să mă ierți, măria ta, dar el îmi pare
Un sprinten greiere cu lungi picioare,
Ce zburdă, zboară, saltă-n chip și fel,
Și cîntă-apoi în iarbă vechiul cîntecel.
În iarbă de s-ar aciuia măcar!
Da-și bagă nasu-n orice bălegar.

DOMNUL

Încolo n-ai nimic de spus?
Tot pe învinuiri ești pus?
Nimic nu-ți place dintr-al lumii rost?

[1] Într-un manuscris găsit în 1914, denumirile grecești sînt înlocuite cu cuvinte germane și anume echivalente cu „Individualitate, caracter, / Întîmplătorul, / Dragoste, pasiune, / Îngrădire, datorie, / Speranță.

MEFISTO

Nu, Doamne, tot mai cred că-i rînduită prost.
Cînd văd ce zile fripte au bieții muritori,
De milă, nu-mi vine să-i mai căznesc și eu.

DOMNUL

Îl știi pe Faust?

MEFISTO

Pe doctor?

DOMNUL

Da, pe robul meu.

MEFISTO

Într-adevăr! În chip aparte îți slujește!
Lui, hrana pămîntească nu-i priește,
Frămîntu-l poartă-n zări îndepărtate.
Și știe că-i smintit pe jumătate,
Cerînd și stelele frumoase-ale tăriei,
Și dulci, supreme desfătări de ale gliei.
Nimic din jurul său, nimic îndepărtat
N-astîmpără sufletu-i prea zbuciumat.

DOMNUL

Deși-mi slujește-acum în tulbure trudire,
Curînd o să-l aduc la limpezire.
Căci știe grădinarul: verdea mladă
Cu vremea-i doldora de flori și roadă.

MEFISTO

Pui rămășag? Îți va scăpa din mînă,
De-mi dai a ta înaltă învoire
Să-l duc pe drumul meu încetinel.

DOMNUL

Atîta timp cît pe pămînt trăieşte,
Nu-ţi pun oprelişte de nici un fel.
Greşeşte orice om cît timp se străduieşte.

. . . .

Deci, bine, după voia ta să fie!
Abate duhul său din a sa obîrşie,
Înşfacă-l, dacă poţi, şi du-l cu tine
Pe drumul tău, în jos; dar cu ruşine
Mărturiseşte-apoi, după-a sa faptă:
Un om, de-i bun, în rîvna lui obscură
Prea bine seama-şi dă de calea dreaptă.

. . . .

Chiar vrednic, omul lesne lîncezeşte,
Odihnă plină caută prea curînd,
Îmi place deci să-l văd ortac avînd
Un diavol care-l zgîlţîie şi-l munceşte.

Faust I, Prolog în cer, v. 279—343

[Omul printre oameni]

Nu-i pe lume bucurie la fel de adevărată şi de caldă ca aceea de a vedea un suflet mare deschizîndu-se în faţa ta.

Werther, 26 noiembrie

Un om ales nu-şi poate datora
formaţia unui cerc restrîns, ci patria
şi lumea-l modelează. Lauda şi ocara
deprinde-va să rabde. Silit va fi

Pe sine şi pe alţii să cunoască,
Şi nu-l alintă apoi singurătatea.
Duşmanul n-o să-l cruţe; iar prietenul
Să-l cruţe n-are dreptul; mărindu-şi forţa-n
lupte,
Un tînăr îşi dă seama de ce poate
Şi aşa va deveni bărbat.

. . . .

În linişte sporeşte un talent,
Un caracter în valurile lumii.

Tasso, I, 2

[Comunicarea între oameni]

Sînt poate un smintit că nu vă fac plăcerea de a mă exprima prin cuvintele voastre şi că nu vă expun măcar o psihologie experimenală a străfundurilor mele sufleteşti, spre a vă arăta că fiind un om, nu pot simţi decît la fel ca alţi oameni şi că tot ce pare a fi neînţelegere între noi e o pură ceartă de cuvinte, iscată prin faptul că lucrurile pe care le percep mi se prezintă în alte combinaţii, de aceea, exprimîndu-le relativitatea, sînt silit să le denumesc altfel.

Şi-mi vii mereu cu mărturii ca să mă prinzi! La ce bun? Am oare nevoie de mărturii că exist? Mărturii că simt? Numai atunci preţuiesc, iubesc, ador mărturiile, cînd îmi arată cum mii de oameni, sau unul singur, au simţit înaintea mea întocmai ca mine ceea ce mă înviorează şi mă întăreşte.

Iată izvorul tuturor controverselor, din totdeauna şi de-a pururi. Astfel spusele oamenilor sînt

pentru mine cuvîntul lui Dumnezeu, fie că vin de la popi, sau de la tîrfe, fie că au fost strînse și rotunjite în canoane, fie că au fost risipite ca niște cioburi. Și cu sufletul plin de emoție mă arunc în brațele fratelui meu, fie el Moise, profet, evanghelist, apostol, Spinoza sau Machiavel. Dar sînt îndreptățit să și spun oricui: dragă prietene, ți se întîmplă același lucru ca și mie! În amănunte percepi lucrurile puternic și superb, întregul însă nu-ți intră-n cap, la fel ca și mie.

Către Lavater și Pfenninger, 26 aprilie 1774[1]

A-și împărtăși gîndurile și simțirile ține de firea omului, a primi cele împărtășite ține de cultură.

Afinitățile elective, II, 4

Împărtășirea pățaniilor are o utilitate morală, căci omul aflînd cum le-a mers altora și la ce se poate aștepta și el de la viață, ajunge să considere că, orice i s-ar întîmpla, i se întîmplă ca oricărui om și nu ca unuia deosebit de fericit sau nefericit. Chiar dacă recunoașterea acestui fapt nu-i folosește spre evitarea relelor, ea este totuși foarte utilă ajutîndu-l să accepte, să suporte și chiar să învingă anumite greutăți.

Poezie și adevăr, I, 2

Nimeni n-ar mai vorbi mult în societate dacă ar fi conștient că el însuși îi răstălmăcește pe ceilalți atît de des.

M.&.R., 6

[1] *Johann Conrad Pfenninger* (1747—1792), pastor din Zürich, prieten și rudă cu Lavater.

Cînd repetăm vorbele cuiva, desigur că de aceea le modificăm atît de mult pentru că nu le-am înțeles bine.

M.&.R., 7

Cine vorbește o bucată de vreme singur în prezența altora fără să-i flateze pe ascultători, trezește antipatie.

M.&.R., 8

Fiecare vorbă spusă trezește spiritul de contradicție.

M.&..R, 9

În fond, ceea ce știm, știm numai pentru noi. Dacă vorbesc cu cineva despre ceea ce cred că știu bine, i se pare numaidecît că el o știe și mai bine. Iar mie nu-mi rămîne decît să mă retrag cu știința mea în forul meu lăuntric.

M.&.R., 595

E cu totul indiferent dacă spui ceva adevărat sau eronat; oricum, tot vei fi contrazis.

M.&.R., 884

Adversarii cred că ne combat cu argumente atunci cînd își repetă părerile, fără a lua în seamă pe ale noastre.

M.&.R., 885

Fiecare ascultă doar ceea ce înțelege.

M.&.R., 888

[Cunoașterea și aprecierea oamenilor]

Am cunoscut mai îndeaproape poporul de jos și m-am convins iarăși și iarăși că acolo se află oamenii cei mai buni.

Către G. F. Schönborn[1], 1—4 iunie 1774

Mi se pare că peste tot remarc un lucru: cu cît te îndepărtezi de drumul mare și de locurile unde oamenii au profesiuni mai de seamă, cu cît te înfunzi în munți unde oamenii trăiesc strîmtorați, izolați de lume și nevoiți să se mulțumească cu satisfacerea nevoilor elementare, cu cît se hrănesc de pe urmele unui cîștig simplu, constant, neschimbat, cu atît i-am găsit mai buni, mai serviabili, mai prietenoși, mai ospitalieri și mai lipsiți de egoism în sărăcia lor.

Scrisori din Elveția, 9 noiembrie 1797

Portretul unui om mi se pare ceva de sine stătător, avîndu-și rostul oriunde s-ar afla, să nu-i cerem deci să servească spre a indica locul în care a fost înmormîntat acel om. Vă mărturisesc un sentiment ciudat: am un fel de aversiune față de portretele de pe morminte, căci ele par să ne facă reproșuri mute, determinîndu-ne să ne îndreptăm gîndurile spre ființa îndepărtată, dispărută, și ne amintesc ce greu e să cinstim cum se cuvine prezentul. Cînd ne gîndim cîți oameni am văzut, am cunoscut, și ne mărturisim ce puțin au însemnat pentru noi, ce puțin am însemnat noi pentru ei, ne cuprinde un sentiment ciudat. Întîlnim oameni

[1] *G. F. E. Schönborn* (1737—1817), poet, prieten cu Klopstock, în serviciul diplomatic danez, l-a vizitat pe Goethe la Frankfurt.

spirituali, fără să ne întreținem cu ei, oameni învățați, fără să învățăm de la ei, oameni umblați, fără să ne instruim, suflete pline de iubire, fără să le întîmpinăm cu căldură.

Și din păcate acestea nu se întîmplă doar cu cunoștințele trecătoare. Întregi familii și societăți se comportă astfel față de membrii lor cei mai dragi, orașe față de cetățenii lor cei mai vrednici, popoare întregi față de suveranii lor cei mai buni, națiunile față de oamenii lor de seamă.

Afinitățile elective, II, 1

Așa cum oamenii admiră de obicei mai mult monștrii morali decît pe cei care reprezintă niște culmi ale moralității, la fel vor admira mai mult geniile extravagante care se complac în absurditate, decît pe cele care rămîn între limitele frumosului.

Riemer, 9 iulie 1809

Nu-i cunoaștem cu adevărat decît pe cei din partea cărora avem de suferit.

Maxime și reflecții, 845

Nu observăm bine decît persoanele care ne fac să suferim. Pentru a trece neobservați prin lume, ar trebui să nu pricinuim nimănui nici o durere.

M.&.R., 846

Cînd vedem cîțiva oameni extrem de mulțumiți unii de alții, putem fi siguri îndeobște că se înșală.

M.&.R., 849

Lupul în piele de oaie e mai puțin periculos decît oaia într-o piele oarecare în care am putea s-o luăm drept ceva mai mult decît o oaie.

M.&.R., 850

Un om își dezvăluie într-adevăr caracterul abia atunci cînd vorbește despre o personalitate mare sau despre ceva ieșit din comun. Iată o adevărată piatră de încercare.

M.&R., 864

Trei categorii de oameni se pot cunoaște numai în anumite împrejurări: eroul la război, înțeleptul la mînie, prietenul la nevoie.

M.&R., 1326

[Judecarea și înțelegerea oamenilor]

Dacă am admirat pe cineva găsindu-l desăvîrșit și-i descoperim apoi defectele, nu ne vine ușor să-l judecăm cu echitate. E în joc și vanitatea noastră, căci ne-am înșelat și nu vrem s-o recunoaștem, și ne flatează să credem că am fost înșelați dinadins, aruncînd astfel toată vina, supărarea și un soi de ură asupra nefericitului, care în fond n-a contribuit cu nimic la faptul că ne-am pripit să-l luăm drept ceea ce nu cerea să fie luat.

În general, spre a putea contempla lumea (lucru de care și dumneata pari a fi dornic) nu trebuie s-o considerăm nici prea bună, nici prea rea. Dragostea și ura sînt rude apropiate, și ambele ne tulbură privirea.

Către Hetzler[1], 24 august 1770

---

[1] Hetzler și fratele lui mai mare, care a devenit mai tîrziu primar la Frankfurt, tineri din orașul natal al lui Goethe, căruia i-au cerut, cum reiese din scrisoare, sfaturi înainte de a-și începe studiile.

— Nu înțeleg cum poate fi cineva atît de nerod să se împuște; numai gîndul acesta mă scîrbește.

— De ce vă grăbiți, strigai eu, de ce vă grăbiți voi, oamenii, să spuneți imediat despre un lucru că e nebunesc sau înțelept, bun sau rău?! Ce rost au toate astea? Ați descoperit cumva cauzele lăuntrice ale unei fapte? Puteți voi să lămuriți cu precizie motivele pentru care s-a întîmplat așa, pentru care trebuia să se întîmple? Dacă ați face asta, nu v-ați mai grăbi atîta cu sentințele voastre.

— Trebuie să recunoști, spuse Albert, că anumite fapte rămîn imorale oricare ar fi motivul care le-a provocat.

Am strîns din umeri și i-am dat dreptate.

— Totuși, dragul meu, urmai eu, se găsesc și în cazul acesta cîteva excepții. E drept că furtul e o faptă urîtă; totuși omul care fură ca să nu moară de foame el și ai lui merită milă ori pedeapsă? Cine va arunca prima piatră în soțul care, cu o dreaptă mînie, își omoară soția necredincioasă și omoară și pe nemernicul seducător? în fata care, într-o clipă de voluptate, se lasă tîrîtă de plăcerile neînfrînate ale iubirii? Înseși legile noastre, care sînt niște pedanți nesimțitori, se lasă înduplecate și își suspendă pedepsele.

— Asta-i cu totul altceva, spuse Albert, fiindcă un om tîrît de pasiunile lui își pierde mintea și trebuie privit ca un om beat, ca un nebun.

— O, voi, oamenii cuminți! strigai eu zîmbind. Pasiune! Beție! Nebunie! Sînteți așa de liniștiți, așa de imparțiali, voi, oamenii morali! și mustrați pe bețiv, urgisiți pe nebun, treceți pe lîngă ei, ca preotul, și mulțumiți lui Dumnezeu, ca fariseul, că nu v-a făcut și pe voi ca pe unul dintre aceștia. M-am îmbătat și eu de multe ori, pasiunile mele n-au fost niciodată departe de nebunie, și nu-mi

pare rău nici de una, nici de alta, fiindcă știu că toți oamenii extraordinari, care au făcut ceva mare, ceva în aparență imposibil, au fost defăimați întotdeauna și socotiți drept bețivi și nebuni. Dar chiar în viața obișnuită e nesuferit lucru să auzi cum despre orice om care a făcut o faptă întrucîtva liberă, mărinimoasă, neașteptată se spune că e beat sau că e nebun! Să vă fie rușine, vouă, celor teferi! Să vă fie rușine, înțelepților!

— Acestea sînt tot ciudățenii de-ale tale, spuse Albert. Exagerezi totul și, în cazul acesta cel puțin, hotărît n-ai dreptate atunci cînd compari sinuciderea, despre care e vorba acum, cu fapte mari, fiindcă sinuciderea nu poate fi privită decît ca slăbiciune. E mai ușor să mori decît să înduri neclintit o viață chinuită!

Eram hotărît să întrerup discuția, căci nici un argument nu mă scoate mai tare din sărite decît atunci cînd cineva îmi trîntește o banalitate oarecare în timp ce eu vorbesc din toată inima. Totuși, m-am liniștit repede, fiindcă am mai auzit fraza asta de multe ori și de multe ori m-am supărat din pricina ei; am răspuns cu oarecare vioiciune:

— Numești asta slăbiciune? Te rog, nu te lăsa ademenit de aparențe. Poți să spui despre un popor care suspină sub jugul nesuferit al unui tiran că e slab, atunci cînd, în sfîrșit, izbucnește și își sfarmă lanțurile? Un om care, de spaimă că i-a luat casa foc, își încordează toate puterile și duce ușor poveri pe care într-o împrejurare obișnuită abia le-ar putea urni; sau altul care, de mînie că a fost jignit, se luptă cu șase deodată și îi doboară — oare aceștia pot fi numiți slabi? Și, dragul meu, dacă încordarea este tărie, de ce exaltarea ar fi altceva?

Albert mă privi și-mi spuse:

— Nu mi-o lua în nume de rău, dar exemplele pe care le dai nu par să se potrivească aici.

— Se poate, spusei eu. Am fost învinuit de multe ori că felul meu de a combina lucrurile cam seamănă a palavre. Să vedem dacă nu putem să ne reprezentăm în alt chip ceea ce simte omul care se hotărăște să arunce povara, de altminteri plăcută, a vieții... căci numai în măsura în care simțim un lucru avem dreptul să vorbim despre el. Firea omenească, urmai eu, își are limitele ei: ea poate suporta bucurie, suferință, dureri pînă la un anumit punct, și piere de îndată ce punctul acela a fost depășit. Așadar, aici nu e vorba dacă cineva e tare sau slab, ci dacă poate suporta greutatea suferinței lui morale sau fizice. A spune că omul care își curmă singur viața e laș mi se pare tot atît de ciudat ca a spune că e laș acela care moare de niște friguri primejdioase.

— Paradoxal! Cît se poate de paradoxal! exclamă Albert.

— Nu chiar așa de paradoxal cum crezi tu, răspunsei eu. Recunoaște și tu că numim boală mortală aceea în care natura e lovită în așa chip, încît forțele ei sînt în parte măcinate, iar în parte atît de slăbite, încît ea nu se mai poate întrema și nu mai e în stare prin nici o revoluție fericită să restabilească mersul obișnuit al vieții. Și acum, dragul meu, să aplicăm asta și la spirit. Consideră pe om în mărginirea lui, cu impresiile care-l influențează, cu ideile care i se statornicesc în minte și observă cum deodată o pasiune covîrșitoare îi răpește cu desăvîrșire liniștea gîndurilor și îl copleșește. În zadar omul rațional și calm nu ia în seamă starea de spirit a nenorocitului, în zadar caută să-l îmbărbăteze! Tot așa un om sănătos care stă lîngă patul

unui bolnav nu poate da acestuia nici o picătură din forțele lui.

Albert a fost de părere că vorbesc prea în general. Eu i-am amintit atunci de o fată care nu demult fusese găsită înecată și i-am spus povestea ei:

— [...] și iubitul ei o părăsește. Încremenită, ieșită din minți, ea se află acum în fața unei prăpăstii; împrejurul ei e numai întuneric, nici o cale spre viitor, nici o mîngîiere, nici o nădejde, fiindcă acela în care simțea ea că e toată viața ei a părăsit-o. Nu mai vede lumea vastă ce i se așterne în față nu mai vede pe aceia mulți, care i-ar putea înlocui pierderea; se simte singură, părăsită de toată lumea... și, orbită, copleșită de cumplita durere a inimii, se aruncă în adîncuri, ca să-și înnăbușe toate chinurile într-o moarte ce o cuprinde din toate părțile. Vezi, Albert, asta-i povestea multor oameni! Spune tu, acum, nu e totuna cu o boală? Natura nu mai găsește nici o ieșire din labirintul forțelor încîlcite și contradictorii, și atunci omul trebuie să moară. Vai celui care poate să vadă asta și să spună: „Ce neroadă! Dacă ar fi așteptat, dacă ar fi lăsat timpul să lucreze, atunci deznădejdea i s-ar fi potolit, și ea și-ar fi găsit pe un altul care s-o consoleze." Asta e ca și cum cineva ar spune: „Ce nerod să moară de boală! Dacă ar fi așteptat pînă cînd și-ar fi recăpătat puterile și pînă i s-ar fi potolit clocotul sîngelui, atunci toate ar fi mers strună și ar mai trăi și acum!"[1]

Werther, I, 12 augus

Înțelepții spun: nu judeca pe nimeni pînă n-ai fost pus în situația lui.

Către Ch. v. Stein, 8 mai 1780

---

[1] Traducerea citată, p. 61.

În practică nimeni nu e tolerant; căci fiecare om, chiar dacă declară sus și tare că e dispus a lăsa pe oricine să fie așa cum este, caută să excludă din activitate pe cei care nu gîndesc ca el.

Anii de ucenicie, VI

Fiecare ins trebuie considerat în particularitatea sa, și pe lîngă firea înnăscută, mai e de luat în considerație și mediul său de mai de mult, prilejurile pe care le-a avut spre a se forma, precum și treptele pe care e situat în prezent.

Către K. F. von Reinhard, 8 mai 1811

Trăind în lume, nu e greu să observi că omul se simte mai lipsit de cusururi și slăbiciuni, mai complet dezbărat de ele, atunci cînd și le reprezintă pe ale altora și le comentează pe larg, criticîndu-le în voie. Încercăm un sentiment destul de plăcut, cînd ne plasăm deasupra semenilor noștri condamnîndu-i și vorbindu-i de rău; de aceea, în societate, fie ea compusă din cîțiva sau din mulți, clevetirea se practică cu predilecție. Dar nimic nu seamănă cu mulțumirea și complezența față de noi înșine pe care o resimțim cînd ne instituim judecători peste superiorii noștri, peste autorități, suverani și oameni de stat, găsind instituțiile publice prost organizate și ineficiente, neluînd în considerație decît neajunsurile posibile și reale, fără a recunoaște nici calitatea intențiilor, nici conlucrarea vremii și a împrejurărilor de care de asemenea depinde izbînda a tot ce întreprind oamenii.

Poezie și adevăr, II, 9

Numim uzurpare orice luare în posesiune care nu se petrece pe temeiul dreptului. De aceea în

artă și în știință nu se poate vorbi de o uzurpare propriu-zisă: căci pentru a produce impresie e nevoie de putere, or, aceasta merită oricînd stimă. Dacă însă efectul e mai mare decît ar merita puterea, ceea ce se poate întîmpla ușor în toate cîte acționează asupra omului pe plan moral, atunci nu i se poate imputa celui care produce efect că-i lasă pe oameni cu iluziile lor, nici că-și închipuie a fi mai însemnat decît este.

În cele din urmă se întîmplă ca mulțimea să intre la bănuieli în legătură cu un renume dobîndit în acest fel și, dacă se lămurește în sfîrșit cu privire la el, îl ocărăște pe cel cu renumele uzurpat, în loc să se dojenească singură, căci ea este cea care i l-a conferit.

În domeniul esteticului e mai ușor să-ți faci un nume și să obții succes: căci nu e nevoie decît să placi, și ce nu place cîtăva vreme?

Meteorii cerului literar[1]

Fiind trimis în fața judecății la bătrînețe, Cato și-a pledat cauza invocînd îndeosebi argumentul că nu te poți dezvinovăți decît în fața celor cu care ai trăit laolaltă. Și avea perfectă dreptate: cum să judece un tribunal după premise care-i scapă în întregime? Cum să delibereze asupra unor motive care pentru el sînt de mult apuse?

Maxime și reflecții, 399

[Cugetări despre om și lume]

Oricît de izolat ai trăi, devii, fără să bagi de seamă, datornic sau creditor.

M.&.R., 2

[1] *Meteore des literarischen Himmels*, 1817, în *Contribuții la științele naturii.*

Dacă ne întîlnim cu cineva care are o datorie de recunoștință față de noi, ne-o amintim numaidecît. Ce des avem prilejul de a întîlni o persoană căreia noi îi datorăm recunoștință fără să ne aducem aminte!

M.&.R., 4

Prin nimic nu-și manifestă oamenii mai bine caracterul decît prin ceea ce găsesc rizibil.

M.&.R.; 12

Deșteptul găsește aproape totul rizibil, omul stăpînit de rațiune, aproape nimic.

M.&.R., 15

Acceptăm să ni se reproșeze cusururile, să fim pedepsiți, suferim cu răbdare multe neajunsuri din pricina lor, dar ne pierdem răbdarea cînd e vorba să ne descotorosim de ele.

M.&.R., 17

Unele cusururi sînt necesare existenței individuale. Ne-ar fi neplăcut ca unii prieteni vechi să-și piardă particularitățile.

M.&.R., 18

Se spune: „va muri în curînd", cînd cineva a procedat în mod potrivnic felului său de a fi.

M.&.R., 19

Ce fel de cusururi putem păstra, ba chiar cultiva în noi? Pe cele care sînt mai degrabă măgulitoare decît supărătoare pentru alții.

M.&.R., 22

Lumea îl ia pe fiecare drept ceea ce se pretinde; dar trebuie să se pretindă într-adevăr ceva. Mai lesne se suportă cei incomozi decît se tolerează cei neînsemnați.

M.&R., 25

Nu izbutim să-i cunoaştem pe oameni atunci cînd vin la noi; trebuie să ne ducem noi la ei spre a afla cum stau lucrurile.

M.&R., 27

Găsesc aproape firesc că avem mereu ceva de criticat la musafirii noştri, că-i judecăm nu tocmai cu amenitate de îndată ce au plecat; căci avem dreptul de a-i măsura, ca să zicem aşa, după etaloanele noastre. În asemenea împrejurări chiar persoane înțelegătoare şi pline de spiritul echității rar se abțin de la critici acerbe.

M.&R., 28

În schimb, dacă am fost în vizită la alții şi i-am văzut în mediul lor cu obiceiurile lor, în împrejurările de viață cărora nu li se pot sustrage, dacă am observat cum acționează asupra mediului sau cum i se adaptează, ar trebui să fim lipsiți de înțelegere şi de bunăvoință ca să găsim ridicol ceea ce se cade să ne apară demn de stimă, şi nu numai dintr-un singur punct de vedere.

M.&R., 29

Tot ce numim purtare cuviincioasă şi bune obiceiuri e menit să atingă țelurile care altfel nu pot fi atinse decît prin silnicie, şi nici măcar prin silnicie.

M.&R., 30

Particularitățile ar trebui să se reliefeze şi mai bine prin bunăcuviință. Orice om doreşte să descopere în celălalt trăsături deosebite, dar să nu fie incomode.

M.&R., 33

Nu există semne exterioare de politețe care să nu aibă un temei moral profund. Educația adevărată ar fi cea care ar inculca în acelaşi timp obişnuința semnelor exterioare şi temeiul lor.

M.&R., 38

Există o politeță a inimii. E înrudită cu dragostea. Din ea izvorăşte cea mai firească politețe a manierelor.

M.&R., 40

Niciodată nu sîntem mai departe de împlinirea dorințelor noastre decît atunci cînd ne închipuim că posedăm ce am dorit.

M.&R., 42

Nimeni nu e mai sclav decît acela care se crede liber fără a fi cu adevărat.

M.&R., 43

În fața marilor calități ale altcuiva, nu există altă salvare decît dragostea.

M.&R., 45

Se spune că nimeni nu e erou în ochii valetului său. Dar asta se explică foarte simplu prin faptul că numai un erou ştie să recunoască în altcineva un erou. În schimb valetul va şti să prețuiască desigur pe cei de o seamă cu el.

M.&R., 47

Nu există mai mare consolare pentru cei mediocri decît aceea că geniile nu sînt nemuritoare.

M.Ș.R., 48

De obicei îi credem pe oameni mai periculoşi decît sînt.

M.Ș.R., 50

Proştii şi deştepţii sînt la fel de inofensivi. Numai cei pe jumătate neghiobi şi cei pe jumătate inteligenţi sînt într-adevăr periculoşi.

M.Ș.R., 51

Pentru a te feri de lume nu ai nici o cale mai sigură decît arta, şi prin nimic nu ne legăm mai strîns de lume decît prin artă.

M.Ș.R., 52

Greutăţile cresc pe măsură ce ne apropiem de ţintă.

M.Ș.R., 56

Semănatul nu e atît de anevoios cum e culesul.

M.Ș.R., 57

Pentru ca omul să dea tot ce i se pretinde, trebuie să se considere pe sine mai presus decît este.

M.Ș.R., 69

Cel mai subţire fir de păr aruncă şi el o umbră.

M.Ș.R., 82

Dărnicia atrage oricui bunăvoinţa celorlalţi, mai ales cînd e însoţită de modestie.

M.Ș.R., 84

Oamenii s-ar cunoaşte mai bine unii pe alţii, dacă n-ar ţine să se compare mereu unul cu altul.

M.Ș.R., 87

De aceea, persoanele deosebite au o situaţie mai dificilă decît celelalte, de vreme ce lumea nu se compară cu ele, ci le pîndeşte.

M.Ș.R., 88

Nu peste tot unde-i lac sînt şi broaşte; dar unde auzi orăcăind broaşte, să ştii că e o apă.

M.Ș.R., 90

Fiecare are în firea sa ceva ce exprimat în public ar stîrni indignare.

M.Ș.R., 97

Cînd omul stă să reflecteze asupra fizicului şi psihicului său, de obicei găseşte că e bolnav.

M.Ș.R., 98

A scrie istorie e un fel de a se descotorosi de trecut.

M.Ș.R., 105

Ce nu pricepi, nu posezi.

M.Ș.R., 106

Oricînd îţi mai rămîne destulă putere ca să duci la bun sfîrşit ceea ce faci din convingere.

M.Ș.R., 110

Nici o naţiune nu parvine la capacitatea de a judeca just decît atunci cînd ştie să se judece pe sine însăşi. Această mare calitate n-o dobîndeşte însă decît foarte tîrziu.

M.Ș.R., 113

Adepţii unei şcoli s-ar putea asemui unui om care timp de o sută de ani ar vorbi mereu cu sine însuşi şi s-ar complăcea întru totul în felul său de a fi, oricît ar fi de prostesc.

M.&R., 118

Toţi adversarii unei cauze care nu-i lipsită de spirit nu fac decît să dea cu bîta în nişte cărbuni aprinşi, aceştia sar care încotro şi aprind focuri acolo unde altfel n-ar fi avut nici un efect.

M.&R., 121

Drept maeştrii noştri îi considerăm pe bună dreptate pe cei de la care învăţăm mereu. Nu fiecare de la care învăţăm ceva merită acest titlu.

M.&R., 129

Se spune: „Lauda de sine nu miroase bine". O fi aşa: dar lumea n-are nas să simtă cum miroase ocara adresată altuia, pe nedrept.

M.&R., 132

Cînd soarele îl luminează, şi noroiul străluceşte.

M.&R., 137

Morarul crede că grîul nu creşte decît ca să-i meargă moara.

M.&R., 138

Hinduşii din deşert jură să nu mănînce peşte.

M.&R., 145

Părerile pe care îndrăzneşti să le pronunţi au aceeaşi soartă ca pietrele pe care le muţi la jocul

de table; ele pot fi răpite, bătute, pierdute, dar au declanşat un joc care va fi cîştigat.

M.&R., 148

Orice om are însuşirile sale particulare, nimeni nu poate scăpa de ele: şi totuşi mulţi pier din pricina particularităţilor lor, adesea a celor mai nevinovate.

M.&R., 151

Cine nu se crede mai mult decît este, e mult mai mult decît i se pare că este.

M.&R., 152

Îi compătimesc pe cei care fac mare haz de natura efemeră a lucrurilor şi se pierd în contemplarea nimicniciei pămînteşti. Menirea noastră este tocmai să schimbăm cele efemere în perene; iar asta nu se poate face decît dacă le preţuieşti pe ambele.

M.&R., 155

Un curcubeu care rămîne pe cer un sfert de oră nu mai e privit de nimeni.

M.&R., 161

De cîte ori e vorba să facem cunoştinţă cu un lucru mare, ne refugiem îndată în micimea noastră nativă, şi totuşi vom fi învăţat cîte ceva de fiecare dată.

M.&R., 168

Mulţimea nu se poate lipsi de oameni deosebit de înzestraţi; dar oamenii deosebiţi o incomodează mereu.

M.&R., 177

Pot să promit să fiu sincer, nu însă să fiu nepărtinitor.

M.&.R., 184

Ingratitudinea e întotdeauna un fel de slăbiciune. Nu am observat vreodată ca oamenii cu adevărat capabili să fie ingrați.

M.&.R., 185

„[În știință], la început, oamenii nu vor să admită că ceea ce le comunicăm ar avea vreo valoare, apoi își dau aere de parcă ar cunoaște dinainte tot ce le-am putea comunica."

M.&.R., 189

Cînd piere interesul, se pierde și memoria.

M.&.R., 192

Lumea e un clopot crăpat: zdrăngăne, nu sună frumos.

M.&.R., 193

Omul nu-și dă seama niciodată cît de antropomorfic este.

M.&.R., 203

Unui om cuminte nu i se întîmplă să facă o prostie mică.

M.&.R., 223

Ininteligența oamenilor altfel inteligenți constă în aceea că nu știu să interpreteze bine ceea ce a spus cineva, dacă n-a nimerit bine modul de a o spune.

M.&.R., 238

Cel care acționează e întotdeauna lipsit de conștiință; conștiință etică are numai cel ce contemplă acțiunea.

M.&.R., 241

Ura e o supărare activă, invidia, o supărare pasivă; de aceea nu trebuie să ne mirăm că invidia se transformă atît de repede în ură.

M.&.R., 247

Oricît am ajunge să cunoaștem lumea, ea va păstra întotdeauna o latură de zi și una de noapte.

M.&.R., 291

Așa cum la Roma pe lîngă romani trăia un întreg popor de statui, tot așa afară de lumea reală mai există o lume a fantasmagoriilor, aproape mai puternică, în care trăiesc majoritatea oamenilor.

M.&.R., 293

Oamenii sînt ca Marea Roșie: abia i-a despărțit toiagul, puhoaiele lor se împreună din nou, în urma lui.

M.&.R., 294

Tot ce facem și dregem e o osteneală; ferice de cel ce nu ostenește!

M.&.R., 303

„Speranța e al doilea suflet al nefericitului."

M.&.R., 304

Există în om și un impuls de a sluji; de aceea cavalerismul francezilor era un *servage*.

M.&.R., 306

Lumea care se oferă contemplației şi care e mereu văzută sau presimțită, e mereu aceeaşi şi mereu aceiaşi oameni trăiesc întru adevăr sau întru eroare, întru cea din urmă mai comod decît întru adevăr.

M.&.R., 309

E destul de firesc ca unii oameni să creadă că mai sînt în stare să facă ce au putut cîndva; credința altora că pot face lucruri de care n-au fost în stare niciodată e destul de ciudată, dar nu e rară.

M.&.R., 312

Prejudecățile oamenilor se întemeiază pe caracterul lor, de aceea, strîns unite cu împrejurările de viață, ele sînt de nezdruncinat; nici evidența, nici inteligența, nici rațiunea nu le influențează cîtuşi de puțin.

M.&.R., 341

Unele caractere fac din slăbiciune o lege. Bunii cunoscători ai lumii au spus: „Înțelepciunea e invincibilă, dacă în spatele ei se ascunde frica". Oamenii slabi au adesea o mentalitate de rebel; ei cred că le-ar prii să nu fie cîrmuiți, şi nu simt că nu ştiu nici să se guverneze pe sine, nici să cîrmuiască pe alții.

M.&.R., 342

Cum dau de libertate, toți oamenii îşi vădesc cusururile: cei puternici excesul, cei slabi delăsarea.

M.&.R., 345

Nu e de mirare că ne complacem cu toții în mediocritate, de vreme ce nu ne tulbură liniştea, ba ne dă şi o senzație de comoditate plăcută, asemănătoare celei pe care o avem frecventînd oameni de seama noastră.

M.&.R., 349

Care e cel mai bun mod de guvernare? Acela care ne învață să ne guvernăm singuri.

M. & R., 353

Se întîmplă uneori ca un om să fie bătut rău de destinul său particular ca şi de cel obştesc; dar soarta nemiloasă care loveşte ca îmblăciul, frînge doar paiele, dacă dă de snopi bogați, în timp ce boabele nu simt nimic, saltă voioase pe arie, fără să le pese dacă ajung la moară sau pe ogor.

M. & R., 357

Maxima probabilitate de împlinire încă mai îngăduie puțină îndoială; de aceea cînd lucrul sperat devine o realitate, el produce întotdeauna un efect de surpriză.

M. & R., 360

Despre cea mai bună societate se spunea: conversația ei e instructivă, tăcerea ei, formativă.

M. & R., 365

Nimic nu e mai îngrozitor decît o ignoranță activă.

M. & R., 367

În afară de pasiunile care-l țin sub stăpînirea lor, omul mai e legat printr-o seamă de relații şi împrejurări necesare. Cine nu ține seama de ele, sau vrea să le schimbe în iubire, va fi fără doar şi poate nefericit.

M. & R., 387

Înclinația poate fi orientată în multe direcții, se poate adresa multor persoane și lucruri, ea este cea care, în fond, face fericirea durabilă a omului, dacă acesta știe s-o păstreze. E demn de o reflecție deosebită faptul că obișnuința se poate strecura întru totul în locul dragostei pătimașe: ea nu cere atît o prezență care să ne delecteze, cît una care să ne fie comodă; dar apoi e invincibilă. Trebuie să-și dea concursul multe împrejurări pentru ca să punem capăt unor relații cu care ne-am obișnuit; ele persistă în pofida a tot ce le e potrivnic; neplăcerea, supărarea, mînia nu-i pot veni de hac; ba, ele supraviețuiesc chiar și disprețului și urei. Nu știu dacă un romancier a reușit vreodată să redea perfect asemenea situații; de altfel ar trebui s-o facă numai într-o doară și episodic, căci, în cazul unor dezvoltări amănunțite, ar avea de luptat cu o seamă de date neverosimile.

M. & R., 390

Supremul dar pe care l-am primit de la Dumnezeu și de la natură e viața, mișcarea de rotație a monadei în jurul ei însăși, ce nu cunoaște odihnă nici stare pe loc; instinctul de a-și păstra și menține viața e înăscut fiecăruia și de nesmuls din inimă. În ce constă însă în fond viața, rămîne pentru noi o taină.

M. & R., 391

Al doilea dar al zeilor de sus e trăirea, conștiința de sine, întrepătrunderea dintre monado vie și mișcarea mediului înconjurător; abia prin aceasta ea se cunoaște pe sine ca ceva nesfîrșit în interior, iar din afară limitat. De această trăire ne putem da seama în noi înșine cu oarecare claritate, deși se cere pentru asta o capacitate înnăscută, atenție și împrejurări fericite; altora le rămîne însă ascunsă pe veci.

M. & R., 392

Ca un al treilea dar se dezvoltă apoi ceea ce opunem lumii exteriore ca acțiune și faptă, cuvînt și scriere; acest ceva îi aparține mai mult lumii din afară decît nouă; de altfel ea se poate mai lesne dumiri asupra lui decît sîntem în stare noi înșine; dar lumea simte că pentru a se lămuri cît mai bine, are nevoie să afle cît mai mult din trăirea noastră proprie. De aceea, toată lumea e extrem de dornică să afle primele începuturi, treptele formării, amănuntele biografice, anecdotele și alte asemenea informații.

M. & R., 393

Acțiunii noastre înspre exterior îi urmează numaidecît o reacțiune, fie că sîntem primiți cu dragoste, plină de dorința de a ne ajuta propășirea, sau cu ură, pricepută să ne pună piedici în cale. Acest conflict rămîne cam constant în tot timpul vieții, dat fiind că și omul rămîne același, urmînd să resimtă în mod constant toată simpatia sau antipatia față de el și felul său de a fi.

M. & R., 394

Ceea ce fac prietenii din noi și pentru noi ține de asemenea de acest soi de experiență, fiindcă ne întărește și ne favorizează personalitatea. Cele întreprinse împotriva noastră de dușmani nu sînt pentru noi experiențe trăite; doar le aflăm; le respingem, ne apărăm de ele ca de ger, de furtună, ploaie și grindină sau de orice altă pacoste din afară la care ne putem aștepta.

M. & R., 395

Dacă ne întoarcem privirea spre istorie, vedem peste tot personalităţi cu care ne-am împăca bine, şi altele cu care ne-am afla desigur în conflict.

M. & R., 397

Mai importantă însă pentru noi e contemporaneitatea, căci ea se reflectă cu cea mai mare claritate în noi, precum şi noi în ea.

M. & R., 398

Cea mai frumoasă metempsihoză e cea prin care ne vedem ivindu-ne din nou în alţii.

M. & R., 403

Prea arareori sîntem mulţumiţi de noi înşine; cu atît mai mare e mîngîierea că am mulţumit pe alţii.

M. & R., 406

Împrejurările vieţii noastre le atribuim cînd lui Dumnezeu, cînd Diavolului, şi greşim în ambele cazuri; în noi înşine zace enigma, fiindcă ne tragem din două lumi.

M. & R., 429

Toate cugetările au mai fost gîndite; trebuie doar să încercăm să le mai gîndim o dată.

M. & R., 441

În operele oamenilor ca şi în natură, în fond mai ales intenţiile sînt demne de atenţie.

M. & R., 462

Generalizările şi orbirea prin îngîmfare sînt mereu pe cale de a produce cumplite nenorociri.

M. & R., 471

Oamenii care gîndesc profund şi cu seriozitate au o poziţie dificilă în faţa publicului.

M. & R., 498

Dacă e să ascult părerea cuiva, trebuie să fie o părere afirmativ formulată; lucruri problematice găsesc suficiente în mine însumi.

M. & R., 499

Sîntem cu adevărat vii numai atunci cînd ne bucurăm de bunăvoinţa celorlalţi.

M. & R., 51

Cusururile oamenilor le descoperă numai cine nu are destulă dragoste; de aceea, pentru a le recunoaşte, trebuie să privim fără dragoste, dar să nu ne lipsim de ea mai mult decît e strict necesar.

M. & R., 523

Pîrîul e prietenul morarului căruia îi e de folos, şi se precipită cu voie bună peste roţi. La ce i-ar folosi să se scurgă cu nepăsare de vale?

M. & R., 527

Cine pretinde prea mult, cine e atras de complicaţii, e expus tribulaţiilor.

M. & R., 531

Orice idee mare începe să acţioneze tiranic îndată ce e pusă în practică; de aceea avantajele pe care le aduce se schimbă în curînd în dezavantaje. Aşadar, orice instituţie poate fi lăudată şi slăvită pe drept cuvînt întrucît ne referim la începuturile ei şi întrucît putem susţine că orice afirmaţie valabilă despre ea la început mai e valabilă şi acum.

M. & R., 542

Cea mai caraghioasă nerozie e că fiecare se crede dator să transmită altora ceea ce i se pare că știe.

M. & R., 583

Dacă unii nu s-ar fi simțit obligați să repete un neadevăr pentru că l-au afirmat o dată ar fi devenit cu totul altfel de oameni.

M. & R., 586

Constatînd un neajuns oarecare, se întreprinde o acțiune directă asupra lui; adică, se încearcă vindecarea unui simptom.

M. & R., 598

Ceea ce știu, știu numai pentru mine; o părere exprimată rareori ne face să înaintăm, de obicei ea provoacă o părere contrară, împotmolire și stagnare.

M. & R., 720

„Afară de sănătate și virtute, nimic nu e mai prețios în viață decît cunoștințele și cunoașterea; și nimic nu e mai lesne de atins și mai puțin costisitor; toată munca necesară constă în a sta doar liniștit, și toată cheltuiala e de timp, timp pe care nu-l economisim chiar dacă nu-l cheltuim".

M. & R., 747

Dacă am putea strînge timp așa cum strîngem bani, dar fără să-l folosim, s-ar putea scuza trîndăvia majorității oamenilor, dar n-ar fi o scuză completă; căci lucrurile s-ar petrece ca într-o gospodărie în care se trăiește din stocuri fără osteneala de a produce profituri".

M. & R., 748

Curajul și modestia sînt virtuțile cele mai lipsite de echivoc; căci ele sînt de așa natură încît ipocrizia nu le poate imita.

M. & R., 753

Cele mai mari greutăți zac tocmai acolo unde nu le căutăm.

M. & R., 772

„Nimic nu se redă lesne fără urmă de părtinire. S-ar putea spune că oglinda constituie o excepție și totuși nu ne vedem în ea fața niciodată întru totul așa cum este; căci oglinda ne redă inversați; încît mîna stîngă devine dreapta. Să acceptăm acest fapt ca o metaforă a tuturor reflecțiilor asupra noastră înșine."

M. & R., 795

„Primăvara și toamna nu prea ne gîndim la focul din cămin, și totuși dacă trecem întîmplător pe lîngă un foc aprins găsim atît de plăcută senzația pe care ne-o dă, încît dorim s-o păstrăm. Iată o analogie pentru orice fel de tentație".

M. & R., 79

Poți să recunoști utilitatea unei idei și totuși să nu te pricepi s-o utilizezi din plin.

M. R., 805

Acolo unde ard lămpi, există și pete de ulei; unde ard luminări, sînt și mucuri; numai luminile cerești luminează pur și fără zgură.

M. & R., 827

S-ar putea spune în glumă că omul e alcătuit numai din cusururi, dintre care unele utile societății, altele

dăunătoare, unele utilizabile, altele neutilizabile; cele dintîi sînt lăudabile şi li se zice virtuţi, cele din urmă se ponegresc şi li se zice: cusururi.

M. & R., 836

Omul nu e făcut numai din ce are înnăscut, ci şi din ce a acumulat.

M. & R., 837

Părerile noastre sînt doar suplimente la ce sîntem. După felul cuiva de a gîndi, se cunoaşte ce-i lipseşte. Oamenii cei mai lipsiţi de substanţă se cred deosebiţi, unii oameni excelenţi sînt plini de neîncredere, viciosul e impertiment, iar omul bun e timid. Astfel toate se echilibrează, fiecare vrea să fie întreg sau să pară întreg în propriii săi ochi.

M. & R., 841

Dacă le privim din perspectiva istoriei, calităţile noastre se arată într-o lumină ce le reduce, iar lipsurile noastre apar scuzabile.

M. & R., 842

Problema greu de soluţionat a celor care se străduiesc într-o activitate, este să recunoască meritele contemporanilor lor mai în vîrstă, fără a se lăsa stingheriţi de defectele lor.

M. & R., 862

Răul funciar: că fiecare ar vrea să fie tot ce ar putea fi, vrînd ca ceilalţi să nu fie nimic, sau chiar să nu fie deloc.

M. & R., 863

De ce auzim veşnicele critici şi ponegriri? Toţi cred că se micşorează recunoscînd altora cel mai mic merit.

M. & R., 866

De la omul meritoriu se pretinde modestie; dar cei care-i minimalizează meritele fără modestie sînt ascultaţi cu plăcere.

M. & R., 867

Toleranţa ar trebui să fie doar o atitudine trecătoare; ea trebuie să ducă spre deplina recunoaştere. A tolera înseamnă a jigni.

M. & R., 875

O cămilă, chiar jigărită, tot mai cară atîta povară cît duc mulţi măgari.

M. & R., 904

Omul nu poate trăi decît cu cei de o seamă cu el, şi nici cu aceştia; căci nu suportă vreme mai îndelungată să fie cineva de o seamă cu el.

M. & R., 1405

[Omul e făcut pentru societate]

Omul [...] să înveţe a se închipui în afara relaţiilor exterioare constante, să caute consecvenţa nu în împrejurări, ci în sine; acolo o va găsi, o va cultiva şi îngriji cu drag; se va instrui şi se va pregăti aşa încît să fie peste tot la el acasă. Cine se dedică ocupaţiilor celor mai necesare, îşi atinge ţinta cu cea mai mare siguranţă; alţii în schimb, care caută ceva mai înalt, mai delicat, au nevoie de mai multă prudenţă chiar şi în alegerea căii de

urmat. Dar de orice s-ar apuca omul și orice ar practica, individul nu-și este sie-și suficient; societatea rămîne necesitatea supremă a unui om cumsecade. E bine ca toți oamenii în stare de a fi utili să fie legați prin relații de reciprocitate, așa cum cel ce întreprinde o construcție își caută un arhitect, iar acesta un zidar și un dulgher.

Anii de drumeție, III, 9

[Scopuri comune]

E desigur mai anevoios să-ți cunoști avantajele în ansamblu decît în mic și limitat, unde necesitatea ne indică mereu ce avem de făcut și ce de evitat; în situații precise ajunge dacă știm să aplicăm lucrurilor prezente etalonul necesității; în linii mari însă e vorba să creem un viitor, și chiar dacă un spirit pătrunzător ar găsi planul potrivit, cum poate nădăjdui să-i vadă pe ceilalți de acord?

Deocamdată nu s-a găsit vreun individ care să izbutească; timpul, care eliberează spiritele, le și obișnuiește să privească mai departe și, în depărtări, lucrurile de proporții mari se zăresc mai bine în ansamblu; astfel se va putea îndepărta mai ușor una din cele mai grave piedici din calea omenirii. Și anume ea constă în aceea că oamenii pot cădea la înțelegere asupra scopurilor lor, mult mai rar însă asupra mijloacelor de a le atinge. Căci ceva cu adevărat măreț ne înalță deasupra noastră și ne luminează calea ca o stea; alegerea mijloacelor însă ne recheamă în noi, și atunci fiecare redevine ce a fost și se simte izolat ca și cum nu ar fi fost adineauri pe deplin de acord cu toți ceilalți.

Ibid., III, 12

[Despre omenire]

Cu cît văd mai multe în lumea aceasta, cu atît îmi scade speranța că omenirea va deveni cîndva o masă înțeleaptă, inteligentă și fericită. Poate că prin milioanele de lumi mai există una care să se poată lăuda cu aceste calități; așa cum e constituită a noastră, îmi rămîne puțină nădejde.

Călătorie în Italia, 17 mai 1787

Numai toți oamenii laolaltă constituie omenirea, numai toate forțele laolaltă formează lumea. Aceste forțe sînt adesea în contradicție și, în timp ce caută să se distrugă unele pe altele, natura le ține unite și le produce mereu din nou. De la cel mai umil instinct, încă animalic, de a înjgheba ceva, și pînă la cea mai evoluată îndeletnicire cu cea mai spirituală artă, de la gîngureala și chiotul copilului pînă la exprimarea desăvîrșită a oratorului și cîntărețului, de la primele încăierări ale băieților pînă la mecanismele complicate care păzesc sau cuceresc țări întregi, de la cea mai ușoară bunăvoință și cea mai fugară dragoste pînă la pasiunea cea mai vehementă și legăturile cele mai adînci, de la sentimentul simplu al prezenței trupești pînă la presimțirea vagă și speranța în viitorul spiritual îndepărtat, toate acestea și mult mai multe chiar, zac în om și cer a fi formate; dar nu într-un singur om, ci în mulți. Orice aptitudine e importantă și trebuie dezvoltată. Dacă unul produce doar frumosul, celălalt doar utilul, abia amîndoi laolaltă formează un om. Utilul se promovează de la sine, căci îl produce mulțimea, și nimeni nu se poate lipsi de el; fru-

mosul însă trebuie promovat, căci puţini îl produc, şi multora le e necesar.

Anii de ucenicie, VIII, 5

Dacă în cursul vieţii noastre vedem că alţii au realizat ceea ce noi ne-am simţit chemaţi să săvîrşim, dar am fost siliţi să renunţăm aşa cum am renunţat la multe altele, se trezeşte în noi frumosul sentiment că abia omenirea întreagă constituie omul adevărat şi că individul nu poate fi decît mulţumit şi fericit dacă are curajul de a se simţi o parte din acest întreg.

Poezie şi adevăr, II, 9

Cîtă cale a trebuit să parcurgă omenirea pînă a ajuns să fie îngăduitoare şi faţă de vinovaţi, să cruţe chiar şi viaţa răufăcătorilor, să fie umană pînă şi faţă de neoameni!

Anii de drumeţie, I, 4

[Ideea supraomului]

[...] Şi cine ştie dacă omul în întregime nu e şi el doar o nouă tentativă spre un ţel mai înalt?

J.D. Falk, 14 iunie 1809

5. FILOZOFIE PRACTICĂ

[Adevăr şi eroare în viaţa omului]

Un spirit mare se înşală la fel ca unul mărunt, cel dintîi fiindcă nu vrea să ştie de limite, cel din urmă fiindcă ia cercul format de orizontul său drept marginile lumii.

Către Friederike Oeser[1], 13 februarie 1769

Calea spre adevăr prezintă avantajul că ne vom aminti întotdeauna cu plăcere de mersul nostru nesigur, de ocolişuri, ba chiar şi de pasul greşit.

Campania în Franţa, 12 septembrie 1792

Chibzuiţi înainte de a spune adevărul!
O dată rostit, lumea-l întoarce pe dos.

Xenii, 329

Copiii altora nu-i iubim ca pe ai noştri,
De aceea păstrăm cu drag în suflet eroarea, propriul nostru copil.

Anotimpurile, Toamna, 51

[1] *Friederike Oeser* (1748—1829), fiica pictorului şi sculptorului Adam Fr. Oeser, prieten cu Winckelmann; Goethe s-a împrietenit cu ea în timpul studenţiei la Leipzig.

Orice revenire dintr-o eroare are o puternică acțiune formativă asupra omului, astfel putem înțelege cum se face că celui ce cercetează inimile îi e mai drag un păcătos care se căiește decît nouăzeci și nouă de drepți.

Către H.K. Eichstädt[1], 15 septembrie 1804

În fond, înseamnă că erorile și cusururile noastre ne sînt încă foarte apropiate, dacă le găsim suficient de plăcute și de interesante pentru a ne ocupa de ele, evocînd stări și situații, în care ne privim lipsurile cu indulgență și fără a ne fi rușine de atîtea greșeli.

Geneza analelor biografice

Deobicei omul se apără cît poate pînă să trimită la plimbare pe neghiobul din el, pînă să mărturisească o greșeală fundamentală și să recunoască un adevăr care-l supără.

Anii de ucenicie, II, 2

Aș îndrăzni să afirm că e mai bine să ne înșelăm după reguli, decît să rătăcim după cum ne e firea, care ne mînă arbitrar încoace și încolo; și, cum văd eu oamenii, în firea lor pare să rămînă mereu un loc gol pe care nu-l poate umple decît o lege categoric exprimată.

Ibid., VIII, 3

Da, iluzia, cîtă vreme ține, are puterea de neînvins a adevărului, și numai spiritele virile și adînci se înalță și se întăresc prin recunoașterea unei erori.

Anii de drumeție, II, 5

[1] *Heinrich Karl Abraham Eichstädt* (1772—1848), profesor și bibliotecar șef la Jena, editorul revistei *Jenaische Allgemeine Litteraturzeitung*.

Orice eroare care izvorăște nemijlocit din firea unui om și din împrejurările sale de viață e de iertat și chiar de stimat. Adepții erorii sale nu pot fi tratați cu tot atîta indulgență. Un adevăr repetat papagalicește își pierde și el eleganța, dar o eroare preluată e searbădă și ridicolă. E greu să te dezbari de propria ta eroare, uneori cu neputință, chiar în cazul unui mare spirit.[...] Perseverența cuiva într-o eroare proprie ne poate mînia; încăpățînarea imitatorilor săi e însă supărătoare peste măsură.

Istoria teoriei culorilor cap. Personalitatea lui Newton

Toți sîntem atît de mărginiți încît ni se pare mereu că avem dreptate; așadar se poate concepe un spirit ieșit din comun care nu numai că se înșală, dar se și complace în eroare.

M.&R. 186

În cursul vieții, se întîmplă prea adesea ca în mijlocul celei mai depline certitudini cu privire la calea urmată, să ne dăm seama deodată că ne-am prins într-o eroare, că ne-am lăsat cîștigați de persoane și de cauze, că ne-am visat într-o anumită relație cu ele care se dezvăluie ca imaginară de îndată ce privim lucrurile cu ochiul treziei; și totuși nu ne putem smulge, ne ține o forță care ni se pare de neînțeles. Uneori însă devenim pe deplin conștienți și înțelegem că eroarea ne poate îndemna și imboldi spre activitate la fel de bine ca un adevăr. Cum însă decisivă în toate e fapta, se poate isca ceva excelent dintr-o eroare activă, căci orice înfăptuire are efecte infinite. Așadar, cel mai bun lucru e întotdeauna activitatea productivă, dar nici cea destructivă nu e lipsită de urmări fericite.

Mai ciudată decît toate este însă eroarea care constă în a ne înșela asupra noastră și a puterilor noastre, și anume dedicîndu-ne unei îndeletniciri superioare, unor preocupări respectabile dar care ne depășesc posibilitățile, sau năzuind spre o țintă pe care n-o vom putea atinge niciodată. Chinurile ce decurg de aici, asemănătoare cu ale lui Tantal și Sisif, le resimte fiecare cu atît mai cumplit, cu cît intențiile i-au fost mai sincere. Și totuși, foarte adesea se întîmplă ca tocmai atunci, cînd ne credem pe veci despărțiți de țelul pe care ni l-am propus să găsim în calea noastră altceva demn de a fi rîvnit, un rost care corespunde putințelor noastre și cu care ne e dat din naștere să ne mulțumim.

M.&.R. 67—68

Există oameni care greșesc fiindcă nu-și propun să facă vreun lucru cu rost.

M. & R., 197

Cea mai stupidă dintre toate erorile o comit tinerii cînd cred că-și pierd originalitatea recunoscînd un adevăr care a mai fost recunoscut de alții înaintea lor.

M. & R., 254

Adevărul e potrivnic firii noastre, eroarea nu, și anume dintr-un motiv foarte simplu: adevărul ne pretinde să ne recunoaștem mărginirea, eroarea ne flatează lăsîndu-ne să credem că sîntem într-un fel sau altul nemărginiți.

M. & R., 310

Plătim scump ca să scăpăm de erorile noastre, și încă ne putem considera fericiți.

M. & R., 323

Omul care gîndește are o însușire ciudată: în locul unde zace o problemă nerezolvată, îi place să așeze o fabulație a fanteziei, apoi nu mai știe să scape de ea nici chiar atunci cînd problema a fost soluționată și adevărul a ieșit la lumină.

M. & R., 591

Dacă Dumnezeu ar fi ținut ca oamenii să viețuiască și să acționeze întru adevăr, altfel ar fi trebuit să-și orînduiască creația.

M. & R., 835

Cine se obișnuiește cu o vedere de ansamblu falsă, va saluta orice eroare potrivită cu ea.

De aceea se spune pe drept cuvînt: „Cine vrea să înșele oamenii, trebuie înainte de toate să înfățișeze absurdul ca plauzibil".

M. & R., 1297—1298

Un adevăr nou așteaptă mult și bine pînă răzbește.

Eckermann, III, 30 decembrie 1823

— Nouă, bătrînilor, ni se iartă rătăcirile, pentru că n-am găsit căile netezite; se pretinde însă mai mult de la cei care au venit pe lume mai tîrziu; ei nu sînt nevoiți să rătăcească în căutare, ci pot profita de experiența generației anterioare. Acum nu mai e timpul erorilor, destul am rătăcit noi bătrînii. Și la cel bun atîta căutare și caznă dacă

voi, tinerii, vreţi să apucaţi pe aceeaşi cale? În felul acesta omenirea n-ar înainta niciodată!

Ibid., I, 18 septembrie 1824

Şi-apoi adevărul trebuie repetat mereu, pentru că şi eroarea se predică mereu în jurul nostru, şi anume nu numai de către persoane izolate, dar de mulţimi. În ziare şi enciclopedii, în şcoli şi universităţi, peste tot eroarea e în frunte, şi-i prieşte conştiinţa majorităţii pe care o are de partea sa.

Ibid., II, 16 decembrie 1828

Mai intervine în vremurile noastre facilitatea cu care se poate propovădui numaidecît, datorită tiparului, orice eroare. Chiar dacă un critic, de pildă, va judeca mai bine arta după cîteva decenii, chiar dacă îşi va răspîndi în public convingerea corectată, învăţătura lui eronată va fi avut înrîuriri între timp şi va continua să se răspîndească dăinuind mai departe aşa cum o buruiană creşte printre plante folositoare încolăcindu-se împrejurul lor. Singura mea mîngîiere e că un talent realmente mare nu poate fi abătut din cale şi pervertit în felul acesta.

Ibid., II, 13 februarie 1831

Pînă ne învăţăm să recunoaştem erorile predecesorilor noştri, timpul a produs noi erori care ne învăluie pe nesimţite; dibuirea lor rămîne pe seama istoricului viitor, care le va înfăţişa de asemenea fără profit pentru generaţia sa.

Winckelmann, Prefaţă

[Scop şi mijloace]

Ce greu este ca omul să cumpănească bine ce trebuie să jertfească şi ce are de cîştigat în schimb! Ce greu să vrei scopul şi să nu respingi mijloacele! Mulţi confundă chiar mijlocele cu scopul şi se bucură de ele pierzîndu-l din vedere pe acesta. Vor să lecuiască fiece beteşug acolo unde se arată, şi nu se sinchisesc de punctul din care de fapt se trage şi din care îşi răspîndeşte efectele. De aceea e atît de greu să te consfătuieşti cu oamenii, mai ales cu cei din mulţime, care în treburile cotidiene se arată destul de deschişi la minte, arareori însă văd mai departe de ziua de mîine. Dacă se mai adaugă şi faptul că o acţiune în comun e menită să aducă foloase unuia şi pierderi altuia, nu mai e chip să obţii ca toţi să cadă de acord. Astfel, tot ce ţine de binele obştesc trebuie să se înfăptuiască datorită dreptului nemărginit al suveranului de a-l promova.

Afinităţile elective, I, 6

E greu de spus dacă aceşti bărbaţi cunoşteau chiar aşa de bine teatrul sau mai mult îl iubeau. Îl iubeau prea tare pentru a-l cunoaşte bine; îl cunoşteau totuşi destul pentru a aprecia ce e bun şi a condamna ce e prost. [...] Înclinarea lor era atît de pronunţată, încît pînă şi repetiţiile, în care piesa e ciopîrţită, îi transpuneau în lumea ei iluzorie.[...] Într-un cuvînt, erau amatori, aşa cum şi-i poate dori orice artist în branşa sa. [...] Se străduiau neîncetat să îndemne pe actori spre atenţie, vioiciune şi precizie. [...] Lumea nici nu poate şti cîte motive avea să le fie recunoscătoare, mai ales pentru că nu conteneau să-i convingă pe actori de lucrul esenţial,

şi anume că e de datoria lor să vorbească tare şi răspicat. Şi tocmai în această privinţă întîmpinau mai multă rezistenţă şi reavoinţă decît şi-ar fi putut închipui la început. Cei mai mulţi actori pretindeau să fie auziţi aşa cum vorbeau, şi doar cîţiva se străduiau să vorbească aşa ca să fie înţeleşi.[...] Amatorii noştri care dovedeau o răbdare infinită căutau să înlăture aceste erori şi să învingă încăpăţînarea. Nu cruţau nici argumentele, nici flateria, şi în cele din urmă şi-au atins scopul. [...]

Din acest exemplu se poate vedea cum oamenii ar vrea să-şi atingă ţinta numai în felul lor, cîtă osteneală îţi cere să-i faci să priceapă ceea ce de fapt se înţelege de la sine, şi cît de greu e să convingi pe cel ce vrea să realizeze un lucru de necesitatea de a îndeplini primele condiţii care singure fac posibilă punerea în practică a proiectului său.

Anii de ucenicie, V, 8

Mulţi oameni au o idee precisă despre ţelurile lor, numai că ar vrea să ajungă la ele plimbîndu-se agale pe cărări labirintice.

Către Zelter, 30 octombrie 1808

Scopurile oamenilor rămîn în linii mari aceleaşi ca şi cu secole în urmă: unii vor să fie sau să devină artişti sau poeţi buni; însă cu privire la mijloacele prin care ne atingem scopurile, nu e lămurit oricine, şi de ce s-o negăm, nimic n-ar fi mai plăcut decît să poţi realiza jucîndu-te un lucru mare pe care ţi l-ai propus.

Introducere la *Propilee*.

În ansamblu, nu pierde din vedere scopurile pe care ţi le-ai propus, iar în amănunte, lasă-te călăuzit de împrejurări.

Către August v. Goethe, 5 iulie 1830

Oamenii se încurcă, sînt derutaţi, îşi pierd încrederea în ei înşişi şi-n alţii, fiindcă iau mijloacele drept scopuri, de aceea desfăşoară atîta activitate din care nu iese nimic, sau poate tocmai contrariul celor intenţionate.

Maxime şi reflecţii, 463

[Precepte de înţelepciune]

Dacă luăm oamenii aşa cum sînt, îi facem mai răi; dacă-i tratăm ca şi cum ar fi aşa cum ar trebui să fie, îi aducem acolo unde pot fi aduşi.

Anii de ucenicie, VIII, 4

Cine îşi propune ca lege [...] să examineze faptele după criteriile gîndirii, şi gîndirea după criteriile activităţii nu poate greşi.

Anii de drumeţie, III, 9

Ne gîndim mereu la cele necesare, vrem să fim, nu să părem; asta e bine atîta vreme cît sîntem ceva. Cînd însă în cele din urmă începe să ne lase cee ce sîntem împreună cu ceea ce părem, părelnicul arătîndu-se şi mai fugace decît fiinţa, atunci începem să ne dăm seama fiecare că am fi făcut mai bine să nu neglijăm întru totul cele exterioare în favoarea celor lăuntrice.

Anii de drumeţie, II, 3

Eroarea nu e prea dăunătoare cît sîntem tineri; dar să n-o ducem cu noi pînă-n bătrînețe.

Maxime și reflecții, 92

Omul activ să se preocupe de justețea celor ce face; să nu-i pese de justețea celor ce se întîmplă.

M. & R., 100

Pe oameni îi supără că adevărul e atît de simplu; ar trebui să se gîndească la osteneala pe care mai urmează să și-o dea ca să-l aplice spre folosul lor.

M. & R., 116

Cînd pretinzi oamenilor să împlinească datorii fără să le acorzi drepturi, trebuie să-i plătești bine.

M. & R., 180

E bine să suporți cu bunăvoință insolența tinerilor diletanți; cu timpul, ei vor deveni adevărați admiratori ai maestrului și ai artei.

M. & R., 194

Dacă ar fi să studiem toate legile, nu ne-ar mai rămîne timp să le încălcăm.

M.&R., 207

Nu e permis să îmbătrînești fără să devii mai îndulgent; nu văd în jurul meu comițîndu-se vreo greșeală pe care să nu o-fi comis și eu.

M.&R., 240

Cineva i-a cerut lui Timon un sfat cu privire la educația copiilor săi. „Caută-le dascăli, zise acesta, care să-i instruiască în cele ce nu vor pricepe niciodată."

M.&R., 243

Adesea, în viață, ne spunem că ar trebui să evităm îndeletnicirea cu lucruri multiple: *polypragmasyne*, și să ne ferim, mai ales pe măsură ce îmbătrînim, de-a ne mai apuca de vreo nouă îndeletnicire. Dar în zadar ne spunem așa, în zadar ne dăm acest sfat nouă înșine ca și altora. A îmbătrîni nu înseamnă oare a începe o nouă îndeletnicire? Toate relațiile noastre cu lumea se schimbă, și trebuie ori să încetăm de-a mai avea vreo activitate, ori să ne jucăm noul rol cu tot dinadinsul și cu luciditate.

M.&R., 259

E inutil să biciuim trivialitatea, căci va rămîne veșnic neschimbată.

M.&R., 350

Nu ne place să viețuim în compania oricui, așa că nu putem nici să viețuim pentru oricine; cine pricepe bine acest lucru va ști să-și prețuiască în cel mai înalt grad prietenii și nu-și va urî sau persecuta dușmanii; dimpotrivă, omul cu greu ar dobîndi foloase mai mari decît recunoscînd meritele potrivnicilor săi; în felul acesta cîștigă un avantaj decisiv asupra lor.

M.&R., 396

Cum poți să te cunoști pe tine însuți? Niciodată prin meditație, dar prea bine prin activitate. Încearcă să-ți faci datoria și vei ști îndată ce zace în tine.

M.&R., 442

Dar care ție- datoria? Cerința zilei.

M.&.R., 443

Orice om trebuie să gîndească în felul său; căci oricine va întîlni în cale un adevăr care să-l ajute pe calea vieții. Numai să nu se lase în voia întîmplării; trebuie să se supravegheze; instinctul nud nu se cuvine să fie ascultat.

M.&.R., 460

Numai oamenii activi în mod inteligent, care-și cunosc puterile și le utilizează cu măsură și îndemînare, vor ajunge departe în lume.

M.&.R., 475

O mare greșeală: să te crezi mai mult decît ești, și să te prețuiești mai puțin decît valorezi.

M.&.R., 476

Din cînd în cînd întîlnesc cîte un tînăr la care n-aș dori să se schimbe sau să se amelioreze nimic; ce mă umple atunci de temeri e doar faptul că pe unii îi văd perfect capabili să înoate cu curentul vremii, și ași vrea mereu să-i previn asupra acestui punct; căci în bărcuța lor fragilă li s-a dat oamenilor o cîrmă în mînă, ca să nu se supună capriciilor valurilor, ci să-și urmeze voința dirijată de propria lor judecată.

M.&.R., 477

Dar un tînăr cum să ajungă de la sine să privească drept condamnabil și dăunător ceea ce toți aprobă, practică și promovează? De ce nu s-ar lăsa dus și el de același curent?

M.&.R., 478

Gravitatea și însemnătatea vorbelor și faptelor celor mai anodine crește cu trecerea anilor. Încerc mereu să atrag atenția celor pe care-i văd mai des în jurul meu asupra deosebirii ce există între sinceritate, încredere și indiscreție; sau, la drept vorbind, că nu există diferențe, ci o treptată trecere de la lucrul cel mai inofensiv la cel mai dăunător, o trecere care trebuie observată sau mai degrabă simțită.

M.&.R., 482

În această privință e necesar să ne educăm tactul, altfel ne expunem primejdiei de a pierde pe nesimțite bunăvoința oamenilor pe aceeași cale pe care am dobîndit-o. Cu trecerea anilor, aceste lucruri le înțelegi bine și fără ajutor, dar numai după ce ai plătit scump lecțiile de care din păcate nu-i putem scuti pe urmașii noștri.

M.&.R., 483

Dacă știi să citești, caută să înțelegi; dacă știi să scrii, trebuie să ai ce spune; ești în stare să crezi? atunci caută să pricepi; dacă ești stăpînit de dorințe vei fi supus necesității; dacă pretinzi nu vei obține, iar dacă ești bogat în experiență, trebuie să fii de folos.

M.&.R., 525

E mult mai bine să exprimi clar și fățiș ceea ce gîndești, fără să ții mult să aduci dovezi; căci toate argumentele de care ne servim nu sînt decît variațiuni pe tema părerii noastre, iar cei cu concepții potrivnice nu ascultă nici tema, nici variațiunile.

M.&.R., 550

Nu e necesar să le fi văzut şi trăit pe toate tu însuţi; dar dacă vrei să te încrezi în altcineva şi în faptele redate de el, gîndeşte-te că ai de-a face cu trei lucruri; cu obiectul prezentat şi cu două subiecte.

M.&.R., 570

Reflectînd asupra marelui adagiu; cunoaşte-te pe tine însuţi, nu e necesar să-l interpretăm într-un sens ascetic. Prin cunoaşterea de sine nu se înţelege în nici un caz autognosia modernilor noştri ipohondri, umorişti şi *heautontimorumeni*[1], ci e vorba de ceva foarte simplu; ia puţin seama la tine însuţi, acordă-ţi puţină atenţie, ca să-ţi dai seama de situaţia ta faţă de alţii şi de lume. Pentru asta nu e nevoie de schingiuiri psihologice; orice om destoinic înţelege şi află prin experienţă ce vrea să însemne această vorbă; e un sfat, bun, care, dacă-l urmăm, aduce fiecăruia cele mai mari foloase practice.

M.&.R., 657

Nu e suficient să ştii, trebuie să şi aplici; nu e suficient să vrei, trebuie să şi faci.

M.&.R., 689

„Dacă ne-am închipui în situaţia altor persoane, ar dispărea invidia şi ura pe care le resimţim adesea faţă de ele. Şi dacă ni i-am închipui pe alţii în locul nostru, ne-ar scădea cu mult orgoliul şi infatuarea."

M.&.R., 745

[1] De la grecescul *heautotimorumenos*, propriul său călău; cuvînt intrat în limbajul literar după titlul unei piese de Terenţiu.

„Nu-ţi pierde cumpătul dacă lumea nu-ţi acceptă argumentele."

M.&.R., 797

Trebuie să ne cultivăm însuşirile, nu particularităţile.

M.&.R., 838

E mai bine să ne înşelăm cu privire la prieteni decît să ne înşelăm prietenii.

M.&.R., 848

Nu spune că ai intenţia să dai, ci dă! Speranţa trezită n-o vei putea satisface niciodată.

M.&.R., 851

Nu există situaţie pe care n-am putea-o înnobila, acţionînd sau răbdînd.

M.&.R., 856

Credinţa, iubirea şi speranţa, stînd cîndva laolaltă într-un ceas de tihnă, au simţit că în firea lor există o pornire de a plăsmui; s-au străduit toate trei şi au creat împreună o figură blîndă şi drăgălaşă, o pandoră superioară: răbdarea.

M.&.R., 858

E o prostie să-ţi minimalizezi duşmanul pînă n-a murit, e o josnicie s-o faci după ce l-ai învins.

M.&.R., 861

Sînt oameni care caută să cunoască defectele prietenilor lor; e un lucru din care nu cîştigă nimeni. Eu am căutat totdeauna să observ meritele potrivinicilor mei şi mi-a fost spre folos.

M.&.R., 882

Chestiunile cele mai însemnate ale afectivității și ale rațiunii, ale experienței și ale reflecției, e bine să le tratăm numai oral. Cuvîntul spus moare îndată, dacă nu e menținut în viață de cuvîntul următor, spus pe înțelesul celui ce ascultă. Ascultați cu atenție o convorbire în societate! Dacă cuvîntul nu a și murit cînd ajunge la urechea ascultătorului, acesta îl omoară repede prin contradicție, definire, condiționare, diversiune, trecere bruscă la alt subiect și cum le mai zice miilor de necuviințe ale conversației. Cu vorbele scrise stăm și mai prost. Nimănui nu-i place să citească decît ceea ce îi e oarecum familiar dinainte; cunoscutul, obișnuitul, iată ce se cere, sub o formă schimbată. Dar scrisul are avantajul duratei, așa că poate aștepta vremea în care îi e dat să aibă efect.

M.&.R., 891

Să nu ne întrebăm dacă sîntem perfect de acord cu alții, ci dacă acționăm în același sens.

M.&.R., 893

Cîți ani trebuie să ne îndeletnicim cu un lucru, pînă să știm ce e de făcut și în ce fel?

M.&.R., 897

Fiecare să se întrebe prin ce mijloc e în stare să exercite o înrîurire, atunci își va influența epoca.

M.&.R., 903

Să nu creadă nimeni că a fost așteptat ca un Mesia!

M.&.R., 907

E mai bine să lăsăm să se facă o prostie, decît să încercăm s-o dregem intervenind cu rațiunea.

Rațiunea își pierde puterea cînd se amestecă cu nerozia, iar nerozia își pierde firescul, care adesea o ajută s-o scoată la capăt.

M.&.R., 920

Lumea nu prea are de cîștigat din idei care nu izvorăsc dintr-o fire activă și care nu acționează apoi la rîndul lor în mod binefăcător asupra vieții active; fertile sînt ideile care se ivesc și se topesc neîncetat într-o succesiune plină de diversitate, corespunzînd de fiecare dată cîte unei situații concrete a vieții.

M.&.R., 921

Cît am cîștiga pentru toată viața dacă ne-am da seama sau am afla mai de timpuriu că niciodată nu sîntem într-o postură mai favorabilă în ochii iubitei decît atunci cînd ne lăudăm rivalul! Atunci ea își deschide inima, a dispărut grija de a te jigni, teama de a te pierde, devii confidentul ei și te convingi plin de bucurie că tu ești cel ce va culege fructul din pom, dacă ai destulă îngăduință și destul umor ca să lași altora frunzele ce cad din el.

M.&.R., 933

În dispute științifice să ne ferim de multipicarea problemelor.

M.&.R., 1184

Cine vrea să susțină ceva eronat, are toate motivele să pășească fără zgomot și să dea dovadă de bune maniere. Cine simte că dreptatea e de partea lui, trebuie să se impună mai brutal; o dreptate politicos manifestată — ce-o mai fi asta?

M.&.R., 1219

Nebun e: cine lămureşte pe proşti, contrazice pe înţelepţi, e mişcat de vorbe goale, se-ncrede în tîrfe, încredinţează secrete unor persoane nesigure.

M.&R., 1328

Nerăbdarea se plăteşte cu nerăbdare înzecită; vrei să-ţi aduci ţelul mai aproape şi nu faci decît să-l îndepărtezi.

M.&R., 1412

[Despre educaţie]

[Nu interdicţii, ci îndemnuri]

În educarea copiilor precum şi în guvernarea popoarelor, nimic nu e mai nepotrivit şi mai barbar decît interdicţiile şi opreliştile, pe care legile şi regulamentele le impun. Omul e activ din fire, şi dacă te pricepi să-i porunceşti, se urneşte numaidecît, acţionează şi execută comanda. În ce mă priveşte[1], prefer să tolerez la cei din jurul meu tot felul de greşeli şi de slăbiciuni, aşteptînd să vină momentul cînd pot pretinde să se practice virtuţile diametral opuse acelor greşeli, decît să înlătur greşelile fără să sădesc în locul lor ceva pozitiv. Omul face cu multă plăcere ceva bun şi potrivit unui scop înalt, numai să fie pus în situaţia de a se apuca de treabă; o face ca să aibă ceva de făcut şi nu stă să mediteze apoi despre aceasta mai mult decît despre isprăvile prosteşti pe care le întreprinde din inactivitate sau plictiseală.

[1] Persoana întîi e folosită de un personaj *(Mittler)*, însă părerile pe care le exprimă sînt foarte caracteristic goetheene.

Cît mă indispune adesea să aud cum se bagă în mintea copiilor cele zece porunci. A patra mai merge, fiind o prescripţie simpatică, rezonabilă, poruncitoare: „Cinsteşte pe tatăl tău şi pe mama ta". Dacă asta le intră bine în cap, copiii au ce face toată ziua ca s-o pună în practică. Dar s-o luăm pe a cincea, ce să mai zicem de ea? „Să nu ucizi." Ca şi cum un om oarecare ar avea cea mai mică poftă să omoare pe altul! Omul urăşte pe cineva, se mînie, acţionează pripit, şi în urma acestora şi a altor fapte se prea poate întîmpla să şi facă, eventual, moarte de om. Dar nu înseamnă oare a proceda în mod barbar, să interzici copiilor să omoare pe cineva?! Dacă ar sta scris: „Ai grijă de viaţa semenilor tăi, îndepărtează ceea ce le-ar putea dăuna, scapă-i de primejdie cu riscul propriei tale vieţi; iar dacă-i păgubeşti, gîndeşte-te că te păgubeşti pe tine însuţi" — iată care ar fi poruncile aşa cum ar trebui să fie instituite la popoarele civilizate şi rezonabile.

Afinităţile elective, II, 18

[Formaţie artistică]

— O predispoziţie fericită nu e oare primul şi ultimul lucru care singur ajută pe un actor, ca pe orice alt artist şi ca pe orice om, să poată atinge un ţel înalt?

— O fi primul şi ultimul lucru, dar la mijloc între ele, artistului îi vor lipsi multe altele, dacă nu intervine formaţia spre a-l face să devină ceea ce trebuie să fie; şi anume, o formaţie timpurie; poate că în această privinţă spiritele pe care le numim genii stau mai prost decît persoanele ce

posedă doar aptitudini obişnuite, căci oamenii geniali pot fi mai lesne deformaţi şi mai tare abătuţi din calea lor decît cei din urmă.

— Dar nu cumva geniul se va salva singur, vindecîndu-şi el însuşi rănile căpătate?

— Nicidecum, sau numai în mică măsură; să nu creadă nimeni că poate trece peste primele impresii care i-au marcat tinereţea. Dacă a crescut într-o atmosferă de libertate şi demnitate, înconjurat de lucruri frumoase şi distinse, frecventînd oameni buni, dacă învăţătorii lui l-au învăţat ceea ce trebuia să ştie înainte de toate spre a le pricepe mai bine pe cele următoare, dacă a învăţat ceea ce nu va trebui să dezveţe, dacă paşii săi au fost călăuziţi în aşa fel încît să poată îndeplini apoi binele mai uşor şi mai comod, fără a fi silit să se dezbare de obişnuinţe — atunci omul acesta va duce o viaţă mai pură, mai desăvîrşită şi mai fericită decît altul, care şi-a petrecut anii tinereţii în împrejurări vrăjmaşe şi în erori. Se vorbeşte şi se scrie de mult despre educaţie, şi văd totuşi prea puţini oameni în stare să înţeleagă ideea simplă dar mare care le înglobează pe celelalte şi să o poată pune în practică.

— Mi se pare că acestea sînt foarte adevărate, zise Wilhelm, căci fiecare om este destul de mărginit pentru a vrea să-l educe pe celălalt după chipul şi asemănarea sa.

Anii de ucenicie, II, 9

Nu-i poţi face un mai mare bine unui tînăr decît să-l iniţiezi de timpuriu în cele ce ţin de vocaţia vieţii sale.

Ibid., I, 11

[Despre dascăli şi învăţătură]

Un dascăl care ştie să ne trezească sensibilitatea în faţa unei singure fapte bune, a unei singure poezii bune, a făcut mai mult decît acela care ne transmite şiruri întregi de cunoştinţe subordonate despre modul de constituire şi despre denumirea lucrurilor.

Afinităţi elective, II, 7

Nimic nu e mai îngrozitor decît un dascăl care nu ştie mai mult decît trebuie să ştie elevii săi. Cine vrea să înveţe pe alţii poate desigur trece sub tăcere miezul cel mai valoros a ceea ce ştie, dar nu-i e îngăduit să fie pe jumătate învăţat.

Anii de drumeţie, I, 4

În fierărie, întîi se înmoaie fierul inteţind focul şi topind din drug surplusul de materie pe care a absorbit-o; cînd însă s-a purificat, fierul se bate şi se căleşte, fiind astfel silit să absoarbă altă materie din apa care-i e străină, şi astfel el se întăreşte din nou. Aşa se întîmplă şi cu omul sub mîna dascălului său.

Maxime şi reflecţii, 632

[Autoeducare şi înrîuriri formative]

Niciodată nu e pierdut timpul pe care l-am folosit ostenindu-ne cu o lucrare care ne-a silit să progresăm pe calea instruirii şi formării noastre.

Către Schiller, 10 februarie 1798

Obişnuinţa de a ne stăpîni în momente ieşite din comun ne formează deprinderea de a nu ne da de gol nici în momentele obişnuite ale vieţii şi, ştiind să ne dominăm, înclinăm să extindem această putere şi asupra altora, spre a compensa oarecum pierderile consimţite pe plan lăuntric prin ceea ce cîştigăm în exterior.

Afinităţile elective, I, 10

Tot ce ni se întîmplă lasă urme, totul contribuie pe neştiute la formarea noastră, dar e primejdios să încercăm a ne da seama în ce măsură şi în ce chip, căci astfel devenim fie mîndri şi neglijenţi, fie abătuţi şi lipsiţi de curaj; şi una şi alta sînt la fel de dăunătoare pentru evoluţia noastră ulterioară. Cel mai sigur mod de a proceda e să faci mereu numai ceea ce se impune imediat.

Anii de ucenicie, VII, 1

E o formaţie ca vai de lume cea care distruge mijloacele cele mai eficiente de a ne forma cu adevărat şi ne face să alergăm spre ţintă, în loc să ne fericească în timp ce umblăm pe calea ce duce spre ea.

Anii de ucenicie, VIII, 1

Cînd încercăm să ne cultivăm prin lectura literaturilor străine nu ne întrebăm cît de vechi sînt operele pe care le citim, ci pornim de la convingerea că sînt excelente, şi oricît ar fi de îndepărtate vremurile, oricît de străine împrejurările de viaţă înfăţişate în ele, căutăm să ni le asimilăm şi să ne asimilăm lor.

Poezie şi adevăr, III, Proiect de prefaţă

[E t i c ă]

[Binele şi răul]

Ceea ce numim rău e numai reversul binelui, necesar pentru existenţa acestuia şi parte integrantă a totului, la fel cum arşiţa din zona toridă şi gerul din Laponia sînt necesare ca să existe regiuni cu climă temperată.

De ziua lui Shakespeare

[Ce se cheamă o faptă morală?]

Luiza: Va să zică, pentru a proceda moral, trebuie să acţionez împotriva înclinaţiei mele?
Bătrînul: Da.
Luiza: Chiar dacă înclinaţia mea e bună?
Bătrînul: Nici o înclinaţie nu e bună în sine, ci numai în măsura în care are un efect bun. [...]
Luiza: Dar dacă, de pildă, am un impuls irezistibil spre gratitudine?
Bătrînul: Are natura grijă ca recunoştinţa să nu devină niciodată un instinct al omului. Dar chiar dacă am admite că e aşa, ar trebui să-l preţuim pe acela care s-ar arăta mai degrabă nerecunoscător decît să comită vreo mîrşăvie din dragoste pentru binefăcătorul său.
Luiza: Aşadar, ar putea să existe totuşi nenumărate povestiri moralizatoare!
Bătrînul: În acest sens, da! Dar toate laolaltă n-ar spune altceva decît ce a exprimat povestea noastră, de aceea o putem considera ca unică după spiritul ei, căci într-o privinţă aveţi dreptate, şi anume că subiectul poate fi extrem de divers.

Luiza: Dacă v-ați fi exprimat mai precis, nu ne-am fi certat.

Bătrînul: Dar nici n-am fi discutat! Încurcătura și neînțelegerea sînt izvoarele vieții active și ale conversației.

Luiza: Nu pot fi totuși în întregime de acord. Dacă un om viteaz salvează viața cuiva cu pericolul propriei sale vieți, asta nu e o acțiune morală?

Bătrînul: După felul meu de a vedea, nu. Dar dacă un om fricos își învinge frica și face același lucru, atunci a săvîrșit o faptă morală.

Convorbirile unor emigranți germani

[Cultivarea recunoștinței]

Nu se cade să vorbim niciodată, mai ales în public, despre greșelile proprii și ale altora, dacă nu urmărim prin aceasta vreun scop util; de aceea vreau să intercalez aici unele reflecții. [...]

Recunoștința și ingratitudinea fac parte din acele atitudini ivite în fiecare clipă a vieții morale, asupra cărora oamenii nu contenesc să discute. În ce mă privește obișnuiesc să disting între lipsa de recunoștință, ingratitudinea și aversiunea față de recunoștință. Cea dintîi e înnăscută omului, ține chiar de firea lui așa cum a fost creată, căci ea rezultă dintr-o fericită, ușuratică uitare a împrejurărilor vrăjmașe ca și a celor îmbucurătoare, o predispoziție fără de care viața n-ar fi posibilă. Omul are nevoie de nenumărate condiții exterioare prealabile sau concomitente cu el spre a duce o existență cît de cît suportabilă, așa încît, dacă ar fi să-și arate recunoștința cuvenită față de soare și pămînt, Dumnezeu și natură, strămoși și părinți, prieteni și tovarăși, nu i-ar mai rămîne nici timp nici simțire spre a primi noi binefaceri și a se bucura de ele. Dacă omul așa cum l-a creat natura permite ca acea înclinație spre ușurătate să domine în el și peste el, desigur că devine precumpănitoare o indiferență rece, și în cele din urmă își va privi binefăcătorul ca pe un străin spre dauna căruia ar fi gata să și întreprindă cîte ceva, dacă acest lucru ar fi spre propriul său folos. De fapt, numai această din urmă atitudine poate fi numită cu adevărat nerecunoștință, ea izvorăște din brutalitatea în care cade pînă la urmă în mod inevitabil firea umană lăsată în paragină. În schimb aversiunea față de recunoștință, adică dispoziția de a răsplăti o faptă bună printr-o purtare țîfnoasă și o figură posomorîtă, e lucru rar; și se întîlnește numai la oameni ieșiți din comun; dintre acei care s-au născut cu mari aptitudini și cu presimțirea capacităților lor viitoare, dar s-au pomenit într-o categorie socială joasă sau într-o situație grea, fiind nevoiți din fragedă tinerețe să-și croiască loc prin lume pas cu pas și să accepte ajutoare și sprijin din toate părțile; o asistență care, din pricina îndelicateței binefăcătorului, le este uneori otrăvită și le devine de nesuferit, dat fiind că ceea ce primesc e ceva pămîntesc, pe cînd ceea ce pot da ei în schimb e de altă natură, mai înaltă, așa că nu se poate concepe o adevărată compensație. Lessing, care în cea mai bună perioadă a vieții sale a avut darul unei conștiințe extrem de lucide a lucrurilor acestei lumi, s-a exprimat o dată cu vorbe grosolane dar cu haz despre această situație. Herder, în schimb, și-a otrăvit sieși și altora zilele cele mai frumoase, căci n-a izbutit niciodată să tempereze prin superioritatea spiritului resentimentul care prin forța împrejurărilor se înrădăcinase în el în timpul tinereții.

Putem avea însă față de noi înșine exigența de a ne domina resentimentele, căci și în această materie, lumina naturii, acționînd veșnic asupra omului, lămurindu-l asupra condițiilor sale de existență, vine în ajutorul capacității sale de a se forma; și în general n-ar trebui să facem prea mare caz de anumite lipsuri provenite dintr-o formație în împrejurări date și nici să căutăm mijloace prea serioase și prea complicate spre a le combate, căci ne putem dezbăra ușor, aproape jucîndu-ne, de anumite defecte. Astfel de pildă recunoștința o putem stimula, menține vie, ba chiar transforma într-o nevoie, într-o simplă obișnuință.

Într-o scriere biografică se cuvine desigur ca autorul să vorbească despre sine. În ce mă privește, sînt tot atît de puțin recunoscător din fire ca orice alt om, și dacă se întîmpla să uit o binefacere primită, sentimentul violent de a mă fi pus într-o situație penibilă mă putea duce ușor pînă la ingratitudine.

Pentru a remedia acestea, m-am obișnuit înainte de toate să-mi amintesc cu plăcere, în legătură cu fiecare lucru pe care-l posed, cum am ajuns în posesia lui, de la cine îl am, fie că l-am primit în dar, fie că l-am achiziționat prin schimb, cumpărare sau pe altă cale. Arătîndu-mi colecțiile, am luat obiceiul de a mă gîndi la persoanele prin mijlocirea cărora am obținut fiecare lucru în parte, și de a acorda dreptul la un gînd pios și prilejului, întîmplării, cauzei mai îndepărtate sau concursului de împrejurări cărora se datorează că am intrat în posesiunea unor lucruri ce-mi sînt dragi și prețioase. Tot ce ne înconjoară dobîndește astfel viață, toate ni se arată în legăturile lor spirituale, afective, genetice, și existența lor prezentă devine mai intensă și mai bogată prin rechemarea în memorie a împrejurărilor trecute; cei care ne-au dăruit cîte ceva apar mai des în închipuirea noastră, legăm imaginea lor de o amintire plăcută, nerecunoștința devine imposibilă și ne vine ușor să ne revanșăm cu un prilej oarecare, fiindcă dorim s-o facem. Totodată gîndul ne este orientat spre contemplarea celor ce nu sînt posesii tangibile și ne reamintim cu plăcere de unde provin și de cînd datează bunurile noastre mai înalte.

Poezie și adevăr, II, 10

[Elogiul vieții active]

O singură nenorocire îl paște pe om: aceea de a-și vîrî în cap vreo idee care să nu exercite nici o înrîurire asupra vieții sale active, sau, mai rău, care să-l înstrăineze de viața activă.

Anii de ucenicie, V, 16

A fi activ [...] e menirea primordială a omului, iar răstimpurile necesare pentru a se putea odihni ar trebui să le folosească spre a-și înmulți cunoștințele precise despre lucrurile lumii de afară, pentru ca aceste cunoștințe să-i poată apoi ușura activitatea cînd o reia.

. . . .

Abia activitatea practică ne dă anumite certitudini despre existența noastră.

Ibid., VI

Care e suprema fericire a omului, dacă nu de a putea pune în practică ceea ce găsește că e drept

și bine, de a fi stăpîn pe mijloacele necesare pentru a-și atinge scopul?

Ibid., VII, 6

Pe nedrept se consideră ca niște smintiți oamenii care caută să agonisească bunuri peste bunuri printr-o activitate necontenită; căci activitatea e fericire, iar pentru cel care e în stare să resimtă bucuriile unei neîncetate străduințe, avuțiile agonisite sînt fără importanță.

Convorbirile unor emigranți germani

În viață importă numai activitatea; plăcerile și durerile se prezintă de la sine.

Poezie și adevăr, II, 6

Cineva a comparat reflecția și acțiunea cu Rahela și Lea[1]: cea dintîi e mai frumoasă, cea din urmă mai rodnică.

Maxime și reflecții, 746

Orice om e mereu determinat și limitat prin situația în care se află, începînd din primele clipe ale vieții sale; întîi nu e conștient de acest lucru, apoi e pe jumătate conștient, în cele din urmă își dă seama perfect. Cum însă nimeni nu cunoaște scopul și ținta existenței sale, taina acesteia fiind în mîna supremă care ne-o ascunde, omul umblă bîjbîind, se apucă de una, de alta, se lasă de ele, se oprește, înaintează, șovăie, se precipită — iată numeroasele moduri de a cădea în greșelile care ne încurcă.

---

[1] Personaje biblice, fiice ale lui Laban, pe care le-a luat pe rînd de soție Iacov.

Chiar și cel mai chibzuit dintre noi e silit în viața de toate zilele să se dovedească înțelept pentru clipa prezentă, de aceea nu ajunge la o limpezire în ansamblu. Arareori știe cu certitudine încotro va trebui s-o ia mai pe urmă și care sînt lucrurile de făcut precum și cele de evitat.

Spre fericire, la toate aceste întrebări și altele o mie la fel de neliniștitoare se găsesc răspunsuri într-o viață dusă în neîncetată activitate. Continuați să respectați cu strictețe îndatoririle zilnice și examinați-vă puritatea inimii și rectitudinea minții.

Anii de drumeție, III, 13

De-ar da Dumnezeu să nu fim decît niște buni practicieni! Tocmai pentru că vrem să fim mai mult decît atît și purtăm mereu cu noi în tot locul un întreg aparat filozofic de teorii și ipoteze stricăm totul.

Eckermann, III, 18 mai 1824

[Muncă — activitate]

Un om care se omoară muncind, fie de dragul altora, fie pentru bani sau glorie, sau pentru orice alt scop, fără ca munca aceasta să-l pasioneze sau fără a simți necesitatea interioară de a o depune, e un neghiob.

Werther, I, 20 iulie

N-ar fi greu să potrivim totul în așa fel încît să putem lucra chiar în cursul călătoriei în mod mulțumitor și cu concentrare, căci chiar dacă în anumite momente călătoria ne distrează și ne risipește, ea ne readuce la noi înșine cu atît mai

repede, fiindcă absența obligațiilor cotidiene și a relațiilor, dar chiar și plictiseala sînt prielnice celor care au multe de rumegat.

Către Schiller, 14 octombrie 1797

Risc afirmația că munca în ore prescrise și după orar produce și formează oameni care lucrează cu ceasul și, am zice, ca un ceas, cît mai puțin și de mîntuială.

Către Schiller, 4 mai 1802

O activitate fără limite și fără rosturi precise, de orice fel ar fi, te duce în cele din urmă la faliment.

Maxime și reflecții, 461

Nimic nu oferă un spectacol mai înfricoșător decît o activitate fără rosturi precis delimitate, lipsită de temei. Fericiți sînt cei care se întemeiază pe practică și știu să-și găsească temeiul în ea.[...]

M.&R., 898

Un spirit viu, înzestrat, care se aplică imediatului cu o intenție practică, iată lucrul cel mai de preț de pe pămînt.

M.&R., 1205

Nimic nu e mai puțin făcut să rămînă ascuns și nefolosit decît o activitate cu rost.

Anii de ucenicie, VIII, 6

Ce nu faci cu drag, nu te pricepi să faci. Într-o străfulgerare mi-am dat seama că privisem pînă acum lucrarea doar ca pe o chestiune de rezolvat. [...]

Către Zelter, 30 iulie 1804

[Activitate în folosul altora]

— Sihăstria nu ne oferă neapărat un azil. [...] Cel mai apreciabil azil e de căutat acolo unde putem fi activi. Toate ispășirile și privațiunile laolaltă sînt inoperante ca să ne sustragă unui destin presimțit, dacă acesta e hotărît să ne urmărească. Numai cînd sînt expusă privirilor lumii fără nici o activitate, atunci mi-e urît și lumea mă înfricoșează. Dar dacă toți mă văd muncind cu voie bună, împlinindu-mi neostenit datoria, pot să rabd privirile oricui și ale lui Dumnezeu, fiindcă nu am de ce să mă tem.

— Mi se pare că înclinația te îndeamnă să te întorci din nou la școală.

— Da, răspunse Otilia, nu tăgăduiesc: găsesc că e o vocație fericită să educăm pe alții pe calea obișnuită, atunci cînd am fost formați pe căi cu totul neobișnuite. Și nu vedem oare în istorie că unii oameni retrași în pustiu din pricina unor accidente morale, n-au stat acolo ascunși și neștiuți, cum nădăjduiau? Au fost rechemați în lume spre a călăuzi pe cei care s-au abătat de la calea cea dreaptă. Și cine ar fi putut face acest lucru mai bine decît cei ce cunosc viața cu ale ei labirinturi? Au fost chemați să-i asiste pe nefericiți; și cine s-ar fi priceput s-o facă mai bine decît ei, care nu se mai temeau de nici o nenorocire terestră?

— Îți alegi o vocație ciudată. [....]

— [...] Orice loc mi-aș alege în lume, îmi voi aminti mereu prin cîte încercări am trecut și ce mărunte, ce neînsemnate au fost față de cele care au mai urmat. Cu cîtă seninătate voi privi nedumeririle tinerilor vlăstare, voi zîmbi de glumele

lor copilărești și le voi duce de mînă cu blîndețe, ajutîndu-le să iasă din micile lor rătăciri! Cine e fericit nu e apt să îndrume alți fericiți; e în firea omului să pretindă tot mai mult de la sine și de la alții, dacă a primit multe. Numai nefericitul care-și regăsește echilibrul știe să nutrească în sine și în alții sentimentul că și un bine limitat trebuie savurat cu încîntare.

Afinitățile elective, II, 15

Întrebarea dacă cutare sau cutare ocupație căreia i se dedică omul e într-adevăr utilă se pune din nou de-a lungul vremurilor; ea are o acuitate deosebită acum, cînd nu mai e îngăduit nimănui să trăiască liniștit, mulțumit, cumpătat, fără a face față unor exigențe. Lumea se află într-o mișcare atît de furtunoasă, încît fiecare ins e amenințat de vîrtej; pentru satisfacerea propriilor necesități, el se vede silit să se preocupe nemijlocit și neapărat de necesitățile celorlalți; atunci se pune într-adevăr întrebarea dacă posedă vreo aptitudine pentru a corespunde acestor îndatoriri, care se impun. Și atunci nu ne rămîne decît să ne spunem că egoismul cel mai pur și mai strict este salutar; dar acest egoism trebuie să fie conștient, resimțit cu luciditate și exprimat cu calm.

Omul să se întrebe pentru ce anume are aptitudini, spre a le forma și cultiva cu cel mai mare zel. Să se considere ca ucenic, calfă, lucrător bătrîn și experimentat, dar numai foarte tîrziu, și numai cu multă prudență, meșter.

Dacă va ști să-și limiteze cu modestie pretențiile față de lumea exterioară și să nu le mărească decît o dată cu creșterea propriilor sale capacități, dacă, fiind util lumii, va ști să se facă agreat de ea, atunci treptat își va atinge scopul și, izbutind să dea ceva de calitate, va putea fi activ și eficient în voie.

Considerații despre literatura mondială

[A fi util]

Nu e neapărat necesar să fii fără greș, sau ca faptele și înfăptuirile cuiva să fie dintre cele mai excelente și desăvîrșite; importă numai să se facă ceva ce poate fi de folos altora sau să le aducă bucurii.

Însemnătatea individualului[1]

Dacă ne îndreptăm privirea spre provinciile și țările cele mai populate ale continentelor, vom găsi că peste tot unde pămîntul poate fi folosit, el e arat, sădit cu plante, orînduit, înfrumusețat și, în proporție directă cu gradul lui de cultivare, dorit, luat în stăpînire, întărit, și apărat. Ne convingem astfel lesne de marea valoare a posesiunii pămîntului și ne vedem siliți să-l privim ca primul și cel mai de preț avut de care are parte omul. Găsind, în urma unor considerații mai atente, că dragostea dintre părinți și copii, legătura strînsă dintre consăteni și concetățeni, prin urmare și sentimentul patriotic se întemeiază nemijlocit pe țărînă, luarea în posesie și stăpînirea spațiului în mare și în mic ni se vor părea tot mai însemnate și mai respectabile. Da, așa a vrut natura! Un om născut pe glie va fi legat de ea prin obișnuință. [...] Cine s-ar încumeta să se atingă cu vorbe potrivnice

---

[1] *Bedeutung des Individuellen*, fragment din *Biographische Einzelnheiten (Amănunte biografice)*.

de temelia oricărei existenţe pămînteşti, să tăgăduiască valoarea şi cinstirea cuvenită unui asemenea dar al cerului?

Cu toate astea însă, putem spune că dacă e de mare valoare ceea ce omul posedă, atunci trebuie să atribuim o valoare şi mai mare celor ce omul face şi făptuieşte. De aceea, cuprinzîndu-le pe toate cu privirea, vom considera că stăpînirea pămîntului reprezintă doar o mică parte din bunurile ce ne-au fost dăruite. Majoritatea lor şi cele mai de preţ dintre ele sînt de fapt bunuri mobile şi tot ce poate fi cîştigat printr-o viaţă mobilă.

Mai ales noi, tinerii, ne simţim chemaţi să le căutăm pe acestea, căci dacă am moştenit de la strămoşi plăcerea de a rămîne pe loc şi de a fi statornici, mii de solicitări ne cheamă într-altă parte. Să nu ne închidem ochii în faţa perspectivelor mai largi. Să ne grăbim deci spre malurile mărilor ca să ne convingem dintr-o privire de existenţa spaţiilor nemăsurate ce se deschid impulsului nostru de a fi activi şi să recunoaştem că însuşi gîndul acesta e de-ajuns ca să ne stimuleze. Dar să nu ne pierdem în depărtări fără margini. [...]

....

S-a spus şi s-a repetat de atîtea ori: Unde mi-e bine, acolo mi-e patria! Această zicală de consolare ar fi mai bine exprimată dacă s-ar spune: Unde sînt folositor, acolo mi-e patria! Acasă, se poate ca cineva să fie nefolositor fără ca să se bage de seamă numaidecît; în lumea largă, omul nefolositor îşi vădeşte îndată inutilitatea. Iar dacă spun: fiecare să caute în tot locul să fie de folos sieşi şi altora, n-am exprimat o maximă sau o povaţă, ci învăţătura vieţii însăşi.

Să privim globul pămîntesc [...], uimiţi de neamul de furnici ce mişună umblînd cruciş şi curmeziş pe toate cărările. Dumnezeu însuşi a prilejuit răspîndirea lor, căci, împiedicînd clădirea turnului Babel, a risipit neamul omenesc în lumea întreagă. Să-l slăvim, căci binecuvîntarea aceasta a trecut asupra tuturor generaţiilor.

Să ţinem seama de voioşia cu care tineretul pleacă în lume, negăsind în casa părintească şi nici în tîrguşorul lui învăţătura dorită, şi se grăbeşte spre oraşe şi ţări spre care-l atrage faima cunoştinţelor şi înţelepciunii. [...] Să ne amintim de oamenii deosebiţi, de cercetătorii nobili ai naturii, care întîmpină cu curaj orice privaţiune, orice primejdie, spre a dezvălui oamenilor întreaga lume şi a croi drumuri şi pîrtii prin locurile neumblate.

....

Bravul meseriaş căruia patria i-a impus datoria de a-şi însuşi o pricepere pe alte meleaguri, să nu se întoarcă la căminul părintesc pînă ce n-a izbutit s-o dobîndească [...]

Dar înainte de toate să-i pomenim cu simpatie pe artiştii de tot soiul, căci existenţa lor e împletită cu mişcarea lumii. Oare pictorul nu se mută cu paleta şi cu şevaletul spre a face cîte un portret, şi confraţii lui nu sînt oare invitaţi ba ici, ba colo, fiindcă e ceva de clădit şi de decorat? Cu şi mai multă rapiditate umblă muzicianul din loc în loc [...] iar actorii [...] tot mai rătăcesc prin lume, în trupe, iar micul lor univers mobil se reconstruieşte, la iuţeală în orice loc.

....

Dacă viaţa de drumeţie a acestora nu ne miră, pentru că în majoritatea cazurilor activitatea lor nu poate fi concepută fără deplasări, în schimb pe ceilalţi, care-şi consacră sîrguinţa ţărînei să-i

legăm oare de pămînt? Nicidecum, cultivarea pămîntului se poate face şi fără posesiune, astfel îl putem vedea pe agricultorul zelos părăsind ogorul arendat care i-a dăruit ani de zile cîştiguri şi bucurii, căutînd în apropiere sau mai departe avantaje şi satisfacţii mai mari. [...] Să privim orice stat bine orînduit, unde cei mai capabili sînt şi cei mai mobili; după porunca suveranului, după decizia sfatului ţării, omul util va fi mutat dintr-un loc în altul, şi pentru el e valabil dictonul: Caută să fii folositor oriunde, fii acasă oriunde!

. . . .

Omul să se deprindă a se privi pe sine fără raportare la ceva exterior, să nu caute consecvenţa în împrejurări, ci în sine însuşi; găsind-o acolo, s-o cultive, s-o dezvolte; se va forma şi se va acomoda în aşa fel încît să fie acasă oriunde. Cine se dedică lucrurilor celor mai necesare, îşi va atinge scopul cu mai mare certitudine; alţii, în schimb, care caută lucruri superioare, mai gingaşe, au nevoie de mai mare prudenţă chiar în alegerea căilor. Dar de orice s-ar apuca şi orice treabă ar practica, individul nu-şi ajunge. [...] Toţi oamenii utili ar trebui să fie în relaţii reciproce, aşa cum cel care vrea să clădească ceva se aliază cu arhitectul, cu zidarul şi cu dulgherul.

Anii de drumeţie, III, 9

[Desăvîrşire etică prin activitate utilă]

Dacă omenirea ar fi putut concepe că e posibil ca făcătorul lumii însuşi să fi luat înfăţişarea creaturii sale, vieţuind cu ea, umblînd cîtăva vreme

pe pămînt, atunci această creatură trebuie să ne apară infinit de perfectă, de vreme ce creatorul s-a putut uni cu ea atît de strîns. Deci nu trebuie să existe în ideea de om vreo contradicţie cu ideea de dumnezeire; şi chiar dacă resimţim adesea discrepanţa şi depărtarea dintre noi şi ea, nu e mai puţin de datoria noastră să ne ferim de a face mereu pe avocaţii diavolului, luînd în consideraţie doar insuficienţele şi slăbiciunile firii noastre; dimpotrivă, trebuie să căutăm să descoperim în ea mai degrabă toate perfecţiunile datorită cărora pretenţia noastră de a fi asemenea dumnezeirii ni se pare întemeiată.

. . . .

Cel mai mare merit al omului rămîne, cred, puterea de a determina pe cît posibil împrejurările vieţii sale, şi de a se lăsa cît mai puţin determinat de ele. Toată făptura lumii e în faţa noastră ca o imensă carieră de piatră în faţa arhitectului, care nu îşi merită numele decît dacă din aceste mase întîmplătoare ale materiei ştie să compună cu cea mai mare economie, finalitate şi soliditate, un întreg după chipul şi asemănarea unei imagini originare izvorîtă din spiritul său. Tot ce-i în afara noastră e doar material de prelucrat, ba aş putea spune chiar că material este de asemenea tot ce face parte din noi înşine; dar adînc în noi zace acea putere creatoare care ştie să producă ce va să fie şi nu ne îngăduie să ne odihnim pînă ce n-am redat într-un fel sau altul, în afara noastră sau prin persoana noastră, cele ce se cer manifestate prin noi.

[...] Stimez omul care ştie limpede ce vrea, înaintează neîncetat, cunoaşte mijloacele potrivite scopului său şi ştie să recurgă la ele şi să le aplice; cît de mare sau de mărunt e scopul său, în ce măsură

merită laudă sau mustrare, acestea nu intră în considerație pentru mine decît în al doilea rînd. Credeți-mă, cea mai mare parte a nenorocirilor și a ceea ce numim rău în lume, se produc doar pentrucă oamenii nu se ostenesc să-și cunoască bine scopurile, iar atunci cînd și le-au precizat, nu se străduiesc cu destulă seriozitate să le realizeze. Ei îmi apar ca niște persoane care știu că s-ar putea clădi un turn, că ar trebui clădit, și totuși nu aduc mai multe pietre și nu depun mai multă rîvnă spre construirea fundațiilor sale decît ar pune la temelia unei colibe. Dacă dumneata, dragă prietenă, care ai resimțit ca o necesitate supremă să desprinzi latura etică a ființei dumitale, ai fi renunțat la marele și curajosul sacrificiu[1] pentru a te mulțumi de bine de rău cu o viață dedicată familiei, logodnicului, eventualului soț — atunci, în veșnică contradicție cu dumneata însăți, n-ai fi avut parte de nici o clipă de mulțumire.

— Întrebuințați aici, răspunsei, cuvîntul sacrificiu, și într-adevăr m-am gîndit uneori că noi jertfim unui țel mai înalt, ca și unei divinități, ceva ce considerăm mai mărunt, așa cum am jertfit bucuroși un miel îndrăgit pentru sănătatea unui tată venerat.

— Oricare ar fi vocea, răspunse el, fie ea a rațiunii, fie a sentimentului, care ne îndeamnă să dăruim un lucru de dragul altuia, să alegem mai degrabă pe unul decît pe celălalt, după părerea mea, însușirea cea mai demnă de stimă este la un om hotărîrea și consecvența. Nu poți avea și mîncarea

[1] E vorba de renunțarea la lume și retragerea în singurătate, hotărîrea luată de personajul feminin care vorbește la persoana întîia. Viața și evoluția interioară formează tema cărții a VI-a din *Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister* intitulată: *Mărturisirile unui suflet frumos.*

grasă și slănina în pod! Iar cel care rîvnește mereu o marfă dar nu-i vine să-și cheltuiască banii pe ea, se află într-o stare la fel de nefericită ca și cel care regretă că i-a cheltuit atunci cînd are marfa în mînă. Dar departe de mine gîndul de a le reproșa oamenilor această apucătură, căci, în fond, vina n-o poartă ei, ci situația încîlcită în care se găsesc și în care nu știu cum să se cîrmuiască. Astfel, de pildă, la țară vom găsi în medie mai mulți gospodari buni decît în orașe, iar în orașele mici de asemenea mai mulți decît în cele mari, și de ce? Omul e făcut pentru situații limitate, el știe să cuprindă cu privirea țeluri simple, apropiate, precise, și se obișnuiește să se folosească de mijloacele ce-i sînt la îndemînă; îndată ce orizontul din jurul său se lărgește, el nu mai știe nici ce vrea, nici ce e e bine să facă, și atunci e cu totul indiferent dacă îl zăpăcește mulțimea lucrurilor ce-l înconjoară, sau îl descumpănește măreția lor. E o nenorocire pentru el dacă e incitat să-și pună ambiția în serviciul unor scopuri de care nu se poate simți legat printr-o activitate spontană și continuă.

Într-adevăr [...] fără seriozitate nimic nu e cu putință în lume, dar printre cei pe care-i numim oameni cultivați găsim în fond prea puțină seriozitate; aș zice că se apucă de treburi și lucrări, ba chiar și de plăceri, dintr-un soi de autoapărare; trăiesc așa cum citești un teanc de ziare, ca să le dai gata; asta îmi aduce aminte de un tînăr englez care într-o seară la Roma a povestit, cu mare mulțumire, că în ziua aceea „isprăvise“ cu șase biserici și două galerii de artă. Lumea vrea să știe și să cunoască multe, și de preferință tocmai ceea ce nu o privește personal, și nu observă că nu-ți potolești

foamea înghițind cît mai mult aer. Făcînd cunoștință cu un om, mă informez numaidecît: cu ce se ocupă? și cum, și cu ce efect? Iar răspunsul la aceste întrebări determină definitiv interesul meu față de el.

Anii de ucenicie, VI

[Temeinicie și limitare]

Utilitatea unui lucru e doar un aspect al său. Pentru a-și însuși ceva întru totul și a-l stăpîni, trebuie să-l studiem de dragul lui.

[...] Înfăptuirile omului trebuie să se desprindă de el ca un al doilea eu al său, și cum să fie cu putință aceasta fără ca primul său eu să fie cu totul pătruns de ceea ce înfăptuiește?

— Totuși s-a considerat că numai o cultură multilaterală e avantajoasă, deci ea e cea necesară.

— Așa-i, dar la vremea ei. De fapt, formația multilaterală pregătește doar elementul în mijlocul căruia individul unilateral e chemat să lucreze. Tocmai acestuia i se acordă azi mai mult spațiu ca să se desfășoare în voie. Da, acum e vremea specializărilor; ferice de cel care înțelege acest lucru și acționează în acest sens, spre binele său și al altora. În anumite domenii, asta se înțelege de la sine! Perfecționează-te în arta viorii și poți fi sigur că dirijorul îți va da cu plăcere un loc în orchestra sa. Fă-te o unealtă, nu instrument, și te poți aștepta ca omenirea să-ți rezerve un loc cuvenit în viața obștească. [...] În orice domeniu însă e ncesar să începi de jos. Cel mai bun lucru e să te limitezi la o meserie, care pentru cei mai buni va deveni o artă; iar omul ales, dacă face o treabă, le face pe toate, sau, spre a vorbi mai puțin paradoxal: în acel lucru unic pe care-l săvîrșește temeinic, el vede simbolul a toate cîte se pot face cu temeinicie.

Anii de drumeție, I, 4

[Năzuința spre desăvîrșire]

Natura nu precupețește oamenilor obișnuiți darul ei neprețuit: impulsul puternic, manifestat din copilărie, de a fi deschis spre lumea exterioară, de a cunoaște, de a stabili relații cu ea și de a forma cu ea un singur tot; în schimb, spiritele alese au adesea ciudățenia de a simți un fel de timiditate în fața vieții reale, de a se retrage în cochilie, de a-și crea o lume interioară a lor și de a produce în felul acesta cele mai bune opere care ne revelează firea lăuntrică a omului.

Dar dacă în oamenii deosebit de înzestrați există și acea nevoie obștească de a căuta și în lumea exterioară corespondențe pentru ceea ce natura a sădit în ei, înălțîndu-și astfel ființa lăuntrică și făcînd din ea ceva întreg și solid, putem fi asigurați că-și vor alcătui existența în modul cel mai îmbucurător pentru lume și posteritate.

Winckelmann și secolul său

Și cel mai mărunt om se poate desăvîrși dacă se mișcă în interiorul granițelor trasate de capacitățile și talentele sale; dar și cele mai frumoase daruri se anulează și se nimicesc atunci cînd lipsește acea proporție justă, neapărat necesară. E un neajuns care se va ivi adesea în vremurile moderne, căci cine va mai putea satisface cerințele mult cres-

cute ale contemporaneităţii, şi încă prins fiind în mişcarea ei rapidă?

Maxime şi reflecţii, 474

„Perfecţiunea e o normă cerească, voinţa de perfecţiune e norma omului."

M.&R., 828

Niciodată nu ajungi mai departe decît atunci cînd nu mai ştii încotro te duci.

M.&R., 901

Cea mai înaltă treaptă de cultură la care se poate ridica un om prin autoeducaţie e să ajungă la convingerea că ceilalţi nu se preocupă de el.

M.&R., 929

Cine se declară mărginit ştiind bine ce spune e mai aproape de desăvîrşire ca oricine.

M.&R., 1188

[Idealul antic de desăvîrşire]

Omul poate multe prin utilizarea raţională a fiecăreia dintre facultăţile sale în parte şi poate săvîrşi extraordinarul dacă îmbină mai multe aptitudini; dar ceva unic şi cu totul neaşteptat realizează numai dacă reuneşte toate însuşirile în aceeaşi măsură. Iată destinul fericit de care au avut parte anticii, mai ales grecii în epoca lor de glorie; noi, modernii, sîntem reduşi să avem parte de primele două posibilităţi.

Dacă firea sănătoasă a omului ar acţiona ca un tot, dacă omul s-ar simţi făcînd parte din lume ca dintr-un întreg imens, frumos şi preţios, dacă plă-

cutul simţămînt al armoniei i-ar dărui o încîntare pură şi gratuită, atunci universul, de ar avea conştiinţă de sine, ar putea chiui de bucurie, fiindcă şi-a atins ţelul, şi ar putea admira această culme a propriei sale deveniri şi fiinţe. Căci pentru ce e făcut tot luxul de sori, planete, sateliţi, stele şi căi lactee, de comete şi de nebuloase, de lumi constituite şi în devenire, dacă nu există în cele din urmă un om fericit, care să se bucure, fără să ştie, de existenţa sa?

Pe cînd omul modern se avîntă, o dată cu orice reflecţie, pînă-n infinit, aşa cum ni s-a întîmplat şi nouă chiar adineauri, pentru a se întoarce, dacă reuşeşte, la un punct mărginit, anticii îşi simţeau îndată, fără ocolişuri, tihna dulce între limitele scumpe ale frumoasei lumi. Aici fuseseră aşezaţi, aici le era chemarea, aici aveau spaţiul pentru a-şi desfăşura activitatea, aici pasiunile lor îşi găseau obiectul şi alimentul.[...]

În acest fel trăia poetul în închipuire, istoricul în lumea politică, cercetătorul în lumea firii. Toţi se ţineau strîns de concret, adevărat, real; pînă şi plăsmuirile fanteziei lor au oase şi carne. Omul şi omenescul erau considerate mai de preţ ca orice, iar relaţiile omului cu lumea exterioară erau înfăţişate într-un spirit cuprinzător, la fel cum fuseseră concepute. Încă nu se fărîmiţase simţirea şi contemplarea, încă nu se produsese acea despicătură, probabil incurabilă, în vigoarea nealterată a omului.[...]

Winckelmann şi secolul său, cap. Antichitatea

Contemplarea mentalităţii antice, orientate spre această lume şi spre bunurile ei, ne conduce direct la reflecţia că asemenea calităţi sînt compatibile

doar cu un spirit păgîn. A-şi pune nădejdea numai în sine, a acţiona pentru prezent, a cinsti zeii şi strămoşii, a-i admira oarecum doar ca opere de artă, a accepta un destin suveran, a vedea viitorul ca aparţinînd acestei lumi, acordînd astfel mare preţ renumelui de după moarte, toate acestea sînt solidare, constituie un tot unitar, formează laolaltă o fiinţă omenească aşa cum a intenţionat s-o producă însăşi natura, cu o anumită atitudine, cu o ţinută care o face să se bucure, în clipe supreme, ca şi în cele de sacrificiu adînc, ba chiar în clipa pieirii, de o sănătate de nezdruncinat.

Ibid., cap. Păgînismul

Ultimul produs al naturii ce se depăşeşte mereu e omul frumos. E drept că numai rar îl poate produce, căci sînt multe condiţii potrivnice ideilor ei, şi nici chiar atotputernicia ei nu are putinţa să dăinuie în perfecţiune şi să dea durată frumuseţii produse; în sensul cel mai strict se poate spune aşadar că există o singură clipă în care omul frumos e cu adevărat frumos.

Împotriva acestui fapt se ridică arta; căci văzîndu-se situat în vîrful naturii, omul se consideră la rîndul lui o natură, cu menirea de a produce şi ea o culme. Omul devine această culme a propriei sale naturi dacă se pătrunde de toate perfecţiunile şi virtuţile, chemînd în ajutor selecţia, ordinea, armonia şi semnificaţia, şi se înalţă în cele din urmă pînă la crearea artei, ce străluceşte în locul pe care-l ocupă printre celelalte fapte şi opere ale omului. Odată înfăptuită, opera de artă se înfăţişează lumii în realitatea sa ideală şi produce un efect durabil, un efect suprem; căci constituindu-se din toate puterile spirituale, ea absoarbe în sine tot ce e splendid, demn de preţuire şi de iubire, spre a însufleţi omul, înălţîndu-l astfel deasupra propriei sale fiinţe; ea încheie cercul vieţii şi făptuirii sale şi-l face divin într-un prezent care cuprinde trecutul şi viitorul. De simţiri similare erau copleşiţi cei ce zăreau pe Jupiter Olimpianul, cum ne relatează descrieri şi mărturisiri din antichitate. Zeul devenise om, spre a înălţa omul, făcîndu-l divin.

Ibid., cap. Frumuseţe

[„Fii cel ce eşti"]

Oamenii de bună calitate simt cu toţii, pe măsură ce înaintează pe calea desăvîrşirii interioare, că au de jucat în lume un dublu rol, unul real şi altul ideal; în acest simţămînt e de căutat izvorul a tot ce e nobil. Rolul real care ne-a fost împărţit îl aflăm, ne lămurim asupra lui chiar prea deslușit; în privinţa celuilalt, arareori ne dumirim. Fie că-şi caută menirea supremă pe pămînt sau în ceruri, în prezent sau în viitor, omul rămîne de-a pururi expus oscilării din sufletul său, necontenitelor acţiuni din afară care-l tulbură, pînă ce se hotărăşte să declare odată pentru totdeauna că drumul bun e cel conform cu firea lui.

Poezie şi adevăr, III, 11

Botaniştii au stabilit că există o familie de plante pe care le-au numit incomplete: se poate spune că şi printre oameni există unii incompleţi, neisprăviţi. Sînt cei a căror dorinţă şi strădanie nu e potrivită cu activitatea şi capacitatea lor.

Maxime şi reflecţii, 473

Trebuie să fii ceva ca să poţi face ceva[1]. Dante ne apare mare, dar el avea în spatele său o cultură de cîteva secole; familia Rotschild era bogată, dar ca să adune atîtea bogăţii a fost nevoie de mai mult de o generaţie. Lucrurile acestea sînt mai profunde decît ne închipuim. Drăguţii noştri artişti care se muncesc să imite stilul vechi german habar n-au de lucrurile astea. Cu toată slăbiciunea lor personală şi neputinţa artistică de care dau dovadă, se avîntă să imite natura şi-şi închipuie că fac ceva. Ei sînt sub nivelul naturii. Cel ce vrea totuşi să înfăptuiască ceva mare trebuie să fi ajuns la un astfel de grad de cultură, încît, asemenea vechilor greci, să fie în stare să ridice natura reală, inferioară lui, pînă la înălţimea spiritului său şi să transforme în realitate ceea ce în unele fenomene naturale, fie din cauza cine ştie cărei slăbiciuni inerente, fie din cauza unor piedici din afară, nu s-a putut realiza din plin, rămînînd doar simplă intenţie.

Eckermann, II, 20 octombrie 1828[2]

[Autodepăşire prin renunţare la false vocaţii, prin limitare]

Datoria educatorului nu e să-şi ferească discipolul de erori, ci să-l ghideze în timp ce rătăceşte, ba chiar să-l lase să golească pînă la fund cupa erorii — iată cum procedează un dascăl înţelept. Cine

[1] Adică să fii constituit într-un anumit fel corespunzător cu felul celor ce ai intenţia să realizezi; e vorba prin urmare de cerinţa autenticităţii.

[2] Cu excepţia primei propoziţii, pasaj preluat din tălmăcirea lui Lazăr Iliescu a *Convorbirilor lui Eckermann cu Goethe*, Editura pentru literatură universală, Bucureşti, 1965, pp. 289—290.

abia gustă din greşeala sa, se împacă multă vreme cu ea, se bucură de ea ca de o fericire rară, dar cine o duce pînă la capăt, trebuie să-şi dea seama de ea dacă nu e nebun.[...] Despre ce greşeală ar putea vorbi omul acesta, îşi zise Wilhelm, dacă nu despre cea care m-a urmărit toată viaţa: de a-mi căuta formaţia acolo unde nu putea fi găsită, de a-mi închipui că pot dobîndi un talent atunci cînd nu aveam nici o urmă de aptitudine în acel sens.[...] Dacă aîţia oameni te-au urmărit cu un interes călduros, cunoscîndu-ţi calea vieţii şi ştiind ce ai de făcut urmînd-o, de ce nu te-au călăuzit cu mai multă stricteţe şi mai multă seriozitate? De ce ţi-au favorizat divertismentele în loc să te îndeparteze de ele?

— Nu ne trage la răspundere, strigă o voce. Eşti salvat şi te afli pe drumul care duce la ţintă. N-ai să regreţi nici una din prostiile făcute şi n-ai să mai doreşti să le refaci; nimeni nu poate avea un destin mai fericit decît acesta.[...] Culmile abrupte nu se pot urca decît pe cărări ocolite, numai în şes drumurile duc în linie dreaptă de la o localitate la alta.

Anii de drumeţie, VIII, 9

— Tineretul vădeşte o înclinaţie puternică spre secrete, ceremonii şi cuvinte mari, adesea tendinţa aceasta e semnul unei anumite adîncimi. În anii tinereţii, omul doreşte, chiar dacă numai în mod obscur şi vag, ca toată fiinţa sa să fie zguduită şi cuprinsă de simţiri. Tînărul care presimte multe crede că găseşte numeroase semnificaţii într-un mister, crede că trebuie să pună el însuşi mult din sine într-un mister şi să acţioneze prin el[1]. [...]

[1] Personajul care vorbeşte îi destăinuie lui Wilhelm Meister existenţa societăţii secrete care-l călăuzise din umbră.

Eu mă adaptam mai puțin decît alții practicilor izvorîte din aceste tendințe. Eram mai în vîrstă decît ceilalți, îmi plăcuse din fragedă tinerețe să văd limpede și nu doream decît claritate în toate; nimic nu mă interesa afară de cunoașterea lumii așa cum este, și mi-am molipsit tovarășii cu această pasiune ; astfel era cît pe-aci ca asociația noastră s-o ia pe o cale greșită: căci începusem să vedem doar greșelile și mărginirea altora, considerîndu-ne pe noi înșine ființe superioare. Abatele ne-a venit în ajutor, învățîndu-ne că nu trebuie să observăm oamenii fără a ne preocupa de cultura lor, și că pe noi înșine nu ne putem observa și dibui decît în plină activitate. Ne-a sfătuit să păstrăm formele pe care le luase asociația noastră la început; de aceea întrunirile noastre au rămas oarecum organizate după reguli, se putea observa că primele impresii de taină și mister își imprimaseră pecetea asupra întregii noastre instituții, care a luat apoi într-un chip parabolic înfățișarea unei bresle practicînd o meserie ridicată cu timpul la nivelul unei arte. De aici denumirile de „ucenici", „calfe" și „maeștri".

Voiam să vedem totul cu ochii noștri și să ne constituim o arhivă proprie a cunoștințelor despre lume; așa am ajuns să obținem o seamă de confesiuni, în parte scrise de noi, în parte de alții la îndemnul nostru; ele ne-au servit apoi la organizarea anilor de ucenicie. În fond, nu toți oamenii țin să se formeze cu adevărat, mulți doresc doar un fel de leac băbesc pentru bunăstare, rețete pentru îmbogățire și pentru toate soiurile de fericire. Pe toți aceștia, care nu doresc să stea pe propriile lor picioare, i-am ținut pe loc sau i-am îndepărtat prin tot felul de mistificări și printr-un veritabil hocus-pocus. I-am absolvit în felul nostru numai pe cei care

simțeau lămurit și recunoșteau deschis pentru ce anume erau făcuți și se deprinseseră prin exerciții suficiente să-și urmeze calea cu o anumită voie bună și ușurință.

— Atunci, replică Wilhelm, ați fost prea grăbiți în cazul meu, căci tocmai din clipa aceea[1] știu mai puțin ca oricînd ce pot, ce vreau și ce ar trebui să fac.

— Am intrat în această încurcătură fără vina noastră, să nădăjduim că norocul ne va scoate din ea; dar ascultați-mă: omul care posedă multe posibilități de dezvoltare, se lămurește tîrziu cu privire la el însuși și la lume. Sînt prea puțini cei care au spiritul necesar și sînt totodată capabili de faptă. Spiritul lărgește orizontul, dar paralizează; fapta e dătătoare de viață, dar îngrădește.

— Vă rog, întrerupse Wilhelm, nu-mi mai citiți din aceste texte ciudate! Frazele acestea m-au zăpăcit destul!

— Atunci să-mi continui povestea, zise Arno. [...] Eu însumi sînt un dascăl prost, nu suport să văd pe cineva făcînd încercări neîndemînatice; cînd văd rătăcirile cuiva, nu mă pot opri să nu-l strig chiar dacă ar fi un somnambul pe care la-și expune astfel pericolului de a cădea și de a-și frînge gîtul. Din pricina aceasta aveam mult de furcă cu abatele, care susține că de erori nu ne putem vindeca decît rătăcind. Și în legătură cu dumneata am avut adesea discuții aprinse cu el. [...] Trebuie să recunoști că în ce mă privește, ți-am spus adevărul curat de cîte ori ne-am întîlnit.

— E drept că nu m-ați cruțat, așa că pesemne ați rămas credincios principiilor dumneavoastră.

[1] Adică de cînd a fost declarat „absolvent".

— De ce să cruţ un tînăr care, înzestrat cu multiple aptitudini, a luat-o într-o direcţie greşită? [...] Pentru mine e cu totul limpede că cine nu ştie să joace decît rolul propriului său personaj nu este un actor. Cine nu are darul de a se transforma în multe personaje, nu merită numele de actor.[...] Trebuie să ne ferim de un talent pe care n-avem speranţa să-l dezvoltăm pînă la perfecţiune.

. . . .

[...] În fiecare predispoziţie nativă şi numai în ea zace şi puterea de a se desăvîrşi; acest lucru îl înţeleg prea puţini dintre oameni, totuşi vor să instruiască pe alţii şi să exercite o influenţă.[...] Să căutăm mereu să vedem limpede şi să reţinem ce e în noi şi ce putem desăvîrşi în noi: să fim echitabili faţă de alţii, căci sîntem demni de stimă, numai în măsura în care ştim să-i stimăm pe ceilalţi la rîndul nostru.

— Pentru Dumnezeu, încetaţi cu sentinţele! Simt că ele sînt un leac prost pentru o inimă rănită. Spuneţi-mi mai bine fără şovăială, cu toată cruzimea de care sînteţi în stare, ce aşteptaţi din partea mea şi în ce fel intenţionaţi să mă jertfiţi. [...]

— E treaba dumitale să te examinezi şi să alegi, treaba noastră fiind să te ajutăm. Omul nu e fericit pînă nu determină el însuşi limitele năzuinţelor sale ce tind să fie absolute. [...] Deprinde-te, de pildă, să recunoşti calităţile excelente ale lui Lotharic, cît de inseparabil legate sînt privirea sa curpinzătoare şi activitatea sa; cum e veşnic pe cale de a progresa, cum se desfăşoară şi îi atrage pe toţi în urma sa; oriunde se află, poartă în sine o lume, prezenţa lui înviorează şi îndeamnă la activitate. Priveşte-l în schimb pe bravul nostru medic! Pare să fie o fire diametral opusă. Pe cînd primul are o eficienţă numai în mare şi la distanţă, cestălalt îşi fixează privirea limpede numai asupra lucrurilor apropiate, mai degrabă asigură mijloacele necesare unei activităţi decît să ducă o activitate productivă; acţiunea lui seamănă întru totul unei bune gospodăriri.[...]

— E o tristă ocupaţie, zise Wilhelm, să fii pus să te gîndeşti la calităţile excelente ale altora într-un moment în care eşti în conflict cu tine însuţi; astfel de consideraţii sînt mai potrivite pentru un om liniştit, nu pentru cel tulburat de pasiune şi nesiguranţă.

— Să contempli liniştit şi chibzuit nu e niciodată dăunător, şi dacă ne obişnuim să reflectăm asupra meritelor altora, ale noastre îşi ocupă singure locul cuvenit, aşa că renunţăm bucuros şi din proprie iniţiativă la orice activitate greşită spre care ne ademeneşte fantezia.[...]

Anii de drumeţie, VIII, 5

[Îndrumări spre încheierea uceniciei]

E bine ca omul care păşeşte pentru prima oară în lume să aibă o părere bună despre sine însuşi, să-şi propună însă să dobîndească multe calităţi, să caute să-şi deschidă toate drumurile date de posibilităţile sale. Dar cînd formaţia sa a atins un anumit grad, atunci e profitabil pentru el să se piardă într-o comunitate mai mare, să înveţe a trăi de dragul altora, uitînd de sine într-o activitate care să fie o datorie. Atunci abia învaţă să se cunoa-

scă, fiindcă numai activitatea face posibilă de fapt comparaţia cu alţii.

....

Arta e lungă, viaţa scurtă, judecata anevoioasă, prilejul fugar. E uşor să acţionezi, să cugeţi e greu; să acţionezi în conformitate cu ce ai cugetat e incomod. Orice început e senin, pragul e locul aşteptărilor. Adolescentul se miră, impresiile au un rol determinant asupra lui, el învaţă jucîndu-se, seriozitatea îl surprinde. Tendinţa de a imita ne e înnăscută, dar nu e uşor să ştii ce e de imitat. Arareori dăm peste lucrurile într-adevăr excelente, dar e şi mai rar ca ele să fie apreciate. Ne atrag culmile, nu treptele spre ele; cu ochii la pisc, ne place să umblăm în şes. Numai o parte a artei se poate învăţa, dar artistul are nevoie de arta întreagă. Cine o cunoaşte pe jumătate, e veşnic descumpănit şi vorbeşte mult; cine o posedă în întregime vrea doar să înfăptuiască şi vorbeşte arareori sau într-un tîrziu. Cel dintîi n-are secrete şi nici putere, învăţătura celor ca el e ca pîinea coaptă: gustoasă şi săţioasă pentru o zi; făina însă nu se poate semăna, iar boabele de sămînţă nu trebuie măcinate. Vorbele sînt bune, dar nu sînt lucrul cel mai bun. Ce e mai bun nu devine limpede prin cuvinte. Suprem e spiritul în care făptuim. Numai spiritul înţelege fapta şi ştie s-o înfăţişeze. Nimeni nu ştie ce face atunci cînd acţionează aşa cum e bine, dar oricine îşi dă seama cînd face rău. Cel care înlocuieşte acţiunea prin semnele ei e un pedant, un ipocrit sau un cîrpaci. Numărul acestora e mare, şi le prieşte laolaltă. Pălăvrăgeala lor îi face pe învăţăcei să bată pasul pe loc, iar mediocritatea lor îndărătnică îi sperie pe cei mai buni. Învăţătura primită de la un artist adevărat deschide mintea, căci acolo unde lipsesc cuvintele, vorbeşte fapta. Adevăratul ucenic învaţă să dezghioace necunoscutul din cunoscut şi se apropie de maestru.

Anii de ucenicie, VII, 9

[Suprema regulă etică: respectul]

Ne-am propus să respectăm cu sfinţenie două îndatoriri: să dăm cinstirea cuvenită oricărui cult, căci fiecare izvorăşte mai mult sau mai puţin dintr-un singur crez; apoi să acceptăm de asemenea toate formele de guvernămînt, iar în măsura în care ele cer sau favorizează o activitate orientată spre un scop util, să le dăm concursul, cu toată străduinţa. [...] Apoi mai considerăm ca o îndatorire să practicăm şi să favorizăm, fără pedanterie şi fără severitate, o purtare morală, aşa cum ne-o cere cinstirea de sine, izvorîtă din cele trei cinstiri.[1]

Natura l-a înzestrat pe fiecare cu tot ce-i este de trebuinţă vremelnic şi perpetuu; e de datoria noastră să dezvoltăm aceste daruri; uneori ele se dezvoltă chiar mai bine de la sine. Un singur lucru însă nu-l aduce nimeni cu sine cînd se iveşte pe lume, şi totuşi e esenţial pentru ca omul să fie în toată puterea cuvîntului om [...]: respectul!

---

[1] În „Provincia pedagogică" *(Anii de drumeţie)*, un fel de rezervaţie, ca să spunem aşa, pentru formarea tineretului, Goethe expune un sistem educativ, mai mult alegoric decît realizabil, instituit de un falanster; acolo principiul suprem care trebuie inculcat tînărului, obişnuindu-l şi cu gesturile şi atitudinile corporale corespunzătoare, e cinstirea (sau respectul — *Ehrfurcht*) triplă: a tot ce e deasupra noastră, a tot ce e mai jos decît noi şi a tot ce se află la acelaşi nivel cu noi.

Teama e în firea omului, dar nu şi respectul; te temi de o ființă puternică, cunoscută sau necunoscută: cel voinic încearcă să lupte cu ea, cel slab s-o evite, ambii caută să scape de ea şi sînt fericiţi dacă au înlăturat-o pentru cîtva timp, dacă s-au înzdrăvenit recîştigînd libertatea şi independenţa conformă cu firea lor. Omul în stare naturală repetă această operaţie de milioane de ori în cursul vieţii sale; caută să evolueze de la teamă spre libertate, din starea de libertate cade din nou sub dominaţia fricii, şi iată că nu înaintează. E uşor să te temi, dar e supărător; a nutri respect e greu, dar e frumos; omul se decide cu greu să nutrească respect, adică, la drept vorbind, nu se decide niciodată; e un simţ superior care trebuie inculcat firii sale şi care numai la persoane deosebit de favorizate se dezvoltă de la sine, de aceea asemenea persoane au fost din totdeauna considerate ca sfinţi sau ca zei. Iată în ce rezidă demnitatea şi rostul tuturor religiilor autentice.[...]

Noi nu stimăm religiile întemeiate pe frică. În cazul în care omul se pătrunde de respect, el poate să dea cinstire păstrîndu-şi demnitatea şi nu mai e dezbinat cu sine însuşi ca atunci cînd se teme. Religia întemeiată pe respectul a ceeace e deasupra noastră o numim cea etnologică; e religia tuturor popoarelor şi prima care înlocuieşte în mod fericit frica abjectă; toate religiile zise păgîne sînt de acest fel, oricum s-ar numi. A doua religie, întemeiată pe respectul a ceeace e egal cu noi o numim filozofică, deoarece filozoful, care se plasează în centru, trebuie să coboare pînă la el tot ce-i e superior, să ridice spre el tot ce îi e inferior, şi nu merită numele de înţelept decît situîndu-se la mijloc. Cuprinzînd cu privirea relaţiile sale cu semenii şi deci cu toată omenirea, cu toate cele necesare şi

accidentele care îl înconjoară pe pămînt, el singur trăieşte întru adevăr în sensul cosmic. Să amintim acum de a treia religie, întemeiată pe respectul a ceea ce ne e inferior; o numim creştinească, pentru că această mentalitate se manifestă cel mai puternic în cea creştină; e ultimul stadiu la care a putut ajunge omenirea. Ce evoluţie a fost necesară pentru a se înălţa deasupra pămîntului şi a afirma că omul îşi are originea într-o natură mai înaltă, dar mai ales pentru a recunoaşte că şi înjosirea şi sărăcia, batjocura şi dispreţul, ruşinea şi mizeria, suferinţele şi moartea sînt de asemenea divine, pentru a nu mai considera nici chiar păcatul şi crimele drept piedici, ci drept prilejuri de a atinge sfinţenia, şi pentru a le cinsti şi iubi ca atare![...]

Noi sîntem adepţii celor trei religii laolaltă[...] căci abia toate împreună formează adevărata religie; din cele trei forme ale respectului izvorăşte supremul respect, cel faţă de sine, iar din acesta decurg din nou celelalte trei, aşa încît prin ele omul atinge punctul culminant la care îi e dat să ajungă, putîndu-se considera apoi pe drept cuvînt creaţia supremă a lui Dumnezeu şi a naturii, putîndu-se menţine chiar la această înălţime, fără a recădea în mîrşăvie, îngîmfare şi egoism.

Anii de drumeţie, II, 1

[Primatul făptuirii]

Nu trebuie să ne deprime gîndul care ni se impune adesea că şi cele măreţe sînt trecătoare; dimpotrivă, găsind că trecutul ne-a transmis multe lucruri măreţe, constatarea trebuie să ne încurajeze să producem şi noi ceva asemănător care, chiar şi atunci cînd se

va fi prefăcut în ruine, să ne incite urmaşii la o nobilă activitate, de felul celei necontenit practicate de înaintaşii noştri.

Călătorie în Italia, III, decembrie 1787

FAUST

Stă scris: La început a fost cuvîntul.
Dar iată: mi s-a şi curmat avîntul.
Cuvîntul oare-atît să-l preţuiesc?
În alt chip va trebui să tălmăcesc,
De m-a pătruns într-adevăr scînteia.
Să spun: La început a fost Ideea.
Ci chibzuieşte bine-ntîiul rînd,
Pripita-ţi pană înfrînînd.
Ideea oare toate le-a făcut?
Ba nu. Puterea fu la început.
Dar chiar în timp ce scriu mă-ndeamn-un glas
Să nu m-opresc aci pentru popas.
M-ajută duhul; îmi conduce dreapta
Şi scriu convins: La început e fapta.

Faust, I, Odaia de studiu, v. 1224—1237

INDICE DE CORESPONDENŢI ŞI DE INTERLOCUTORI CARE AU CONSEMNAT CONVORBIRI CU GOETHE

BOISSERÉE, JOHANN SULPIZ (1783-1854), comerciant din Köln, ca şi fratele său MELCHIOR (1786-1851); ambii descoperă, sub influenţa lui Friedrich Schlegel, frumuseţea artei medievale. După 1800, favorizaţi de secularizarea averilor mînăstireşti, încep să colecţioneze picturi germane şi olandeze vechi de pe cursul inferior al Rinului. În 1810 îşi mută colecţia de la Köln la Heidelberg. În anul următor, Sulpiz B., recomandat de contele Reinhard, se prezintă lui Goethe, la Weimar. Interesat de colecţie, Goethe o vizitează în 1814 şi în 1815 la Heidelberg şi se împrieteneşte cu Sulpiz. Corespondenţa dintre ei e voluminoasă şi substanţială.

BUTTEL, CHRISTIAN DIETRICH VON (născut în 1801), jurist, amator în ştiinţă, întemeiază o societate de fizică. În 1827 îi trimite lui Goethe o dare de seamă despre experienţele şi conferinţele sale şi-şi exprimă părerea despre *Teoria culorilor*, fiind unul dintre puţinii care o încuviinţează.

ECKERMANN, JOHANN PETER (1792-1854), a studiat dreptul la Göttingen, începînd totodată o activitate scriitoricească. În 1822 îi apare o culegere de versuri pe care o trimite lui Goethe, anexînd o schiţă autobio-

grafică. În anul următor, cînd se prezintă personal, e angajat de Goethe ca secretar. Colaborarea sa a fost prețioasă la îngrijirea ultimei ediții de opere revăzută de poet. Împreună cu Riemer, a editat apoi scrierile postume. Notînd cu nespusă sîrguință și fidelitate, aproape zi de zi, spusele lui Goethe, ne-a lăsat prețioasele *Convorbiri*, apărute între 1835 și 1848.

FALK, JOHANN DANIEL (1768-1826), scriitor și pedagog, stabilit la Weimar din 1798, funcționînd în timpul ocupației franceze ca translator în serviciul guvernului weimarian. S-au stabilit astfel relații destul de strînse între el și Goethe. Preocupat mai de mult de probleme sociale, zguduit apoi de moartea celor patru copii ai săi, răpuși în aceeași zi de o febră endemică, Falk a întemeiat în 1813 un institut pentru copii orfani și părăsiți. În 1824 și-a notat amintirile despre Goethe, publicate după moartea sa și a poetului. Fidelitatea acestor notații e controversată.

FŐRSTER, ERNST JOACHIM (1800-1885), pictor și istoric al artelor la München, ginere al scriitorului Jean Paul. L-a vizitat pe Goethe la Weimar în noiembrie 1825.

FŐRSTER, FRIEDRICH (1791-1868), istoric, ziarist, scriitor și profesor la școala de ingineri din Berlin, mai tîrziu custode al muzeului regal. L-a vizitat pe Goethe la Weimar în august 1831.

GOETHE, AUGUST JULIUS VON (1798-1830), fiul lui Goethe, a studiat dreptul la Heidelberg, a funcționat cu titlul de consilier în administrația weimariană, l-a ajutat pe tatăl său în activitatea publică și în afacerile particulare. Apăsat de grandoarea personalității paterne, era un om sumbru și dificil. Moartea l-a surprins la Roma, în octombrie 1830, în cursul unei călătorii în Italia.

GRIES, JOHANN FRIEDRICH (1775-1842) a activat în repetate rînduri la Jena ca jurist. Goethe îl aprecia îndeosebi ca traducător de opere poetice italiene și spaniole.

JACOBI, FRIEDRICH HEINRICH (1743-1819), jurist, autor de eseuri filozofice; între 1804 și 1812, președinte al Academiei de științe din München. Prietenia dintre el și Goethe datează din 1774. A stat ca oaspete în casa lui Goethe în 1784 și în 1805, iar în 1892, Goethe a petrecut cîtva timp cu el la proprietatea sa de la Pempelfort, în apropiere de Düsseldorf. Jacobi a fost unul dintre puținii intimi cu care Goethe se tutuia, mai tîrziu însă au intervenit divergențe de opinii — găsim în scrisorile lui Goethe unele aluzii ironice la misticismul gînditorului, care se orientează la bătrînețe spre teologie.

KNEBEL, KARL LUDWIG VON (1744-1834), ofițer în armata prusacă, apoi în serviciul statului weimarian, chemat de ducesa Anna Amalia ca educator al prințului Constantin, în 1774. În același an, însoțindu-l pe Karl August într-o călătorie cu etapă la Frankfurt, mijlocește prima întîlnire a acestuia cu Goethe, și se leagă o prietenie ce avea să fie atît de bogată în consecințe. Knebel demisionează în 1781 și se retrage la Jena, spre a se dedica activității literare. A tradus din Alfieri și din Lucrețiu. Relațiile dintre el și Goethe au continuat să fie prietenești și chiar intime.

LUDEN, HEINRICH (1780-1847), istoric și publicist, profesor de filozofie și istorie la Jena, autorul unor lucrări istorice de sinteză. Între 1814 și 1818 a editat *Nemesis*, revistă de istorie și politică. Goethe l-a cunoscut în 1806, cînd Luden a fost numit profesor la Jena. Corespondența dintre ei e limitată; în schimb, Luden a consemnat pe larg, în scrisori către alții,

impresiile sale despre Goethe şi convorbirile avute cu el.

MERCK, JOHANN HEINRICH (1741-1791), om cu înzestrări şi preocupări multiple, literare şi ştiinţifice, consilier militar la Darmstadt. Prima întîlnire cu Goethe încă din 1771, la Frankfurt, unde Merck scoate începînd din anul următor publicaţia *Frankfurter Gelehrten Anzeigen*, şi-l îndeamnă pe Goethe să dea o serie de contribuţii. Printre primii care au intuit geniul tînărului poet, Merck îl încurajează să publice drama *Götz von Berlichingen*. Orizontul său cultural vast şi firea sa contradictorie îl atrag pe tînărul Goethe, cum reiese din portretul trasat în *Poezie şi Adevăr;* la fel ca şi Herder, devine mentorul acestuia, jucînd un rol important ca prieten şi, datorită spiritului său inciziv, ca model pentru crearea figurii lui Mefisto din *Faust*. După prima călătorie în Italia, Goethe se distanţează de el, refuzîndu-i chiar ajutorul material cerut în urma unor încurcături băneşti.

MEYER, JOHANN HENRICH (1760-1832), pictor şi istoric al artelor din Zürich (poreclit Kunst-Meyer), întîlnit de Goethe în 1786 la Roma. În 1792 se stabileşte la Weimar, în urma invitaţiei lui Goethe, întîi ca oaspete în casa acestuia; din 1795 e profesor la Institutul de desen, pe care-l conduce începînd din 1807; a colaborat la *Horen*, revista lui Schiller, apoi la revistele publicate de Goethe: *Propyläen* (unde e coeditor) şi *Über Kunst und Altertum*. E sfetnicul lui Goethe în toate chestiunile privitoare la artă. Prietenia caldă dintre ei a durat neîntrerupt pînă la moartea poetului urmată curînd de a sa.

MÜLLER, FRIEDRICH THEODOR VON (1779-1849), zis, „Cancelarul Müller"; jurist şi înalt funcţionar la Weimar din 1801; e numit cancelar în 1815, pentru

meritele sale din epoca războaielor napoleoniene. Unul dintre intimii lui Goethe, a fost desemnat de acesta, în 1831, ca executor testamentar. Paginile sale de jurnal privitoare la Goethe au apărut în 1870 sub titlul *Convorbiri cu Goethe* şi constituie, împreună cu cele datorate lui Eckermann, cele mai importante consemnări ale spuselor poetului din ultimii ani ai vieţii sale.

REINHARD, KARL FRIEDRICH VON (1761-1837), a studiat teologia şi filozofia la Tübingen; pleacă în 1787 ca preceptor la Bordeaux, în 1791 se angajează în serviciul diplomatic francez şi e delegat ca atare în Bundestagul de la Frankfurt. Corespondenţa cu Goethe datează din 1807, cînd s-au cunoscut la Karlsbad, şi a fost continuată pînă la moartea poetului. Reinhard l-a vizitat adesea pe Goethe la Weimar.

RIEMER, FRIEDRICH WILHELM (1774-1845), filolog şi scriitor, preceptor în casa Humboldt, din 1803 angajat de Goethe ca educator al fiului său. Consultat în probleme filologice, a devenit mai mult decît un secretar, un adevărat colaborator în îngrijirea textelor. În 1814 obţine un post de profesor la liceul din Weimar, fiind însărcinat şi cu administrarea bibliotecii weimariene. Violent uneori, Riemer se certase cu August, fiul lui Goethe, încă din 1812 cînd s-a mutat şi nu s-a mai arătat în casa poetului pînă în 1819. Împreună cu Eckermann, a fost desemnat de Goethe ca editor al scrierilor sale postume. Consemnările lui Riemer, intitulate *Mitteilungen über Goethe*, deşi mai concise decît ale lui Eckermann, redînd rezumativ ideile expuse de Goethe, sînt un important izvor de cercetare bio-bibliografică.

SCHILLER, FRIEDRICH (1759-1805). Amintim aici doar cîteva date biografice ale marelui poet, le-

gate de prietenia şi colaborarea cu Goethe. Se stabileşte la Weimar în iulie 1787. Între 1789 şi 1799 e profesor de istorie la Universitatea din Jena, apoi se întoarce la Weimar. Întîlnirea decisivă dintre cei doi creatori geniali, temperamental atît de diferiţi, are loc în iulie 1794, la Jena. În prietenia aceasta, concretizată într-un schimb continuu de idei şi în colaborări multiple, fiecare îşi găseşte interlocutorul de rang egal, care-l completează şi-l incită spre noi creaţii. Moartea timpurie a lui Schiller îl afectează adînc pe Goethe. Corespondenţa lor bogată şi amicală conţine preţioase dezbateri teoretice şi precizări asupra genezei unor opere.

SCHUBARTH, KARL ERNST (1796-1861), filolog şi estetician la Berlin, profesor de istorie la Breslau. În 1818 scrie un eseu despre Goethe, iar acesta îi răspunde în scris; relaţiile astfel iniţiate continuă prin corespondenţă, prin contribuţii ale lui Schubarth la revista *Über Kunst und Altertum*, şi sînt destul de strînse pentru ca poetul să se gîndească a-i cere colaborarea la îngrijirea ultimei ediţii de opere din timpul vieţii, dar apoi renunţă la această intenţie.

SCHULTZ, CRISTOPH LUDWIG FRIEDRICH (1781—1834), jurist şi funcţionar superior la Berlin. În 1825 demisionează, stabilindu-se la Wetzlar, apoi la Bonn, pentru a se dedica preocupărilor sale multiple din domeniul artelor şi ştiinţelor. Goethe l-a cunoscut în 1814. Corespondenţa cu acest om multilateral e dintre cele mai substanţiale din ultima perioadă a vieţii sale.

STEIN, CHARLOTTE VON, născută SCHARDT (1742—1827), soţia lui Gottlob E.J. von Stein, mare ecurier al curţii din Weimar, doamnă de companie a ducesei Anna Amalia. Femeie cultivată şi sensibilă, a fost

timp de un deceniu (1776-1786) persoana cea mai importantă din viaţa poetului. Corespondenţa din aceşti ani e voluminoasă, deoarece chiar în perioadele cînd Goethe nu era plecat din Weimar şi se vedeau aproape zilnic, nu încetau să schimbe scrisori şi „bileţele". Ruptura a survenit prin plecarea bruscă şi tainică a lui Goethe în Italia şi s-a adîncit apoi prin legătura lui cu Christiane Vulpius (cu care s-a căsătorit după 20 de ani de convieţuire). Charlotte von Stein s-a împăcat greu cu ideea acestei legături dintre Goethe şi o persoană de rang inferior; au trecut mulţi ani pînă ce inevitabilele întîlniri în societate să redevină relaţii prieteneşti.

STRECKFUSS, KARL FRIEDRICH ADOLF (1778-1844), jurist şi funcţionar în Saxonia şi Prusia, scriitor şi traducător din italiană (între altele din Tasso şi Dante). Corespondenţa dintre el şi Goethe începe în 1824.

VOSS, HEINRICH (1779-1822), fiul celebrului traducător al lui Homer (v. nota la pag. 96, vol. II), de asemenea filolog; între 1804 şi 1806 profesor la liceul din Weimar şi oaspe perpetuu în casa lui Goethe, apoi numit profesor de filologie clasică la Universitatea din Heidelberg. Goethe se simţea bine în prezenţa „omului drag şi copilăresc", care se smulge cu greu din preajma poetului venerat şi iubit. Relatările sale, vibrante şi vioaie, emoţionează prin sinceritatea şi profunzimea afecţiunii cu adevărat filiale pe care a avut prilejul s-o manifeste în timpul unei boli grave a lui Goethe şi apoi în perioada dificilă care a urmat după moartea lui Schiller.

ZELTER, KARL FRIEDRICH (1758-1832), la început maistru zidar la Berlin, apoi compozitor; din 1800, în fruntea Academiei de canto; a întemeiat Institu-

tul de muzică bisericească şi în cele din urmă a fost profesor de muzică la Academia de arte din Berlin. A compus numeroase cîntece pe texte de Goethe. Acesta le cunoştea cînd Zelter îi adresează prima oară o scrisoare (1799). Corespondenţa care a urmat a generat o reală şi caldă prietenie, făcîndu-l pe Goethe să supraevalueze muzica lui Zelter.

CUPRINSUL

III

DESPRE LITERATURĂ ŞI ARTĂ (continuare)

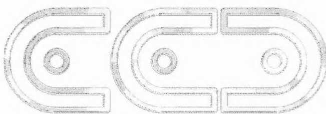
IV
FRAGMENTE FILOZOFICE

NOTĂ

Aducem la cunoştinţa cititorilor noştri că nuvela *Înmormîntare oficială* de Henry A. Lawson, cuprinsă în antologia *Nuvele australiene* (B.P.T. nr. 730, p. 40) a fost tradusă de *Ruxandra Popovici* şi nu de către Christina Rădulescu, cum a fost indicat greşit în volum.

„BIBLIOTECA PENTRU TOŢI"

Scanare și prelucrare digitală

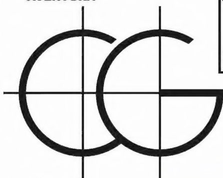
de

Anonim

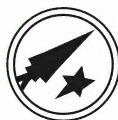

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

